

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hakan MOR
Yüksek Lisans Tezi

TARİH ANA BİLİM DALI
Genel Türk Tarihi

ELAĞIĞ 2025

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ

Yüksek Lisans Tezi

GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Tez Yazarı
Hakan MOR

Danışman
Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY

ŞUBAT, 2025
ELAZIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı: GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞU ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

Yazarı: Hakan MOR

Tez Öneri Tarihi: 01.01.2023

Savunma Tarihi: 21.02.2025

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Başkan: Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Üye: Doç. Dr. Fatma ÇAPAN

Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Üye:

Üye:

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../20..... tarihli toplantısında
tescillenmiştir.

Prof. Dr. Ahmet AKSIN
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “**GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**” Başlıklı Yüksek Lisans Tezimin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

21.02.2025

Hakan MOR

ÖNSÖZ

Türkler kadar dünya üzerinde genişçe bir alana göç etmiş ve yerleşim birimleri kurmuş başka bir kavim yoktur. Günümüzde bu sebepten dolayı dünyanın pek çok farklı bölgelerinde Türk kültürüne ait izlere rastlamak mümkündür. Dolayısıyla araştırmacılar Türk Kültürüne ait bu izleri dayanak göstererek, Türk Kültürünün Orta-Asya'dan hareketle nasıl ve neden bu kadar geniş bir alana yayıldığı hususunda birçok görüş ortaya atmışlardır. Kimi araştırmacılar bu görüşlerini bozkır kültürüne bağlarken kimi araştırmacılar ise Türklerin bağımsızlıklarına çok düşkün olmalarıyla yaşanan süreci izah etmeye çalışmışlardır.

Esasen Orta-Asya coğrafyasında meydana gelen gelişmeler sonrası yer arayışı içerisine giren Türk unsurları, ilk aşamada keşif amaçlı olarak eski dünya kıtalarına dağılmışlardır. Uzun soluklu bu süreç, zaman içerisinde kendini kalıcı yerleşim alanları şeklinde göstermiştir. Kalıcı yerleşim birimlerinin kurulmasıyla beraber yerleştikleri bölgelere uyum sağlayan Türk unsurları, kendi kültürel değerlerini de yerleştikleri bölgelere taşımışlardır. Ancak taşınan bu kültürel birikim, yerleşilen alanlardaki yerli unsurların etkisine kapılmadan değişen şartlara uyum sağlayıp, varlığını devam ettirmiştir. Varlığını asimile olmadan devam ettiren bu kültürel devamlılık ise günümüz Doğu Avrupa ve Balkanlar coğrafyasının siyasi açıdan şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır. Dolayısıyla günümüzde Doğu Avrupa ve Balkanlar coğrafyasında varlığını devam ettiren birçok Türk Topluluğu, din değişikliğine rağmen kendi kültürel değerlerini korumayı başarmışlardır. Lakin Hristiyanlık Dininin Ortodoks Mezhebinin kabullenen Türk unsurlarının çoğu bölgelerinde çoğunluk durumunda olan etnik kimliklerle karışarak, yeni bir toplumsal kimliğin oluşumuna da katkı sağlamıştır. Macar ve Bulgar Toplulukları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ancak bazı Türk unsurları din değişikliğine rağmen yeni bir toplumsal kimliği kabullenmeyerek, kendi kültürel dokularını muhafaza etme gayretini göstermişlerdir. Böylece kendi öz benliklerini korumayı başarmışlardır. Öz benliklerini ve etnik kimliklerini koruyamayacaklarına inanan unsurlar ise Türklerin yoğun olarak yaşadığı alanlara göç etmeyi tercih etmişlerdir.

Günümüzde etnik kimliğini ve kültürel dokusunu kimliklerinin şekillendiği bölgede korumayı tercih eden Türk unsurlarından biri de Gagauzlar'dır. Doğal olarak Gagauz Türk Topluluğu en eski yaşam alanlarında etnik dokusunu ve kültürel değerlerini muhafazakâr bir tavırla koruyan yegâne Türk Topluluğu olmuştur. Bu nedenle bizler de Gagauzlar üzerine bir araştırma yapmayı uygun bularak, uzun ve meşakatli bir çalışma süreci içerisine girdik. Ancak kaynak taraması aşamasında daha önce yapılan akademik çalışmaların sadece belli başlıklar altında şekillendiğini, bütünlük arz eden çalışmaların ise kısıtlı olduğunu gördük. Dolayısıyla yapılan çalışmaların kronolojiye uygun olmaması ve bütünlük arz eden çalışmaların yeterli olmaması gibi nedenlerden dolayı kaynak çeşitliliğimiz oldukça kısıtlıydı. Yaşadığımız kaynak sıkıntısına rağmen elde edebildiğimiz kaynaklara ve makalelere atıf yaparak, Gagauz Türk Topluluğunu kronolojiye uygun şekilde bütün boyutlarıyla araştırmayı amaç edindik. Bu minvalde araştırmacıların İskit Türklerinden hareketle Gagauz Türk Topluluğu'yla ilgili bütün ayrıntılara ulaşabilmesini sağlayacak bir çalışma ortaya koymaya amaçladık.

Ortaya koymuş olduğumuz bu çalışmanın temel gayesi ise Türklüğün ana karakteristik özelliklerini ortaya koyarak, Gagauzların kültürel olarak zaten varlığını devam ettiren milli kimliğini keşfetme sürecini anlamak ve bir Türk topluluğu olarak Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin benimsemelerine rağmen Türkçe konuşmaya devam edip, maruz kaldıkları asimilasyon sürecine karşı göstermiş oldukları direnci kavrayabilmektir. Bu doğrultuda tezimizde kronoloji ve bütünlük ilkesine uygun olarak, Gagauzların kökeni ve adının anlamı başlıklarından hareketle Gagauzların kimliğine, dini inanışına, iktisadi ve içtimai hayatına dair tespitlere ulaşmaya gayret ettik. Bu amaç dâhilinde tezimizde bazı yazılı ve görsel kaynaklara başvurulmuştur. Özellikle tezimizde yoğun olarak faydalandığımız ana kaynaklarımız ise Atanas Manov'un "Gagauzlar" adlı eseri, Bulgar asıllı Rus ilim adamı Valentin Aleksandroviç Moşkov'un, "Bender İlinin Gagauzları" adlı eserleridir. İlaveten Büyükelçimiz Ender ARAT'ın "Moldovya – Gagauziya Anıları", Abdulkerim DİNÇ'in "Gagauzlara Dair" adlı eserlerinden Gagauzların sosyal ve kültürel yaşantısına dair çıkarımlar için istifade ettik. Gagauzların geçmişten günümüze kadar içinde bulundukları tarihi ve siyasi şartların sürecine yönelik olarak ise Metin ERENDOR hocamızın "Gagauz Türkleri" adlı esrinden yararlanma yoluna gittik. İbrahim KAFESOĞLU hocamızın "Türk Milli Kültürü", A. Zeki Velidi TOGAN hocamızın "Umumi Türk Tarihine Giriş", Osman TURAN hocamızın "Selçuklular Zamanında Türkiye" adlı eserlerinden de ziyadesiyle istifade ettik. Yararlanmış olduğumuz kaynakların devamı niteliğinde Gagauzlarla ilgili genel bilgiler veren Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 13. ciltte yer alan Kemal KARPAT'ın "Gagauzlar" maddesi, Selcen ÖZYURT ULUTAŞ'a ait "Bir Diplomatın Gayrı Resmi Mücadelesi: Hamdullah Suphi'nin Bilinmeyen Gagauz Müdafası" adlı araştırma makalesinden, Refik TURAN'ın "Tarih İçinde Gagauz Selçuklu İrtibatı" adlı makalesinden ve J. Hatlas ve M. Zyromski'nin "Gagauzların Hayatında Din" adlı makale çalışmalarından, Gagauz Türk Topluluğunun sosyal ve kültürel yaşantısına dair çıkarımlara destek mahiyetinde yararlandık. Son olarak Gagauzları tarihi ve

yaşantısıyla ilgili olarak kaleme alınan yaklaşık otuz beş makeden alıntılara çalışmamızda yer verilmiş olup, bahsi geçen eserlerden yoğun bir şekilde faydalandığımız gibi adı geçen eserlerin tam künyelerini kaynakça bölümünde zikrettiğimiz için bazı eserlerden tekrar bahsetmeye gerek duymadık.

Bu çalışmanın ortaya çıkışında özellikle şahsımı yönlendiren ve çalışmanın şekillenmesinde emeği çok büyük olan danışman hocam Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY’a, hayata dair olumsuzluklar karşısında sabretmem gerektiğini sürekli ifade eden Annem Hatun MOR’a ifade boyutunu aşan şükranlarımı sunarım.

Hakan MOR

ELAZIĞ-2025

İÇİNDEKİLER

BEYAN	I
ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
SİMGE VE KISALTMALAR	VIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Gagauz Adı ve Anlamı	2
1.2. Gagauzların Kökeni ve Etnik Kimliklerine Dair Nazariyeler	4
1.3. Etnik Kimlik Meselesinde Anadolu Selçuklu-Bizans Bağlantısına Dair Görüşler	10
1.4. Gagauzların Balkanlar ve Doğu Avrupa Coğrafyasına Göç Hareketleri	13
2. OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI-RUS HÂKİMİYETİ DÖNEMİNDE GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞU	19
2.1. Gagauz Türklerinin Moldova Coğrafyasına Yerleşme Süreci	19
2.1.1. Kavimler Göçü Sonrasında Dobruca'ya İskân Süreci ve Dobruca Oğuz Devleti	19
2.1.2. Osmanlı Devleti ve Gagauz Türk Topluluğu İlk Münasebetler	22
2.1.3. Osmanlıların Balkanları ve Doğu Avrupa'yı Fethi Sürecinde Gagauzlar	22
2.1.4. Osmanlı-Rus Savaşları Döneminde Gagauzlar	23
2.1.5. Çarlık Rusya ve S.S.C.B. Kuruluşu Arası Dönemde Gagauzlar	27
2.1.5.1. Çarlık Rusya Hakimiyeti Döneminde Gagauzlar (1768-1918)	26
2.1.5.2. Bağımsız Komrat Gagauz Cumhuriyeti'nin Kuruluşu	30
2.1.5.3. Romanya Krallığı Hâkimiyetinde Gagauz Türkleri	30
2.1.5.4. Sosyalist Sovyetler Birliği Yönetimi Altında Gagauzlar	31
3. GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞUNUN BAĞIMSIZLIK UĞRAŞLARI VE GÜNÜMÜZ GAGAUZ YERİ ÖZERK CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ	33
3.1. Moldova'nın Bağımsızlık Süreci	33
3.2. Gagauz Milli Bilincinin Uyanması ve Otonomiye Giden Süreç	34
3.3. Gagauz Meclisinin İlan Edilmesi ve Çalışmaları	36
3.4. Türkiye Cumhuriyeti ve Gagauzlar Arasındaki Münasebetler (1930-1940)	37
3.5. Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Yardım Çalışmaları	40
3.5.1. Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyetinin Kuruluşu (23 Aralık 1994)	40
3.5.2. Otonomi Süreci ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yardımları	41
3.5.3. 2014 Yılında Yapılan Referandumun Gagauz Yeri Üzerindeki Etkileri	42
3.5.4. Günümüzde Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Durumu	43
3.5.4.1. Coğrafya ve Demografik Yapı	43
3.5.4.2. İdari ve Siyasi Yapılanma	43
3.5.4.2.1. Gagauz Yeri Parlamentosu	44
3.5.4.2.2. Halk Topluğu (Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Halk Meclisi)	44
3.5.4.3. Gagauz Yeri Özerk Bölgesinin Tarımsal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı	45
4. GAGAUZLARDA DİNİ YAPI VE İNANÇ MESELESİ	48
4.1. Ortodoks Hristiyanlığı Kabullenme Süreci	48
4.2. Dini Anlayışı ve İslami Etkiler	50
4.2.1. Allah / Tanrı İnancı	50
4.2.2. Şeytan Betimlemeleri	51
4.2.3. Ruhun Bedenden Ayrılması ve Cennet-Cehennem Algısı	52
4.2.4. Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat	52
4.3. Dini Yortular (Bayramlar)	54
4.4. Dini Ritüeller (Ayin) ve İnanışlar	55
4.4.1. Doğum (Vaftiz) Ritüelleri	55
4.4.2. Ölüm Ritüelleri	56
4.4.3. Nikâh Ritüellerinin (Steonoz) Dini Boyutu	57
4.4.4. Gagauzlarda Kurban Ritüelleri	57
4.5. Dini Kaynaklı Batıl İnanışlar ve Davranışlar	58
5. GAGAUZ KÜLTÜRÜ VE MEDENİYETİ	59
5.1. Aile Yapısı	59
5.2. Gagauzlarda Mimari ve Ev-Avlu Yapısı	60
5.3. Mutfak ve Yemek Kültürü	60
5.4. Gagauz Folklorü	61

5.4.1. Dans Alanı (Horu Yeri) ve Önemi	61
5.4.2. Gece Eğlenceleri (Ziyafet)	61
5.4.3. Kız Oyunları.....	62
5.4.4. Erkek Oyunları	62
5.4.5. Yetenek, Kamçı (Halat) ve İp Oyunları	62
5.5. Nişan, Düğün ve Evlilik Sonrası Hayat	63
5.6. Senenin Bölümleri ve Gagauz Halk Takvimi (Sopa Takvimi).....	64
5.6.1. Halk Takvimi ve Yıllık Dönem İçinde Geleneksel Yortular (Bayramlar) ve Adetler	65
5.6.1.1. Yeni Yıl (Ocak)	65
5.6.1.2. Gücük Ay- Kısa Ay (Şubat).....	66
5.6.1.3. Mart Baba (Mart).....	67
5.6.1.4. Aprel - Çiçek Ayı (Nisan).....	67
5.6.1.5. Maiz Ayı – Pipiruda (Mayıs)	68
5.6.1.6. Ay Petro Ayı (Haziran).....	69
5.6.1.7. Orak Ayı (Temmuz).....	69
5.6.1.8. Harman- Lobut Ayı (Ağustos)	69
5.6.1.9. Eylül.....	70
5.6.1.10. Kasım Ayı (Ekim).....	70
5.6.1.11. Canavar Yortuları (Kasım)	70
5.6.1.12. Aralık	71
5.6.2 Mahalli (Yerel) Bayramlar	71
5.7. Gagauz Mitolojisi	72
5.7.1. Doğa İlgili Mitler ve İnanışlar	72
5.7.1.1. Yer (Toprak) ve Gökyüzü	73
5.7.1.2. Güneş, Ay ve Yıldızlar	73
5.7.1.3. Bulut, Gök Gürldemesi, Şimşek (Çimşirik), Yağmur ve Rüzgâr (Lüzgar)	74
5.7.1.4. Ateş ve Ses.....	75
5.7.2. Hayvanlarla İlgili Mitler ve İnanışlar	75
5.7.2.1. At (Beegir)	75
5.7.2.2. Kurt (Canavar)	76
5.7.2.3. Köstebek ve Fare	76
5.7.2.4. Kurbağa (Kurbaa)	76
5.7.2.5. Kaplumbağa (Kaplun Bua)	77
5.7.2.6. Leylek (Lelek) ve Turna	77
5.7.2.7. Kırlangıç (Hacı Kadıncık) ve Kedi	77
5.7.2.8. Karga (Garga) – Serçe ve Kartal.....	78
5.7.2.9. Baykuş (Kukumav) ve Gugukkuşu (Kukukkuşu)	78
5.7.2.10. Yılan (İlan) ve Boa Yılanı (Balauru)	78
5.7.2.11. Saksagan (Saksan) ve Tavuk (Tauk).....	79
5.7.2.12. Arı (Kuvan), Örümcek (Payak-Payacan), Bit ve Uğur Böceği (Kalina).....	79
5.7.3. Mitolojik Varlıklarla İlgili İnanışlar.....	79
5.7.3.1. Talısm (Tılsım)- Cadı ve Rusali	79
5.7.3.2. Çarşamba Karısı, Cuma Babusu ve Pazar Ana	80
5.7.3.3. Mogucu (Gogucu-Gogu) ve Cuma	80
5.7.3.4. Lohusacı (Bet Karısı – Albastı)	81
5.7.3.5. Nazar.....	81
5.7.3.6. Dev İnanışı (Tepe-Göz)	81
5.8. Gagauz Kültürü ve Medeniyetine Papaz Mihail Çakır'ın Katkıları	82
5.9. Yazı, Dil ve Edebiyat	83
5.9.1. Gagauz Türkçesi.....	83
5.9.2. Türkü, Mâni ve Ağıt.....	84
5.9.3. Deyim ve Atasözleri.....	85
5.9.4. Destanlar	85
5.9.4.1. Köroğlu Destanı	86
5.9.4.2. Tepegöz Destanı	87
5.9.4.3. Diğer Destanlar	87
5.9.5. Gagauz Rakam Sistemi	87
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	89
KAYNAKÇA.....	91
ÖZ GEÇMİŞ	95

ÖZET

GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hakan MOR
Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı
Şubat 2025, Sayfa: VIII+94

Ana geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan, günümüzde Moldova Cumhuriyeti'nin güneybatısı ile Ukrayna'nın batısında yoğun olarak yaşayan Gagauz Türkleri, Hristiyanlaşmış olmalarına rağmen milli kimliğini kaybetmemiş bir Türk Topluluğudur. Bu Türk Topluluğunu diğer Türk topluluklarından ayıran en temel öge ise Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine inanmalarına rağmen, diğer Türk boyları gibi asimilasyona uğramamaları ve kullandıkları dil sayesinde farkında ya da farkında olmaksızın milli kimliklerini muhafaza etmeleridir.

Uzun yıllar bulundukları coğrafyada azınlık psikolojisiyle kendi kabuğuna çekilen Gagauzlar, her ne kadar kendi dil ve ananelerine sahip çıkmışlarsa da milli kimliklerini koruma sürecinde ciddi baskılara uğramışlardır. Bu baskılara neticesindedir ki birçok devlet Gagauzları kendi soylarının bakiyesi olarak tanıtmaya gereği duymuşlardır. Gagauzlar; Grekofiller (Yunansever) tarafından Rum bakiyesi, Bulgarofiller (Bulgarsever) tarafından Bulgar Topluluğu, Ruslar tarafından soy akrabalığı içinde küçük bir Slav Topluluğu olarak görülmüştür. Bütün bu nazariyelerin doğruluğuna dair bugüne kadar ortaya ciddi bir kanıt ise konulamamıştır. Dolayısıyla yapılan bütün çalışmalar Gagauzların; Yunan, Bulgar ve Rus olduğuna dair teorileri zayıflatmıştır. Ancak Gagauzlar içerisinde Yunan ve Bulgar milli kimliğini benimseyenler olduğu gibi Rus kimliğini benimseyenleri de görebilmek mümkündür. Özellikle Ruslar Gagauzların dindar ve muhafazakâr yapısından etkilenerek, din adamı yetiştirmek için Gagauzların yoğun olarak yaşadıkları yerlerde okullar kurmaları bazı Gagauzların kendilerini Rus olarak tanımlamasında etkin olmuştur.

Gagauz Türk Topluluğu içerisinde baskın olan din faktörü etkinliğinin kırılması ise Sovyet Sosyalist Rejiminin uyguladığı ateist politika sayesinde mümkün olmuştur. Bu sayede Gagauzlar milli kimliğinin, dil ve etnik köken üzerine inşa edilmesi gerektiğinin farkına varmışlardır. Bu gelişmelerle beraber Gagauz aydın topluluğu kendi kökenlerini sorgulama çabası içine girmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda Gagauz asıllı, aynı zamanda eğitimci olan din adamı Papaz Mihail Çakır'a müracaat ederek, kendi tarihleri ve kökenleriyle ilgili bir çalışma yapması talebinde bulunmuşlardır. Bu talebe karşılık niyetiyle çalışmalarda bulunan ve Gagauzlar için çok önemli bir değer olan Çakır, yaptığı çalışmalar neticesinde Gagauzların Türk soylu oldukları sonucuna ulaşmıştır. Çakır bu çalışmasını 1934 yılında Gagauz Türkçesiyle kaleme aldığı "Besarabyalı Gagauzlarının İstoriyası" adlı çalışmasıyla nihayetlendirmiştir. Bu çalışmada Çakır, Gagauz kültüründen hareketle araştırmalar yapmış ve sanılanın aksine Gagauzların Rum, Bulgar, Rus ya da Moldovan olmadığını, Türk soylu olduğunu ifade etmiştir.

Bu tespit ortaya çıktıktan sonra Gagauzlar, Sosyalist Sovyet Rejiminin uyguladığı baskılara karşı zaman içerisinde çok zor badireler atlatmışlardır. Etnik kimliğin keşfi ve Sovyetler bloğunun parçalanmasına müteakiben ise Moldova sınırları dâhilinde yaşamaya devam etmişlerdir. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Moldova Cumhuriyeti'nin aksine Gagauzlar, Gagauz Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti adı altında 1990 yılında zaten bir devlet kurmuşlardı. Lakin 1990 ve 1994 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin de katkılarıyla kendi otonomilerini kurup, Moldova Cumhuriyeti'yle uyum içinde yumuşak bir birleşme gerçekleştirmişlerdir. Böylece günümüzde varlığını devam ettiren Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyeti adı altında yasal bir devlet ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gagauz, Grekofil, Bulgarofil, Slav, Sovyet, Ateist

ABSTRACT

A Research On Gagauz Turkish Community

Hakan MOR
Master's Thesis

FIRAT UNIVERSITY
Social Sciences Institute
Department Of History
February 2025, Page: VIII+94

Gagauz Turks, whose main source of income is agriculture and who today live densely in the southwest of the Republic of Moldavia and the west of Ukraine, are a Turkish community that has not lost its national identity, although they have become Christianized. The most fundamental element that distinguishes this Turkish Community from other Turkish communities is that although they believe in the Orthodox sect of Christianity, they do not undergo assimilation like other Turkish tribes and they unconsciously preserve their national identity thanks to the language they use.

Although the Gagauz people, who retreated into their own shell with the minority psychology in the geography they lived in for many years, protected their own language and traditions, they were subjected to serious pressures in the process of preserving their national identity. As a result of these pressures, many states felt the need to introduce the Gagauz people as the remnants of their own lineage. Gagauz people; It was seen as the Greek remnant by the Grecophiles (Greekophiles), as the Bulgarian Community by the Bulgarophiles (Bulgarophiles), and as a small Slavic Community within lineage by the Russians. To date, no serious evidence has been produced for the accuracy of all these theories. Therefore, all the studies have weakened the theories that the Gagauz people are Greek, Bulgarian and Russian. However, it is possible to see among the Gagauz people who adopt the Greek and Bulgarian national identity, as well as those who adopt the Russian identity. It is also possible to see that the Russians, influenced by the religious and conservative nature of the Gagauz people, established schools in places where the Gagauz people lived densely to train clergy.

Breaking the influence of the dominant religious factor within the Gagauz Turkish Community was possible thanks to the atheist policy implemented by the Soviet Socialist Regime. In this way, Gagauz people realized that their national identity should be built on language and ethnicity. With these developments, the Gagauz intellectual community began to question their own origins. For this purpose, they applied to Pastor Mihail Çakır, a clergyman of Gagauz origin who is also an educator, and requested him to conduct a study on their history and origins. Mihail Çakır, who carried out studies in response to this demand and is a very important value for the Gagauz people, concluded as a result of his studies that the Gagauz people are Turkish nobles. Çakır concluded this work with his work titled "The History of Bessarabian Gagauz", which he wrote in Gagauz Turkish in 1934. In this study, Çakır stated that, contrary to popular belief, the Gagauz people are of Turkish origin and focused on research on Gagauz Culture.

The Gagauz people, who went through very difficult times against the pressures of the Socialist Soviet Regime, remained within the borders of Moldavia following the discovery of ethnic identity and the disintegration of the Soviet bloc. Unlike the Republic of Moldavia, which declared its independence in 1991, the Gagauz people had already established a state in 1990 under the name of the Gagauz Socialist Soviet Republic. However, between 1990 and 1994, a soft unification was achieved in harmony with the Republic of Moldova, with the contributions of the Republic of Turkey. Thus, a legal state emerged under the name of the Autonomous Republic of Gagauzia, which continues to exist today.

Key Words: Gagauz, Orthodox, Grecophile, Bulgarophile, Soviet, Slav, Atheist.

SİMGE VE KISALTMALAR

BDT	: Bağımsız Devletlet Topluluğu
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDAV.	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİAV.	: Türk İdari Araştırmalar Vakfı
TİKA.	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TRT.	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
TUSAM:	Türkiye Ulusal Stratejik Araştırmalar Merkezi
YTY.	: Yeni Türkiye Yayınları

1. GİRİŞ

Gagauz Türk Topluluğu üzerine hazırlamış olduğumuz bu çalışmanın şekillenmesi sürecinde, konuyla ilgili başlıklarımızı belirlemek adına tarih araştırmalarında usul dâhilinde 5T kuralından hareket edip, öncelikle konumuzu ve konu dâhilinde yapacağımız araştırmanın sınırlarını belirledikten sonra uzun bir süre boyunca kaynak taraması (Araştırma) yaptık. Kaynak taramasına mütakiben elde etmiş olduğumuz verileri belli başlıklar altında küçük fişler haline getirdik. Hazırlamış olduğumuz bu fişleri dikkatli bir şekilde tekrar gözden geçirerek, tarih metodolojisine uygun bir şekilde genel başlıklar altında sınıflandırma (Tasnif) çabasına girdikten sonra tahlil (Analiz) aşamasına geçtik. Tahlil aşamasını tamamladıktan sonra elde ettiğimiz verileri eşleştiriyeye (Terkip) tabi tutup, konuya dair naçizane çözümlemeler (Terkip) ortaya koymaya çalıştık. Nihayetinde disiplinler bir yaklaşımla, konuya ait verileri bir bütün olarak değerlendirdikten sonra kronolojiye ve bütünlük ilkesine uygun bir şekilde çalışmamızın şekillenmesi için çaba harcadık. Ancak bu süreçte elde ettiğimiz verilerin kısıtlı ve yetersiz kalmasından dolayı bulabildiğimiz bütün kaynakları değerlendirme gereği duyduk. Zira resmi anlamda Gagauz Türk Topluluğu'nun varlığına yönelik çalışmalar yakın tarihimizde ivme kazanmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna mütakiben, 23 Nisan 1930 tarihinde Atatürk'ün Türk Ocakları Türk Tarih-i Tetkik Heyeti kurması ve bu heyetin ilk iş olarak Türk Tarihinin ana hatlarını belirlemeye çalışması, doğal olarak Gagauz Türk Topluluğuyla alakalı yapılan çalışmaların artmasına vesile olmuştur. Bu heyetin bir diğer önemli vazifesi ise bir komisyon kurarak, Türk Tarihinin ana hatlarını ve sınırlarını belirleyen bir kitap hazırlamak olmuştur. Bu sebeple olsa gerektir ki araştırmacılar, Gagauz Türk unsurunun ne şekilde Balkanlar ile Doğu Avrupa coğrafyasına yerleştiği merak etmeye başlamışlardır. Böylece Gagauzlarla ilgili bazı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamış ve bu çalışmalar günümüze kadar artarak devam etmiştir. Esasen M. Kemal Atatürk'ün teşvikleriyle yapılan bu çalışmaların temel gayesi; yaşanan savaşlar sonrası Anadolu'da oldukça azalan Türk nüfusunu artırmaya ve Türk Ulusunun kılcal damarlarını keşfetmeye yöneliktir. Ancak yapılan çalışmaların bir kısmı hariç olmak üzere genel olarak kronolojiye ve bütünlük ilkesine uygun olduğunu söylemek zordur. Zira yapılan çalışmalar çoğunlukla sadece belli başlıklar altında şekillenmiştir. Bu nedenle Gagauz Türk Topluluğuyla alakalı olarak, genel anlamda bilgi edinmek isteyen herkesin bütün boyutlarıyla faydalanabileceği bir çalışmanın ortaya çıkmasının literatür açısından faydalı olacağına inandık. Böylelikle daha kapsamlı bir çalışma ortaya çıkarabilmek için beş bölümden oluşan bir çalışma hazırladık. Çalışmamızı hazırlarken genel sorulardan oluşan ve evrensel bir inceleme metodu olan 5N-1K kuralından istifade ettik. Bu yönetime uygun şekilde Gagauz adı ve anlamının kaynağı nedir? Gagauzlar topluluğunun oluşum sürecinde etkin olan coğrafya neresidir? Ne zaman günümüzde yaşadıkları coğrafyaya yoğun olarak yerleşmeye başlamışlardır? Neden yerleştikleri alanlarda Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebini kabul etmişleridir? Din değişimine rağmen nasıl Türklüklerini ve kültürel değerlerini günümüze kadar muhafaza edebilmeyi başaramışlardır? Gagauzların yaşadığı tarihsel süreçlere etki eden milletler ya da kavimler kimlerdir? Gibi kafamızda oluşan bu suallerden hareketle başlıklarımızı belirleyip, çalışmamızın bütünlüğünü bozmamak için bu suallere sırasıyla cevap arama gayreti içerisinde olduk.

Zihnimizde şekillenen başlıklar hareketle ağırlıklı olarak Gagauzlarla ilgili ortaya çıkan nazariyelere de çalışmamızın içi yer verdik. Son olarak Gagauzların dini inanışının eklektik özelliğini göz önünde bulundurup, ayrı bir bölüm olarak, değerlendirmenin doğru olacağına inandık. Bu nedenle dini inanış başlığını, kültür medeniyet bölümünden ayrı bir şekilde tezimizi tamamlamaya çaba gösterdik. Öncelikle Gagauz adı ve anlamıyla başlayan başlığımızı, Gagauzların kullandığı rakaam sistemiyle nihayete erdirdik.

1.1. Gagauz Adı ve Anlamı

Tarihi kayıtlarda Gagauz adına ilk defa 1817 yılına ait bir nüfus kataloğunda rastlanmıştır (Cebeci, 1992:583-589). Bu rastlantıyla beraber Gagauzlardan bir ulus olarak bahsedilmesi, 1837 yılında Rus edebiyatının önde gelen ünlü yazarı Tolstoy sayesinde mümkün olmuştur. Bu gelişmeyi 1854 yılında Vlademir Köppen'in Gagauzların etnik kökeni hakkındaki çalışmaları takip etmiştir (Köksal, 2014: 55). Bütün bu kayıtlara ve çalışmalara rağmen, günümüzdeki Gagauz adını ilk defa kullanan ise Türk siyasetçi ve yazar Yaşar Nabi Nayır¹'dir. Nayır, 1936 yılında Balkanlara yaptığı bir inceleme gezisi sırasında Gagauz köylerini de ziyaret etmiş ve müteakiben Gagauzların etnoğrafik özelliklerini, dilini, kültürünü, edebiyatını ve yaşantılarından elde ettiği izlenimlerinin yer aldığı "*Balkanlar ve Türklük*" adlı eserini kaleme almıştır. Nayır, eserinde "*Gogu-Uz*" kelimesinin "*Gog-Uuz*" şeklinde ayrılabilceğini ifade etmiş ve bazı Türk lehçelerinde "*Gök*" kelimesi "*Gog*" olarak telaffuz edildiğini belirterek, Gagauz adının "*Gök-Oğuz*" aslından geldiğini belirtmiştir. Bu tezini "*Oğuzbek- Uzbek*" telaffuzunun zamanla Özbek'e dönüşmesine atıf yaparak, "*Gök-Oğuz*" telaffuzunun da zamanla Gagauz'a dönüşebileceğini izah etmiş ve böylelikle Gagauz adının Gök-Oğuz'dan geldiğini belirtmiştir (Erendor, 2021: 79). Aslında Gagauz adına dair yapılan kaynak taramasında iki temel görüş dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Gagauzların bulundukları coğrafyaya kuzeyden adlarıyla birlikte geldiklerine dair görüştür. Bu görüşün savunucuları ise V. Moşkov ile W. Radloff'tur. Onların bulundukları coğrafyaya güneyden gelerek, Gagauz adını ortaya çıkardığını savunanlar ise Georgi Balasçev ile Paul Wittek'tir. Ancak bu görüşlere rağmen günümüzde Gagauz adının kaynağı, tarih sahnesine ne zaman çıktıkları ve etnik kimliklerine dair araştırmalar devam etmektedir (Cebeci, 1992: 583-589).

Gagauzların adı üzerinde çalışma yapan tarihçi ve bilim adamları da birbirinden farklı görüşler ileri sürmektedirler. Hatta bu farklı görüşleri ileri sürenler arasında Gagauz bilim insanlarına rastlamak mümkündür. Aslında *Gagauz*, *Gagavuz*, *Gök-Oğuz* ve *Hak-Oğuz* aynı anlamları barındıran ve Gagauz Topluluğunu tanımlayan adlardır (Bulut, 2016: 60). Bazı araştırmacılar, "*Gökoğuz*, *Gaga-uz*, *Hak-Oğuz*" tabirlerinin zaman içinde değişime uğrayarak, Gagauz ismini ortaya çıkardığını ileri sürmektedirler (Turan, 2006: 46). Bu görüşlerin yanı sıra Gagauz isminin Keykavus'tan geldiği düşüncesi de mevcuttur. Buna göre Gagauz isminin Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus ismi ve bu ismin farklı telaffuzlarından türemiştir. Etimolojik olarak ise "*Kaka-Uz*" veya "*Ağa-u*"dan, "*Gök-Uz*" / *Gök-Oğuz*" veya "*Hak-Oğuz*" kelimelerine dönüşmüştür. Rusçadaki "*o*" sesi de "*a*" olarak telaffuz edildiğinden "*Gök-Oğuz*" kelimesi zaman içinde "*Gagoğuz*" olmuştur (Arat, 2021: 65).

Faruk Sümer, "*Gagauzların Aslı*" isimli çalışmasında, Gagauzların Anadolu Türkleriyle akraba olduğunu, Gagauz kelimesinin de Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'tan geldiğini belirtmektedir (Sümer, 1991: 152). Bu görüşü savunan isimlerden biri de Harun Güngör'dür. Güngör, Türklerin Keykavus'u "*Gaygavuz*" şeklinde telaffuz ettiklerini, Anadolu Türklerinin de "*k*" sesini "*g*" olarak gündelik yaşamda kullandıklarını ve 14.-15. asırlarda Gagauzların yoğun olarak yaşadığı Dobruca bölgesinde yer adlarında "*k*" sesinin "*g*" ile yazıldığına dair belirtilerin olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşünü Seyyid Lokman Oğuznamesi'ne² dayandırmaktadır (Güngör, 1986: 91-103). Gagauz kelimesinin Keykavus'a dayandıran isimlerden biri de A. Bican Ercilasun'ur (Ercilasun, 1989: 476-484).

¹ 25 Aralık 1908 Üsküp doğumlu Yaşar Nabi NAYIR, Yedi Meşale topluluğunun kurucuları arasındadır. 1929 Galatasaray Lisesi'nin Ticaret ve Bankacılık bölümünü bitirdikten sonra çeşitli devlet kurumlarında görev yapmış, 1981 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Şiir, hikâye, roman, tiyatro ve inceleme-denemelerinin yanı sıra çevirileri de olan Yaşar Nabi, 1933 yılında ölümüne kadar yaklaşık 900 sayıyı bulan Varlık Dergisi'ni çıkarmış, Varlık Yayınevini kurup yönetmiş, Cumhuriyet dönemi kültür, edebiyat ve sanat alanında adını duyuran Nayır, yayın hayatında Muzaffer Reşit, takma adını kullanmıştır. Değerlendirmeye aldığımız Değişen Dünyamız (Balkanlar ve Türklük) adlı gezi notları dâhil Yaşar Nabi Nayır'ın eserleri arasındadır. Bkz. Armağan, 1993:163.

² Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Devlet kademesinde aldığı görevler, kendi eserlerindeki bazı kayıtlardan ve tayinleriyle ilgili arşiv belgelerinden çıkarılmaktadır. Bunlardan ilki 1563'te Musul'a bağlı Harîr kazasında kadılık yapmasıyla ilgilidir. Eserlerinde künyesini Seyyid Lokmân b. Seyyid

Söz konusu Keykavus tezini ilk defa ortaya atan bilim adamı Bulgar tarihçi Georgi Balasçev'dir. Balasçev, 1917 yılında yayınlamış olduğu *“Dirjavata na Oguzite v Dobrudja (Oğuzların Dobruca Devleti)”* adlı makalesinde, Seyyid Lokman Oğuznamesi'ne dayanarak, Gagauzların Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı II. İzzeddin Keykavus (1261-1278) ile Dobruca'ya gelen Selçuklu Oğuzlarının torunları olduklarını ve doğal olarak Gagauz adının da Keykavus'tan geldiğini ileri sürmüştür (Erendor, 2021:73). Başlangıçta fazla kabul görmeyen bu görüş daha sonra Paul Wittek tarafından 1952'de sağlam esaslara dayandırılarak savunulmuştur. Ona göre Gagauzların çıktığı iddia edilen Konya ve çevresinde *“k”* harfinin *“g”* olarak telaffuz edilmesi, Keykavus ve Gagauz kelimelerinin birbirine yakınlığını ortaya koymaktadır (Karpas, 1996: 288).

Gagauz isminin Gök-Oğuz'dan geldiğine dair görüşlere de rastlanmaktadır. Ancak bu görüşler sağlam ve tutarlı esaslara dayandırılmadan savunulmuştur. Aynı şekilde sağlam esaslara dayandırılmadan ileri sürülen bir başka görüş de *“Gaga”* ve *“Uz”* eki bir araya getirilerek, Gagauz kelimesinin ortaya çıktığıdır. Bu görüşe anti tez olarak, Gagauz asıllı Papaz Mihail Çakır³ *“Besarabyalı Gagauzların İstoriyası (1934)”* isimli eserinde tarihte Gagauz adında bir halkın açık olarak bilinmediğini, onların sözleri, adetleri, dilleri, çalgıları ve zanaatlarıyla var olduğunu, Gagauz adının ise *Türk-Oğuz'dan (Uz)* geldiğini savunmuştur (Çakır, 2007: 65).

Aslında 18. asrın ikinci yarısına kadar tarihi ve edebi metinlerde *“Gagauz”* adında etnik bir kavim ismine rastlanmamaktadır. Fransız tarihçi F. Lot'a göre; Romenler gibi Gagauz adı da birdenbire ortaya çıkmış değildir. Ona göre, Gagauz kelimesinin sonundaki *“-uz”* eki, Gagauzların eski Oğuz bakiyesine mensup olduklarının açık ispatıdır. *“Gaga ya da Gag”* kelimelerinin ise sonradan kullanılan bir lakap olduğunu savunmaktadır (Guboğlu, 1989: 59). Bir başka görüşte ise Kars, Ardahan ve Posof'ta oturan Kıpçak asıllı Meshet Türkleri'ne *“Gagavan”* denilmesi, *“Gaga”*, *“Gagavan”*, *“Kıpçak”* kelimeleri arasındaki ilişkinin göstergesi olarak kabul görmektedir. Ercilasun, *“Gagavan ve Gag”* kelimelerinin Kıpçak Türklerine verilen özel bir isim olduğunu tahmin etmektedir. Gagauz kelimesinin de *Kıpçak-Oğuz* demek olduğunu ve bu kelimenin de Kıpçak ülkesinden gelen Oğuz Türkleri anlamında düşünülebileceğini ifade etmektedir. Bu düşünce doğrultusunda Kıpçaklar ve Oğuzların karışımı anlamında *“Gaga-Uz”* isminin ortaya çıkmış olabileceğini belirtmiştir. Şayet *“Gaga”* telaffuzu *“Kıpçak”* ifadesiyle birleştirilmezse Gagauz adının kuru, esmer Oğuz anlamında kullanılabileceğini görüşüne ilaveten eklemektedir (Ercilasun, 1989:477-479). Erendor da yapmış olduğu çalışmada Gagauz adının kaynağı hususunda Ercilasun ile benzeri görüşlere yer vermiştir (Erendor, 2021:77).

Atanas Manov ise Ercilasun gibi dil konusundan hareket edip, Gagauz adının kökenini, Oğuzlara ve Oğuz Han'a kadar tarihlendirmektedir. Manov, Gagauzların bilindiği gibi Rus bozkırlarının sınır bekçiliğini yaptığını, Gagauz adının da *(Kalauz-Kılavuz)* bu adlandırmadan kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Oğuzlardan ya da Türklerden Hristiyanlığı kabul edenlere bu adın verildiğini ifade ederek, bu adlandırmanın Ortodoks Hristiyan Türk anlamını karşıladığını ifade etmektedir. Devamında şayet *“Ga”* ya da *“Gaga”* Hristiyanlaşmış Oğuzlar değil de özel

Hüseyin el-Âşûrî el-Hüseyinî el-Urmevî olarak verir. 1569'da Eflâtûn-ı Şîrvânî'nin yerine şehnamecilik görevine getirilmiş, ilerleyen zamanlarda kendisine Dergâh-ı Âlî müteferrikalığı ve Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliği mansıpları da verilmiştir. Yirmi altı yılı aşan şehnameciligi sırasında gerek şehname gerekse vekâyinâme türünde yazdığı *Zafernâme*, *Şehnâme-i Selîm Hân* (*Selîm Hânname*), *Şehinşâhnâme*, *Şehnâme-i Âl-i Osmân*, *Hünernâme*, *Zübdetü't-Tevârîh*, *Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâ'ili'l-Osmâniyye* ve *Oğuznâme* isimli eserlerinin çoğu kıymetli minyatürlerle süslüdür. III. Mehmed'in tahta geçmesinin akabinde 1595'te görevinden azledilmiştir. Daha önce başlamış olduğu eseri tamamlaması istendiğinden 1596'da Eğri Seferi için orduya katılmışken İstanbul'a dönmüştür. Ancak yaptığı çalışmalar ilgi görmemiş ve kendisine kenar defterdarlığı verilerek merkezden uzaklaştırılmıştır. 1598 tarihli bir kayıttan Mısır'a gittiği anlaşılmaktadır. Hakkındaki son kaydın tarihi, 1601 yılının sonlarıdır. Bkz. http://ekitap.yek.gov.tr/yazar/-yazar-seyyid-lokman_289-.aspx

³ Nisan 1861, Ceadîr-Lunga (Besarabya) - 8 Eylül 1938, Kişinev], Ortodoks rahip, Gagavuz dilinde eğitimci ve eski Rus İmparatorluğu'nda Gagavuz kitaplarının ilk yayıncısıydı. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihail_%C3%87ak%C4%B1r

bir Oğuz kabilesi anlamına gelseydi, Gagauzlarla aynı kökenden gelen ama Müslüman olan Gacalları da Gagauz diye adlandırmak gerekirdi, diyerek görüşünü savunmaya çalışmıştır (Manov, 2022: 36-37). Gagauz tarihi bir bütün olarak ele alındığında, Gagauz adıyla ilgili Manov'un ortaya attığı bu teze benzer tezlerin tarihçiler ve araştırmacılar tarafından benimsendiği görmek mümkündür. Ancak Gagauzların Oğuz Han bakiyesi olduğuna dair en tutarlı görüş Gagauz bilim adamı Dionis Tanasoğlu'na aittir (Tanasoğlu, 2002: 226). Tanasoğlu'nun bu görüşüne Gagauzların kökeni başlığı altında yer vereceğimiz için şimdilik sadece bir cümlelik bir ifadeyle yetinmek daha doğru olabilir. Tanasoğlu gibi ünlü Türkolog Moşkov da "Gag" kelimesinin Türklük alameti olduğunu ve "Uz" kelimesinin de Oğuz Türklüğünün ta kendisi olduğunu ifade ederek, "Gaga+Uz" adının Türklüğüne dair hiçbir şüphenin olmadığını belirtmiştir (Moşkov, 2021: 20-21).

1.2. Gagauzların Kökeni ve Etnik Kimliklerine Dair Nazariyeler

Gagauzların kökeni ile ilgili sualler tıpkı Gagauz adının kaynağı meselesinde olduğu gibi yerli araştırmacıların olduğu kadar yabancı araştırmacıların da üzerinde durduğu önemli bir konudur. Bu nedenle daha 20. asrın başında Dimitrov, Gagauzların kökeni ve etnik kimliğiyle ilgili 18 farklı hipotez olduğundan bahsetmiştir (Dimitrov, 1909: 15-32). Bu hipotezler sadece Gagauzların kökeniyle de sınırlı değildir. Zira köken bilgisine sahip olmak için Gagauzların ne şekilde Balkanlara gelip, yerleştiğini bilmek gerekir. Bu sualler de uzun bir süreden beri Balkan Tarihi ve Türk Tarihinin sınırlarıyla ilgilenen pek çok araştırmacının yanı sıra Türkologun cevap aradığı söylenebilir. Gagauzların kökeni ve nasıl bulundukları coğrafyaya geldikleri gibi suallerin bu kadar ilgi çekmesinin temelinde ise yaşadıkları coğrafyadaki dil, din ve kültürel birikime uygun olmayan varoluşsal formlar yatmaktadır. Bir diğer neden ise dil, din ve kültür bakımından diğer Türk Topluluklarından farklı olmasının yanı sıra bulundukları coğrafyada asimilasyona karşı göstermiş oldukları mukavemettir. Bu nedendir ki Ortodoks Hristiyanlığı benimsemiş olmaları bakımından ayrı bir önem arz ederler. Zira Hristiyan olmalarından dolayı Gagauz adının ve kimliğinin tespitine dair yapılan bütün araştırmalarda birçok Hristiyan kavim dini ve milliyetçi görüşler ekseninde Gagauzları kendi nüfus daireleri içerisinde gösterme eğilimine girmişlerdir. Ancak Gagauzları kendi bakiyesi olarak sahiplenme duygusuyla hareket eden her topluluğun sağlam ve tutarlı bir görüş ortaya koyabilmesi mümkün olmamıştır. Çünkü ortaya atılan görüşlerin ve tezlerin birçoğu tarihi mesnetten yoksundur. Örneğin; bu konudaki görüşlerin birinde İşirkov "Bilgariya (Bulgaristan)" adlı kitabında şöyle der; "Gagauzlar Ortodoks'tur ama Türkçe konuşurlar. Kolay Rumlaştırılıp, kolay Bulgarlaştırılırlar. Bulgar Gagauzları denilen bir bölüm vardır ki, Türkçe konuştukları halde Bulgarca Türküler ve şarkılar söyler ve Bulgar geleneklerini tutarlar" (Manov, 2022: 34). Bazı Bulgar araştırmacılar tarafından savunulan İşirkov'un bu görüşüne katılmak mümkün olmayabilir. Zira Gagauzların toplumsal hayatında dil olarak Türkçe önemli bir rol oynamaktadır. Kolay Rumlaştırılıp, kolay Bulgarlaştırılması gibi bir geçişin olması da Gagauzların kullandıkları dil bakımından pek mümkün görünmemektedir. Bu duruma ek olarak, Gagauzlar tarih boyunca her ne kadar Bulgarlar ve Yunanlılarla iç içe yaşamış olsalar da kendi kiliselerini oluşturuncaya kadar dini açıdan bulundukları bölgedeki Bulgar ya da Yunan Kiliselerine bağlı olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla bu milletler ile aynı coğrafyada yaşama ve aynı dine mensup olmaları hariç aralarındaki etkileşimi yok sayacak olursak şayet hiçbir ortak bağlarının olmadığı görülür (Özçelik, 2008: 86). Bulgar tarihçiler gibi kimi Yunanlı Tarihçiler de Gagauzları kendi kimlik daireleri içerisinde göstermeye gayret etmişlerdir. Ancak bu çabalar Gagauzların kullandıkları dil yapısı düşünüldüğünde beyhude olmanın ötesine geçmemiştir. Bu sebeple olsa gerektir ki Yunanlı tarihçilerin bir kısmı Gagauzları Bulgar kökenli olarak kabul etmektedirler. Atina Elektra'daki kitapevinde çıkarılmakta olan ansiklopedik Yunanca sözlüğün 5. cildinde ise aynen şu ifadeler yazılmıştır: "Gagauzlar Bulgarlardan Türkleşmişleridir ancak dinlerini korumuşlardır. Genel savaştan önce Karadeniz'in Avrupa kıyılarında, Varna ve yöresinden Rus Besarabyası'na dek olan yerlerde yaşarlardı. İsmail Bölgesinde yoğun bir halde yaşamakta idililer ki bu bölge savaştan sonra Romanya'ya geçmiştir (Manov, 2022: 33). Neticede Gagauzların Rum, Yunan veya Bulgar bakiyesi olarak tanımlanmaya çalışılması mümkün olmamakla beraber etnik kimliğin zaman içerisinde değişimi de ihtimal dâhilinde değildir. Zira

bir topluluğun kimlik değiştirme süreci sanıldığı gibi anlık meydana gelen bir hadise olmayıp, gayet uzun zaman alan bir gelişmedir. Buna rağmen Kazakistan'da yaşayan Gagauzlar, kendilerini Bulgar olarak gördüklerini ve Osmanlı idaresi altında dilleri olan Bulgarca'yı unuttuklarını ama dinlerini unutmadıklarını söylerler. Bu Gagauzlar aynı zamanda Slavca konuşan Bulgarları "*Tukan*" diye tanımlamakta ve "*Bulgar*" isminin aslında kendi adları olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla Bulgar torunları olduklarını ve dillerinin 15.-18. asırlarda meydana gelen tarihi gelişmeler sonucunda Osmanlı Türkçesi ile etkileşime girerek, Oğuz grubunun bir lehçesi olduğunu savunmaktadırlar (Amanjolov, 1994: 48). Aslında ana topluluktan uzaklaşan küçük zümrelerin kendilerini yeni karşılaştıkları büyük topluluklara büyük bir kitleye mensup olduklarını söyleyerek, benimsetme çabası doğalıdır. Ancak Gagauzların kökeniyle ilgili yapılan araştırmalar bir bütün olarak değerlendirilse bile bu tür aykırı görüşler onların Türk kökenli olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Gagauzların Bulgar kökenli olduğuna dair görüşler sadece daha önce ifade ettiğimiz görüşlerle sınırlı değildir. Gagauzların Bulgar soyundan geldiğini iddia edenlerden biri de 1993'te "*Bulgaristan'da Gagauzlar*" adıyla bir kitap yayınlayan İvan Gradeşliev'dir. Gradeşliev, Gagauzların Bulgar halkının bir parçası olduğunu, Türklerden dolayı dillerini unuttuklarını ve Türkçe konuşma mecburiyetinde kaldığını savunur (Gradişliev, 1993:5-7). Bulgar tarihçiliğinin önemli isimlerinden biri olan Mutaşiev, Gradişliev'den çok önce 1943 yılında Sofya'da kaleme aldığı kitabında Gradişliev'in görüşleriyle benzer düşünceleri ifade etmiştir (Erendor, 2021:47). İona Stefanov İvanov'un 1894 yılında kaleme aldığı "*Rusya ve Bulgaristan'da Bulgarlar*" isimli kitabında, Gagauzların Bulgar kökenli olduğunu fakat sebebi belli olmayan bir nedenden dolayı Bulgarca'yı unutarak, Türkçe konuşmaya başladıklarını söyler (akır, 2007: 58). Aslında İvanov, hayatı boyunca Gagauzların Bulgar olduğu grşni ispat etme gayretiyle hareket etmiştir. Başka bir Bulgar yazarı İov Titirov'da benzeri şekilde Gagauzların Bulgar kökenli olduğu tezini savunmuştur. F.A. Brokgauz ise Gagauzların Türkleşmiş Bulgarlar olduğu tezine sahip çıkıp, bu tezini ispat gayreti içerisine girmiştir (Radloff, 2015:24). ek kazıbilimci şkorpil'e göre Deliorman'daki Peçenekler ve teki Türk kavimleri Bulgaristan'ın çeşitli yörelerine dağılmışlardır. Deliorman'da yalnızca yoğun bir kitle halinde beki de az karışık olarak Gacallar adı altında İlk- Bulgarlar kalmıştır. Ona göre Gagauzlar gibi bu günkü Gacallar da İlk-Bulgarların kalıntılarıdır. Bunlar Balkan yarımadasına 7. asrın ikinci yarısı başlarında gelmişlerdir. Ancak Gacallar Mslmanlıklarını korurken, Gagauzlar Hristiyanlaşmışlardır. Bugünkü Bulgarların, Proto-Bulgarlarla da hiçbir ilgisi yoktur. Gacallar ve Gagauzların ise Bulgarlarla devamlı surette temas halinde olduğunu ifade etmektedir (Manov, 2022:11). Araştırmacıların eserlerinde bu gibi görüşlere yer verirken sağlam dayanaklarının olması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin fethettiği alanlarda dil değiştirme problemi yokken nasıl olur da Bulgar kökenli bir topluluk, dil değiştirme gereği duymuş olabilir? Zira dil değiştirme gereksinimi izahı olduğa güç olan bir olaydır. Bazı Gagauzların kendilerini Bulgar ya da Yunan nüfusuna dâhil etme çabası Bulgarlar Rumenler tarafından Gagauzların kökenine dair delil olarak gösterilmektedir. Oysa Gagauzların az bir kısmının kendini Yunan veya Bulgar kökenli olarak görmesinin aslında birçok nedeni vardır. Mesala; Rumenler arasında Gagauz kelimesi "*bn, aptal*" anlamında kullanıldığı için Gagauzların bir kısmını kendini Bulgar ya da Yunan olarak tanımlamış olabilir (Menzer, 1945:707). Romenlere değinmiş iken Gagauzların Romen kökenli olduklarına dair tezlere değinmekte fayda vardır. Romen yazarlar Botharesku ve Hajdeu Gagauzları, Balkan yarımadasının "*Romenleşmemiş köklü yaşayanları*" olarak tanımlamaktadırlar. Ancak Rusya doğumlu Romen yazar ve etnolog Zamfir Arbore, Gagauzları *Makedon Vlahları* olarak grdğni söylemektedir. C. Klair ve Brofi ise Gagauzların Ceneviz ve Venedik Devletleri döneminde Vlahların, Greklerin ve İtalyanların, Bulgarlarla kaynaşmasından meydana geldiğini ifade etmişlerdir (Erendor, 2021:50). Bu ve benzeri görüşler de sağlam kaynaklara dayanmadığı ettiği için bilim çevrelerince pek benimsenmemiştir.

Aslında Gagauzların Bulgar-Yunan ya da Rumen kökenli olduklarına dair tezler, mesnetsiz olduğu gibi tamamıyla Gagauzları sahiplenmeye yönelik olarak ortaya çıktığı için olduğa zayıf kalmışlardır. Çünkü Gagauzların kendi milli bilinçlerinde güçlü bir şekilde ısrar etmeleri ve kültürel değerlerine sıkıca bağlanmış olmaları bu tezlerin olduğa zayıf kalmasına

neden olmuştur. Buna rağmen Bulgarlar bir dönem, Gagauzları asimile etmek amacıyla, Gagauz köylerine Bulgar aileleri yerleştirmişlerdir. Ancak bu aileler Gagauzları asimile edecekleri yerde kendileri Gagauz kimliğini ve kültürünü benimsemişlerdir. Hatta bir dönem Bulgar hâkimiyetine giren Gagauz köylerindeki Bulgar öğretmenler, Bulgarca eğitim verip, Bulgarca öğretecekleri yerde Gagauz ahlak ve törelerini benimseyerek, kendileri Türkçe öğrenmişlerdir. Bu nedenle olsa gerektir ki Gagauz kimliğini ve kültürünü benimseyen bu Bulgar aileleri, aslında Bulgar kökenli olduklarını sonradan dillerini unutup, Gagauz kimliğini benimsediklerini ifade etmeye başlamışlardır. Bu durum sadece Bulgar kökenli olduğunu iddia edenlerle sınırlı değildir. Gagauzlar içinde Yunan veya Rumen olduklarını ifade eden aileler de Gagauz Türk Topluluğu tarafından özümlemiş ailelerdir (Manov, 2022: 28). Daha fazla genişletilmiş bir görüş ise St. Clair ve Charles A. Brophy gibi yabancı tarihçiler tarafından ortaya atılmıştır. Onlara göre, Balkanlar coğrafyasında yaşayan Gagauzlar, Bulgar-Grek-Rumen-İtalyan soyundan gelmiş olup, Türklerle karışarak Türkleşmişlerdir (Guboğlu, 2018:67-68). Bütün bu görüşleri kabullensek bile asimilasyon süreci sonunda kendi öz benliklerini ve kökenlerinin unutmayan küçük kitlelerin kendilerini Bulgar-Yunan ya da Rumen diye tanımlaması, aslında Gagauzların Türk kökenli olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Gagauzlar için yalnızca Anadolu Selçuklu veya Türk bakiyesidir demek de yetersiz kalabilir. Güngör'ün, "*Gagauzların Dini İnanışları Üzerine Bir Araştırma*" başlıklı doktora çalışmasının giriş bölümünde Gagauzların kökeni ile ilgili tezlerin üzerinde durulmakta ve bu konuda genel olarak beş farklı nazariyeyi özetlenmektedir. Bu nazariyeler; Gagauzların Bulgar asıllı olduklarına (Mutafcief, İvanov, Titirov, Zaşuk ve Zanetov) dair nazariyeler, onların Yunan ve Türkleşmiş Rum olduklarına dair nazariyeler (Amontos, B.Lissof, St. Georgescu, F. Kanitz, N. Lorga), Gagauzların Selçuklu Türklerinden olduğunu ileri süren nazariyeler (J. Hammer, Fr. Brun, V.D. Simirnov, G. D. Balasçev), yine Gagauzların Kuman Türklerinden olduğunu ileri süren nazariyeler (K. Jiçerek) ve Gagauzların Oğuz-Uz bakiyesi olduğunu ileri süren nazariyeler (V.A. Moşkov) olarak kategorize etmiştir. Bu nazariyeleri de muhakeme ettikten sonra Güngör, Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowalski'nin elde ettiği sonucu kabul etmektedir. Kowalski'nin görüşüne göre; Gagauzlar sadece Karadeniz'in kuzeyinden gelerek, Balkan yarımadasının çeşitli bölgelerine yerleşen Peçenek, Uz, Kuman ve Karakalpakların torunları değildir. 13. asırda Anadolu'dan göç ederek, Balkanlara yerleşen ve Hristiyanlığı kabul eden Anadolu Selçuklu Türklerinin de torunlarıdır (Adıbelli, 2010: 41). Güngör'ün, yapmış olduğu bu tespiti göre Gagauzlar sadece Anadolu Türklüğü bakiyesi olmayıp, birden fazla Türk kavminin ve topluluğun sentezi olarak kabul edilmelidir. Bu tespitin doğru olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Anadolu Selçuklu bakiyeleri bölgeye yerleşmeden çok önce Gagauzların bugün yaşadığı alanlarda Türk bakiyelerinin var olduğunu batılı müelliflerin eserlerinde görmek mümkündür.

Gagauzların kökenine dair yabancı araştırmacıların gösterdiği ilginin temelindeyse din faktörü yatmaktadır. Ebetteki tarihsel süreçte Gagauzların yaşadığı bölgelere hâkim olan her millet özellikle dini ortak noktalardan hareketle Gagauzları kendi nüfus daireleri içinde göstermek istemiştir. Bittabi bu durum doğal olduğu kadar, yakın tarihimizde Gagauzları hâkimiyet altına alan güçlerin ülkeyi yönetme adına birlik sağlama gayretinin bir sonucudur. Gagauzların kökeni ve içtimai bir teşekkül olarak tanınmasıysa çok eski tarihlere dayanmamaktadır. Claude Cohen, Gagauz adının orta çağa ait hiçbir metinde yer almadığını ve Modern Gagauz topluluğunun orta çağdan sonra ortaya çıkmış bir karışım olabileceğini savunmuştur (Cohen, 2001:26). Bu nedenden dolayı Tarih bilimi Gagauzlar diye bir ulusun Balkan yarımadasına gelerek, herhangi bir yerde yerleştiğini tanımamaktadır. Ancak tarihçiler, kazıbilimciler ve başka araştırmacıların Gagauzların dilleri, töreleri ve ahlaki yapıları üzerinde yapmış oldukları incelemeler, Gagauzların Türklerle bağlantılı olduğuna yönelik verileri teyit edici mahiyettedir. Türk bilimci Danimarkalı Thomsen, Orhun Irmağı kıyısındaki kayalar üzerinde kazılmış yazıtları çözmüş ve bu konuda yapmış olduğu araştırmalardan sonra "*Türk-Oğuz*" adını taşıyan bir Türk Kavmine ait buluntuları saptamıştır ki her olasılığa karşı bu buluntular Gagauzlarla da bağlantılıdır (Manov, 2022:3-4).

Gagauzların "*Oğuz ya da Uz*" kökenli olduğuna dair görüşü ise ilk defa Gagauz Lehçesi ve Folkloru üzerine araştırmalar yapan Moşkov ileri sürmüştür. Moşkov'un yanı sıra Gagauzların kuzeyden bulundukları coğrafyaya kadar gelen "*Uz ya da Gök-Oğuz*" olduğunu

esaslı kanıtlar ortaya sunmadan ileri sürenler arasında A. Sokalski ve W. Radloff da bulunmaktadır. Bu nazariyenin bir başka varyantını Bulgar tarihçilerden Mutafov, Marinov ve Çek Şkorpil kardeşler savunmuşlardır. Bu son görüşlere göre Gagauzlar 7. asırda Dobruca'ya gelen Proto-Bulgarlar olup, sonradan Türkçe öğrenmek zorunda kalmışlardır. Türk lehçelerini kullanan Proto-Bulgarların Slavlaştıkları ve Osmanlı idaresinde 500 yıl kaldıktan sonra bugün halen Slavca konuştukları düşündüğümüzde, Hristiyan olan Gagauzların günümüzde neden Türkçe konuştuklarını anlamak oldukça güçleşir (Karpat, 1996:288). Gagauzları Kuman, Oğuz ve Uz bakiyesi olarak gören araştırmacılar da vardır. Kimi araştırmacılar Kuman ve Uz karışımı bir kökene sahip olduklarını söylerken kimi araştırmacılar ise farklı bir şekilde Kumalar ile Uzları ayrı adlar taşıyan aynı ulus sayarlar. Çek asıllı tarihçi Jrecek, bu görüşü benimseyen tarihçiler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Mihail Ataliotu 11. asra ilişkin tarih kitabında Kumaları, Uzlardan ayırmaktadır. Slilitsi'ye göre ise Uzlar 11. asırda Bizans Devleti'nin yüksek yönetim mevkilerinde bulunmuşlardır. Hatta onlardan bazıları senatör olmuş ve Bizans ordusu içerisinde ayrı Uz alayları kurmuşlardır. Haliyle Slilitsi de Uzları, Kumalardan ayrı bir ulus olarak görmektedir (Manov, 2022:5). 17. asırda Bulgaristan'ı gezen Evliya Çelebi, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda "Uz Eyaleti" adını vermiştir. Bu ifadeden anlaşılıyor ki Gagauzların yaşadığı bölge, o tarihte Uzların adını taşımaya devam etmekteydi (Manov, 2022:10). Gagauzların ruhani lideri Mihail Çakır ise Gagauzları; Rum, Rumen, Rus, Türkiye Selçuklu ve Kuman bakiyesi olarak görmemektedir. Ona göre Gagauzlar Uz ve Oğuz kökünden gelmektedir. Gagauz entelektüellerinin büyük çoğunluğu da Mihail Çakır'ın bu görüşünü benimsemiştir (Erendor, 2021:60). Görüşlerinde ufak farklılıklar bulunmakla beraber Cumhuriyet Dönemi Tarihçilerimizden Zeki Velidi Togan, Ahmet Bican Ercilasun, Sadettin Yağmur Gömeç, İsmail Kaynak vb. tarihçilerimizin Gagauzları Oğuz bakiyesi olduğu yönündeki tezleri benimsediğini görmekteyiz. Özellikle Zeki Velidi Togan, Uzların (Oğuz) Kıpçak-Kuman Topluluğuna karışıp, gittiklerini kaydetmiştir. Bunlardan bir kısmının ise cenubi Rusya Slavlarına karıştığını ifade etmiştir. Togan'a göre günümüz Besarabya Gagauzları bu Oğuzların Hristiyanlığı kabul eden bakiyesidir (Togan, 1981:165). Mehmet Eröz ve Ahmet Taşağıl gibi bazı tarihçilerimiz de Gagauzların Uz kökenli olduğu tezini benimsemişlerdir. Bazı farklılıklara rağmen Radloff da Gagauzların bir zamanlar Güney Rusya bozkırlarında göçebe olarak hayatını idame ettiren Torklar'ın veya 1064-1065 yıllarında Tuna Nehri'ni geçerek, Balkanlar coğrafyasına yerleşen Oğuz (Uz) Türklerinin torunları olarak görmektedir (Radloff, 2015:30). Çek tarihçi, Jrecek "Das Füstenthum Bulgarien, Wien, 1891" adlı eserinde Gagauzlarla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: "Bulgaristan'ın doğu kısmında dağınık olarak yaşayan Ortodoks Hristiyanlar vardır. Bunlar ana dil olarak Türkçeyi kullanırlar ve tabii olarak eski yerli unsur olan Rumen, Slav ve Rumalardan farklı özellikler gösterirler. Onlar Dobruca ve Besarabya coğrafyasında Gagauz olarak adlandırılırlar. Bu kitle Orta çağda Osmanlı'nın bölgeyi ele geçirmesinden önce Hristiyanlaşmış ve hiç şüphe yoktur ki Kumaların kalıntısı olan eski bir Türk boyudur" der. D. Grigoroviç ise Gagauzların Kuman kökenli olduğunu ve 11.-12. asırda Bulgaristan'a yerleşerek, burada Hristiyanlığı kabul ettiklerini ifade etmektedir (Moşkov, 2006:42).

Bu gelişmeyi takiben, Romen baskılarının yoğun olarak yaşandığı bir dönemde, Gagauzların ve diğer Ortodoks Hristiyan dünyasının ruhani lideri olan Papaz Mihail Çakır, Gagauz halkının ısrarı ve isteği üzere, Gagauz kimliğini ve tarihini ayrıntılı olarak ifade etme imkânı aramıştır (Karpat, 1996:290). Böylece gerekli kaynakları toplayıp, Gagauzların kökenini ve tarihini yazma işine girişmiştir. Nihayetinde ortaya çıkan çalışmayı Romence kaleme alarak, "Revista Viata Basarabiei, Kişinev 1933-1994" dergisinde yayınlamıştır (Arat, 2021:117). Böylelikle Gagauz asıllı bir araştırmacı tarafından, Gagauzların kökenine dair yapılan bir çalışma ilk defa ortaya çıkmıştır. Çakır; "Beserabyalı Gagauzların İstoriası" adlı çalışmasında Gagauzların halis Türk olduğunu ve dillerinin özbeöz Türk dili olduğunu ifade etmiştir (Arat, 2021:62-63). Çakır, yapmış olduğu çalışmanın bir nüshası ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e hediye olarak göndermiştir. Mustafa Kemal, eseri ayrıntılı bir şekilde okuyarak, bazı bölümlerin altını çizmiş ve sayfa kenarlarına hususi notlar tutmuştur. Bu kısa malumattan sonra tekrar Çakır'ın tezine dönecek olursak, Gagauzların kökeniyle ilgili çalışan bütün önemli tarihçilerin, Gagauzların Uz ve Oğuz Türklerinden geldiğini ifade

ettiklerini görürüz. Nihayetinde Gagauzlar için çok büyük bir değer olan Çakır, eserleri ve düşünceleriyle Gagauzlara milli bir kimlik bilinci aşılamış ve kazandırmış olduğu bu bilinçle Gagauzların kökenlerini keşfetmesine nail olmuştur (Çakır, 2007:65). Bunun yanı sıra eserlerinin çoğu dini muhtevada olmasına rağmen, din ve ibadet dilini Türkçeleştirerek, Gagauzlar üzerindeki Rum ve Bulgar Kiliselerinin asimilasyon politikalarını kırma yönünde önemli bir aşama kaydetmiştir.

Köken meselesinde, Gagauzların Karadeniz'in kuzeyi ve Doğu Avrupa'daki varlık sürecinin M.Ö. 2. bin yılda eski Kimmerler ve sonrasında İskitler ile başladığını ileri süren araştırmacılar bulunmaktadır. Göçebe atlı kavimler ve medeniyetlerle ortaya çıkan bu durumu, M.Ö. 2. bin yılda itibaren sürekli batıya doğru yapılan Türk göçleri ve zorunlu yer değiştirmelerle birlikte ele almak gerekir. Türkler, Kimmerler'in ardından M.Ö. 8. asırdan itibaren İskitler adı altında Doğu Avrupa, Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkasya'da egemen olmuşlardır. Fakat güneyden gelen Makedon ve doğudan gelen Sarmat baskıları neticesinde İskitler'in önemli bir bölümü Tuna Bölgesinde '*Scythhiaminor – Küçük Skythia*' olarak bilinen Dobruca'ya yerleşmişlerdir (Durmuş, 2008:201). Bu yerleşimlerin söz konusu zamandan günümüze kadar varlığını devam ettirmesiye tartışılacak bir konudur. Zira Gagauzların günümüzde yaşamış oldukları alanlar sürekli olarak başka kavimlerin ve toplulukların istilasına uğramıştır. Ancak bu duruma rağmen bazı ailelerin yeni hâkim olan kültürle uyum içerisinde kalarak, yaşam alanlarını terk etmediği gerçeğini unutmamak gerekir.

Gagauzların yaşadıkları alanlara güneyden yani Anadolu'dan geldiğini ilk defa 19. asırda Bruun ve Simirnov savunmuştur. Bu görüş o zamanlar Panslavizm'e aykırılık arz ettiği için rağbet görmediği gibi yeteri kadar işlenmemiştir (Karpas, 1996:288). Paul Wittek ise Gagauzların günümüzde yaşadıkları alanlara Anadolu'dan geldiklerini ve dolayısıyla Anadolu'dan Balkanlara gelen bu topluluğun, Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. İzzeddin Keykavus'un Dobruca'ya gönderdiği Anadolu Selçuklu bakiyesi olduğu söyler (Wittek, 1952:668). Karpas'ta Paul Wittek'le aynı görüşü paylaşmaktadır. Karpas, Gagauzların kesinlikle Türklerin güney koluna ait Oğuz dalının bir alt kolu olan Anadolu Selçuklu grubuna dâhil olduğunu düşünmektedir (Karpas, 2012:345). Gagauzların Anadolu Selçuklu bakiyesi olduğuna dair bir başka görüş, Faruk Sümer'e aittir. O, Gagauzların Türkiye Türklerine mensup bir grup olduğunu, konuştukları Türkçenin de Türkiye Türkçesiyle birebir aynı olduğunu ifade etmektedir (Sümer, 1991:4). Balasçev'de '*Gagauzlar, Moğol baskısına maruz kalan Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un eski dostu olan Bizans İmparatoru Mihail Paleolog'a sığınan Türklerdir*' demiştir. Ona göre Gagauzlar, Anadolu Selçuklu Türklerinin torunları olup, Gagauz ismi de Keykavus'tan gelmektedir. Bu görüşüne dayanak olarak da 14.-15. asırda Karaman ve Konya Bölgesinden Balkanlara gelen Türklerin, kelime başlarındaki '*k*' sesini '*g*' olarak telaffuz etmelerini eklemiştir (Balasçev, 1917:33-36). Balasçev ve Wittek gibi tarihçi Cebeci de 16. asır Osmanlı Tahrir defterlerinde bol miktarda '*Gagauz-Gagavuz*', '*Gagoz*', '*Gago*', '*Gagan*' gibi isimlere özellikle Dobruca Oğuz Devleti'nin hâkim olduğu Dobruca, kısmen Deliorman ve bugünkü Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarındaki kazalarında çokça rastlandığı bilgisini vermektedir. 16. asırdan sonra bazı bölgelerdeki '*Dada*', '*Sorguç-Sarguz*' gibi adların yerini de zamanla Gagauz birleştirici adı almış olacak ki 19. asırda Balkanların her tarafındaki '*Uz*' (Oğuz) kalıntıları bu adı benimsemiştir der. Böylece 19. asır başlarında Rusya'ya göç ettirilen Uz kalıntıları Gagauz adı altında birleşmiştir. Ayrıca Silistre, Edirne ve Gümölcine Sancaklarının 16. asır tahrir defterlerinde; *Gagauz*, *Gagavuz*, *Gagoz*, *Gago*, *Gaga*, *Uz*, *Oguz* ve *Uzguz* ad ve soyadlarına çokça rastlandığını belirterek, bu bilgiler ışığında Gagauz adının Anadolu Selçuklu kökenli olduğunu ve Gagauzların İzzeddin Keykavus'un torunları olabileceğini kuvvetle muhtemel olarak gördüğünü ifade etmektedir (Erendor, 2021:75).

Gagauzların bugün yaşadığı coğrafyaya farklı zaman dilimleri içerisinde yerleşen Türk katmanları olabileceği yönünde nazariyelere rastlamak mümkündür. Aslında bugün kendilerine Gagauz Türkleri denilen Hristiyan Türkler; *Peçenek*, *Uz*, *Kuman*, *Kıpçak* ve *Anadolu Türkü*'nün karışımı sonucu ortaya çıkmış ve bölgedeki Hristiyan Türk Topluluğu günümüzde varlığını devam ettirmektedir (Anzerlioğlu, 2004:76). Karma nazariyelerin devamı niteliğinde Guboğlu;

Gagauzların Karadeniz'in kuzeyinden Karpat-Tuna bölgesine göç edip, sonra 1064-1065 yıllarında Tuna Nehri'ni aşarak, Balkan yarımadasına göçen Oğuz/Uzlar (*i Polovtsi Kumanlar do "Našestriya Tatarı..." Monografie, Kiev 1884*) ile iki yüzyıl sonra (H.662-M.1263-1264) Dobruca'ya ve Makedonya'ya yerleşen Anadolu Selçuklu Türklerinin karışımıyla Gagauz Türk Topluluğunun şekillendiğini söylemektedir (Guboğlu, 1989:59). Necati Demir'de Gagauzları, kuzeyden gelen; Bulgar, Kuman, Peçenek Türkleriyle Anadolu'dan Müslüman olarak giden ve orada Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebinin benimsenmesiyle Türk uluslarının oluşturduğu karma bir teşekkül olarak görmektedir (Demir, 2011:19). Nitekim Türklerin batıya doğru iki yönden ilerlediğini düşündüğümüz zaman, Orta Asya'dan hareketle Rusya'yı ve Karadeniz'in kuzeyini aşan Türk kitleleriyle Anadolu coğrafyasını yurt edinen Türkleri Balkanlarda buluşturacak gücün ana kaynağı her zaman yeni yurt arayışları, siyasi baskılar ve savaşlar olmuştur demektir. Bu düşünceden hareketle ünlü *Türk Bilimci Tadeusz Kowalski*, Gagauzların bugün yaşadıkları yerleşkelere, kuzeyden ya da sadece güneyden geldiğini düşünmemektedir. Ona göre Gagauzlar hem kuzeyden hem de güneyden gelen Türk unsurları olup, üst üste geçmiş üç katmandan oluşan bir maden damarına benzemektedir. Kowalski'nin tezine konu olan tabakalar şunlardır:

- En eski tabakayı kuzeyden gelen Türk Topluluğu oluşturmaktadır. Bu katmanı ilk Türk dalgası olan Kavimler Göçüyle başlayan ve 4. asırda Avrupa'ya kadar gelen; *Avrupa Hunları, Ogurlar, Avarlar, Peçenekler, Oğuzlar (Uz), Kumanlar (Kıpçak)* oluşturulmuştur.
- İkinci tabakayı Osmanlı Öncesi Anadolu'da bulunan ve kuzeye göç eden Türk kolonileri olan ve 1261 yılında Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. İzzeddin Keykavus önderliğinde göç eden Türkiye Selçukluları oluşturmaktadır.
- Üçüncü tabakayıysa Osmanlı zamanında Gagauzların yaşam alanlarına göç eden Türkler ve Türkleşmiş unsurlar oluşturmaktadır.

İlk tabaka ve ikinci tabaka karşılaştıklarında, ikinci tabaka Türkçe dil karakterinin, ilk tabaka ise Ortodoks Hristiyanlığın karakterini bütün topluluğa yaymıştır. Üçüncü tabakanın büyük bir kısmı ise göç sonrası oluşan bu yapıyla bütünleşmiştir (Turan, 2006:46). Bu üç tabaka, kuzeyden gelen Türk Boylarının kalıntıları, Osmanlılardan önce Balkanlara giden Selçuklular ve Osmanlı devrinin Türk kolonistleriyle Türkleşmiş unsurlardır. Gagauz ve Osmanlı Türkçelerini karşılaştırarak, sağlam bir biçimde ortaya koyan ve kullanılan Türkçe içinde Kıpçakça unsurlar bulan Kowalski, ulaştığı bu sonuçla Gagauzların sadece Karadeniz'in kuzeyinden gelerek, Balkan yarımadasının çeşitli bölgelerine yerleşen Peçenek, Oğuz (Uz), Kuman ve Karakalpakların devamı olmadığını, 13. asırda Anadolu'dan göç ederek, Balkanlarda Hristiyanlığı kabul eden Anadolu Selçuklu Türklerinin de devamı olduğunu ortaya koymaktadır (Erendor, 2021:66). Yapmış oldukları çalışmada Harun Güngör ve Mustafa Argunşah ise Gagauzların bir Oğuz Topluluğu olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre Gagauzlar, bölgeye göç eden *Hun, Ogur, Kıpçak, Peçenek, Oğuz ve Selçuklu Türkleri*'nin karışımıyla ortaya çıkmış ve kendi içlerinde *Dobruca, Besarabya, Bucak gibi Romanya ve Ukrayna*'nın çeşitli bölgelerine tarihi süreç içinde dağıldıkları, zamanla iç içe geçmiştir. Böylelikle Gagauz kimliğini teşekkül etmeye başlamıştır (Güngör-Argunşah, 1998:7). Güngör ve Argunşah'ın görüşü, Kowalski'nin görüşüne benzemiyor görünse de aslında iki görüş arasında fark yok denebilecek kadar azdır. Bu nedenle, Gagauz Türk Topluluğunun oluşum sürecini toplumsal tabakalaşma şeklinde izah eden Kowalski, akademik çevrelerde görüşüne çokça taraftar bulmuştur. Örneğin Kowalski'nin bu görüşüne yakın bir görüş sunan Ercilasun, Gagauzların Karadeniz'in kuzeyinden göçerek, 1065'te Tuna Boyunda beliren Oğuzların (Uz) Tuna'yı geçerek, Kuzeydoğu Bulgaristan ve Dobruca Bölgesine yerleştiklerini, daha sonra gelen Kuman ve Peçenek etkisiyle de bu kitlenin Hristiyanlığı benimsediğini ifade etmektedir (Ercilasun, 1989:29).

Gagauzların kökeni ve Balkan coğrafyasına yerleşme sürecinde meydana gelen topluluk şekillenmesiyle ilgili olarak çalışma yapan Włodzimierz Zajaczkowski Gagauzlarla alakalı en geçerli hipotezin, Osmanlıların Balkanları fethi öncesinde buralara yerleşmiş olan Türkler ile Osmanlılar arasında bağlantı kuran hipotez olduğunu beyan etmektedir (Zajaczkowski,

2018:267). 1989 yılında Sovyet Sosyalist Moldova Cumhuriyeti Meclisi tarafından hazırlanan bir rapora göreyse Gagauz halkının yerli nüfus olmayıp, sonradan bu topraklara göç eden bir topluluk olduğu belirtilmiştir. Bu iddia hakkında Ojog ve Şarov “*İstoria Rumun*” adlı eserinde malumat vermektedir. Ancak Moldova Meclisi’nin bu tespitine cevap olarak Gagauz tarihçileri, Moldovan ve Rumen milletleri oluşmadan çok daha önce Gagauzların günümüzde yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Gagauz ahalisinin yaşadığını savunmuşlardır. Görüşlerine en büyük delil olarak, Gagauz Yeri Özerk bölgesi Çadır-Lunga Şehrine bağlı Joltay (Caltay) Köyünde bulunan mezar taşlarını göstermişlerdir. İspat olarak gösterilen mezar taşları, bugün Gagauzların yoğun olarak yaşadıkları Güney Moldova’da yer alan Besarabya Bölgesinin Bucak steplerinde ilk kurulan “*Dobruca Oğuz Devleti*” sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu kanıt, Besarabya’nın yerli nüfusunu Gagauzların oluşturduğunu ve bölgenin aslında uzun yıllardan beri Gagauz Halkına ait olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir (Bulut, 2016:61).

1996 – 1998 yılları arasında ilk Türk Büyükelçiliğini açmak üzere Kişinev’de bulunan Büyükelçimiz Ender Arat, *Moldova-Gagauziya Anıları* adlı eserinde Gagauzların kökenleriyle ilgili tarih boyunca farklı rivayetlerin söz konusu olduğunu (*Rum, Bulgar, Rus ...*) beyan etmiştir. Arat, Mihail Çakır’ın *Besarabyalı Gagauzların İstoriyası* kitabına atfen, bu iddiaların asılsız olduğunu ve bu iddiaların çeşitli milletlere mensup araştırmacılar tarafından sağlam esaslara dayanmadan ortaya koyduğunu belirtmiştir. Oysa birçok araştırmacının ve tarihinin Gagauzları Türk kökenli olduğunu kabul ettiğini söylemiştir. Sadece köken bilgisiyle de yetinmeyip, Çakır’ın yaptığı araştırmaların içeriğine teferruatlı olarak yer veren Arat’ın, Gagauzların kökenine dair çıkarımı Çakır’ın tanımlamalarıyla son bulmuştur (Arat, 2021:62-63).

Nihayetinde bahsimize konu olan görüşlerde Gagauzların Türklüğüyle ilgili herhangi bir şüphe yoktur. Gagauzların kökeni konusunda fikir ayrılığına düşülen tek konu ise hangi Proto-Türk veya Türk boyundan hangisinden geldikleri meselesidir. Bunun yanı sıra Gagauzların Türklüğü meselesi günümüzde dahi iki ana nazariye etrafında tartışılmaya devam etmektedir. Bu nazariyelerden ilki Gagauzların M.Ö. 8. asırda İskitlerin Balkanlara göçüyle başlayan ve Karadeniz’in kuzeyinden tarihsel Türk Göçleriyle şekillenen bir topluluk olduğudur. Diğer nazariye ise 12. asırda Gagauzların yaşadığı bölgeye yolu düşen Anadolu Selçuklu bakiyesi etrafında şekillenen bir topluluk yapılanması olduğudur.

Gagauzların kökenleriyle ilgili vermiş olduğumuz bilgiler ve görüşler ışığında şunları söyleyebilmek mümkündür. Gagauzların tarihiyle ilgili atalardan kalan yazılı ve sözlü kaynaklar yeterli olmadığından dolayı birçok farklı tez ile karşılaşmak mümkündür. En eski kayıtlar ise 12. asırda Farsça kaleme alınan İbn Bibi’nin *Selçukname* adlı eserinden ve 15. asır tarihçilerinden Yazıcıoğlu Ali’ye ait *Tevârih-i Âl-i Selçuk* eserinden kısıtlı olarak, araştırmacılar tarafından elde edilmektedir. Bu kadar fazla tezin olmasının temelinde ise kaynak sıkıntısı ve Gagauzların inançlı Hristiyan bir topluluk olması yatmaktadır. Örneğin; Ruslar Papazlarının Gagauz olmasını hep temenni etmişlerdir. Bu duruma rağmen ortaya atılan çoğu görüşün Gagauzları asimile edebilmek adına tarihi dayanaktan yoksun ya da kasıtlı olarak temellendirilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde Gagauzlar Hristiyan Ortodoks’tur ve doğal olarak yaşadıkları Doğu Avrupa coğrafyasındaki büyük topluluklar onları kendi bakiyesi olarak görmek arzusundan sıyrılamamışlardır. Bu sebeptendir ki Türklüklerini fark etmeleri uzunca bir zaman almıştır.

1.3. Etnik Kimlik Meselesinde Anadolu Selçuklu-Bizans Bağlantısına Dair Görüşler

Gagauzların etnik kimliği meselesinde Anadolu Selçuklu ve Bizans bağlantısına yönelik olarak, Balkanlar Tarihi ve Türk Tarihinin sınırlarıyla ilgilenen birçok araştırmacı çalışma yapmıştır. Bu Türk Topluluğunun etnik kimliğinin oluşumunda Anadolu Selçuklu ve Bizans bağlantısının bu derece ilgi görmesinin temelinde daha önce zikrettiğimiz üzere bazı kültürel ve dini aykırılıklar yatmaktadır. Bu duruma ek olarak, asimilasyon sürecine karşı göstermiş oldukları mukavemet de araştırmacıların konuya olan ilgisini artırmıştır.

Günümüzde araştırmacıların büyük çoğunluğu Gagauzları Türk olarak kabul etmektedir. Gagauzlar da artık etnik kimliklerinin Türk olduğunu kabullenmiş durumdadırlar. Ancak küçük bir kısmı aidiyet duygusuyla farklı milletlerden geldiklerine inanmaktadırlar. Ayrıca Balkanlarda yaşayan bazı Türk Bakıyeleri de Hristiyan oldukları için Gagauzları Bulgar ya da Yunan bakıyesi olarak görmektedirler.

Bu minvalde Gagauzların etnik kimliğinin şekillenmesi sürecinde yer alan Anadolu Selçuklu ve Bizans bağlantısına dair ortaya çıkan görüşleri daha sağlıklı anlayabilmek için Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus döneminde yaşanan siyasi ve tarihi olaylara kısaca değinmekte yarar vardır. Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat'ın torunu, yine Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğludur. 1246 yılında babasının ölümünü mütakiben Anadolu Selçuklu tahtına geçmiş lakin Anadolu'ya yönelik artan Moğol istilası ve tahakküm hareketi ona rahat bir saltanat fırsatı vermemiştir. Hatta Moğolların baskılarından dolayı bir ara kardeşleriyle beraber devleti üçlü saltanat şeklinde yönetmiştir. Kardeşlerden Rükneddin Kılıç Arslan ölünce diğer kardeş olan Alaeddin Keykubad ile girdiği mücadeleyi kaybeden ve devleti yönetme adına hiçbir ümidi kalmayan İzzeddin Keykavus, Antalya'dan kadirgalara binerek, Bizans'a iltica etmiştir. Dönemin Bizans İmparatoru Mihail Paleolog, İzzeddin Keykavus ve yanında bulunan komutanlarına gayet iyi davranmıştır. Bu sırada Bizans topraklarında 12.000 çadırılık nüfusuyla yaşayan Sarı Saltuk da Selçuklu sultanına katılmıştır. Böylece Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus mahiyetiyle beraber önemli bir güce kavuşmuştur. Bu gücün ana merkezde kalmasından çekinen ve sınır boylarını korumakta daha faydalı olacağına inanan İmparator, Anadolu Selçuklu bakıyesi olan bu kitleye Dobruca Bölgesini yurt olarak taksim etmiştir. İmparatorun böyle bir karar vermesinin temel amacı Kırım Bölgesinin tamamen Moğol istilası altına girmesini engellemek ve Tırnova Bölgesindeki Bulgar Hükümdarı *Konstantin Tileh*'in amaçlarına ulaşmasını engellemektir (Turan, 2006:45). Bu iskâna müteakip bulunduğu bölgede belli bir zaman dilimi içerisinde huzur içerisinde yaşayan İzzeddin Keykavus, Bizans İmparatoru olan eski dostu Mihail Paleolog' un yaşadığı iç çekişmelerden istifade ederek, Bizans tahtını ele geçirme gayesiyle hareket etmiştir. Ancak Keykavus'un planlarını dayısı olan Hristiyan Kir-Kedid İmparatora ulaştırınca, Keykavus etrafındakilerle birlikte yakalanıp, hapsedilmiştir. Yaşanan bu gelişmeye müteakip İmparator Keykavus'un emirlerinden Ali Bahadır'ı öldürmüş, Emir Ahur Uğurlu Bey'in ise gözlerine mil çektirmiştir. Kalan askerleri de Ayasofya'ya sevk edip ya Hristiyan olmalarını ya da ölümü seçmelerini istemiştir. Keykavus ise ailesiyle birlikte Rumeli'de bir kaleye hapsedilmiştir (Turan, 1998:498-499). Yaşanan hadiseyi duyan, aynı zamanda Bizans İmparatoru ve İlhanlı Hükümdarı Hülagu arasındaki ikili ilişkilerden rahatsız olan Altınordu Hükümdarı Berke Han, Bizans üzerine ordu sevk etmiş ve İmparatorun Keykavus'u serbest bırakmasını sağlamıştır. Berke Han'ın talebi üzerine Keykavus Kırım'a götürülmüş ve kendisine Suğdak ile Solhad şehirleri iktâ (Maaş karşılığı verilen arazi) olarak verilmiştir. Böylelikle Keykavus ömrünün sonuna kadar hayatını Kırım'da idame ettirmiştir (Turan, 1998:500-501). Sultanın Kırım'a gidişi sonrası mahiyeti ise Bizans'ta büyük baskılarla maruz kalmıştır. Keykavus'un İstanbul'da kalan oğlu ve kızı ise Hristiyanlığı benimsemişlerdir. Bu gelişmenin etkisiyle daha önce Dobruca'ya yerleşmiş olan Türkler arasında Hristiyanlık hızla yayılmıştır (Karpas, 1996:288-289). Hristiyanlaşma süreciyle beraber Dobruca Bölgesinde yaşayan ve Selçuklu bakıyeleri etrafında toplanan Gagauzlara, bölgede bulunan *Oğuz, Kuman, Kıpçak ve Peçenek* gibi Proto-Türk gruplarının dâhil olduğu kuvvetle muhtemeldir. Gagauz Türk Topluluğunu oluşturan ve kaynaşmış olan bu Türk Kitle, 14. asrın başında *Balık* önderliğinde devlet kurmuşlardır. Balık'ın ölümüne müteakip kurulan bu devletin başına *Dobrotiç* geçmiştir. Bugün Gagauzların yoğun olarak yaşadığı bölgenin adı *Dobrotiç* adına hürmeten *Dobruca* diye anılır olmuştur (Argunşah, 2002:234-235). Osmanlı Sultanı I. Beyazıt'ın (Yıldırım Beyazıt) 1392 yılında Karaferye'yi yani bu küçük Türk Devletini aldığı anda, ülkenin başında Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un soyuna dayanan *Lizakos* adında birinin olduğu ve *Sultan* ünvanı taşıdığı görülmüştür. *Lizakos* ve ondan sonra yönetime gelenler uzun yıllar boyunca Sultan unvanını kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin idari ve siyasi yapılanması içerisinde Hristiyan olmalarına rağmen asaletlerinden dolayı saygı görüp, önemli hizmetlere getirilmişlerdir (Karpas, 1996:289).

Gagauzların, Anadolu Selçuklu bakiyesi olduğuna dair tezleri daha iyi özümsemek adına Anadolu Selçuklu Tarihi ve II. İzzeddin Keykavus dönemi olayları hakkında kısa bir açıklama yaptıktan sonra konuyla ilgili görüşlerini irdelemek, konunun anlaşılması açısından yararlı olabilir.

Günümüz dünyasında Hristiyan Türkler denildiğinde ilk akla gelen Gagauzlar'dır. Ancak Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen Peçenek, Uz (Oğuz), Kuman, Kıpçak Türklerine yönelik Bizans misyonu sonucu Türklük Bakiyesine mensup binlerce kişi Hristiyanlığı kabul etmiştir. Din değişikliğiyle beraber Bizans topraklarına iskân edilen bu Türk Boylarına mensup kişiler, Bizans ordusu içerisinde paralı askerlik vazifesinde dahi bulunmuşlardır. Anadolu Türkmen nüfusu olan bir kesim ise Bizans hizmetine girmiştir. Süreç içerisinde Hristiyanlığı kabul eden binlerce Selçuklu Türkü'nün Bizans mahiyetine girdiğine yönelik kaynaklardan elde edilen bilgileri, Bizans tarihiyle ilgilenen araştırmacılarda kabul edilmektedir (Anzerlioğlu, 2004:76). Bu çerçevede Bizantolog Balasçev, Gagauzların adlarını Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. İzzettin Keykavus'tan aldığını düşündüğünü ifade eder (Manov, 2022:36). Bu görüşünü ise şöyle açıklamaktadır. Anadolu Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus'u takiben Bizans İmparatoru Mihail Paleolog'a sığınan Türkler bulunmaktadır. Bu Türkler imparator tarafından Dobruca Bölgesine iskân edilmiştir. Dolayısıyla Gagauzlar, Anadolu Selçuklu Türklerinin torunları olup, Gagauz ismini de Keykavus'tan almışlardır. 14. ve 15. Asırda Karaman ve Konya Bölgesinden Balkanlara gelen Türklerin kelime başlarındaki "k" sesini "g" olarak telaffuz ettiklerine dair kanıtı da görüşüne delil olarak sunmaktadır (Balasçev, 1917:33-36) Araştırmacılarımızdan Faruk Sümer de Balasçev'in bu konudaki düşüncesine yakın bir görüş beyan etmektedir. Sümer, Gagauzların Türkiye Türklerine mensup bir Türk Topluluğu olduğunu, konuştukları Türkçenin ise Türkiye Türkçesi'ne birebir benzediğini bizlere aktarmaktadır (Sümer, 1991:4). Daha önce belirtmiş olduğumuz üzere Paul Wittek de Gagauzların, Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. İzzettin Keykavus önderliğinde güneyden, yani Anadolu üzerinden Dobruca'ya göç eden Selçuklu Türkleri olduğunu söylemiştir (Wittek, 1952:668). Bunun yanı sıra Karpat'ta Balasçev ve Sümer ile benzeri görüşü savunmuştur. Karpat görüşünü ise şu şeklide açıklamıştır. Gagauzların kesinlikle Türklerin güney koluna ait Oğuz dalının bir alt kolu olan Anadolu Selçuklu grubuna dâhildir (Karpat, 2012:345).

Özetle Gagauzların Anadolu Selçuklu Türklerinin torunları olduğuna yönelik görüşleri çoğaltmabilmek mümkündür. Ancak söz konusu olan görüşlerde Bizans bağlantısını göz ardı etmemek gerekir. Zira kaynaklara göre II. İzzettin Keykavus'un annesi bir Bizans Papazının kızıdır ve annesinin İslam İnancını benimsediğine dair malumat yoktur. Annesinin yanı sıra II. İzzettin Keykavus'un yanında bulunan *Kir-Haye* ve *Kir-Kedid* adındaki iki dayısının da İslam İnancını benimsediğine dair herhangi bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır (Turan, 1998:497). Keykavus'un Moğol baskısından kaçarak, sığındığı Bizans İmparatoru Mihail Paleolog bazı kaynaklarda Keykavus'un dayısı olarak zikredilmektedir (Karpat, 1996:289). Bu bilgiler ışığında varsayımlardan hareket edecek olursak şayet Gagauzların Hristiyanlık dinini benimsemesi tarihi açıdan şaşkınlık yaratacak bir durum olarak görülmeyebilir. Bu duruma ilaveten Gagauzların Yunan kökenli olduğuna dair tezlerin temelinde sözünü ettiğimiz aile bağlantısı yatıyor olabilir. Çünkü bazı Bizantologlar ve Yunan araştırmacılar bu kan bağının Gagauz toplumunun şekillenmesinde etkin olduğu görüşündedir. Hatta kimi araştırmacılar Gagauzların Rum olduğunu iddia etmektedir. Gagauzların kökeni mevzusunda bahsettiğimiz *Amantos* ve *Lissof*'un yanı sıra Avusturyalı araştırmacı *Kanits*, Romen *Georgescu* ve tarihçi *N. Lorga* Gagauzların Rum olduğunu savunurlar. Gagauzların Grek ya da Rum olduğunu savunan bu araştırmacılara göre, Gagauzlar günümüzde yaşadıkları coğrafyaya Karaman bölgesinden gelmişlerdir. Yerleştikleri coğrafyada ana dillerini unutarak, Türk dilini benimsemişlerdir (Sağlam, 2019:5). Lakin kimi araştırmacılar tarafından bu görüş, tarihi gerçekler çarpıtılarak lanse edilmeye çalışılmış olabilir. Zira her ne kadar Karaman' da Rum nüfus yoğun olarak yaşamış olsada, Rumlara yönelik olarak dil konusunda ne Selçuklu ne de Osmanlı döneminde Türkçe konuşmaları gerektiği hususunda bir baskı söz konusu olmamıştır. Şayet böyle bir baskı söz konusu olsaydı, Cumhuriyet Türkiye'si döneminde yapılan Mübadele Antlaşmasıyla Yunanistan'a giden Karaman Rumları, Rumca yerine uzun bir süre Türkçeyi ana dil olarak kullanmak zorunda kalabilirlerdi. Ancak Yunanistan'a gittiklerinde Rumca'yı çok rahat bir

şekilde kullanmışlardır. Günümüzde dahi Mübadeleyle Yunanistan'a göç eden Karaman Rumlarının Türkçe konuşması gerekçe göstererek, Gagauzların Rum kökenli bir topluluk olduğunu iddia etmek pek mantıklı bir yaklaşım değildir.

1.4. Gagauzların Balkanlar ve Doğu Avrupa Coğrafyasına Göç Hareketleri

Gagauzların Balkanlara ve Doğu Avrupa coğrafyasına göç hadisesine değinmeden önce Gagauz yerleşkeleriyle ilgili kısa bir malumat vermek yararlı olabilir. Bu minvalde günümüzde dünyanın dört bir köşesine dağılmış olan Gagauz Türkleri, Moldova'nın güneyi ile Ukrayna'nın güneyinde yer alan ve "Bucak" adı verilen bölgeye yoğun bir şekilde yerleşmişlerdir (Dilektaşlı, 2020:6). Bu yoğun yerleşime rağmen Gagauzlar sadece Moldova ve Ukrayna gibi ülkelerde değil, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan gibi farklı ülke sınırları içinde yerleşim alanları kurmuşlardır. Bulgaristan'ın Dobruca ve yaklaşık üçte ikisi Moldovya sınırları dâhilinde olan Besarabya, Gagauz yerleşimlerinin yoğunlaştığı alanlardır. Genel olarak harita bilgisi kontrol edildiğinde Gagauzların, Karadeniz'in batı kıyılarına daha yoğun olarak yerleştiği görülür. Gagauzların yerleştiği en güney yerleşim alanı ise *Kamchiya Nehri*'nin ağzıyla *Kap-Emon (Emine) Burnu* arasında, denizin kenarında bulunan *Akdere* adında büyük bir köydür. Manov, Gagauzların yerleşim alanlarıyla ilgili yapmış olduğu tespiti, bizlere şu bilgileri sunmaktadır; "Emine Burnundan, Tuna Irmağının ağzına dek, Karadeniz'in batı kıyısında özellikle de Varna, Balçık, Kavarna kentleri ile bu yerleşimlerin bağlantıları ve Besarabya'nın; Komrat, İsmail, Çadır-Lunga, Bender, Akkerman taraflarında yine Bulgaristan'ın, Varna, Pravadi, Şumnu, Hazargrad (Razgard), Tutrakan, Silistre'den Dobruca'ya olan çizgiden kuzey doğu çizgisine paralel olan yerlerinde, Tuna Yatağı ve Edirne civarında küçük gruplar halinde serpilmiş olarak yaşayan bir ulus vardır. Bunlar vaktiyle bu yerlerde yoğun olarak yaşamış olan ve Gagauz adını taşıyan kalıntılardır. " ifadesini kullanmaktadır (Manov, 2022:3).

Esasen Gagauz yerleşim alanları, ilk dönemlerden itibaren Kırım'dan başlayarak, Bulgaristan sınırlarına kadar dayanmaktaydı. Anadolu Selçuklu Bakiyelerinin Bizans İmparatoru Mihail Paleolog tarafından Dobruca'ya iskân edilmesiyle beraber *Dobruca-Konstantin (İstanbul)* arası olan bölgede yerleşmelerin daha yoğun bir biçimde şekillendiği görülebilir. Meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşlarının, *Dobruca-Besarabya ve Bucak* hattını biçimlendirdiğini bu tespiti eklemek gerekir. Nihayetiyile bugün Gagauz Yurdu denince, *Dobruca ve Besarabya* isimleri ön bu nedenlerden dolayı daha fazla ön plana çıkmaktadır (Erendor, 2021:25).

Yerleşkelerle ilgili olan tespitlerden sonra Gagauzların Balkanlara göç sürecine değinmek daha doğru olabilir. Türklerin Orta-Asya'dan Avrupa'ya doğru iki koldan hareketle geldiği artık araştırmacılar tarafından kabul edilen bir gerçektir. Her ne kadar farklı yönlerden hareket söz konusu olmuşsa da Orta-Asya'dan hareketle Rus coğrafyasını aşarak, Balkanlara yerleşen Türk Kavimleriyle, İran üzerinden Anadolu'yu geçip, Balkanlara ulaşan Türk Kavimlerinin göç hareketlerinde daima aynı sebepler söz konusu olmuştur. Bu sebepler bazen kuraklık ve savaşlar bazen ise siyasi baskılar olarak, araştırmacılar tarafından telaffuz edilmiştir. Ancak Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresini de eklemek gerekir. Belirtmiş olduğumuz nedenler ışığında, birçok araştırmacı Türklerin batıya göç süreciyle ilgili nazariyeler oluşturmuştur. Bu araştırmacılarından biri olan Ünlü Rus Türk Bilimci *Golubovskiy'e* göre; Türkler Avrupa'ya iki yönden ilerlemişlerdir. Bir kısmı Orta-Asya'dan hareketle Rus bozkırlarını aşarak, diğer kısmı ise Güneyden yani İran coğrafyasını geçerek, Avrupa'ya ulaşmışlardır. Ancak bu geçişlerin hepsi bir ve ortak olan *Oğuz* adı altında yapılmıştır. Oğuz Türklerinin İran üzerinden Avrupa'ya geçen kısmına *Selçuklu ve Osmanlı* Türkleri derlerdi ki, bu devletler adını devletin kurucularından almışlardır. Orta-Asya'dan Rus bozkırlarına doğru Türkler adıyla hareket edenler ise ayrı ayrı adlar almışlardır. Bunlar; *Peçenek, Kuman, Kıpçak ve Uz (Oğuz)* gibi farklı isimlere sahip olup, her biri ayrı ayrı siyasal bağımsızlık sahibiydiler. Bu Türk kavimleri 9. asra doğru *Volga ve Gyank Irmakları* arasına yerleşmişlerdir (Manov, 2022:5-6). Karadeniz'in kuzeyinden yaşanan tüm kitlesel hareketlerde en önemli istikamet üzerinde yer alan; *Bucak, Besarabya, Dobruca* gibi yerleşim alanları, İskitlerden itibaren Türk boylarının Güney Avrupa, Balkanlar ve

Anadolu'ya geçit g zerg h  olmakla birlikte Ortadoğu, Kafkasya ve Anadolu'daki Türk ve diğer ulusların sınırsız Kıpçak Bozkırlarına adım atması için yegâne geçit olmuştur (Erendor, 2021:26).

İskitlerden bu yana eski Türk Kültürünün kodlarını taşıyan Gagauzların, Balkanlara g  süreciyle ilgili olarak Erendor ise Şöyle bir kronolojik sıralama yapmıştır. Ona göre Gagauz G leri;

- 1765-1791 Yılları Arasında Gerçekleşen G ler
- 1806 ve 1812 Bükreş Antlaşması Sonrası gerçekleşen G ler
- 1856-1860 Yılları Arasında Kırım'a Yapılan G ler
- 1899-1945 Yılları Arasında Kafkasya'ya Yapılan G ler
- Zaman Aralıkları Net Olmayan Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a Yapılan G ler
- 1923-1930 Lozan Antlaşması ve Gagauz G leri
- 1925 Brezilya'ya Göç
- 1944-1989 Rusya'ya Göç Eden Gagauzlar
- 1930-....Türkiye Cumhuriyetine Yapılan G ler'dir.

Erendor, Gagauzların yaptığı g leri kronolojik olarak bu Şekilde sıraladıktan sonra bu g  hareketlerini İskitlerden baŐlatmıŐ ve 4. asra doğru g lerin yoęunlaŐmaya başladığını vurgulamıŐtır. Böylece Gagauzların geldikleri yeni bölgelerde nerdeyse hayatın her alanında değişime uğradıklarını ve bazen bu deęiŐimleri köklü olarak benimsediklerini belirtmektedir. Her ne kadar sıralamada yer vermemiŐ olsa da Gagauz Türklerinin kitlesel anlamda ilk göç hareketlerinin M. . 3. asırdan Sarmatların siyasi ve askeri baskılarını sonucu batıya çekilen ve günümüz Dobruca Bölgesine yerleşen Gagauzlarla başlatmak mümkündür (Erendor, 2021:231-233).

Özellikle Yunan Latin eserlerinde 5. asırda, Balkanlar Coğrafyasında hüküm süren pek çok Türk Kavminin ismine rastlamak mümkündür. Bu Türk Kavimlerinin birliktelik sağlaması Avrupa Hun Devleti sayesinde mümkün olmuştur. Ancak bu birliktelik Avrupa Hun Devleti Hükümdarı Atilla'nın 454 senesinde vefatı ile dağılmaya yüz tutmaya başlamıştır (Togan, 1981:41). Atilla'nın ölümüne müteakip, oğullarından *Dengizek* ve *İrnek*  nderliğinde olan Türk kitlesi, bugün Gagauzların yoğun olarak yaşadığı Dobruca Bölgesine göç etmiştir. Dolayısıyla Gagauz Türk Topluluğunun ilk tabakasının tam anlamıyla oluşum sürecini bu g  hadisesine bağlamak mümkün olabilir. Akdes Nimet Kurat⁴ "*Peçenek Tarihi*" adlı eserinde 10. asırdan itibaren Macaristan coğrafyasına yerleşen yaklaşık 200.000 kiŐilik Peçenek T rk nden bahsetmekte ve bu Türk Uruklarının başında *Kilter Oğlu Turak*'ın bulunduğu bilgisini bizlere

⁴ 1902 Nisan'ında Kazan'ın Berkete köyünde doğdu. Babası T hir Őahmurad, annesi Ő kire İrfan'dır. 1920'de B g lme Lisesi'nden mezun oldu. Öğrenimini Almanya'da sürdürmek amacıyla 1922'de Rusya'dan ayrıldı, ancak 1924 Kasım'ında İstanbul'a giderek Türk t biyyetine geçti. İstanbul D r lf nunu Edebiyat Fakültesi'nde felsefe ve tarih eğitimine baŐladı. Ağustos 1925'te M. Fuad Köprülü tarafından Türkiyat Enstitüsü'ne asistan olarak alındı. Burada enstitünün kütüphanesini tanzim etmek, Rusça, Lehçe ve Türk lehçelerindeki Türkoloji ile ilgili yayımları takip ederek bunların tercümelerini sağlamakla görevlendirildi. Mayıs 1928'de tarih bölümünden mezun olan Kurat 1929'da Almanya'ya gönderildi. Breslau ve Hamburg  niversitelerinde Doğu Avrupa, Bizans tarihi, felsefe ve ekonomi tahsil etti. Dönüşünde orta zamanlar tarihi doçent adaylığına getirildi (1933). Kurat, Uppsala  niversitesi'nde ders vermek ve ardından Stockholm Devlet ArŐivi'nde araştırmalarda bulunmak üzere İsveç'e gitti (1937). Orada kaldığı bir yıl boyunca bu arŐivdeki Türkçe belgeleri ve hazırlamakta olduğu "Prut Seferi ve Barışı" adlı büyük eseri için gerekli malzemeleri açığa çıkardı. Yine aynı amaçla Berlin, Viyana, Paris ve Londra gibi merkezlerin arşiv ve kütüphanelerinde çalıŐtı. Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2002, cilt no:26 s.430-431

vermektedir. Ancak *Turak*'ın zamanla cesaretinden dolayı *Kegen*'i kıskanmaya başladığını ve onu ortadan kaldırmak için ikili mücadeleye girdiğini ifade etmektedir. Peçeneklerden bir kısmının ise yaşanan Turak ve Kegen mücadelesinden dolayı, 1036 yılında baskılara dayanamamaya, Kegen önderliğinde Bizans'a sığındığını ve Hristiyanlığı kabul ederek, Tuna boyundaki *Dobruca*, *Ruşçuk*, *Silistre* gibi bölgelerde yer alan kalelere müdafaa amaçlı yerleştirildiğini söylemektedir. Kegen önderliğinde kalelere yerleştirilen bu Peçenek unsurlarının temel vazifesiye, Turak önderliğinde bulunan Peçeneklerin akınlarına karşı kaleleri savunma amaçlı olduğunu beyan etmektedir (Kurat, 1937:131-132). 1048 yılına gelindiğindeyse, Uz baskılarına dayanamayan Turak'da tıpkı Kegen gibi Bizans'a sığındı. Kendisi ve mahiyeti İstanbul'a götürülerek, vaftiz edildiler. Bir kısmı Sofya-Niş yöresine, bir kısmı da Doğu Trakya'ya yerleştirilmiş, geriye kalan kısmı da Turak Han'la birlikte Deliorman'a⁵ Yüztepelere denilen mevkiye (Silistre-Şumnu arası) iskân edilmiştir. Turak Han'a da Silistre yakınında bir kalenin komutanlığı emanet edilerek, kaleye "*Turakhan*" adı verilmiştir. Daha sonraları bu ad Bulgarların dilinde *Tutrakan*'a dönüşmüştür. Günümüzde Deliorman Türk ağzına bu nedenle *Turakan* denilmektedir. 1064 yılına gelindiğindeyse, Uz (Oğuz) Türklerinin Bizans topraklarına akınını ve iskân edilme sürecini görülmektedir. Ancak yaşanan ağır kış şartları ve hastalıklardan dolayı Uzlar, bir zamanlar topraklarına akın düzenledikleri Bizans'a sığınmak zorunda kalmışlardır. Bizans'a sığınan Uzların bir kısmı Dobruca'ya bir kısmı da Trakya'ya iskân edilmiştir. 1223 yılında Kalka Nehri (Don Nehrinin kolu) boyunda birleşik Kuman-Rus ordusu ile Moğol ordusu arasında yapılan kanlı savaşta, Kuman ve Rus ordusu ağır bir yenilgiye uğramıştır. Yenilgi sonrası Ruslar Kiev'e, Kumanların bir kısmı Macaristan'a, diğer bir kısmı da Tuna Nehri'ni geçerek, kimisi Makedonya'ya kimisi de *Tuna Boyları-Plevne-Teteven* civarına yerleşerek, Müslüman olmuş ve Pomak adını almışlardır. Kumanların küçük bir kesimi ise 200 yıldan bu yana Dobruca'da biriken ve Müslümanlaşan Kumanlara katılmışlardır. Bu sonuncular, 11. asrın başlarından (1010) beri Müslüman olmaya başlayan Peçeneklerle karışmışlar ve "*melez*" anlamına gelen "*Çitak* (*Çitmek: birleştirme*)" adıyla anılmışlardır. Bir kısmı da Hristiyan Uzlarla (Gagauzlarla) karışmış ve *Çitak* adıyla anılmışlardır (Cebeci, 2008:23). Hristiyanlaşan Kuman, Peçenek ve Uz gibi Türk bakiyelerinin Bizans ordusu içerisinde paralı asker olarak vazife aldığı da görülür. Bu Türk boyları 1071 yılında meydana gelen Malazgirt Meydan Muharebesinde taraf değiştirerek, Büyük Selçuklu ordusunun zafer kazanmasına büyük katkı sağlamışlardır (Turan, 2023:183).

Çok uzun bir süreçte Türk Kavimlerinin ve topluluklarının göçlerine sahne olan bu günkü Gagauz Yurdu olan Dobruca, Anadolu Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus'un artan Moğol baskısı ve yaşanan iç çekişmelerden dolayı mahiyetiyle Bizans'a sığınması sonrası Anadolu Selçuklu Türklerinin de yerleşim yeri olmuştur (Balasçev, 1930:68). Dönemin Bizans İmparatoru Mihail Paleolog, Dobruca'ya iskân ettiği Anadolu Selçuklu Bakiyesi olan Türkmenlere, Sarı-Saltuk ve mahiyeti de katılmıştır. Özellikle 1250 yılından sonra Anadolu'dan Balkanlara geçen birçok Türk kitlesi genel olarak Dobruca'ya yerleştirilmiş ve böylece Balkanlar coğrafyasında hatırı sayılır bir Türk Topluluğu ortaya çıkmıştır. Ancak II. İzzettin Keykavus yakın mahiyetiyle Bizans hizmetine girmiş fakat bir müddet sonra İmparatora suikast tertip etme düşüncesiyle yakın adamları öldürülmüş, kendisi de bazı hadiselerden sonra Kırırma göç etmiştir. 1278 senesinde ölümünden sonra ise yakın mahiyeti Sarı- Saltuk önderliğinde tekrar Dobruca'ya dönerek, bu bölgeye kalıcı olarak yerleşmişlerdir. Beylikler ve Osmanlı döneminde birçok Gagauz Türkü Anadolu coğrafyasına tekrar dönmüş olmasına rağmen asıl büyük Türk kitlesi Dobruca'da kalmaya devam etmiştir. Osmanlı dönemindeyse iskân siyasetinin bir parçası olarak Anadolu'dan birçok Türk Bulgaristan'ın doğu bölgelerine yerleştirilmiştir. Neticede Türklerin ilerleyişi ve akabinde yerleşme süreciyle, Balkanlar ile Doğu Avrupa coğrafyasının demografik olarak şekillenmesinde Kavimler Göçü öncesinde

⁵ Jreçek "Pituvaniya iz Bılgariya" (Bulgaristan'da gezintiler) adlı kitabında (Bulgarca çevirisi, s. 253) Deliorman'ı şöyle sınırlandırır: "Balkan dağlarından ta Tuna'ya geniş meşe ormanları uzanır, içlerinde kayın ve gürgen de bulunur. Ruşçuk ile Silistre arasındaki bu sırt ta Tuna kıyılarına dek varır. Silistre'den Şumnu'ya değin bu ormanlık bölgeye (*Deliorman*) adı verilir. Bu ad Türkçedir, *Çılgın-orman* ya da *Asırlık-orman* anlamına gelir." Bkz. Belleten Dergisi, 1988, C.52, S.203, s.697-716

yaşanan süreçler oldukça büyük önem arz etmektedir. Ancak Gagauz adının ortaya çıktığı zaman dilimine dikkat etmek gerekir. Zira kaynaklarda Gagauz adı ilk defa 1816-1817 tarihleri arasında görülmektedir. Gagauz adının ortaya çıkması ile başlayan tarihi süreci ve ardından meydana gelen göç hadisesini dikkatli bir şekilde ele aldığımızda 18. asrın 2. çeyreğinde başlayan Osmanlı-Rus savaşları ile başlatmak en uygun tasnif olacaktır (Erendor, 2021:233).

Gagauzlar, 1768-1774, 1787-1791 ve 1806-1812 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus Savaşlarında oldukça yıpranmışlardır. Bu yıllar arası yapılan savaşlar sonrası dönemdeyse, köylüye baskı yapan Osmanlı yöneticileri ve yerel toprak ağalarının yanı sıra, artan “*Kırcalı*” ve “*Dağlı*” eşkiyasının doğurduğu kargaşa yüzünden göç etme gereği duymuşlardır. Nihayetinde çok güç ekonomik şartlar içinde yaşadıkları eski yerlerini (*Trakya’da Edirne, Kırklareli, Yanbolu ve Karadeniz kıyı şeridi köy ve kasabaları*) bırakıp, kuzeydoğu Bulgaristan’a, oradan da Tuna ötesi topraklara (*Besarabya*) göç etmişlerdir. Bu göç süreci, Küçük Kaynarca Antlaşması’nın (21 Haziran 1774) 7. ve 14. maddelerine göre Rusların, Ortodoksların hamiliğini üstlenmesiyle hız kazanmaya başlamıştır. Moldova Boyarları, Osmanlıdan Rusların aldıkları bu topraklara göç eden Gagauzlara iş vererek, topraklarında yerleşmelerine yardımcı olmuşlar ancak ağır şartlarda çalıştırıp sömürmüşlerdir. Takip eden yıllarda yapılan 1812 Bükreş Antlaşmasıyla *Besarabya (Bucak)* topraklarının tamamı Rusların eline geçmiştir. Rus askeri yönetim, Osmanlı topraklarından kimi kendi kaçıp gelen kimi teşvik veya zorla sürülen Hristiyan nüfusa toprak dağıtırken, Gagauzlara da toprak dağıtılmıştır. Toprak dağıtmakla da yetinmeyip, kendi istek ve şikâyetleri üzerine 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından sonra tamamı Gagauzlardan oluşan köyler kurulmuşlardır (Cebeci, 2008:35). Bu göç dalgasının meydana gelmesinde Rusya ile Osmanlı arasında yaşanan Küçük Kaynarca Antlaşmasının payı büyüktür. Nihayetinde Ortodoksların koruyuculuğunu bu antlaşmayla üstlenen Rusya, Osmanlıdan almış olduğu topraklara Gagauzların yerleşmesini uygun bulmuş ve bu topraklarda yaşayan Moldovanlar tarafından Gagauzların ucuz iş gücü olarak sömürülmesine sebep olmuştur. Moldovanların sahip olduğu geniş topraklara gelen iki büyük Gagauz topluluğu 1769 sonunda Tuna Nehrinin sağına geçerek, *Besarabya’nın Lapuşna* Vilayetinde, 1770 yılında *Çadır* ve *Orak* olmak üzere iki tane şehir kurmuşlardır. Bu gelişmeye müteakip belli zaman dilimlerinde Gagauzlar bu bölgeye göç ederek, birçok yerleşim birimi oluşturmuşlardır (Radova, 2004:32).

Osmanlı-Rus Savaşları neticesinde imzalanan Bükreş Barış Antlaşmasıyla (28 Mayıs 1912) Ruslar Dobruca’da işgal ettikleri alanları terk ederken, *Besarabya* Ruslara bırakılmıştır. Bu antlaşmanın gereği olarak, Osmanlı Devleti bütün Hristiyan tebaasına 18 ay içinde Rusya’ya göç etme hakkı tanıdı. Yaşanan bu gelişme üzerine Gagauzlar, kurmuş oldukları *Çadır* ve *Orak* şehirlerini terk ederek, 1818 tarihinde *Bucak’a* göç etmişlerdir. *Bucak’ta Çadır’dan* gelenler *Çadır-Lunga*, *Orak* şehrinde gelenler ise *Avdarma* Köylerini kurmuşlardır. Gagauzların terk ettiği yerlere ise Moldovanlar yerleştirilmiştir (Çakır, 1982:208-423). 1812 ve 1830 yılları arası dönemde ise Gagauzlar göç ettikleri yeni yerlerde toplam dokuz köy kurmuşlardır. Devamında gelen göçlerle beraber büyük kısmı Türkçe ad ile anılan birçok köy, mevcut köyelere eklenmiştir (Karpas, 1996:289). *Besarabya*’da hâkim olan senatonun kararıyla da 29 Aralık 1819’da göçle gelen kitlelerin yaşadıkları yerler ise dört ayrı idari taksime bölünmüş olup, kendi idari sistemlerini sağlayan kolinist hukuk sistemi ayrıcalıkları temin edilmiştir (Argunşah, 2002:237).

Gagauzların Kırım’a göç etmesine ise 1853- 1856 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları temel neden olmuştur. Rusların ağır hezimetleriyle sonuçlanan bu savaşlar sonrası yapılan 30 Mart 1856 tarihli Paris Barış Antlaşması göre Rusya, Moldovya Prenslığı ve Belgrad Şehrinde aralarında bulunduğu kırka yakın Bulgar yerleşim alanını Osmanlı Devleti’ne geri vermiştir. *Besarabya’nın* Rus egemenliği altındaki bölümündeysen kırk üç yerleşim alanı kalmıştır. Bu paylaşım planından mıdır bilinmez, bir süre sonra *Besarabya’nın* bir bölümü Moldovya Prenslığına bağlanmıştır. Böylece Gagauzların yoğun olarak yaşadığı birçok yerleşim yeri Moldovya topraklarında kaldığı için Gagauzların önemli bir kısmı Bulgarlarla beraber Rusya’ya göç etmiştir. Göçle gelen Gagauz ve Bulgarlara, Rusya tarafından bazı imtiyazlar tanınmış olmakla beraber gönüllü göç politikası uygulanmıştır. Ancak gönüllü

göç politikası 1960 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra Boğdan Prenslığı askeri yükümlülük başlatarak, vergi yükünü artırmıştır. Bu olaya daha birçok etken eklenince, Gagauzlar önce Rusların elinde bulunan Besarabya 'ya sonra ise 1861 yılında Rusya'nın Azak Bölgesine göç etmişlerdir (Erendor, 2021:237). Daha sonra Çarlık Rusya Yönetimi tarafından bu bölgeye yerleştirilen ve bazı toprakla mali imtiyazlar verilen Bulgarlar ile Gagauzlar birlikte bir yaşam oluşturmuşlardır. Belki de bu etkileşimin bir sonucu olarak Bulgarlar, Gagauzları kendi soydaşları olarak görme eğilimine girmişlerdir.

Gagauzların Kafkaslara göç sürecine de kısaca değinmekte fayda vardır. Aslında Gagauzların Kafkasya'ya göç sürecinde etkin olan gelişmeler Rusya'da yaşanan iç savaşı sonrasında başlamıştır. Rusya'da Beyaz Ordu'nun yarattığı güvensiz ortamdan dolayı 1909-1910 yılları arasında Gagauzlar, Kazakistan'a göç etmişlerdir (Ercilasun, 1993:479). Fakat göç ettikleri yerlerde Besarabya'daki iklim koşullarını bulamayan Gagauzlar, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini istedikleri gibi yapamayacaklarını kısa sürede anlamışlardır. Aslında Orta-Asya coğrafyasında Kazakistan'ın Turgay Bölgesinde yapılan bu göçün bir diğer nedeni ise geçim sıkıntısıydı. Geçim sıkıntısı probleminde çözüm bulmakta zorlanan Gagauzlar, Bolşevik İhtilali takiben kendilerine arazi verileceği düşüncesine kapıldılar. Ancak Sovyet Rusya döneminde istedikleri türden bir çözüme ulaşamadılar. 1918 yılına geldiğimizdeyse eski Romen toprakları üzerinde Büyük Romanya Devleti'nin kurduğunu ve bir müddet azınlık konumunda bulunan Gagauzlara karşı gayet yumuşak bir politika takip edildiği görülür. Romanya'nın Gagauzlara karşı böyle bir siyaset takip etmesinin temelindeyse dönemin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver⁶'in çalışmaları etkili olmuştur (Arat, 2021:72).

1924 yılına gelindiğinde ise Gagauzların Sovyet Rusya stratejisine uygun şekilde, bazı yerleşkelerde isyana teşvik edildiğini görülmektedir. Bu isyan sadece Gagauzlarla da sınırlı kalmamıştır. Ukrayna ile Bulgar halkları da başlayan isyana sonradan dâhil olmuşlardır (Yoloğlu, 1996:9). Bu nedenle Gagauzların bir kısmı 1925 yılında kendi iradeleri ile Özbekistan'ın Kuzeydoğusunda yer alan Taşkent Bölgesine göç etmişlerdir (Bigayev, Danilov, Umarov, 1983:188-189). Yine aynı yıllarda Romanya'da yaşayan Gagauzların bir kısmı Brezilya'ya göç etmişlerdir. Ancak Kazakistan örneğindeki gibi bekledikleri iklim koşullarını bulamayan Gagauzların bir kısmı, burada hastalık nedeniyle vefat etmiştir. Geriye kalan Gagauzlar ise Romanya'ya geri dönmüştür. Günümüzde Brezilya'da kalan küçük bir Gagauz bir kitlesi, San-Paolo şehrinde yaşamaktadır (Sabaa Yıldızı, S.2, 1996:50).

Sovyetler Birliğinin 1926 yılında yapmış olduğu nüfus sayımına göre, Kazakistan'da yaşayan Gagauz sayısına baktığımızda sadece 830 Gagauz Türkünü görmekteyiz. Ancak kendilerine istedikleri tarım ürünlerini yetiştirme fırsatı verilmeyince, sadece tahıl ürünleri yetiştirmekle yetinmişlerdir. Rusların 1941 yılında uyguladığı politika neticesindeyse kökenlerinden dolayı pek çok Türk kitlesi gibi Gagauzlar da sürgüne uğramıştır. Özellikle 1946 yılında, sürgünlerin kapsamı artmaya başlamıştır. Sürgün sürecinde Gagauzlar, büyük zorluklara ve baskılara maruz kalmışlardır. Gagauzların bir kısmı süreçte Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a zorunlu göçe tabii tutulmuşlardır. Bütün bu süreçlerin sonunda Sovyet Lider Mihail Gorbaçov'un uyguladığı Glasnost- Perestroyka (Açıklık) Politikası sayesinde Gagauzların büyük bir kesimi ata toprakları olan Moldova coğrafyasına göç etmişlerdir (Uğurlu, 2018:5).

Gagauzların yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne yapmış olduğu göçlere de değinmekte fayda vardır. Bu göçler sınırlı ve kontrollü olarak yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu sağlayan, Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile Mübadeleye (Etabli Meselesi) giden

⁶ Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk milliyetçilik tarihinin müstesna şahsiyetlerinden biri ve millî varlığımız bakımından yegâne teminat teşkil ettiği hadiselerle sabit olan Türkçülük hareketinin kurucusu büyük mütefekkir, sosyolog Ziya Gökalp'in mefkûre ve mücadele arkadaşısıdır. Hamdullah Suphi Bey, eşine pek rastlanmayan bir ahlak adamıdır. O, Türk Ocağı'nın ana görüşü olarak benimsediği dünya Türklüğünü bütün halinde mütalaa etmek fikrini ömrünün sonuna kadar muhafaza etmişti. 1932'de Türk Ocaklarının Halkevlerine çevrilmesinden sonra dahi bu fikirden dönmemiş, bir diplomat olarak vazife aldığı komşu ülkelerdeki Türk azınlığı ile yakından meşgul olmuş, Balkan memleketlerinde yaşayan Türklerin, Cumhuriyet Hükümeti adına, gerçek koruyuculuğunu yapmıştı. Bkz. Kafesoğlu, 1966, s.744-5.

süreçte göçe tabi tutulacak kişilerin ayrımında Türk-İslam kimliği belirleyici unsur olarak kabul edilmiştir. Böylelikle Türkçe'den başka dil bilmeyen ve köken olarak Türk Ortodoks olan Gagauzlar mübadele kapsamına dâhil edilmişlerdir. Bu sebeple dindâş olmayan fakat Türklerle ırkdaş olan Gagauzların çoğu Yunanistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Yunanistan'a göç eden Gagauzlar, Atina ve çevresi başta olmak üzere bir kısmı *Serez* ve *Drama* köylerinde diğer bir kısmı ise Batı Trakya'nın Meriç Boylarında yer alan *Dimetoka* ve *Kum Çiftliği*'ne yerleştirilmişlerdir (Bulgar, 2006:2-39).

1979-1989 yılları arası döneme bakıldığında Gagauzların yoğun bir biçimde Rusya'ya göç ettiği görülmektedir. Yakın tarihimizde gerçekleşen bu göçlede Ruslar, Gagauzların muhafazakâr Ortodoks olmasından dolayı onlara karşı gayet yumuşak davranmışlardır. Esasen Rusya'ya gerçekleşen bu göçlere, Rusya'da eğitim alan Gagauz aydın grubunun etkisi oldukça büyüktür. Zira bu dönemde Gagauz aydın grubu, Rusya içinde çok rahat hareket etmiştir. Sağlanan bu rahat ortam ve yumuşak politikalar sayesinde Rusya'da yaşayan Gagauz sayısı 2,5 kat artarak, 4.200'den 10.000'e çıkmıştır (Erendor,2021:240). Yaşanan gelişmelerle beraber Rusya'nın en ücra köşelerine bile Gagauzları görebilmek mümkün olmuştur. 1989 yılında Rusya'da yapılan nüfus sayımında Gagauz nüfusunun %22 oranında artarak, 12.200 kişi olduğu görülür (Çimpoeş, 2018:138). Dolayısıyla Rusya içinde Gagauz nüfusunun ve etkinliğinin artmasında, Gagauz aydın grubunun yapmış olduğu çalışmalar oldukça önemlidir.

Rusya'ya yapılan göçler sonrası özellikle 1990 yıllardan itibaren Gagauzların Türkiye'ye yaptığı ikinci dalga göçlere de bulunmaktadır. Esasen Türkiye'ye gerçekleşen bu göçlerin temelinde, Gagauzların milli bilincinin uyanması ve aidiyet duygusu yatmaktadır. Moldova üzerinden gerçekleşen bu göçlerin genellikle iş ve eğitim olanakları etkili olmuştur. Özellikle eğitim amacıyla 1930'lu yıllarda Tanrıöver'in, M. Kemal Atatürk'e vermiş olduğu malumat üzerine Türkiye'ye yaklaşık 200 öğrenci getirilmesine müsaade edilmişti. Ancak bu öğrenciler 2. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine ailelerinin yanına dönmeyerek, Türkiye'de mesleklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bunun yanı sıra Türkçe isimler alarak, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuşlardır. Ancak ikinci dalga göç sürecinde etkin olan gerekçe eğitim değil, ekonomik koşullar olmuştur. Zira Moldova'daki ekonomik durum, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla beraber oldukça kötü bir hal almıştır. Ekonomik kaygılardan dolayı son dönemde Türkiye'ye iş ve eğitim amacıyla gelen birçok Gagauz Türkü, geçici göçmen statüsüyle hayatlarına devam ederken, bazı öğrenciler mezuniyet sonrası iş hayatına atılarak, kalıcı vatandaş olmuşlardır (Sağlam, 2020:294).

2. OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI-RUS HÂKİMİYETİ DÖNEMİNDE GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞU

2.1. Gagauz Türklerinin Moldova Coğrafyasına Yerleşme Süreci

2.1.1. Kavimler Göçü Sonrasında Dobruca'ya İskân Süreci ve Dobruca Oğuz Devleti

Türklerde hâkim olan boy ya da uruk, çoğunlukla boy birliği ile kendisinin kurmuş olduğu konfederasyona kendi ismini vermeyi uygun görmüştür. Bu oluşum çıktığı zaman ise göç ettikleri her coğrafyada yerleşik hayat ve siyasi olgudan hareketle yeni hâkim boy öne çıkar, eskisi hasıraltı olurdu. Dolayısıyla Kavimler Göçü'yle ilgili olarak, yerleşik unsurların bakış açısı ile oluşturulan kaynaklar, siyasi teşekküllerin oluşması ve yıkılmasıyla alakalı olarak tam anlamıyla yeteri kadar bilgi vermeyebilir (Golden, 2023:24-25). Ancak Türklerin göç sürecinde karşılaştıkları yerleşik unsurlardan ya bir şeyler alarak ya da kendilerinden bir şeyler katarak, medeniyetler inşa ettiğini bilinmektedir. Bundan dolayıdır ki Türk kavimleri, daha önce zikrettiğimiz üzere Balkanlara ve Doğu Avrupa'ya doğru hareketlerinde dini, askeri, siyasi, iktisadi ve içtimai birçok karakteristik özelliği zihinlerinde taşımışlardır. Hazar Denizinin kuzeyinden hareketle Karadeniz'in kuzey düzlüklerini takip edip, Balkanlar ve Doğu Avrupa içlerine hareket eden Türk boyları (*İskit-Saka, Hun, Oğur, Avar, Oğuz-Uz, Peçenek, Kıpçak, Kuman, Çuvaş, Yakut vb.*), Anadolu üzerinden hareket eden Türk boylarından farklı olarak yeni bir kimlik ve yeni bir inanç anlayışı oluşturmuşlardır. Bu coğrafi ayrılıklar aslı Türkçe'de kimi değişikliklerin meydana gelmesine ve yeni lehçelerin doğmasına yol açmıştır. Karadeniz düzlükleri üzerinden Avrupa'ya doğru ilerleyen Türk boyları içinde bu durum geçerlidir. Tarihte Türk yayılmalarının diğer bir şekli ise sızma diye nitelendirilebilecek bir yoldur. Aslında sızma, kendi ülkelerinde meydana gelen siyasi, iktisadi sıkıntılardan kurtulmak için bazı Türk boyları ve topluluklarının sağlam gençlerinin başka devletlerin hizmetine girmeleriyle meydana gelir. Bu gençler hizmetini gördükleri topluluklar içerisinde zamanla üstün siyasi ve askeri başarılar göstererek, toplumsal hayata hâkim konuma gelmişlerdir. Bu hakimiyete müteakip yeni devletler kurdukları da bilinmektedir (Kafesoğlu, 1999:52-54). Gagauzların bugün yaşadıkları bölgelere yerleşmelerinde sızmaların etkin olması kuvvetle ihtimaldir. Ancak ihtimal dâhilinde olan bu durum vuku bulsa dahi, Gagauzların ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda karakteristik özelliklerine uygun olan alanlara yerleşkeler kurma gayreti götüldükleri görülür. Her Türk Topluluğu gibi Gagauzlar açısından da bir bölgeye yerleşmek için gereken şartlardan en mühim olanı yaptıkları ekonomik faaliyetlerle gereksinimlerini karşılayabilmektir. Bu sebeple Gagauzların tarihsel süreç içerisinde Doğu Avrupa, Balkanlar ve farklı coğrafyalara iskân edilmesinde rol oynayan faktörler genel olarak siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerden kaynaklıdır. Farklı dönemlerde, yaşamlarını idame ettikleri alanlarda gerçekleşen savaşlar ve siyasal baskılar nedeniyle Gagauzların, Romenler, Ruslar ve Moldavanlar tarafından sürüldüğü de görülür. Bu sürgünler nedeniyle bulundukları coğrafyayı terk eden Gagauzlar ise dünyanın pek çok yerine yayılmışlardır.

Gagauz Türk Topluluğunun ilk tabakasını, Doğu Avrupa ve Balkanlar'a Hazar Denizinin kuzeyinden gelen: *İskit, Hun, Avar, Oğur, Bulgar, Peçenek, Oğuz (Uz) ve Kuman (Kıpçak) Türkleri* oluşturmuştur. İkinci tabakayı ise Hazar Denizinin güneyinden Anadolu'ya gelen ve ardından artan iç karışıklıklar ile siyasal baskılar nedeniyle, Dobruca'ya yerleşen Türk bakiyeleri oluşturmuştur. Bununla birlikte Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebinin kabul eden *Oğuz (Selçuklu)* Türklerinin mevcut olan tabakalarla kaynaşmasıyla yaklaşık 2500 yıllık tabakalaşma sürecine sahip olan Gagauz tanımı ve topluluğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bilimsel, kültürel ve arkeolojik bütün veriler bir bütün olarak incelendiğinde, Gagauzların Türk olduğu gerçeğine ulaşılır (Erendor, 2021:68).

Elde etmiş olduğumuz bu verilere rağmen Gagauzların Balkanlar ve Doğu Avrupa coğrafyasına yerleşme sürecini *İskitler* başlatmak gerekir. Artan *Sarmat* baskıları nedeniyle batıya doğru hareketlenen *Türk-İskit* kitleleri M.Ö.3. asırdan itibaren Doğu Avrupa ve Balkanlar coğrafyasına doğru hareketlenmeye başlamış ve bazı yerleşkeler kurmuşlardır. *Sarmatlar*'ı takiben *Gotlar* M.S. 180 yılından itibaren Doğu Avrupa topraklarında *Dobruca (İskitya)*, Romanya (Dacia) ve *Pannonia*'da (Macaristan'daki *Transtuna* Bölgesi) yaşamışlardır. 376 yılında *Vizigotların Dinyester*'de (Turla) yenilmesi üzerine *Hunluların* Karadeniz'in kuzeyi ve Kırım üzerinde hâkimiyeti başlamıştır. Bu esnada küçük bir Hun grubu Tuna Nehrinin güneyinde kalan toprakları ele geçirmiş ve 433 yılında *Güney Rusya, Transilvanya, Romanya, Dobruca ve Pannonia* Hunluların eline geçmiştir. Atilla'nın 453 yılında ölümü üzere oğulları *Dengizek ve İrnek*'e bağlı Hun boyları 455 yılında Tuna boyuna çekilerek, Dobruca ve Besarabya bozkırları ile bu bölgenin kuzeyindeki alanlara gelip, yerleşmişlerdir. Bu Hun boyları, 5. asırda Besarabya bozkırlarında *Bittugurlarlarla*, Romanya bölgesinde ve Tuna Nehrinin sol kıyısında yaşamlarını sürdüren *Sattugurlarla* birlikte yaşamaya başlamışlardır. Bu tarihsel süreçlere rağmen günümüzde Gagauzların yoğun olarak yaşamış olduğu Dobruca'nın bilinen en eski halkları *Traklar ve Getler*'dir. Bu halklar bölgede ticari amaçlı olarak yoğun faaliyetler sergilemişlerdir. Ancak bir dönem için bölgede *Helen* kolonilerini görmek mümkün olmuştur. İlerleyen zamanlarda Dobruca'da; *Avarları, Ogurları ve Bulgarların* varlığını da görmekteyiz. Hatta Bulgarların başındaki *Asparuh*'un Dobruca bölgesine hâkim olduğunu ve bu bölgeye yerleştiği görülmektedir. *Tuna Bulgarları* isminin buradan çıktığına dair görüşler birçok araştırmacı tarafından benimsenmiştir (Erendor, 2021:90-91).

9. Asırdaysa *Peçenek, Oğuz ve Kuman-Kıpçak* gibi Türk kitleleri batıya doğru gelerek, *Volga (İtil)* ve *Gyank Irmakları* alanına yerleşmişlerdir (Manov, 2022:6). Peçenekler, 860-880 yılları arasında Oğuz kitlelerinin baskısıyla Volga Nehrini aşarak, *Tın-Kuban* alanına gelmişlerdir. Peçeneklerin ileri hareketi yalnız kalmamış, bir müddet sonra Oğuzlar ve Kuman-Kıpçak kitleleri onları takip etmeye başlamıştır. 10. Asırda Macaristan'ı yurt tutan Peçeneklerin bir kısmı *Kegen* önderliğinde Bizans'a sığınarak, Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bu Peçenek Kitleleri Tuna Nehri boyundaki *Silistre-Ruşçuk-Dobruca* arasına iskân edilmiştir. 1048 yılında Peçeneklerin, *Kuzey Dobruca*'ya kadar Bizans tarafından iskânı da söz konusudur. Peçenek hatırası olarak bu alanda *Pecineaga* adında bir köy yerleşkesi bile vardır (Erendor, 2021:91-92). Zaman içerisinde Peçenekler Bizans ile anlaşamayınca, yapılan mücadeleler sonrası askeri bir güç olmaktan çıkmıştır. Bir kısmı ise Bizans ordusu içerisinde paralı asker olarak çalışmaya başlamıştır (Turan, 2023:183). Peçenek Türklerini takiben *Oğuz (Uz)* kitlelerini, Gagauzların bugün için yoğun olarak yaşadığı yerlerde görmekmekteyiz. 1055 yılında Kumanlarca kovalanan *Oğuz (Uz)* Kitleleri, *Preslav Rus Beyliği*'ne yönelmişlerdir. 1060 yılında Rus Prenslükleri, Oğuzları kovalayarak bu kitleyi tıpkı Peçenekler gibi Tuna Nehrini geçmeye zorlamışlardır (Manov, 2022:7). Nihayetinde *Oğuz (Uz)* Türkleri yaşanan sert kış ve açlık gibi hadiseler sonrası Bizans'a karşı dirençsiz kalmış ve bir kısmı Bizans himayesine girerek, Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebini kabul etmiştir. Geri kalan kısmı ise tekrar Rus sınırına yerleşme gayreti göstermişlerdir. Ancak 1080 yılında *II. Vladimir Monomakh* tarafından bozguna uğratılarak, bağımsızlıklarını tamamen kaybetmişlerdir. Bozgun sonrası kalanlar ise Ruslar tarafından sınır bölgelerindeki yerleşkelere savunma amaçlı iskân edilmişlerdir (Moşkov, 2021:19). Bazı araştırmacılar, Rusların savunma amacıyla iskâna tabi tuttuğu *Oğuz (Uz)* Türklerini, Gagauz Topluluğunun şekillenme sürecinin temeli olarak kabul etmektedirler.

1224 yılına gelindiğinde *Rus ve Kuman* ortak ordusunun *Kalka Nehri Muharebesi*'nde Moğollar tarafından bozguna uğratıldığını görülmektedir. Yaşanan bozgun sonrasında *Kuman* bakiyelerinin Rusya'nın farklı yerleşkelerine yayıldığı görülmektedir. Bu yayılımın nihai sonucu olarak bir kısmı Macaristan'a, bir kısmı Balkan Yarımadasına, bir kısmı ise Kafkaslara yerleşmiştir. *Kara Kalpaklıların* kaderi ise tarih açısından belirsiz kalmıştır. Ancak onların bir kısmının Rus halkıyla birleştiği bir kısmının ise Kumanlar gibi Balkan yarımadasına yerleştiğini düşünebiliriz. Yaşanan *Kalka Muharebesi*'yle Ruslar duraklama dönemine girerken, Altınordu Devleti'nin kuruluşu için uygun zemini hazırlanmıştır. Altınordu Devleti'nin faal olduğu dönemlerde Bizans savunması oldukça zayıflamıştır. Artan baskılar karşısında Bizans kendisine

sığınan Anadolu Selçuklu Türkmenleri ile Sarı Saltuk'a bağlı olan Türkmenleri uç koruyucuları olarak Dobruca ve çevresine savunma amaçlı olarak iskân etmiştir (Moşkov, 2021:20).

Anadolu Selçuklu Türkmenlerinin, bugün Gagauzların yaşadıkları yerlerle olan bağlantısına, daha önce göçler konusunda değinmiş olduğumuz için bu bölümde kısaca değinmek konu bütünlüğü açısından faydalı olabilir. Karpat, konuyla ilgili olarak Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un annesinin Bizans İmparatoru Mihail Paleolog'un kız kardeşi olduğu bilgisini bizlere vermektedir (Karpat, 1996:289). Bu soy bağından mıdır bilinmez, artan Moğol baskısından dolayı 1261 yılında II. İzzeddin Keykavus, mahiyetiyle ve kendisine bağlı olan Anadolu Selçuklu Türkmenleriyle beraber Bizans'a sığınmıştır. Bizans imparatoru kendisine sığınan Türkmen grubunu, imparatorluğunun menfaatleri doğrultusunda Dobruca yöresine iskân etmeyi uygun görmüştür. Böylece 1264 yılında Dobruca'ya iskân edilen Türkmen Obaları birleşerek, Sarı Saltuk önderliğinde *Dobruca Oğuz Devleti* kurmuştur. Bu devlet her ne kadar başlangıçta Bizans'a bağlı gibi görünmüş olsa da aslında bağımsız bir Türk-Oğuz Devleti olarak faaliyet göstermiştir (Velev, 2007:107). Ancak Sarı Saltuk'un ölümünden müteakiben etrafında şekillenen birliktelik dağılmaya yüz tutmuş ve birçok Anadolu Selçuklu Türkü, asli yurtları olan Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. Dobruca'da kalmaya devam eden Türk Obaları ise Hristiyanlaşmışlardır (Yazıcızade, 2004:415a-415b,424b,444a-444b). Neticede Sarı-Saltuk'un ölümüne kadar geçen zaman dilimi içerisinde, bu Türk-Oğuz devleti farklı devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Hristiyanlaşan ve Dobruca'da kalan Türkler ise bir rivayete göre *Balık (Balak) Bey* önderliğinde, 1346-1347 yıllarında Bizans'tan ayrılarak, birçok Türk kitlesiyle beraber ilk *Gagauz-Oğuz Devletini (Dobruca Oğuz Devleti)* kurmuşlardır. Kaynaklarda bu devletin iskân alanının, Tuna Nehri Deltasından Emine burnuna kadar uzandığına dair malumat yer almaktadır (Kurt, 2017:115). Bu devletin önderi *Balık (Balak) Bey*, çevresinde bulunan devletlerle ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Sadece ticari faaliyetlerle yetinmeyip, *Bulgar Çarı Şişman* ile ittifak yapmıştır. *Balık Bey* bir dönem Bizans iktidar mücadelesinin içerisinde olan *Kantakuzen*'e karşı İmparatoriçe *Anna*'ya yardımcı olma çabası içine de girmiştir. Ancak gönderdiği yardımcı birlikler Silivri dolaylarında yapılan savaşta *Kantakuzen*'e karşı yenilmiş ve başarı sağlayamamıştır (Başer, 2018:17). Yaşanan bu iktidar mücadelesi sürecinde Gagauzların ilk defa Osmanlı Türkleriyle karşılaşması olasılık dâhilindedir. Zira Orhan Gazi 1346 yılında *Kantakuzen*'in kızıyla evlenmiş ve Bizans'a yardımcı olmak adına sınırlı bir kuvvet göndererek, savaşa müdahil olmuştur (Zinkeisen, 2011:153). 1357 yılında ise *Balık Bey*'in ölümünden sonra kardeşi olan *Dobrotiç* devletin başına geçerek, çevresindeki gelişmeleri kendi lehine kullanıp, devletin etkinlik ve nüfus alanını *Kili*'ye (*Kuzey Dobruca*) kadar genişletmiştir (Miller, 1975:198). *İshakçı* ve *Tulça* gibi önemli yerleşim birimlerini denetimi altına almış ve devletin etkinlik alanını artırmıştır. Bizans Devleti'yle de iyi ilişkiler kurmak adına akrabalık bağları kurmuştur (Kılıç, 2013:92). Ayrıca daha önce İskit Yurdu diye adlandırılan *Dobruca*, onun ismine hürmeten *Dobritiç Yurdu* diye anılmıştır. Bu tanımlama zaman içerisinde Türkçe'ye Dobruca diye geçmiştir. *Dobritiç*'in bu kadar rahat hareket etmesinde Osmanlı faktörü de söz konusudur. Zira Osmanlı Devleti'nin Bulgarlara ve Bizans'a karşı kazanmış olduğu savaşlar Gagauzların elini oldukça güçlendirmiştir (Decei, 1969:633). *Dobritiç*'in 1385 yılında ölümüne müteakip, oğlu *İvan Yanko* Dobruca Oğuz Devletinin başına geçmiştir (Uzunçarşılı, 1994:190). *İvan*, Bulgarlarla mücadeleye devam etmiş ve güç kaybetmemek adına Cenevizlilerle anlaşma yoluna gitmiştir. Cenevizlerin Varna kuşatmasını fırsat görerek ise devletin merkezini Dobritiç'in taşımış olduğu *Kaliakra*'dan, *Varna*'ya nakletmiştir. Bir müddet sonra Karadeniz'in kuzeyinden kaynaklı oluşan *Tatar* ve *Nogay* baskısı Yanko'yu tedirgin etmiştir. Bu tedirginlikten ve gelişen siyasi olaylardan sonra, Yanko'nun Osmanlı Sultanı I. Murad'ın hâkimiyetini kabul ettiğini görmekteyiz (Decei, 1997:634). Bu konuyla ilgili bilgilendirmeyi Osmanlı-Gagauz münasebetleri başlığı altında yapmayı düşündüğümüz için sadece ilk karşılaşmayla ilgili malumatı vermekle yetinelim.

2.1.2.Osmanlı Devleti ve Gagauz Türk Topluluğu İlk Münasebetler

Osmanlıların, Gagauz Türkleriyle karşılaşmasına yönelik kaynaklarda birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Her ne kadar Gagauz Türkleriyle, Osmanlı Türklerinin ilk olarak Orhan Gazi döneminde karşılaşmış olabileceği hakkında daha önce malumat vermiş olsak da bu bilgi varsayımdan ibaret olduğu için kesinlik arz etmemektedir. Zira kimi kaynaklarda bu karşılaşma Orhan Bey döneminde, kimi kaynaklarda I. Beyazıd döneminde, muhtelif kaynaklardaysa ilk karşılaşma ve temasın I. Murad döneminde gerçekleştiğine yönelik malumat verilmiştir. Verilen bütün malumatları olasılık dahilinde değerlendirmek gerekir. Zira bahse konu olan sultanlar döneminde Gagauzlarla temas sağlandığına dair kaynaklarda kesin bilgilere rastlamak mümkün değildir. Konuyla ilgili olarak Karpat, I. Beyazıd 1392 yılında Karaferye'yi fethettiği zaman o bölgenin yöneticisinin II. İzzeddin Keykavus'un torunlarından *Lizakos* olduğunu söyler. *Lizakos*'un Beyazıd komutasında birçok sefere katıldığını ifade ederek, kendisinin ve haleflerinin vergiden muaf oldukları gibi uzun süre "Sultan" unvanı kullandıklarını ifade etmiştir (Karpat, 1996:289). Bu gelişmeye rağmen, Osmanlıların Avrupa kıtası geçmeleri, yeni Bizans imparatoru Kantakuzen'in rakibi olan annesi İmparatoriçe Savoylu Anna'ya karşı Orhan Bey'den yardım istemesi üzerine 1345 yılından itibaren sıklaşmaya başlamıştır (Armağan, 1996:85). Gagauzların önderi ve Karvuna Beyi olan *Balık Bey* ise İmparatoriçe Anna'yı desteklemiştir. Bu destekten dolayı askeri yardım yaptığı gibi akrabalık bağı kurmaya çalışmıştır. İmparatoriçe *Balık Beyoğlu Dobritiç*'i, *Megadük Apoukavus*'un kızıyla evlendirerek, kendi ordusuna komutan yapmıştır (Başer, 2018:17). *Dobritiç*'in komutanlığını üstlendiği bu ordu Edirne'yi ele geçirerek, Silivri'ye doğru ilerlemiştir. Bu sırada *Kantakuzen* Orhan Bey'e müracaat ederek, yardım talebinde bulunmuştur. Nihayetinde Orhan Bey bu yardım talebine olumlu yanıt vererek, 5- 6 bin kişiden oluşan bir kuvveti *Kantakuzen*'e yardım amaçlı göndermiştir. Bu kuvvetlerin desteğiyle *Kantakuzen*, annesi İmparatoriçe Anna'nın *Dobritiç* önderliğindeki ordusunu Silivri yakınlarında 21 Mayıs 1346 yılında mağlup edip, Edirne'yi tekrar ele geçirmiştir (Armağan, 1996:86). Dolaylı yünden bu savaşı, Gagauz Türkleriyle Osmanlı Türklerinin karşı karşıya geldiği ilk savaş olarak kabul etmek gerekir (Zinkeisen, 2011:153). *Balık Bey*'in ölümünden sonra yerine geçen *Dobritiç*'in ise Osmanlı Devleti'yle ilgili ilişkileri yok denecek düzeydedir. Osmanlı kaynaklarının çoğunda *Kantakuzen*'in bu yardımdan sonra birçok defa başı sıkıştıkça Osmanlı Devletinden yardım talebinde bulunduğunu söylemektedir. Yardım taleplerine karşılık bulmasına rağmen *Kantakuzen*, Osmanlı Devleti'nin ilerleyişini durdurmak adına *Papalık* makamından Haçlı Seferi yapılması yönünde sürekli talepte bulunmaktan geri durmamıştır. Haçlı tehlikesi ve Rumeli topraklarını fethetme isteğinden dolayı Orhan Bey 1353 yılında kendisine tahsis edilen Gelibolu Yarımadasındaki *Çimpe Kalesi*'ni Rumeli'ye geçişlerde merkez üs olarak kullanmaya başlamıştır (Armağan, 1996:87).

2.1.3.Osmanlıların Balkanları ve Doğu Avrupa'yı Fethi Sürecinde Gagauzlar

Bizans İmparatorluğu tarafından *Çimpe Kalesi*'nin savunma amaçlı olarak Osmanlı Devleti'ne tahsisine rağmen kaynaklara göre Osmanlı tarafından Rumeli'ye geçişlerin ilk defa 1356 yılında başladığı görülmektedir. Ancak bu tarihten önce, 1321 senesinden itibaren Osmanlı Türkleri gözetleme ve keşif gibi nedenlerden dolayı Rumeli'ye geçmişlerdir. 1356 yılından itibaren yapılan geçişler ise fetih gayesiyle yapılmıştır. Orhan Bey Karesi Beyliği'nin topraklarına sahip olunca, Marmara Denizinin kuzey sahillerine de sahip olmuştur. Nihayetinde oradan görmüş olduğu Rumeli topraklarını fethetmek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda *Çimpe Kalesi*'ni ani bir baskınla ele geçirip, Rumeli'ne geçişin yolunu açmıştır. Böylece I. Murad döneminde vuku bulan *I. Çirmen ve II. Çirmen Savaşı*'ndan sonra Balkanlar ve Doğu Avrupa yolu tamamen Osmanlılara açılmıştır. *Bulgar Kralı Şişman* ve dönemin Sırp kralları ise 1372-1373 yılında yaşanan gelişmelere mukabil olarak, Osmanlıya biat etmişlerdir (Lorga, 2019:212). Süregelen hadiselerin akabinde Balkanlar'da istediği uygun zemini yakalayan Osmanlıların işi zaman ilerledikçe kolaylaşmıştır. İlerleyen fetih süreciyle beraber *Dobruca Gagauz Devleti* 1386 yılında, *Ivan Yanko* döneminde Osmanlı Devleti ile ilk defa karşı karşıya gelmiştir (Uzunçarşılı, 1994:190). Siyasi ve askeri gelişmeler sonrası *Yanko*, I. Murad döneminde (1387)

Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak süreç içerisinde yaşanan el değiştirmelerden dolayı, Osmanlı bölgede tam anlamıyla hâkimiyet sağlayamamıştır. 1390 yılında ise *Dobruca, Eflak Prensi Mirçe'nin (Mircea)* eline geçmiştir (Armağan, 1996:142). *Mirçe*, Osmanlılarla yaptığı savaşı kaybedince Bursa'ya gönderilmiştir. Bursa'da bir müddet kalan *Mirçe*, Osmanlı tabiiyetini kabullenmek ve vergi ödemek gibi koşullara uymak şartıyla tekrar Eflak'a dönmüştür. Lakin verdiği sözlere sadık kalmayan *Mirçe*, Macar Krallıyla birlik olup, Osmanlıya karşı ittifak kurmuştur. Kurulan ittifak Osmanlıya karşı harekete geçince, Macar Krallığı'nın *Niğbolu Savaşı*'nda (1396) uğradığı akıbetin aynısını yaşamıştır. Böylece ona bağlı olan *Dobruca Despotluğu* dâhil bütün topraklar Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır (Kayapınar, 2013:321-322). Netice itibariyle *Dobruca Oğuz Devleti* tamamen Osmanlı egemenliğini kabul etmiştir. Ancak 1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı sonrası Osmanlı Devleti yaklaşık 11 yıl sürecek olan Fetret Dönemine (1402-1413) girdiği için, Balkanlarda yaşanan ilerlemeler durduğu gibi sıkıntılı hale gelmiştir. Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmet'in idareyi ele almasından sonra ise *Mirçe* her ne kadar bir müddet *Silistre* ve *Dobruca*'yı elinde bulundurmuş olsa da nihayetinde bütün Eflak Beyleriyle beraber Edirne Sarayına giderek, Çelebi Mehmet'e biat etmiştir (Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi 2, 1996:184).

Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında yoğun olarak *Dobruca* ve çevresinde yaşamlarını devam ettiren Gagauzlar, aslında coğrafi açıdan tarih boyunca çeşitli kavimlerin ele geçirmek için mücadele ettiği önemli bir bölgeye sahiplerdi. Osmanlı akıncıları, Rusya ve Lehistan'a yapılacak olan seferlerde *Dobruca*'nın stratejik konumunu çok iyi bildiklerinden dolayı ikmal ve ihtiyaç için devamlı surette bu bölgeyi kullanmışlardır (Karpas,1994:482). Akıncıların özellikle ikmal amaçlı olarak *Dobruca*'yı kullanmalarının temel nedeni ise Gagauzların Türkçe konuşmaları ve bölgeyi iyi tanımaları olabilir. *Dobruca*'nın Osmanlı himayesi altına girmesiye ancak 1417 yılında Çelebi Mehmet döneminde gerçekleşmiştir. Ancak *Dobruca*'nın etrafıyla beraber tamamen Osmanlı egemenliği altına girmesi yaklaşık 66 yıl sonra gerçekleşmiştir. Yine 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet Han, İstanbul'u fethettikten sonra Fener Rum Ortodoks Patrikliği' ne birtakım imtiyazlar vermiş ve bütün Ortodoksların temsilcisi olarak kabul etmiştir. Böylece Gagauzlar, kendi milli kiliseleri olmadığı için Fener Rum Patrikhanesinin dini otoritesini kabul etmek zorunda kalmışlardır (Decei, 1997:634).

Günümüzde Gagauzların yoğun olarak yerleşkeler kurduğu Moldova'nın Osmanlı Devleti döneminde *Boğdan Prenslığı* sınırları içerisinde yer aldığını belirtmek gerekir. *Akkerman* ve *Kili Kaleleri*'nin Osmanlılar tarafından 1484 yılında fethedilmesi üzerine *Dobruca*'nın tamamı Osmanlı idaresi altına girmiştir. Böylelikle *Dobruca*, önce Rumeli Beylerbeyliği'ne daha sonra ise Özi Eyaleti'ne bağlı bir sancak statüsü kazanmıştır (Tanasoğlu, 2002:425). 17. asırda Bulgaristan'ı gezen Evliya Çelebi ise Bulgaristan'ın kuzeydoğusunu *Uz Eyaleti* olarak tanımlamıştır. Bundan da şunu anlıyoruz ki, Bulgaristan'ın o bölgesi söz konusu olan zaman diliminde de ''Uz'' adını taşımayı sürdürmekteydi (Manov, 2022:10). Yine 17. asırda *Uzi* veya *Silistre Eyaleti* adıyla yeni bir eyaletin kurulması sonrası *Silistre* devletin kuzey politikasında mühim bir üs merkezi haline gelmiştir. Silistre Beyleri aynı zamanda *Lehistan Krallığı*, *Kazak ve Eflak- Boğdan Voyvodalıklarının* kontrolüyle vazifelendirilmiştir. Bu arada Kırım Hanının muhalefetine rağmen Silistre Bölgesine Nogay Tatarları iskan edilmesi, Silistre'ye Kırımli valilerin tayinine yol açmıştır (Cebeci, 2008:44).

2.1.4.Osmanlı-Rus Savaşları Döneminde Gagauzlar

Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı Devleti arasında ilişkilerin başladığı tarihten Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen yaklaşık beş yüzyıllık zaman zarfında, iki devlet arasında yaklaşık on iki defa savaş gerçekleşmiştir (Karakulak, 2016 :256). Hiç şüphesiz ki yapılan bu savaşlar Balkanlar, Doğu Avrupa ve Kırım'da yaşayan Müslüman veya Hristiyan olan bütün Türkleri ciddi manada etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda bütün Türk yurtlarına ve topluluklarına ciddi manada zararlar vermiştir. Gagauzlar yapılan bu savaşlardan direkt veya dolaylı yönden oldukça etkilenmişlerdir.

Osmanlı-Rus Savaşlarının başlaması ile Gagauz Türklerinin yoğun olarak yaşadığı *Dobruca*, 18. asrın ikinci yarısından itibaren Türk-Rus mücadelesinin önemli kavşak

noktalarından biri haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren Dobruca'nın demografik yapısı olumsuz yönde etkilenmeye başlamıştır (Erendor, 2021:137-138). Bozulan demografik yapının Gagauzlar üzerindeki etkisini irdeleyebilmek için özellikle çatışmaların yaşandığı dönemlerde, Gagauz yerleşim birimleri ve ekonomik faaliyetleri hakkında bazı kısa malumatlar vermek yararlı olabilir. Bu konuyla alakalı olarak Karpat'ın Gagauzlarla ilgili tespitine tekrar değinmek gerekir. Karpat, "Her ne kadar dinleri ve adetlerinin bir kısmı ile giyimlerinin Bulgarlara benzediğini ifade ettiği Gagauzların, Tuna Nehri üzerinde mavnalarla⁷ seyahat ettiğini gören gözlemciler, Gagauzları Bulgar olarak görmüş olsalar da Gagauzların ilk milli tarihini yazan Mihail Çakır onların Besarabya'ya ilk defa 1770 yılında söylemiştir" şeklinde bir izahat vermektedir. Mihail Çakır, Gagauzların aynı zamanda Çadır ile Orak Köyleri ve Ballus adlı bir boyun arazisine yerleştiklerini ileri sürmektedir. Karpat, Çakır'ın bu tespitine rağmen en büyük yerleşmenin 1812 yılından sonra meydana geldiğini kesin olarak ifade etmektedir (Karpat, 1996:289). Oysa son dönemde yapılan araştırmalar, Gagauzların günümüzde yoğun olarak yaşadıkları yerlere 16. asırda Türk tabakaları şeklinde yerleştiğine dair bilgileri bizlere malumatlar sunmaktadır.

Bu tespit ışığında, Osmanlı-Rus Savaşlarından oldukça etkilenen Gagauzlar hakkındaki bilgileri değerlendirmek daha doğru olacaktır. *Karlofça Antlaşması*'na (1699) müteakip, Osmanlı Ordusunu komuta eden *Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa* önderliğindeki yapılan Prut Savaşı'nda (1711) Osmanlı Ordusu, Rus ordusunu çembere almasına rağmen savaşmayıp, barış antlaşması imzalamıştır. *Baltacı*'nın Rus Çarlık ordusunu imha edebilecek şansı varken neden barış antlaşması yapma gereği duyduğu ise bugün bile araştırmacılar arasında tartışılmaya devam etmektedir. Esasen Prut Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu hazırlayan Rusya ile girilmiş en büyük savaşlardan biridir. Aynı zamanda Osmanlının Ruslara karşı kazandığı ilk savaştır (Karakulak, 2016:256). Bu savaşın Gagauzları ilgilendiren boyutu ise yapılan *Prut Antlaşması*'da maddelerinde gizlidir. Nitekim antlaşma sonrası Çarlık Rusya'nın Gagauzlar üzerinde uygulamış olduğu siyasi ve askeri baskı ortadan kalkmıştır. Böylece Rus Çarlığı, Doğu Avrupa ve Balkanlar üzerinde uyguladığı baskıyı sonlandırıp, yönünü doğuya çeviren bir siyaset izlemeye başlamıştır (Erendor,2021:138).

Gagauzlar üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin sarsılmaya başlaması ise *Küçük Kaynarca Antlaşması*'yla (1774) sonuçlanan, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşlarıyla başlamıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması'na giden süreç ise şöyledir; Osmanlı Devleti, başka milletlerle yapmış olduğu savaşları kaybettiği için Balkanlardan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Durumu fırsat olarak gören Ruslar ise ileri harekâtla birçok şehri ele geçirmişlerdir. Böylece Eflak ve Boğdan Beylikleri üzerinde tamamen hâkimiyet kurmuşlardır. Bu neticeyle de yetinmeyip, *Çeşme Deniz Savaşı*'nda (5-7 Temmuz 1770) Osmanlı donanmasını imha eden Ruslar, 1771 yılında Kırım'ı da hâkimiyet alanına katmışlardır. Doğu Avrupa, Balkanlar, Kırım, Kafkasya ve denizlerde yaklaşık 6 yıl süren bu savaş 1772 yılında Rusların Tuna Nehri'ni aşması ve *Silistre*'ye girmesiyle genişçe bir alana yayılmıştır (Erendor, 2021:138-139). Nitede bu savaş özellikle Rusların Kırım'ı işgali üzerine artan baskılardan dolayı *Küçük Kaynarca Antlaşması*'yla son bulmuştur. 17 Temmuz 1774 yılında imzalanan bu antlaşma, yeni tahta çıkan *Sultan I. Abdülhamid* tarafından onaylanmıştır. 28 maddelik bu antlaşmanın Gagauzları ilgilendiren maddelerine baktığımız zaman ise hiç de olumlu neticeler görmemekteyiz. Her ne kadar Osmanlı Devleti yapılan antlaşmayı geçici bir ara olarak görse de Ruslar yapılan antlaşmayla beraber Osmanlı memleketinde yaşayan Ortodoksların temsilcisi durumuna gelmişlerdir. Rusların Ortodoksların hamisi olması ise Balkanlar'da yaşayan Müslüman nüfusun zor durumda kalmasına sebep olmuş ve yapılan antlaşmanın bölge barışına herhangi bir katkısı olmamıştır. Zira *Bucak*, *Besarabya* ve *Dobruca* topraklarında Türk-Rus mücadelesi giderek artmış ve yeni bir savaşın tohumları atılmıştır (Erendor, 2020:100). Gagauzlar, bütün yaşanan süreçlerde *Varna*, *Silistre*, *Rusçuk* vilayetlerinde ve *Dobruca* 'da Osmanlı himayesinde iken, 1734-1739 ve 1768-1774 yıllarında Ruslar ve Osmanlı Türkleri arasında yaşanan bu savaşlardan dolayı

⁷ Yakın kıyılara ya da limanın uzaklarında demirlemiş gemilere yük götürüp getiren, güvertesiz, büyük tekne. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>

yaşadıkları yerleri terk ederek, *Moldova, Besarabya, Bucak ve Rusya*'ya göç etmişlerdir (Sağlam, 2020:54).

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rusların hâkimiyetine giren *Dobruca ve Silistre*, 1809 yılında tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Ancak bölgeye yayılmış olan ve sürekli artan Rus etkisi hiçbir zaman kırılmamıştır. Bu etkinin kırılmamasının ana nedeni ise Gagauzların Ruslarla aynı inanışa sahip olmasında gizlidir. Osmanlı Devleti, ilerleyen zaman zarfında bölgeye yayılan Rus etkisini kırmak ve Kırım'ı ele geçirmek amacıyla 1787- 1792 yılları arasında, Rusya'ya tekrar savaş açmıştır. Savaşın Osmanlı açısından diğer bir gerekçesi ise Karadeniz'de Osmanlı aleyhine gelişen güç dengesini tekrar lehte hale getirebilmektir. Ruslar, bu savaşa, *Bug (Aksu), Dinyester (Turla)* Nehirlerinin ağzında yer alan *Ochakov (Özi)* ve *Akkerman* Kalelerini, *Tuna Prenslüklerini* ve *Besarabya*'yı kapsayan, görünüşte bağımsız ama el altında kendilerine bağlı bir devletin kurulmasını sağlamak adına girmişlerdir (Zinkeisen, 2011:448). Ancak savaş devam ederken Avusturya fırsattan istifade edip, Belgrat'ı geri almak amacıyla 1788 yılında ani bir şekilde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Böylece 1788 yılı şubat ayından itibaren her iki cephede birden savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, toprak kaybına uğramaktan kurtulamamıştır (Karal, 1988:121). Ancak Rusya ve Avusturya'nın bu savaştan mühim kazanç elde ettiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü 10 Ocak 1792 yılında imzalanan *Yaş Antlaşması*'yla savaşın tarafı olmayan İngiltere ve Prusya, özellikle Avusturya ve Rusya'nın güç kazanmasını önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı yeni barış esasları içeren bir antlaşma metni sunmuştur. Osmanlı Devleti'nin *Maçin*'deki yenilgisi neticesinde, müttefik olarak görülen İngiltere ve Prusya'nın Osmanlıya olan desteğini çekebileceği endişesi, barış antlaşması yapma fikrinin ağırlıklı olarak gündeme gelmesine sebep olmuştur. Nihayetinde Rusya'yla 31 Temmuz 1791 tarihinde dört maddeden oluşan ve sekiz aylık zaman zarfında geçerli olan *Kalas Zaptı* imza altına alınmıştır (Koçak, 2017:481). Böylece Kalas Zaptı sonradan imzalanacak olan *Yaş Antlaşması*'nın zemini oluşturmuştur. Neticede 10 Ocak 1792 tarihinde on üç madde ve bir hatimeden oluşan Osmanlı-Rus görüşmeleri son şeklini alarak, imzalanmıştır. Yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti başarısız olmasına rağmen imza altına alınan bu antlaşmayla sayesinde *Dinyester (Turla) Nehri*'ni tekrardan sınır olarak Ruslara kabul ettirmiştir. Rusya'nın savaş sürecinde ele geçirmiş olduğu ve Gagauzların yoğun yaşadığı; *Eflak, Boğdan, Bender, İsmail, Kili, Akkerman ve Bucak* gibi yerleşim birimlerini de geri almıştır. Ancak stratejik konumda olan fakat Gagauzların çok yoğun olarak yaşamadığı *Özi Kalesi* ve çevresinin Ruslara ait olduğunu kabullenmiştir. Aynı zamanda yapılan bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, Kırım'ı geri alma ümidini tamamen kaybetmiştir (Beydili, 1994:72). Böylece 1787-1792 seneleri arasında Ruslarla yapılan mücadelelerde Osmanlı Devleti her ne kadar kaybetmiş olduğu bazı toprakları yeniden ele geçirmişse de hiçbir zaman istediği hedefe ulaşamadığı gibi, bir Türk toprağı olan Kırım'ı da geri alabilme sevdasından tamamen vazgeçmiş oldu.

1806 senesine geldiğimiz zaman, Rusların *Hotin ve Bender* Kalelerini ele geçirmesiyle yeni bir Osmanlı-Rus savaşının çıktığı görülmektedir (Armaoğlu, 2003:61-70). Savaşın başlamasının temel nedeniyse, Rusya'nın Osmanlı Devletinden daha fazla kazanım elde etme arzusudur. Bu amaçla Rusya savaş ilanına bile gerek duymadan *Dinyester (Tuna) Nehri*ni geçerek, *Eflak* ve *Boğdan*'ı zapt etmiştir. Osmanlı Devleti, bu duruma kayıtsız kalmamış ve Ruslara tanıdığı boğazlardan serbest geçiş hakkı dâhil birçok imtiyazı kaldırdığını ilan etmiştir. İlk başta tarafsız kalan İngiltere ise Fransızlarla yaşadığı problemlerden dolayı Rusların işgal ettiği Osmanlı topraklarının Rusya'ya terkini Osmanlı Devleti'nden talep eder olmuştur. Osmanlı, bu gelişme üzerine İngiltere'ye tanıdığı imtiyazları tamamen sonlandırmıştır. Nihayetinde Rusya'nın topraklarına tecavüzünü fiili savaş sayan Osmanlı Devleti, aynı zamanda İngiltere'nin bütün isteklerini tümüyle reddetmiş oldu. Böylece Osmanlı Devleti Rusya'dan sonra İngiltere'yle de savaş durumuna geçmiştir (Osmanlı Ansiklopedisi 6, 1996:234-235). Bu savaş süreci 26 Ağustos 1807 tarihinde *Yerköy*'de imzalanan mütarekeyle son bulmuştur. Yapılan mütarekeye göre; Ruslar, başta *Eflak ve Boğdan* olmak üzere işgal ettikleri yerlerden çekileceklerdi. Osmanlı Ordusu ise barış antlaşması imzalanıncaya kadar boşaltılan bölgeye giremeyecekti. Bu sebepten Osmanlı ordusu, Gagauzların yaşadığı *İsmail, İbrail ve Yerköy* Kalelerinde bir miktar asker bırakarak, kışı geçirmek üzere Edirne'ye gitmiştir (Yılmaz,

2019:468). Osmanlı ordusunun kışlamak için geri çekildiği süreçte, Fransızlar Rusya'ya saldırmaya başlamıştır. Rusya, yaşanan bu gelişme üzerine Osmanlı Devleti'ne mecburen barış antlaşması yapma talebinde bulunmuştur. Yapılan barış antlaşmasıyla, Osmanlı- Rus sınırı *Prut Nehri* olarak belirlenmiştir. *Bucak, Bender, Kili, Akkerman ve Hotin* gibi Gagauzların yoğun olarak yaşadığı kaleler ise Rusya'ya terk edilmiştir. Rusya'ya terk edilen bu yerleşim yerlerinde yaşayan Müslümanlar ise Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Cereyan eden bu hadiseler üzerine Osmanlı toprağı olarak kalan Bulgaristan ve Dobruca'dan birçok Gagauz Ortodoks oldukları için *Besarabya* mıntıkasına göç ederek, *Bucak* şehri ve çevresine yerleşmişlerdir (Kılıç, 2018:263). Buna rağmen Dobruca'da küçük bir Gagauz bakiyesi kalmıştır. 1828 yılında Yunanistan'daki bağımsızlık hareketini kendi Slavist misyonu gereği destekleyen Rusya, çok geçmeden Osmanlı Devleti'ne karşı yeniden savaş açmıştır. Savaş sonrası 1829 yılında imzalanan *Edirne Antlaşması* yapıncaya kadar geçen zaman zarfında, Gagauz yurdu olan Dobruca ve çevresinde yer alan irili ufaklı yerleşim alanlarını topraklarına katmıştır. Ancak bu durum sanıldığı kadar uzun sürmemiş ve bir müddet sonra Dobruca ile çevresi tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Guboğlu, 1981:53).

1853 yılında meydana gelen *Kırım Harbi* ve bitiminde imzalanan *Paris Barış Antlaşması* sürecinde ise Rus birlikleri *Kalas, İsmail ve İbrail*'i alarak, Tuna Nehrinin diğer yakasına geçmişlerdir. Aynı yılın mayıs ayında *Dobruca*'yı topraklarına katıp, *Silistre*'yi muhasara altına almışlardır (Lorga, 1948:475). Fakat Osmanlı ve müttefik ordularının (İngiltere, Fransa, İtalya) direnişi, Rusların *Silistre*'yi zapt etme gayelerini ortadan kaldırmıştır. Rus birlikleri ağır yenilgiye uğratılarak, *Kırım* dahi geri alınmıştır. Bu gelişme üzerine Ruslar mecburen barış görüşmeleri talebinde bulunmuşlardı. 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan *Paris Barış Antlaşması*'yla da Ruslar, *Silistre* ve *Sivastopol* gibi Gagauzların kısmen yoğun yaşamadığı alanları Osmanlı Devleti'ne vermiştir. Anlaşmanın önemi ise Avrupa'da Rusya lehine bozulan dengelerin yeniden tesis edilmesinden kaynaklanmaktadır. Rus birlikleri bu antlaşmayla, Tuna Nehri kıyılarına çekilmek zorunda kalmıştır. Gagauzların yoğun olarak yaşadığı *Dobruca*'nın kuzeyi ise 1856 yılında otonomilerini kazanan *Eflak ve Boğdan Prensliklerinin* birleşmesiyle kurulan *Romanya Prensliği*' ne, güney tarafı ise üç bölüme ayrılan *Bulgaristan Devleti* egemenliğine bırakılmıştır. *Kırım Savaşı*'nın Osmanlı Devleti'ne kazandırmış olduğu herhangi bir toprak parçası olmadığı gibi ilk defa İngiltere'den dış borç alınmasına da sebep olmuştur (Karpas, 1994:250).

Kırım Savaşı'ndan beklediği neticeleri elde edemeyen Rusya, 1877-1878 yılında Osmanlı Devleti'ne yeniden savaş ilan etmiştir. Rusların bu savaştaki ana gayesi, Bulgaristan'ı ele geçirmek ve Osmanlı ulaşım hatlarını yok etmektir. Ruslar ileriye doğru bir harekâtla *Kalas, Maçin* gibi yerleşim merkezlerini alarak, *Ruşçuk* ve *Niğbolu* arasındaki Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan topraklara girdiler. Daha sonra *Şıpka* yerleşim birimini kuşatarak, Osmanlı askerlerinin *Şıpka Boğazı*'ndan ayrılmasını sağladılar. Askerlerin ayrılmasına müteakiben 3 Mart 1878 tarihli *Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasıyla* Romanya'nın bağımsızlık statüsü, Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır. Bulgaristan ise Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacak şekilde özerk prenslik statüsü almıştır. *Silistre*'de bu antlaşmayla beraber tamamen elden çıkmış ve yeni kurulan *Bulgaristan Prensliği*'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Yapılan antlaşmanın ağır sonuçlarını kendi çıkarlarına uygun bulmayan batılı devletlerin baskıları sonrasında *İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, İtalya* ve *Osmanlı*'nın katılımıyla Berlin'de gerçekleşen görüşmelerden sonra Rusya ile *Berlin Antlaşması*'nin (13 Temmuz 1878) yapılması yönünde bir karar çıkmıştır. Bu antlaşmanın Gagauzları ilgilendiren boyutu ise *Dobruca*'nın tamamen Osmanlı egemenliğinden çıkması hadisesi olmuştur. 1878 yılında Osmanlı Devleti Dobruca üzerindeki hâkimiyetini tamamen kaybettiğinde Dobruca Bölgesi ve Bulgaristan sahasında yoğun olarak yaşayan Gagauzlar, Bulgar Krallığı hâkimiyetine girmiş oldular. Aynı zamanda bu antlaşmayla Güney Besarabya'nın 1856 yılında Romanya'ya verilen kısmı tekrar Rusya'ya verilmiş olup, karşılığında ise orta ve kuzey Dobruca Romanya'ya terk edilmiştir (Cebeci, 2008:51).

2.1.5. Çarlık Rusya ve S.S.C.B. Kuruluşu Arası Dönemde Gagauzlar

2.1.5.1. Çarlık Rusya Hâkimiyeti Döneminde Gagauzlar (1768-1918)

İlk Gagauz yurdu olarak bilinen *Dobruca*'da yaklaşık 300 yıl hâkimiyet süren Osmanlı Devleti, Gagauzlara karşı baskıcı bir asimilasyon politikası yürütmediği gibi özgürlüklerini de kısıtlamamıştır. Buna rağmen bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti 1768-1774 yılları arasında Ruslarla yapılan savaşlar yüzünden sarsılmaya başlamıştır. Özellikle 1768 yılında başlayan savaş süreci, 10 Haziran 1772 yılında *Yergöğü Mütarekesi*'yle mola sürecine girmiştir. Mola sürecine kadar Çarlık Rusya, Gagauzların o dönemde hayatlarını yoğun olarak sürdürdüğü *Eflak* ve *Boğdan* Kaleleriyle birlikte *Bender*, *Akkerman*, *İsmail*, *İbrail*, *Kili* Kalelerini de ele geçirmiştir. Bu kalelerin Rusların eline geçmesi, *Dinyester* ve *Tuna* Nehirleri arasındaki stratejik noktalarındaki hâkimiyetin kontrolünün Ruslara geçmesine sebep olmuştur. 1771 yılında Rusların, önce Kırım'ı sonrasında ise 1772-1773 yılları arasında *Kefe*, *Kerç* ve *Yenikapı*'yı ele geçirmesinden dolayı Osmanlı Devleti barış antlaşması yapma talebinde bulunmak zorunda kalmıştır. Barış süreci 17 Temmuz 1774 yılında imzalanan ve 21 Temmuz 1774 yılında dönemin Osmanlı Sultanı 1. *Abdülhamit*'in onayından geçen, *Küçük Kaynarca Antlaşması*yla tamamlanmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla *Bucak*, *Besarabya* ve *Dobruca* gibi Gagauz topraklarının Rusların eline geçmesi, Osmanlı ve Rusya arasında yeni savaşların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Karasu, 2002:741). Nihayetinde bu antlaşma sayesinde Ruslar bu günkü Moldova topraklarına yerleşmişlerdir. Osmanlı Devleti ise daha önce hâkimiyet alanında bulunan *Eflak* ve *Boğdan*'ı geri almıştır. Toprak kaybetmekten veya mevcut topraklarını tekrar ele geçirmekten öte antlaşma içeriğinde Osmanlı Devleti boyunduruğu altında yaşayan Ortodoks Hristiyanları ilgilendiren çok önemli bir madde vardır. Bu maddeye göre; Çarlık Rusya'sı Osmanlı hâkimiyet sahalarında yaşayan Ortodoksların haklarını koruma garantisi almıştır. Bu sebepten dolayı, 1734-1739, 1768-1774 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus harplerinde *Varna*, *Silistre* ve *Ruşçuk* ve *Dobruca* gibi yerleşim birimlerinde yaşayan Gagauzlar, Ruslara karşı beslemiş oldukları yakınlık nedeniyle *Besarabya*, *Bucak* ve *Rusya* içlerine göç etmeye başlamışlardır (Erendor, 2021:153). Gagauzların bu göç dalgasından sonra *Besarabya*'nın *Lapuşna* Bölgesinde, 1770 yılında *Orak* ve *Çadır* adında iki kent kurmuştur. Gagauzları Tuna Nehri'nin kuzeyine taşıyan ise Moldova Boyarı⁸ *Balluş* idi. *Balluş*, geniş tarım topraklarını işleyebilmek adına insan gücüne gereksinim duymaktaydı. Bu nedenle tarımsal faaliyetlerde başarılı olduğunu bildiği Gagauzları Tuna Nehri'nin kuzeyine taşımıştır. Ancak tarımsal işgücü gereksinime dayalı olan bu iskân politikası çok uzun soluklu olmamıştır. Zira *Kırım*'dan getirilen *Tatarların Bucak*'tan çıkarılması üzerine Gagauzlar da *Çadır* ve *Orak* gibi yerleşim birimlerini zaman içerisinde terk ederek, 1818 yılında Tatarların çıkarılmış olduğu *Bucak*'a yerleşmeye başlamışlardır. Burada *Çadır* şehrinde gelenler *Çadır-Lunga*, *Orak*'tan gelenler ise *Avdarma* ve köylerini yerleşim birimleri olarak inşa etmişlerdir. Gagauzların göç ettikleri şehirlere ise Moldovanlar iskân edilmiştir (Lorga, 2005:33-34).

Çarlık Rusya'sı, Osmanlı Devleti arasında 1792 yılında imzalanan *Yaş Antlaşması*yla Ruslar, *Eflak* ve *Boğdan* üzerindeki Osmanlı etkisini yok etmeyi ve kendi nüfuz alanını artırmayı amaçlamışlardır (Erim, 1953:189-190). Osmanlı kuvvetlerinin istenilen mukavemeti gösteremediği 1806-1812 *Osmanlı- Rus* harplerine baktığımız zaman ise bu savaş sürecin 16 Mayıs 1812 tarihinde imzalanan *Bükreş Antlaşması*'yla sonuçlandığını görmekteyiz. Bükreş Antlaşmasına göre, Prut Nehri'nin doğusunda kalan *Besarabya* ve *Bucak* Ruslara verilmiştir. Bu durum üzerine Osmanlı hâkimiyet alanında bulunan birçok Gagauz, *Dobruca*'dan ve bulundukları küçük yerleşkelerden *Besarabya*'ya göç ederek, *Bucak* bölgesine yerleşmişlerdir. Aslında 1812 yılına kadar meydana gelen bütün Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında Balkanlarda yaşayan hemen hemen bütün Gagauzlar, *Besarabya*'ya göç ederek, *Bucak* Bölgesine yerleşmişlerdi. Yaşanan bu göçlere rağmen *Dobruca*'da küçük bir Gagauz kitlesi varlığını

8. 10. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasında Slav ülkelerinde, özellikle de Rusya, Boğdan, Eflak ve Erdel'de toplumda ve devlet yönetiminde yer alan asilzâdelere verilen soyluluk unvanı.

devam ettirmiştir. Ancak Ruslar, o dönem içerisinde *Bucak*'a yerleşenleri Gagauz olarak görmemekteydi. Zira Ruslar *Bucak*'a yerleşenleri, Ortodoks Bulgarlar olarak kayıt altına almaktaydı (Radova, 2012:4). Bükreş Antlaşmasına giden altı senelik zaman zarfında Çarlık Rusya'sı ilk defa; *Tulça, Maçin, Küçük Kaynarca, Baba-Dağı, İshakçı, Tutrakan, Köstence, Hırsova ve Silistre* gibi yerleşim birimlerini işgal etmişti (Decei, 1997:639).

Ruslar, *Besarabya*' da yaşayan Gagauzların yaşam alanları 29 Aralık 1819 tarihinde hâkim senatonun kararıyla *Prut, Kagul, İzmayıl ve Bucak* olarak dört idari bölge olarak taksim etmişlerdir. Yapılan bu taksimi yeterli görmeyen Ruslar, kendi mahkemeleri ve vergi sistemi olan özerk bir yapılanmaya da müsaade etmişlerdir (Özçelik, 2008:110). Hatta *Bolgrad* ve *Komrat*'ta liseler açılmış, *Satılık Hacı ve Bayramca* Köylerine Öğretmen yetiştirme enstitüleri kurulmuşlardır (Karpat, 1996:289). Yaşanan bu süreçlere rağmen Gagauzlar, daha önce göçler konusunda bahsettiğimiz üzere yaklaşık olarak 19 köy kurmuşlardı.

1828-1829 yılında başlayan Osmanlı- Rus Savaşı'nda ise Ruslar, *Malkaya* dâhil bütün *Dobruca*'yı ele geçirmişlerdir. Osmanlı Devleti bu süreçte karşı savunma hatları açarak, taarruzu püskürtmeye çalışmışsa da istenilen başarıyı elde edememiştir. Rusya açısından bu savaşı başlatmanın ana gayesiye Yunanistan'a bağımsızlık kazandırabilmek ve Balkanlar coğrafyasına tamamen nüfuz edebilmektir. Gagauzlar, bu savaşta *Yunan Ayaklanmasına* gönüllü katılarak, *Rumlara* karşı olan sevgilerini göstermişlerdir. Bunların bir kısmının *Filiki Eteryas*⁹ örgütüne üye olduğu anlaşılmış olduğundan öldürülmüş, geri kalanlar ise *Varna* zindanlarına atılmıştır. Bütün bu olaylar, Gagauz üzerindeki Rum sevgisi ve etkisinin çok büyük olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (Manov, 2022:40). Savaş sonucunda imzalanan *Edirne Antlaşmasıyla* (14 Eylül 1829)'da Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır. Yunan ayaklanmasının yaşandığı bölgelerin hemen hemen hepsinde ise Gagauz köyleri kurulmuştur (Manov, 2022:43-44).

Rus Birliklerinin *Turla (Dinyester)* Nehri'ni aşarak, *Eflak ve Boğdan*'ı işgal etmesiyle başlayan *Kırım Harbi* (22 Eylül 1853), *Paris Barış Antlaşmasıyla* (30 Mart 1856) sonuçlanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Gagauz Yurdu olan *Dobruca* üzerindeki hâkimiyeti son bulmuştur. Yapılan antlaşmayla, *Dobruca*'nın kuzeyi yeni kurulan Romanya'ya, *Dobruca* güneyi ise 1878 *Berlin Antlaşması*'yla üç bölüme ayrılacak olan Bulgaristan'a verilmiştir (Karpat, 1994:485). Gagauzların küçük bir kesimi ise Kırım Harbi'nden dolayı *Zaporijya* ve *Odessa* bölgelerine göç etmişlerdir. Çarlık Rusya cenahı yapılan antlaşmaya göre; *Bolgrad, İsmail, Kahulu* gibi kazaların yanı sıra birçok köyü terk etmek zorunda kalmıştır (Özcan, 1992:271).

1877-1878 (93 Harbi) yılları arasında geldiğimizdeyse, *Kırım Savaşı*'ndan beklediği neticeyi alamadığı gibi Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa Devleti sayılmasına sebep olan Çarlık Rusya, yapılan *Paris Antlaşması*'yla da beklediğini alamamıştır. Bu durum üzerine *Kalas*'tan *Tuna*'yı geçip, *Maçin*'i alarak, *Niğbolu* ile *Ruşçuk* arasındaki Osmanlı topraklarını ele geçirmek istemiştir. Bu istek üzerine hareket eden Rus orduları, karşısında güçlü bir mukavemet göremeyince *Yeşilköy*'e kadar ilerlemişlerdir. Yaşanan askeri hadiseler karşısında Osmanlı devleti barış istemek zorunda kalmıştır. Nihayetinde Osmanlı ve Çarlık Rusya arasında çok ağır şartlar içeren 3 Mart 1878 tarihli *Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması* imzalanmıştır. Yapılan bu antlaşmayla; Bulgaristan Prenslik statüsü kazanacak, Romanya bağımsızlığını ilan edecek ve *Teselya* Yunanistan'a bırakılacaktı. Bulgaristan, bu antlaşmayla *Dobruca Oğuz Devleti*'nin bütün topraklarını aldığı gibi *Silistre Eyaleti*'nin tamamı da yeni kurulan Bulgaristan Prensliğine bağlanmıştır (Erendor, 2021:158). Osmanlı Devleti'nin imzaladığı *Ayastefanos Antlaşması* Avrupa'daki güç dengelerini etkilediği için İngiltere'nin ciddi itirazına neden olmuştur. Neticede Avrupa güç dengelerini tekrar tesis edebilmek adına, 13 Temmuz 1878 tarihinde

⁹ Filiki Eteryas Cemiyeti, Rumlara Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmak ve mümkün olursa Balkan Milletlerini de bu ayaklanma sürecine dâhil etmen amacıyla 1814 yılında Rus Çarlığı'nın destekleriyle *Odessa*'da kurulmuştur. Bkz. Bülent Bakar, Cumhuriyet Tarihi Dergisi, II. Meşrutiyet Döneminde Ayrılkçı Bir Rum Cemiyeti: Adelfiya, Hacettepe Hastaneleri Basımevi, Bahar 2008, S.7, s.23-24

Almanya Şansölyesi Prens Bismarck önderliğinde *Osmanlı, Rusya, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Fransa* 'nın katılımıyla *Berlin Kongresi* toplanmıştır. Yaklaşık bir ay süre zarfında devam eden çalışmalardan sonra 18 Haziran 1878 tarihinde kongre sonuçlanmıştır. Berlin Kongresi kararları 64 maddeden oluşmuştur. Ancak ortaya çıkan sonuçlar, Osmanlı Devleti'nin beklentilerini karşılamaktan ziyadesiyle uzak kalmıştır. Zira Osmanlı Devleti Berlin Kongresi'nde, Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarının hafifletileceğini ve bu hususta önemli değişiklikler yapılacağını umuyordu. Hâlbuki müzakereler başlayınca kongreye katılan devletlerin, Osmanlı toprakları üzerindeki menfaatlerini korumaya çalıştıkları görüldü. Hatta kendilerinden yardım beklenen İngiliz temsilcileri bile Osmanlı Devleti'nin aleyhinde fikirler beyan etmekten geri durmamışlardır (Gencer, 1992:516-517).

Kongrede alınan kararlara göre Bulgaristan coğrafyasıysa ise üç idari bölüme bölünmüştür.

1. Bölüm: Osmanlı Devleti'ne bağlı muhtariyet olup, Bab-ı Aliye bağlı olacak ve bir Bulgaristan Prensiği kurulacaktır. Ancak bu Muhtariyet dokuz ay süreyle Rusya'ya bağlı kalacaktır ve Prens halkın seçimi belirlenecek, seçilen prens padişah tarafından tasdik edilecektir.

2. Bölüm: Osmanlı tarafından Doğu Rumeli diye adlandırılan ikinci bölüm ise Osmanlı Devleti'ne bırakılacak ancak bölgenin idaresi büyük devletler tarafından oluşturulan bir komisyon yapılacaktır. Bölge yönetimi Hristiyan bir vali tarafından sağlanacak olup, bu vali padişah tarafından tayin edilecektir.

3. Bölüm: Bu bölge bu günkü Makedonya olup, idaresi ıslahat yapmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktır (Cebeci, 2008:50).

Berlin Kongresiyle Gagauzların 1819 yılında başlayan ve 1877 yılında son bulan yaklaşık elli sekiz senelik otonom sürecinin sona ermiştir. Bu aşamadan itibaren Gagauzlar bağlı bulundukları devlete vergi vermeye ve askerlik vazifesini zorunlu olarak yerine getirmeye başlamışlardır. Aynı zamanda verilen toprak alanı kişi sayısına göre belirlendiği için nüfus oranında toprak alıp, işlemek zorunda kalmışlardır. Bütün olumsuzluklara ilaveten zamanla Çarlık Rusya idaresinde ekonomik sorunlar ortaya çıkmaya başlayınca, 1905 yılında Rusya coğrafyasının genelinde iç savaşlar patlak vermeye başlamıştır (Stamova, 1999:135). Ruslar bu dönemde *Besarabya*'daki halkları hoşnut etmek adına Gagauzlara karşı oldukça yumuşak davranmışlardır. Gagauzların dini yönden zayıf olduklarını ve kiliseye fazla uğramadıklarını gözlemleyen Rus İdareciler de onları daha muhafazakâr bir yapıya kavuşturmak ve Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine Gagauzları ısındırmak amacıyla dini kitapların Gagauz Türkçesine çevrilmesine müsaade etmişlerdir. Bu sayede Kiril Alfabeti kullanılarak, Gagauz Türkçesiyle yazılan birkaç dini kitap ortaya çıkmıştır (Karpas, 1996:289). Böylece Çarlık Rusya'sının yayılcı siyaseti, *Besarabya*'daki Gagauzların varlığını doğrudan etkilemiştir. Ruslar, yeni ele geçirdikleri *Besarabya* topraklarına dindaş Gagauz Halkını diğer Ortodoks halklarla beraber yerleştirmiştir. *Besarabya*'ya yapılan göçleri artırabilmek adınaysa toprak verme, vergiden muaf tutma, askere almama gibi kolaylıklar sağlayarak, Gagauzların ata topraklarını bırakmasını sağlamaya çalışmışlardır. Rusların bu kolaylıkları sağlamasının ana nedeni ise Ortodoks olan bu kitlelere *Slavlık* bilinci aşılayabilmektir. Lakin *Besarabya*'ya yerleştirilen veya zorunlu göçe tabii tutulan bu halklar, temelde zaten Slav olmadıkları gibi milli kimliklerini sadece dini boyutla sınırlı tutmamışlardır. Bu nedenden dolayı Gagauzlar, *Besarabya*'da oluşturdukları yerleşim birimlerine geldikleri yerlerin isimlerini vermekle yetinmedikleri gibi, kendi etnik isimlerini de kullanmaya devam etmişlerdir. Böylelikle Türklüklerini Rus asimilasyonuna karşı korumuşlardır. 19. Asrın sonlarına doğru Çarlıkta yaşanan iç ve dış gelişmeler ise Gagauzların sıradan vatandaş olmalarına zemin hazırlamıştır. Ancak Çarlık Rusya'nın farklı amaçlar için gerçekleştirdiği bu göçlerin, Gagauzlar açısından olumlu sonuçları da yok değildir. Dolayısıyla yapılan bütün göçler, günümüz Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin şekillenme sürecine farkında olmadan büyük katkı sağlamıştır (Korkmaz, 2022:62-63).

2.1.5.2. Bağımsız Komrat Gagauz Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

20. Asrın başında Çarlık Rusya sınırları dâhilinde yaşanan ekonomik sıkıntılar ve iç isyanlar, Çarlık himayesi altında bulunan halklar üzerinde çok ağır ekonomik ve siyasi baskılar içeren politikaların uygulanmasına neden olmuştur. Bu politikaların nihai sonucu olarak 1905-1917 yılları arasındaki dönemde *Bolşevik İhtilali*'ne giden sürecin zemini oluşmaya başlamıştır. 8 Mart 1917 yılında meydana gelen *Bolşevik* ayaklanmalarından en fazla etkilenen halklar ise Gagauzlar ve Bulgarlar olmuştur. Yaşanan ayaklanma sürecinden ziyadesiyle yıpranan Gagauzlar, bu olumsuz süreçten kurtuluş yolu olarak bağımsız bir devlet kurma fikri için güç arayışına girmişlerdir. Böylece Gagauz aydın kesimi ve halkı, bağımsızlık için yaklaşık bir yıl boyunca yapılacak ayaklanmanın ön hazırlığını tamamlayabilmek gayesiyle *Komrat*'ta çeşitli planlar yapmışlardır (Kapalo 2011:54). İlk Defa 1906 yılında bölgelerindeki Rus askerlerini ve idarecilerini etkisiz hale getiren Gagauzlar, 6 Ocak 1906 tarihinde *Atmaca Pavlioğlu* ve *Andrey Galatsan* önderliğinde Komrat merkezli Gagauz Devletini kurduklarını ilan etmişlerdir (İusumbeli, 2008:10-11). Yeni kurulan bu devlet ilk iş olarak bütün vergileri ortadan kaldırmış ve toprakları köylüler arasında paylaştırmıştır. Ancak Gagauzların kurduğu bu devlet, uluslararası arenada tanınmadığı gibi Çarlık Rusya ve Moldovanlar tarafından zorla geçersiz ilan edilmiştir (Peker, 1995:37). Neticede Japonya yenilgisiyle zor bir süreç geçiren Çarlık Rus orduları, Komrat'a gelerek, isyanı bastırmış ve *Komrat Resublika*'sı oluşumunu ortadan kaldırmıştır. Gagauzların tarihinde, Gagauz Oğuz Devleti'nden sonra yaklaşık iki hafta varlık gösteren kısa ömürlü bu devletin yöneticilerini ve ayaklanmaya iştirak eden bazı köylüleri de yakalayıp, Çarlık Rusya hapishanelerine atmışlardır. Böylece Gagauzların kurmak istedikleri devlet Çarlık Rusya orduları tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bu gelişme üzerine Gagauzların bir kısmı, artan baskılardan ve zorlu hayat sürecinden dolayı Kazakistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır (Yoloğlu, 1996:9).

2.1.5.3. Romanya Krallığı Hâkimiyetinde Gagauz Türkleri

Genel olarak Gagauzlar, 1812-1918 yılları arasında Çarlık Rusya hâkimiyeti altında yaşamışlardır. Ancak Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan Bolşevik İhtilali gerekçe göstererek çekilmesi Gagauzlar açısından da bir takım yeni gelişmeler söz konusu olmasına sebep olmuştur. Zira Romanya Krallığı, I. Balkan Harbi'nden oldukça kazançlı çıkan Bulgar Krallığı'na karşı diğer Balkan ülkeleriyle birleşerek, II. Balkan Harbine katılmıştı. 22 Nisan 1918'de yapılan savaşta ise Güney Dobruca'yı Bulgaristan'dan alarak, bu savaştan oldukça kazançlı çıkmıştı. I. Dünya Savaşı sonrasında toplanan 18 Ocak 1919 tarihli Paris Barış Konferansı'yla da Besarabya Eyaleti tamamen Romanya Krallığının'nın kontrolü altına girmiştir. Böylelikle Gagauzların yoğun olarak yaşamış olduğu Besarabya Eyaleti, 1940 yılına kadar Romanya Krallığı hâkimiyeti altında kalmıştır (Erendor, 2021:164-165).

Romanya Krallığı hâkimiyeti altında Gagauz köyleri ve şehirlerinin kurumlarında bazı değişiklikler söz konusu olmuştur. Yeni polis, jandarma ve belediye teşkilatları ihdas edilmiş, eğitim- öğretim kurumlarında da değişiklikler yapılmıştır. Örneğin; *Çadır*'da 1858 yılından beri varlığını devam ettiren Rus Okulları kapatılıp, onun yerine dört tane Romanya Krallığı'na bağlı ilk ve orta dereceli okul açılmıştır. Bu okullar eğitim-öğretim faaliyetlerini tamamıyla *Rumence* yapmaya başlamışlardır (Stamova, 1999:367). Gagauzların süratle Rumen dilini öğrenebilmesi adına da sokaklarda bile Gagauzca konuşmak yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra orta sınıf Gagauz insanının, Rus Çarlığı döneminde olduğu gibi ilk ve orta dereceli okullar hariç, lise ve üniversite eğitim hakkı engellenmiştir (Karanfil, 2013:111). 1930 sonrası dönemde ise Romanya Krallığı'nın bu baskıcı eğitim politikalarında yumuşama belirtilerinin olduğu görülmektedir. Yumuşama siyasetinin başlamasında, yeni kurulan ve devleti inşa etmek adına zorlu bir süreçten geçen Türkiye Cumhuriyeti aktif rol oynamıştır. Zira Türkiye Cumhuriyeti makamlarına Gagauzlarla ilgili malumat *Köstence Baş Konsolosu Mehmet Ragıp İlseven* tarafından 14.10.1930 tarihli ve 1228/189 sayılı raporla verilmişti. Daha sonra 1931 ve 1944 yılları arasında Bükreş Büyükelçisi olarak atanan *Hamdullah Suphi Tanrıöver*'in çalışmaları akabinde yaşanan gelişmeler üzerine Romanya Krallığı, Gagauzlar üzerindeki baskıcı politikalarını gözden geçirerek, yumuşama eğilimi göstermiştir. Böylece Gagauzlar kendi dillerini gelecek nesillere

aktarabilmek adına Türkçe eğitim-öğretim yapan kurslar açabilmişlerdir. Açılan bu kurslar sayesinde Gagauz aydın tabakası oldukça güçlenmiştir. Nitekim Papaz Mihail Çakır bu dönemde Gagauz tarihi üzerine çalışmalarını tamamlayabilmiş ve birçok Gagauz yazar yetişmiştir (Sağlam, 2020:110). Türkiye Cumhuriyeti'yle birtakım antlaşmalar yapılarak da Gagauz gençlerinin Türkiye'de eğitim-öğretim faaliyetlerini tamamlamaları sağlanmıştır. 1940 yılına bakıldığında ise Romenlerin, başlangıçta Gagauzların yoğun olarak yaşadığı ancak sonradan Çarlık Rusya desteğiyle Romenlerin yoğun olarak yerleştiği *Besarabya* topraklarını terk ettiği görülür (Güngör, 1997:1598).

2.1.5.4. Sosyalist Sovyetler Birliği Yönetimi Altında Gagauzlar

Bolşevik Devrimi'nin Çarlık Rejimi'ni tamamen ortadan kaldırdığı 1924 yılında Sovyetler Birliği, Dinyester Nehri'nin doğusundaki bölgede *Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*'ni kurmuştu. 1939 yılına gelindiğindeyse *Stalin* ve *Hitler* arasında imzalanan saldırmazlık antlaşmasının sağladığı uygun koşullardan yararlanan Sovyet Rusya, bir zamanlar Gagauzların yoğun olarak yerleştiği Besarabya Bölgesini tekrar ele geçirip, kendi hâkimiyeti altına aldı. Ancak bu durum pek uzun sürmemiştir. Zira Nazi Almanyası, saldırmazlık paktını bozup, S.S.C.B' ye saldırdığında Sovyet Rusya kendi bölgesine çekilmişti. Romanya'yı işgal eden Naziler ise dolaylı yönden Besarabya'yı 1941 yılında Romanya'ya bağlayarak, kendi kontrolü altına aldı. 2. Dünya Savaşı sonrası Sovyet Rusya, Besarabya Bölgesi'nde kontrolü tekrar ele almıştır. Böylece Besarabya toprakları Sovyet Rusya tarafından tekrar Romanya'dan alınmış oldu. Besarabya topraklarının Ruslar tarafından alınmasıyla da günümüz *Moldovya Sosyalist Cumhuriyeti*'nin Prut ve Dinyester Nehirleri arasındaki sınırları 1947 yılında çizilmiş oldu. Sınırların belirlenmesiyle beraber Moldovanların, Romenlerle birleşme arzuları tamamen akamete uğramıştır. Sovyet Rusya ise bölgede hızlı bir şekilde Ruslaştırma çalışmalarına başlamıştır. Özellikle Ukrayna'nın endüstriyel ve sanayi bölgelerine yapılan Gagauz göçlerini desteklemiştir. Rus politikalarının gereği olarak, Moldova'da yaşayan binlerce Romen ise Orta Asya'ya zorunlu göçe tabii tutulmuştur. Romenlerin zorunlu göçe tabii tutulduğu bu dönemde Kiril Alfabesinin kullanımı da zorunlu hale getirilmiştir (Arat, 2021:48-49).

Besarabya Bölgesi, her ne kadar 1947 yılında imzalanan *Paris Barış Antlaşması*'yla Sovyet Rusya'ya bağlanmış görünse de 1944 yılından beri zaten Sovyet Rusya'nın denetimi altındaydı. Ancak 1947 yılında yapılan bu antlaşmayla, *Moldova Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti*'nin bir parçası haline gelmiştir. Bu zaman zarfında Moldova'nın toprakları, gelişigüzel bölündüğü için Gagauzların %80'i Moldova, %20'si ise Ukrayna topraklarında kalmıştır (Güngör, 1997:1598). Böylece *Besarabya Gagauzları* olarak bilinen Gagauz Halkı, *Ukrayna* ve *Moldovya Gagauzları* olarak ikiye ayrılmıştır (Hünerli, Arnaut, 2016:230). Netice itibarıyla Gagauzlar savaştan ziyadesiyle yıpranmış olarak, 1944 ve 1991 yılları arasında Sovyet Rusya egemenliği altında yaşamaya mahkûm olmuşlardır. Gagauzlar için bu yıllar arasındaki yaşam süreci sanılanın aksine hiç olumlu bir seyir izlememiştir. Çünkü 1946-1947 yılları arasında *Ukrayna*, *Moldova* ve *Bucak* Bölgelerinde meydana gelen kuraklık ve açlık problemlerinden dolayı binlerce Gagauz Türkü hayatını kaybetmiştir. Sovyet Rusya'nın uyguladığı yeni ekonomik program olan *Kolektivizasyon*'dan (*Kolhoz*) ¹⁰ ötürü 1949'da programa uyum sağlamayan zenginler başta olmak üzere binlerce Gagauz Türkü aileleriyle beraber iklimi sert olan *Sibirya*, *Kazakistan*, *Altay* gibi bölgelere sürgün edilmiştir (Karanfil, 2015:82). Yapılan sürgünlerle de yetinmeyen Sovyetler Birliği, Gagauzların din ve dille alakalı hayatlarına müdahale ederek, aynı Romenler gibi Gagauz Türkçesi'nin kullanımına yönelik kısıtlamalar koymuş ve Gagauzlara ait bütün kiliseleri kapatmıştır. Ancak Gagauzlar, Sovyet Rusya İdaresinde bütün kısıtlamalarına rağmen, kendi içlerinde mümkün olduğu kadar Gagauz Türkçesi'ni kullanmaya devam etmişlerdir (Hatlas-Zyromski, 2011:539).

¹⁰ SSCB'de, 1930'lu yıllarda Stalin'in öncülüğünde, Tek Ülkede Sosyalizm politikasına uygun olarak inşa edilen kolektivizasyon, "kulakları tasfiye edin" sloganıyla birlikte yürütülen, tarımsal ekonomik modeldir. Bkz. Menaf Turan, SSCB'de Toprak Mülkiyeti, SBF Dergisi, Ankara Üniversitesi Yay., C.66 No:3, 2011, s.315

Sovyet Rusya idaresi boyunca Komünist Parti, kendine kadro yetiştirmek amacıyla birçok Gagauz Türkü'nün eğitilmesine ve meslek sahibi olmasına imkân tanımıştır. Sovyetler tarafından verilen bu ayrıcalıkların temel gayesi, Gagauz Türkleri'ni Ruslaştırmak ve Romenlerin bölgede var olan gücünü tamamen kırabilmektir. Sovyet idaresinin bu gayesinden mütevellit, Gagauz entelektüeller bu dönemde kendi dillerini ve kültürlerinin durumuna yönelik olarak hayli tedirginlik yaşamaya başlamışlardır. Zira dönemin ağır şartları içerisinde Gagauz Kültürü ve dili kaybolmaya yüz tutmakla karşı karşıya kalmıştır. Sovyet Rusya idaresi altında *kozmpolitik ve komünist ideolojik terbiye*, yavaş bir şekilde kültürel ve *filolojik* açıdan asimilasyon sürecini hızlandırmaktaydı. Dolayısıyla asimilasyon süreci, Sovyet hâkimiyetinde olan halkların milli kimliğini her geçen gün kaybetmesine ve kültürel açıdan zayıf düşmesine neden olmaktaydı (Maruneviç, 2002:352). Özellikle okullaşmanın artması ve okullarda bütün derslerin Rusça verilmesi gibi nedenlerden dolayı, Rus dilinin ve kültürünün toplumların gündelik yaşamında mühim yer edinmesi, kimlik bilincinin yıpranmasına neden olmaktaydı. Ancak bütün asimilasyon gayretlerine rağmen Sovyet Rusya döneminde, Gagauz dili ve kültürünün gelişimine yönelik birtakım girişimler de söz konusuydu. Bu girişimlerin nihai sonucu olarak, Moldova'da bir Gagauz aydın tabakası yetişmiştir. Yetişen bu aydın tabakasının 1989'dan sonra milli liderlik ve idare anlamında önemli görevler üstlendiği görülür (Sağlam, 2019:113).

Gorbaçov'un, 1986 yılından itibaren uygulamaya koyduğu *Glasnost* (Kamu Hayatında Açılım) ve *Perestroika* (Ekonomide Yeniden Yapılanma) politikalarıyla, Moldova'da ulusal ve kültürel bağımsızlık için mücadele eden birçok grup ortaya çıkmaya başlamıştır. Aynı yılın ilkbaharında *Moldova Halk Cephesi Hareketi* parlamentoda çoğunluğu elde ederek, anayasada değişikliğe gitmiştir. 27 Mayıs 1991'de ise Moldova'nın başkenti Kişinev'de kendi ülkelerinde iktidar olan; *Letonya, Estonya, Ermenistan, Gürcistan Yuvarlak Masa, Litvanya Sajudiler Hareketi ve Moldova Halk Cephesinin* katıldığı *Kişinev Forumu* toplanmıştır. Bu foruma katılan devletler siyasi ve ekonomik alanda bağımsızlık iradelerini açıkça beyan etmişlerdir. Nihayetinde pek çok Sovyet ülkesinde olduğu gibi Moldova'da tam bağımsızlık süreci, Moskova'da meydana gelen başarısız darbe sürecinin ardından gerçekleşmiştir. Darbe girişimini desteklemeyen Moldova yöneticileri, 27 Ağustos 1991 günü Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Ancak halkın tepkisine rağmen, Moldova yönetimi 21 Aralık 1991 tarihinde Almatı'da yapılan toplantıda eşit ve kurucu üye olarak *Bağımsız Devletler Topluluğuna* üye olmuştur (Arat, 2021:50). Sonuç olarak Sovyet Rusya döneminde Gagauzların durumu genel olarak tetkik edildiğinde, S.S.C.B. yönetimi altında olan bütün halklar gibi Gagauzların da türlü sıkıntılarla karşı karşıya kaldığı ve yaşanan sıkıntılardan dolayı Gagauz nüfusunun azaldığı görülür. Nüfusu oranının düşmesi ise Gagauzları asimilasyon tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.

3. GAGAUZ TÜRK TOPLULUĞUNUN BAĞIMSIZLIK UĞRAŞLARI VE GÜNÜMÜZ GAGAUZ YERİ ÖZERK CUMHURİYETİNİN KURULUŞ SÜRECİ

3.1. Moldova'nın Bağımsızlık Süreci

Günümüzde Moldova diye anılan topraklar, *Pрут ve Dinyester* Nehirleri arasında yer alan, tarihte *Besarabya* diye adlandırılan coğrafyadır. Osmanlı Döneminde, günümüz Moldova toprakları ve Romanya'nın Moldova'ya komşu olan eşit genişlikteki toprakları, *Boğdan* olarak adlandırılmıştır. Moldovanların tarihte kurmuş oldukları ilk devlet ise 1352'de *Dragoş* liderliğinde kurulan *Boğdan Beyliği*'ydi. Oysa Kaynaklardan elde edilen bu bilgilere rağmen bölgedeki yerleşkelerin tarihi ilk çağlara kadar gitmektedir. Moldova ve Romanya topraklarını kapsayan *Besarabya*' da yaşayan *Traklar*, M.Ö. 1. asrın başında *Daçya Krallığı*'nı kurmuşlardır. Bu krallık M.Ö. 82 yılında *Kral Burabista* yönetiminde en geniş sınırlarını ulaşmıştı. *Daçyalılar*, M.S. 87 yılında Roma İmparatorluğu'yla mücadele etme cesaretini de göstermişlerdir. M.S. 107 yılındaysa, Roma İmparatoru *Trajan*'a yenilerek, Roma İmparatorluğu'nun eyaleti konumuna gelmişlerdir. Yaşanan bu yenilgiyle beraber Romalılar, M.S. 271 yılına kadar *Daçya*'da kalmışlardır. Akabinde *Besarabya*, *Gotların* istilasına uğramış ve Romalılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Romalıların gidişiyle beraber, bölge zaman içerisinde pek çok kavim tarafından istila edilmiştir. M.S. 378 yılında *Gotlar*'ın bölgeden çekilmesi üzerine, M.S. 435 yılına kadar *Avrupa Hun Türkleri*'nin egemenliği altında kalan bölge, 6. asırdan sonra ise *Avar Türkleri* ve *Slavların* istilasına uğramıştır. 9. ve 11. asırlar arasında *Romanya* kontrolünde olan *Besarabya* ve Romanya'ya bağlı olan toprakların büyük bir kısmı, *I. Balkan Harbi* müteakiben Bulgaristan'ın egemenliği altına girmiştir (Arat, 2021:43-44). Bulgarların bölgedeki egemenlik süreci ise *II. Balkan Harbi*'yle son bulmuştur.

Günümüz Romanya coğrafyası *Osmanlı Devleti* hâkimiyetinde iken Moldova'nın da içerisinde bulunduğu *Besarabya Bölgesi*; *Boğdan*, *Eflak* ve *Erdel* diye üç voyvodalıktan şeklinde idari taksimden oluşmaktaydı. Osmanlı Sultanı ve devletin ikinci kurucusu diye anılan Çelebi Mehmet, *Eflak Beyliği*'ni vergiye bağlamıştır. Ancak *Boğdan Beyliği* üzerinde herhangi bir hâkimiyet tesis edilememiştir. Nihayetinde Fatih Sultan Mehmet'in 2. *Sırbistan Seferi* (1455) dönüşünde Moldova Prenslığı, Osmanlı Devleti'ne bağlanmayı kabul etmiş ve bölgeye *Boğdan* adı verilmiştir. Yaklaşık üç asır boyunca huzur ve refah içinde Osmanlı egemenliği altında kalan Moldova, 18. asırdan itibaren artan Rus etkisiyle, Osmanlı ve Rus Devletleri arasında önemli bir sorun haline gelmiştir. Neticede 1812 tarihli Bükreş Antlaşması ile bölge Rus hâkimiyetine girmiştir. Buna rağmen *Besarabya* bölgesinin içinde kalan *Bucak*, 1856 yılında tekrar Osmanlıya bağlanmıştır. Ancak 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'yla bu coğrafya tamamen elden çıkmıştır. Doğu Rumeli'nin Bulgar birlikleri tarafından ilhak edilmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin *Besarabya* ile olan bağlantısı sona ermiştir (Erendor, 2021:94-95).

Zaman zaman yaşanan ayaklanmalara rağmen, *Besarabya Bölgesi* 423 yıl Osmanlı sınırları içerisinde kalmıştır. Hatta *Eflak* dâhil *Boğdan Beyliği*'yle beraber Osmanlı mülkü sayılarak, "*Memleketeyn*" diye adlandırılmıştır (Arat, 2021:46). Gagauzlar, bu süreçte Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı oldukları için Osmanlılar tarafından *Gayr-ı Müslim* nüfus dairesi içerisinde zikredilmişlerdir. Bu tanımlamadan dolayı Osmanlılar, Gagauzları; *Bulgar*, *Rum*, *Romen* nüfus dairesi içinde görülmüşlerdir. Fakat Osmanlılar, Gagauzların Türkçe konuşmasından ötürü onlara karşı gayet yumuşak bir siyaset takip ederek, bir nevi otonomi gibi davranmalarına müsaade etmiştir. Ancak başlayan Osmanlı-Rus harpleriyle beraber Gagauzlar, Osmanlılardan ziyade kendilerine inanç olarak yakın gördükleri için dindaşları Ruslara karşı daha fazla yakınlık göstermişlerdir (Bozatay, 2018:5).

Sürekli el değiştiren Moldova coğrafyası, I. Dünya Savaşına kadar Çarlık Rusya hâkimiyetinde kalmıştır. Ancak Bolşevik İhtilalinden önce, Rusya'da yaşayan karışıklıklardan istifade eden ve Eylül 1917'de seçilen *Besarabya Ulusal Konseyi*, 16 Aralık 1917'de *Moldova Demokratik Cumhuriyeti*'ni kurdu. Bu cumhuriyetin başkanlığına ise *Besarabya Ulusal Konseyi* Başkanı olan *Ion Inculeț* getirildi. Akabinde 9 Nisan 1918 tarihinde *Besarabya Ulusal Konseyi* yapmış olduğu oylamayla Romanya ile birleşme yönünde bir irade ortaya koymuştur. Oylama

sonrasında Romanya ve Moldova birleşme antlaşması imzalamışlardır. Böylece Rus Bolşevik Devrimi karmaşasından yararlanarak, hem bağımsızlık iradesi yönünde bir karar alınmış hem de Romanya ile birleşme gerçekleşmişti (Arat, 2021:49). Zaten tarihsel olarak Moldova toprakları, Romanya topraklarının bir parçasıydı. Bu duruma rağmen birçok Gagauz asıllı Moldovanın, Rus iç savaşına dâhil olduğu bilgisini daha önce vermiştik. Nihayetinde I. Dünya Savaşı'na müteakip, 1919 yılında Romanya'ya bağlanan Besarabya Bölgesi'nin de dâhil olduğu Moldova, 1924 yılında Rus Birliklerinin yeniden işgale uğramıştır. Moskova, bu işgale zemin hazırlayabilmek adına Tatarpınar'da; *Bolboka, Karakurt, Çeşmeköy, Yeniköy ve Kurtçi* köylerinin Ukraynalı, Bulgar ve Gagauz haklarını ayaklandırmıştır (Yoloğlu, 1996:9). Ruslar, daha sonra Moldova'yı, Ukrayna'ya bağlı bir otonomi haline getirmişlerdir. İki dünya savaşı arasındaki zaman diliminde bölgenin yeniden Romenlerin eline geçtiği görülse de II. Dünya Savaşı'nın sonunda tekrar Rusların eline geçen bölgede '*Moldova Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti*' kuruldu. Ancak bu cumhuriyetin ömrü de sanıldığı gibi pek uzun sürmemiştir. Ruslarla saldırmazlık antlaşması yapan Alman Nazi Yönetimi, uygun koşullar oluştuğunda Romanya'ya saldırarak, Besarabya Bölgesini yeniden ele geçirmiştir. Ruslar ise kendi bölgelerine çekilerek, savunma hatları oluşturmuşlardır. Sovyet Rusya II. Dünya Savaşı sonrasında Nazi Almanyası'nı ağır yenilgiye uğrattı, Besarabya topraklarını tekrardan ele geçirmiştir. Böylelikle Moldova'nın Prut ve Dinyester Nehirleri arasında kalan alanda bu günkü sınırları 1947 tarihinde çizilmiş olan '*Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*' kurulmuştur. Böylece Moldovanların, Romanya ile bütün ilişkileri tamamen kesilmiş ve bölge üzerinde hızla bir şekilde Ruslaştırma çalışmaları tekrar başlamıştır. Stalin tarafından Moldova'da yaşayan birçok Romen ise Orta Asya coğrafyasına zorunlu iskâna tabi tutulmuştur. Nihayetinde Gagauzlar ve Moldovanlar, uzunca bir süre Sovyet egemenliği altında yaşamaya başlamışlardır. Gagauzlar bu dönemde dini baskı gördükleri gibi ağır ekonomik koşullarla da mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Arat, 2021:48-49).

1985 yılında S.S.C.B. Komünist Parti Genel Sekreterliği görevine getirilen Gorbacov'un *Preistorika ve Golonost* politikalarını geliştirmeye başlamasıyla, Sovyet Rusya kendi ana karasını ekonomik olarak kurtarmanın çarelerini aramaya başlamıştır. S.S.C.B. ise yaşanan gelişmeden oldukça kötü etkilenmiştir. Birlik içerisinde dağılmalar ve parçalanmalarla başlayan süreç, bağımsızlık mücadelesi şeklinde kendini göstermeye başlamıştır. Meydana gelen bağımsızlık hareketleriyle beraber Gagauzların yoğun olarak yaşadığı yerleşkeler, Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalmıştır. Aslında Moldovanlar, 1990 yılında bağımsızlık çalışmalarına ve ekonomik reformlara hız vermişlerdir. 27 Mayıs 1991 tarihinde Moldova'nın başkenti olacak olan Kişinev'de kendi ülkelerinde iktidar konumunda bulunan; *Letonya, Estonya, Ermenistan, Moldova Halk Cephesi, Gürcistan Yuvarlak Masa Hareketi ve Litvanya Sajudiler Hareketi*'nin katıldığı '*Kişinev Forumu*' toplanmış ve bu foruma katılan devletler S.S.C.B.'den ayrılma iradelerini ortaya koymuşlardır. Buna rağmen pek çok Sovyet ülkesinde olduğu gibi Moldova'da da tam bağımsızlık süreci, Rusya'da Gorbacov'a karşı düzenlen başarısız askeri darbe süreciyle ivme kazanmıştır. Nihayetinde Kızıl Ordunun Gorbacov'a karşı yaptığı başarısız darbe girişimini desteklemeyen Moldova yöneticileri, 27 Ağustos 1991 günü Moldova'nın bağımsızlığını ilan ettiler (Arat, 2021:50). Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber Gagauz Türkleri azınlık statüsüne düşmüşlerdir. Yaşanan bu gelişme üzerine Moldova Cumhuriyeti ile Gagauzlar arasında büyük çaplı toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Netice itibarıyla Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yardımlarıyla *Gagauz Yeri Özerk Bölgesi*, Moldova Cumhuriyeti tarafından 1994 yılında tanınmıştır. 1995 yılında yapılan referandumla da *Gagauz Yeri Özerk Bölgesi* yapılanması resmileştirilmiştir. Günümüzde Moldova Anayasasıyla Gagauz Yeri Özerk Bölgesi adı yasal garanti altına alınmıştır (Erendor, 2021:174).

3.2. Gagauz Milli Bilincinin Uyanması ve Otonomiye Giden Süreç

Sovyetler Birliği döneminde yaşanan demokrasiye geçiş yönündeki çalışmalar, Moldova'nın güneyinde yaşamlarını sürdüren ve Avrupa'daki benliğini yitirmeyen yegâne Ortodoks Türk Topluluğu olan Gagauzlar arasında milli şuurun uyanmasına olumlu katkı sağlamıştır. Gelişmeler üzerine Gagauzlar, Sovyet döneminde asimilasyon faaliyetlerinden

dolayı kaybetme aşamasına geldikleri dinlerini ve dillerini yeniden geliştirme ve kültürel-ekonomik sorunları kabullenip, bunları çözme yönünde bir irade ortaya koymuşlardır (Arat, 2021:52).

Gagauzlar arasında, S.S.C.B.'deki dağılma süreci emareleri görülmeye başlamadan önce bazı hadiseler vuku bulmuştur. 1988 yılında *Prof. dr. Mariya Maruneviç*, gazeteci yazar *Stephan Bulgar*, ressam *Dimitri Savastin*, mühendis *Andrey Bıyıklı* gibi entelektüel kesimden olan Gagauz aydınları *Komrat* şehrinde toplanarak, *Gagauz Halk Hareketi*'ni kurmuşlardır (Onofrey, 2008:116). Hareketin kurulmasına müteakip aynı yıl içinde yapılan toplantıda açılış konuşması yapan *Stephan Bulgar*, harekete verilen "*Gagauz Halkı*" ismini de ilk defa dile getirmiştir. Bu tanımlama, o zamanki Moldova gazetelerinde çıkan "*Gagauzlar ulus değil, etnik bir gruptur*" cümlesine cevap niteliğinde olmuştur (Velev, 2007:122). Oysa başlangıçta bir kulüp niteliği taşıyan Gagauz Halk Hareketi'nin belli bir kanuna tepki ya da Moldovanlara karşı bir isyan amacı yoktu. Bu hareketin temel amacı Gagauz milli kültürü ile Gagauz halkının ekonomik-politik serbestliğini korumak ve adalet mekanizmasını kurmak gibi önemli işleri yerine getirmektir (Maruneviç, 2000:352). Hareketinin kurulma aşamasından sonra Ocak 1989'da hareketi desteklemek amacıyla "*Halk Gazetesi*" basılmaya başlanmıştır. *Komrat*'ta açılan Gagauz Halk Hareketi'ne paralel olarak, diğer iki Gagauz kenti olan *Çadır-Lunga*'da "*Birlik*", *Volkanış*'te "*Vatan*" adlı kuruluşlar da oluşturulmuştu (Velev, 2007:112). Bu kuruluşların kurulma sürecini takiben 10 Şubat 1989'da tarihinde Gagauz aydın kesiminden altı kişi (*Bulgar, Novak, Savastin, Stomatov, Topal ve Sirkeli*) ilerde Moldova'nın başkenti olacak *Kişinev*'e gitmişlerdir. Orada Komünist Parti ana binası önüne geçerek, "*Da zdravstvuyet Gagauzskaya Avtonomnaya Sovyetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika (Yaşa Gagauz Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti)*" pankartını açmışlardır. Pankartı açmalarıyla etraflarında hemen büyük bir kalabalık toplanmış ve yüz elli kadar polis kuvveti de olayın yaşandığı yere gelmiştir. Gagauzlar açısından çok değerli olan özerkliği talep eden bu grup, yaklaşık bir saat kadar pankartlarıyla dışarıda bekletildikten sonra *Komünist Parti* ana binasına alınmışlardır. Üç saate yakın bir süre içinde tartışmalar yaşanmış ve Gagauz aydın grubu mahkemeye sevk edilerek, para cezasına çarptırılmıştır (İnvestiya Gazetesi, 15 Kasım 1989:5). Yaşanan bu eylem, gelecekte verilecek olan özerklik için büyük önem taşımaktaydı. Eylemi takiben Gagauzlar, Mayıs 1989 ayı içinde yaptıkları ilk kongrede *Gagauz Halk Hareketi, Birlik ve Vatan* adlı kuruluşları da "*Gagauz Halkı*" adı altında birleştirilmiş ve başkenti *Komrat* olacak olan Gagauz Cumhuriyeti'ni 12 Kasım 1989'da kurmuşlardır. Böylece Moldova'ya bağlı özerk bir yönetim olarak kendi ekonomik ve kültürel işlerini yürütmek istediklerine dair mühim bir irade ortaya koymuşlardır. Otonomiye giden bu sürecin gelişmesinde *Moldova Halkçı Cephe*'nin azınlıklar üzerindeki baskıcı çalışmaları etkili olmuştur (Arat, 2021:52). Gagauzların özerklik ilanı Moldova toprak bütünlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle ilk etapta kabul görmemiştir. Moldova'da 1990 yılında yapılan seçimlerle beraber Moldovanlar ve Gagauzlar arasındaki ilişkiler oldukça gerginleşmiştir. Yapılan bu seçimde, *Moldova Halk Cephesi* oyların büyük çoğunluğunu alarak, aynı yılın haziran ayında ülkenin adını "*Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*" olarak değiştirip, egemenliğini ilan etmesi ayrılıkçılığın ön hazırlıkları olarak değerlendirilmiştir. Ruslar ve Gagauzlar yaşanan gelişmeler karşısında kaygıya kapılmışlardır. Yaşanan bu kaygıların neticesi olarak 19 Ağustos 1990 günü *Ortodoks Komünist* görüşe sahip Gagauz önderleri, Gagauz Milletvekili Kongresi'ni toplantıya çağırarak, *Transdinyester*'deki ayrılıkçı Rusların desteğini alarak, 21 Ağustos 1990'da *Komrat*'ta "*Özerk Gagauz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni*" ilan etmişlerdir. Alınan bu karar *Moldova Yüksek Sovyeti* tarafından kabul edilmeyip, geçersiz sayılmıştır. Bu gelişme üzerine 19 Ekim 1990'da *Transdinyester*'deki Rus ayrılıkçılar ve Gagauzların liderleri ortak bir açıklama yaparak, bölgelerinde seçim yapacaklarını bildirdiler. Birleşmiş Milletler ve dünya kamuoyundan Rus ve Gagauz Halklarının reform yolunda ilerleme arzusuna destek göstermelerini istediler. S.S.C.B ve Moldova'ya seçimlerin güvenli koşullar altında yapılmasının sağlanması hususunda talepte bulunup, S.S.C.B. Parlamentosunun seçimlere gözlemci göndermesini istediler. Nihayetinde Gagauz Bölgesinde seçimler 25 Ekim 1990 günü yapılmaya başlandı. Aynı gün Moldova Parlamentosu olağanüstü toplanarak, gönüllülerden oluşan bir askeri birlik kurup, Gagauz ve *Transdinyester*'deki ayrılıkçıların üzerine gönderilmesi kararı almıştır. Ancak bölgeyi kontrol altına almaya çalışan

Moldovanlara karşı Gagauz liderlerinden *Pyotr Zavrisko*, S.S.C.B Lideri Gorbacov'a çağrıda bulunarak, Gagauz Cumhuriyeti'nde doğrudan başkanlık yönetimi istediklerini ve tek silahlarının demokrasi olduğunu vurgulayarak, seçimleri yapmakta kararlı olduklarını iletmıştır. Bu iletinin ardından Rus askerlerinin müdahalesiyle şiddet olaylarının önüne geçilerek, Sovyet Birliklerinin desteği alan Gagauz Komünist liderler 28 Ekim 1990 tarihinde "*Gagauz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'ini*" seçmişler ve *Arkalık* adını verdikleri Gagauz milis birliklerini oluşturmaya başlamışlardır (Arat, 2021:52-53-54). Meydana gelen gelişmeler üzerine Moldova Parlamentosu, bölgede iki ay süreyle olağanüstü hal uygulamasını devreye almıştır. Aynı günlerde Moldovalı ve Gagauz yetkililer yine bir araya gelerek, gerginliği önlemek adına neler yapabileceklerini tartışmışlardır. Aynı tarihlerde gönüllü birliklerin tekrar sevk edilmesi ve bu birliklerin Gagauzların merkezi olan *Komrat*'a girmeleri, konuyu diplomasi yoluyla çözmek isteyen *Moldova Cumhurbaşkanı Mircea Snegur*'un tepkisine vesile olmuştur (Öncü, 2014:90). Devam eden taraflar arası görüşmelerde ise Gagauzların özerlik talebinde herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Gagauz entelektüellerinden *Mihail Kendigelen*, Moldova'yı ayrılıkçı ve milliyetçi politikalar takip etmekle suçlamış ve Moldova tarafından başlatılacak olan ekonomik ablukadan Moldova'nın zararlı çıkacağını ifade ederek, soydaşları olan Türkiye ve Azerbaycan'dan ekonomik ablukayı kaldırmak adına yardım talebinde bulunacaklarını belirtmiştir (Erendor, 2021:184). Görüşmelerden herhangi bir karar çıkmayınca, taraflar arası gerginlikler ziyadesiyle artmaya başlamıştır. Sıcak çatışma ihtimalinin artması üzerine S.S.C.B. bölgeye özel birlikler göndermiş ve bağımsızlık kararının Moldova yasalarıyla çeliştiğini söyleyerek, yaşanan olaylardan dolayı Gagauzları suçlamıştır. (Milliyet Gazetesi, Gökoğuzlar Kuşatma Altında, 29 Ekim 1990:4) Oysa Gagauzların özerklik isteği, Rus etkisinden çıkıp, Romanya ile birleşme eğilimi gösteren Moldovanlara karşı Moldova'da faaliyet gösteren Rus kuruluşlarca ciddi manada desteklenmekteydi. Alınan bu destekle Gagauzlar ve Transdinyester'in solundaki Slavlar doğal olarak müttefik olmuşlardı (Vele, 2007:126).

3.3. Gagauz Meclisinin İlan Edilmesi ve Çalışmaları

Moldovanlar ve Gagauzlar arasında yapılan bütün taraflar arası görüşmelerden istenilen sonuç elde edilemeyince, Gagauz Türkleri %95 oranda bir katılımı seçime giderek, kendi meclislerini oluşturmuşlardır. Bu meclisin 31 Ekim 1990 günü yapılan ilk oturumunda ise Gagauz entelektüellerinden *Stephan Topal*'ı meclis başkanı olarak seçmişlerdir. Ancak Gagauzların çoğunlukta olduğu bütün bölgelerde meclis oturumları için elli dört üye seçilmesine rağmen, Moldova idaresinin bazı yerleşim birimlerinde seçim sürecini engelleme çalışmasından dolayı Gagauz Meclisi sadece kırk sekiz üye ile toplanabilmiştir. Bu meclis aynı zamanda S.S.C.B.'nin son başkanı olan *Gorbacov* gözetiminde yapılacak olan Moldova ve Gagauz Türk Topluluğu arasındaki görüşmeler için bir heyet oluşturmuştur. Moldovanlar ve Gagauzlar arasındaki problemi çözebilmek adına *Gorbacov*, 3 Kasım 1990 tarihinde tarafların heyetleriyle birtakım görüşmeler yapmıştır. Ayrıca S.S.C.B. Başkanı *Rijkov* ve Meclis Başkanı *Lukyanov* Parlamentoda, Gagauzların Meclis Başkanı *Stefan Topal* ve Transdinyester'deki Rus Lider *Igor Smirnov*'un katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda S.S.C.B.'nin arabulucu pozisyonunda olması, yaşanan gerginliği bir nebze olsun azaltmıştır (Arat, 2021:55). Moldova Parlamentosuna temaları ile ilgili bilgi veren *Moldova Cumhurbaşkanı Snegur*, S.S.C. B'nin gerginliğe neden olan kararlarının dondurulmasından yana olduğunu söyleyip, kendisine destek verilmemesi durumunda istifa edebileceğini belirtmiş ve bazı hususlarda Moldovanların hatalı olduğunu kabul etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu sözler üzerine *Moldova Meclisi*, gönüllü birliklerden oluşan askerleri dağıtmış ve bir uzlaş grubu oluşturmuştur. Ancak uzlaş grubunun yapacağı çalışmalar, Moldovanların Gagauzlardan seçim sonuçlarını dondurmalarını istemesi üzerine tıkanma sürecine girmiştir. Çalışmaların tıkanması ve Romanya ile birleşme eğilimini tekrarlayan milliyetçi Moldovanların söylemleri, Gagauzları ve Rusları oldukça kaygılandırmıştır. Gagauz Yüksek Sovyeti ise bağımsızlık sonrası yapmış olduğu ilk toplantıda başkanlığa *Stephan Topal*'ı, yardımcılıklarına ise *Mihail Kendigelen* ve *Gyorgy Kolcu*'yu getirmiştir. Yüksek Sovyet, Gagauz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin egemenliğini ilan etmiş ve S.S.C.B'nin yeni birliktelik sözleşmesini imzalayacak devletlerle eşitliğin tanınması halinde

S.S.C.B.'nin bir parçası olarak kalmanın doğru olacağına dair karar almıştır. Bu süreçte *Komrat Gagauz Grubu* da Romanya'ya katılımı istemediklerini ve Rusçayı resmi dil olarak kullanacaklarını beyan etmişlerdir. Komrat Gagauz Grubu aksine *Kişinev'deki Gagauz Grubu* ise II. Dünya Savaşından önce Romanya'nın tanımış olduğu özgürlükleri ve ayrıcalıkları göz önünde bulundurarak, kültür ve dil ayrıcalıklarının tanınması şartıyla Romanya katılım fikrine sıcak bakmaktaydı (Karpas, 1996:290). Moldova'daki bu gergin gelişmelerin devam etmesi *Gorbaçov* yönetimini oldukça tedirgin etmiştir. S.S.C.B. *Halk Meclisi Kongresinde* Moldovalı delegelerin kendisini desteklemelerini isteyen Sovyet lider, etnik gerilimleri azalmak amacıyla Gagauzların ve Transdinyester'in bağımsızlıklarını askıya almıştır (Arat, 2021:56). Bu karar üzerine Moldovalı yöneticiler, Gagauzlara karşı oldukça yumuşak bir politika takip ederek, ekonomik yardımları artırmış ve Komrat merkezli bir üniversite kurulmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. Ancak bu yumuşama emareleri sanılanın aksine fazla uzun süreli olmamıştır. Zira S.S.C.B.'nin yapısının belirleneceği toplantıya katılmayan Moldova boykot kararı alırken, Gagauzlar tam tersine birliğin bölünmemesi amacıyla yasadışı halkoylamasına gitmiştir. Bu aşamadan sonra Sovyetler ve Ruslar, Birliğin devamı yönünde bir irade ortaya koymuşlardır. Bağımsızlık kararında da ısrar eden Gagauzlar ise, Gagauz Türk Lehçesiyle yayın yapacak bir televizyon kanalı ve radyo kurulmasına karar vermişlerdir (Arat, 2021:57). Kararın alındığı tarihlerde Türkiye Cumhuriyeti'yle ilişkileri geliştirmek adına da önemli çabalar da gösterilmiştir.

3.4. Türkiye Cumhuriyeti ve Gagauzlar Arasındaki Münasebetler (1930-1940)

Gagauz Türklerinin, Türkiye Cumhuriyeti tarafından fark edilmesiyle beraber onlarla gerçek anlamda alakadar olunması arasında ciddi zaman farkı vardır. Arşivlerimize göre Gagauzlar hakkında Türkiye Cumhuriyeti Devletine resmi düzeyde ilk bilgi aktaran kişi, adını daha önce de andığımız üzere *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Köstence Konsolosu Mehmet Ragıp (İlseven) Bey*'dir. Ragıp Bey, Gagauzlarla ilgili olarak hazırlamış olduğu 14.10.1930 tarih ve 1228/189 sayılı raporunda kullanmış olduğu ifadeler oldukça ilgi çekicidir (Ulutaş, 2020/2:19). Ragıp Bey, hazırladığı raporda şu malumatlar verilmiştir:

“Romanya'nın Besarabya ve Dobruca kıtalarında, Bulgaristan'ın Varna Sancağında Gagauz denilen küçük bir halk topluluğu vardır ki; ana dilleri Türkçe, Mezhepleri ise Ortodoks Hristiyan'dır. Münkariiz Türk Padişahlığının iradesi altında beş altı asır yaşayan bu memleketler de mezkur Türk Kabilesinin diğer ırktaşlarından itikatça ayrılarak, Hristiyan Ortodoks Mezhebinde kalmış olması, asıl ve menşeyinden bihaber bulunması pek çok merak ve dikkatimi mucip olduğundan mazisi ve şimdiki hal ve vaz'ı hakkında tahkikata giriştim, bazı münevver kimselerden malumat istedim ve topladım ki bu müteferrik malumatın hulasası şudur; Bunlar Türk idaresi altında dilleri Türkleşen eski Rumlardan ibaret bir kısım Rum Halktır, diyenler varsa da bu yanlış bir telakkidir. Esasen Türk oldukları halde Türklüğü bırakarak, İslavlaşan Bulgarların takma İslavlıklarına dokunulmayan bir memlekette yaşayan Yunanlı bir Irkın-dinlerini ve İstanbul Patrikliği ile irtibatlarını idame ettirmekle beraber-dillerini unutarak, Türkçeyi ana dili olarak addetmeleri akla uygun bir ihtimal değildir. Gagauzların öz aileleri içinde söyledikleri dil Deli-Orman Türk Lehçesidir. Erkekleri bulundukları yerlere göre; Romence, Rusça, Bulgarca, Rumca Dillerinden birini veya birkaçını bilirler, içlerinde ziraat, ticaret ve muhtelif küçük sanatlarla iştigal edenler, az çok zengin olanlar vardır; ilim ve hüner ve sahalarında sair ecnebi memleketlerdeki Türklerle aynı seviyede, aynı hal ve vaziyettedirler” (CCA. 030.10.246.666.30).

Hazırlanan bu rapordan anlaşılan, Ragıp Bey bölgedeki Türk bakiyelerinin kimler olabileceği ve hangi faaliyet sahalarında hayatlarını idame ettiklerine dair detaylı bir inceleme yapma gereği duymuştur. Yapmış olduğu incelemeleri ise kaleme aldığı raporla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne malumat vermiştir. Ragıp Bey'in rapordaki ifadelerinden anlaşılan odur ki: Gagauzlar Türk'tür ama henüz Türklüklerinin tam olarak farkında değillerdir. Bu sebepten

dolayı başka milletler, Gagauzları kendi nüfus bakiyeleri içerisinde gösterme eğilimine girmişlerdir. Ancak Gagauzların kullanmış oldukları dile baktığımızda, Türk oldukları gerçeğinde herhangi bir şüphe hâsıl değildir. Ancak Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebinin benimsedikleri gerçeği ortadadır. Gagauz erkeklerinin de birden fazla dil bildiklerini ve çeşitli ekonomik faaliyetlerle uğraştığını da gözlemlenmiştir.

Gagauzlara alakalı olan ikinci rapor ise Varna Konsolosluğu tarafından kaleme alınmış olup, müellifi bütün araştırmalara rağmen şu an için tam anlamıyla tespit edilememiştir. 12. 03. 1932 tarihli bu raporda ise aynen şu ifadeler yer almaktadır (Ulutaş, 2020:190-191).

“Efendiler Milliyetimiz her şeyden fazla dilimizin içindedir. Dilimiz atalarımızın bize bıraktığı en büyük servet, en büyük emanettir. Çok kısa zaman zarfında Şamanilikten, Buda Mezhebine, Buda Mezhebinden Nasturi Hristiyanlığına, Nasturi Hristiyanlığından da Müslümanlığa geçtiğimiz oldu. Fakat dilimizi bir defa olsun değiştirmedik. Din değiştikçe milliyet dil birliği içine sığmıyor. Onu kelimelerinde mahfuz olarak yaşamaya devam ediyordu. Yavrularımızın hafızasına Türkçe kelimeler birer birer nakşoldukça, onların ruhuna binlerce seneden beri cetlerin tecrübelerinden, felaketlerinden, zaferlerinden, hayat hakkındaki felsefesinden süzülmüş gelen bir hülâsa damla damla akmış oluyor” (Tanrıöver, 1987:146).

Bu raporda ise özellikle Türklerin zaman içerisinde farklı dinleri benimsediği gerçeği ortaya konmuştur. Bu gerçeğe rağmen Türk Kavimlerinin dillerini uzun zamanlar boyunca muhafaza edebildiğine vurgu yapılmıştır. İkinci rapordan dolayı 1930’larda *Bükreş Sefiri* olarak tayin edilen *Hamdullah Suphi Tanrıöver*’in Gagauzlarla ilgili çalışmaları hız kazanmıştır. Tanrıöver, Gagauz Türk Topluluğunu keşfettikten sonra Gagauz Türkçesi ve folklorunun güzelliğinden etkilenmiş ve Gagauzları kültürel bakımından geliştirmenin yollarını aramıştır. Bu arada Romanya Hükümeti, Gagauzların Slavlaşabilecekleri endişesiyle tarihi kimliklerini bulmalarına destek vermiştir. Bu desteğin altındaysa yine Hamdullah Suphi Tanrıöver’in etkisi vardır. Zira Romanya Kralı zaman zaman Tanrıöver’i saraya davet ederek, istişarelerde bulunmaktaydı. Bu istişarelerin sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Romanya Krallığı arasında 17 Ekim 1933 tarihli *“Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması”* imzalanmıştır. Böylece Tanrıöver’in Romanya nezdindeki itibarı arttığı gibi çalışmaları da kolaylaşmıştır. Bu çalışmalardan biri olarak Gagauz gençlerinin eğitim ve öğretim faaliyetleri önem kazanmaktaydı. Romanya Devleti nezdinde yirmi altı Gagauz ilçesi ve kasabasında Türkçe Eğitim ve Öğretim faaliyeti yapan okullar açılmış ve bu okullara Dobruca’daki *“Mecidiye Müslüman Semineri”* mezunu olan Türk mezunlar öğretmen olarak getirtilmiştir. Eğitim-öğretim amaçlı yapılan çalışmalar sürecinde yaklaşık iki yüz Gagauz genciye eğitim almak üzere Türkiye’ye gönderilmiştir. İlâveten Türkiye’den seksen ilkökul öğretmen ve Türkçe ders kitapları getirtilmiştir. Türkiye’den gönderilen öğretmenler, II. Dünya Savaşı başlayıncaya kadar Gagauz coğrafyasında kalmışlardır. Eğitim amaçlı Türkiye’ye gelen Gagauz gençleri, Besarabya’nın 1940’ta, Dobruca’nın da 1944 yılında *Kızıldoru Birlikleri* tarafından işgal edilmesi üzerine geri dönmeyerek, Türkiye’de kalmıştır (Bulgar, 2016:373-392). Türkiye’de kalan bu gençler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuşlar ve Bakanlar Kurulu kararıyla nüfus cüzdanlarının din hanelerine Türk-Ortodoks olarak kaydedilmişlerdir (Erendor, 2021:106).

Esasen Gagauzlarla ilgili Hamdullah Suphi ve Mihail Çakır’ın temelini attığı bütün çalışmalar, Atatürk’ün izniyle yapılan faaliyetlerdir (Sağlam, 2019:110). Nihayetinde almış olduğu izin ve destekle Tanrıöver, Gagauzlarla ilgili ilk ilk raporunu bir yıl boyunca yapmış olduğu çalışmalar, temas ve ziyaretlerden sonra hazırlayıp, 18.01.1932 tarihinde Ankara’ya göndermiştir. Tanrıöver raporunda, Gagauzlar hakkında edinmiş olduğu bilgilere dayanarak, Gagauz Türklerinin yaşadığı yerleşim alanları, tarihi, fiziki görünüşleri, istatistiksel bilgiler, gelenekleri, Romen Toplumu içerisindeki statüleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Gagauzlar için neler yapabileceği hakkında malumatlara yer vermiştir. Raporunun son bölümünde ise Türkiye Türklerinin, Gagauz Türklerine tarihi gerçekleri anlatarak, onları Türk Dünyasına davet etmesi gerektiğini ve böylelikle Gagauzların başka milletler arasında asimile olmasının engellenebileceği görüşlerine yer vermiştir. Tanrıöver’e göre Türk Halkı, Gagauz Türklerine Anadolu’nun kapılarını açmalıydı (Arat, 2021:107-109). Gagauzların yaşadığı bölgeleri ziyaret

eden ve araştırmalar yapan gazeteci- yazar *Yaşar Nabi Nayır*'da aynen Tanrıöver gibi Gagauzların Anadolu'ya göç etmesi gerektiği düşüncesindeydi. Ayrıca Nayır, Hristiyan olan bu Türk Topluluğunun hiçbir surette İstanbul Patrikhanesi'nin etkisi altına girmeyeceğini iddia etmekteydi. Ona göre Hristiyan Türklerin Anadolu'da Müslüman olan halk tarafından kabullenilmeyecekleri ve sorun olacakları düşüncesi gerçeği yansıtmamaktaydı. *Balkanlar ve Türklük* adlı eserinde, dil birliğinin olduğu laik bir yapılanmada, Hristiyan ve Müslüman olan Türklerin sağlam bir dostluk içinde yaşayabileceklerini yazmıştı (Arat, 2021:111). Ancak devlet ricali, Tanrıöver ve Nayır'ın çalışmalarıyla görüşlerine karşı itiyatla yaklaşmıştır. Zira Gagauzlar Türk olmalarına karşın Hristiyan-Ortodoks'tur. Ancak devlet ricalinin aksine, Gagauzlar açısından da Türkiye'ye göç etmekte bir sakınca yoktur. Oysa yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kimliği, Türk-İslam olarak tarif edilmişti. Bu sebeple kimi çevrelerce Gagauzların Türkiye'ye gelmesi mühim sorunlara sebep olabilirdi. Tanrıöver de Gagauzların Türkiye'ye nakline karşı öne sürülen gerekçelerin farkındaydı. Ona göre; Gagauzları tanımayan yeni idareciler, sadece Hristiyan-Ortodoksluklarından emin oldukları bu Türk Topluluğunu kabul etmeyebilirdi. Bu nedenle Tanrıöver'in ve Nayır'ın çalışmalarının devlet erkânı nezdinde olumlu yanıt aldığına dair kaynarlarda malumat yoktur. Tanrıöver'in çalışmalarına ve görüşlerine karşı mukavemet gösteren antitez ise dönemin *Madrid Büyükelçisi Tevfik Kamil Koperler* tarafından ileri sürülmüştür. Koperler, dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye doğrudan gönderdiği 18.01.1936 tarihli mektuplarda antitezini izah etmiştir. Hukuk Profesörü olan Koperler, II. Lozan Konferansı Türk Delegasyonu Umum Kâtipliğini ve *Türk-Rum Ahali Mübadelesi Türk Heyeti Başkanlığı* görevlerini yapan idarecidir. Bu görevlerin etkisiyle olacak ki, Gagauzlar Türk olmadığı gibi Müslüman Türk Topluluğuyla da bütünleşme ihtimalleri olmadığına inanmaktaydı (Özyurt Ulutaş, 2020:194). İnönü'ye doğrudan yazmış olduğu mektubunda şu ifadelerle yer vermektedir:

“Geçen seneki arizemi takdim ettikten sonra Gagauzlar için Ulus Gazetesinde yedi makale neşir kılınmayarak, radyo ile Gagauz müsamereleri tamim edilmiş olduğunu duydum. Hatalı olduğuna emin olduğum bu dava için memlekette şumüllü bir propagandaya girilmiş bulunduğunu gördüğümünden bu bahsi bir kere daha kurcalamak için müsaadelerini dilerim. Ankara ve Bursa Ermenileri Türkçe konuşurlar onlara neden Türk demiyorlar? İzmit havalisinde Rumca konuşan Ermeniler vardı, Onlarda Rum'dur diyen olmamıştır. Eski Karaman Rumları ne kadar Türk ise Gagauzlar da ancak o kadar Türk olabilir. Bu adamlar muhitlerindeki Türklerin dilini almış olmakla neden Türklerden daha kıdemli Türk menzilesine çıkarılınsınlar? Seferadit Yahudiler 15. asrın Kastiyen Dilini her türlü eza ve cefalardan sonra da muhafaza etmişlerdir, bunlar İspanyol mu sayılacaklar? Realiteye dayanan bunun gibi sayısız misallerden sonra neden biri Bulgar Gagauz'u (Atanas Monov) olmak üzere Macar veya Rus Ulemadan dokuz yabancıнын şahadetiyle bu milletin Türk olduğu itiraz edilemez bir hakikat haline geçmiş olsun? Bu nasıl ilmi bir hakikattir ki dokuz kişi öyle söylemiş olduğu için başkalarına ağız açtırılmak bile istenmiyor. Doğmaların yıkıldığı bir tarihte nice tarihi hakikatler aleyhine yeni deliller ikame olunurken, Gagauz efsanesi bundan müstesna tutulacaktır. Kıymetli olmayan bu iddia üzerinde durmayarak, diğer iki delile geçiyorum. Bunlardan biri Gagauz aslında Gök-Oğuz idi tanımlaması Arapça İlal idgam kaidesine uygun bir kelime oyunundan başka bir mahiyet göstermiyor. Öteki ise Gagauzların Ulu önderi Çakır Keşiş-Mihail'deki milli Türk heyecanı ile yine o zatın İstoria adlı eseridir. Yeni bir Kodatko-Bilig kıymeti verilmek istenen bu muteber teliften menkul şöyle cümleler var ki öz Türkçe'nin fesahatına, mahvına misal olarak, alınmak istenmiştir. Zerre olur lazım bilinmelik ki Gagauzlar İsa-Tanrı dinini Ortodoks yürütüler, gayet religyalıklı temiz kimselerdir. Bendeniz atmış senedir ıslavlarla temasta kalmış, Türklerle rabita kesilmiş Bulgaristanlı Türk Köylüleriyle, Almanya'da Protestan misyoneri yapılan Çin Türkistan'ından Kulcalı Rifat Davud'la konuştum, onların hiçbiri böyle çapraşık, iktidari fiilsiz Türkçe konuşmazlar, bu hatayı yapanlar Türkçeyi müstear dil olarak edinenlerdir Ermeniler ve Gagauzlar gibi. Keşiş (Mihail Çakır) ise diyecek yoktur. Papaz olmasına rağmen kendini Türk hissedebiliyorsa aferin derim, mümkünse onu Kişinev Ortodoks Metropolitide yaptıralım. Fakat Türkiye'yi Gagauz kolinisi yapmayalım. Mübadele ve takaddüm eden milli harekât sayesinde milli birliği teessüs eder gibi olan

memleketimize yeniden bir Ortodoks Cemaati getirmek, kendi yaptığımızı yine kendimiz yıkmak, gelecek asırlarda fitne ve suriş unsurlarını biriktirmek olur.'' (CCA. 030.10.116.810.12).

Özetle üç sayfadan mürekkep ve farklı zaman dilimlerinde İsmet İnönü'ye gönderilen mektuplarında Koperler, Gagauzların Türklüğüne, dini yapılarına, Türk Dilini kullanımlarına, Mübadele Sorununa ve Papaz Mihail Çakır'ın tezlerine karşı atıflarda bulunarak, Gagauzların Türk yurduna getirilmesinin telafisi imkânsız problemlere sebep olacağını ifade etmiştir. Koperler'in mektuplardan sonra Gagauzlarla ilgili bütün haberler ve yayınlar bir anda kesilmiştir. Tanrıöver, neredeyse bütün görev süresi boyunca Gagauzların Türklüğünü devlet idaresine izah etmeye ve Gagauzları Türkiye'ye getirmeye azmetmiştir. Ancak Koperler'in yazmış olduğu mektuplar, Tanrıöver'in bütün gayretlerine ve çalışmalarını ket vurmuştur. Nitekim Koperler, Gagauzların sırf Türkçe konuştuklarından dolayı Türk olarak addedilmelerine karşıydı. Gagauzların göç ettirilip, ana vatana getirilmesi hususunda da Lozan Antlaşmasında yer alan *Mübadele Sözleşmesine* (30 Ocak 1923) atıfta bulunarak, itiraz etmiştir. Ona göre Gagauzlar Türkiye'de yaşasalar dahi Rum Ortodoks Dinine mensup olmalarından dolayı Mübadele Antlaşması gereği zaten Yunanistan'a gönderileceklerdir. Zira mesele artık uluslararası hukuk seviyesinde bir duruma gelmiş ve Lozan'ın ihlal edilme ihtimali, Gagauzların Türkiye Cumhuriyeti'ne naklini durdurmuştur (Özyurt Ulutaş, 2020:204-205).

4 Eylül 1936 tarihinde Romanya Krallığı ile imzalanan göç sözleşmesindeyse Gagauzlarla ilgili bir maddeye yer verilmemiştir. Sadece Romanya'daki Müslüman Türklerin göç şartları ile ilgili müzakereler yapılmıştır (Özyurt Ulutaş, 2020:200). II. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra ise 1940 yılında Sovyetlerin, Romanya'ya verdiği ultimatomla Gagauzların yoğun olarak yaşadıkları Besarabya topraklarının Sovyet Rusya yönetimine bırakılması nedeniyle Gagauzların Türkiye'ye göçü projesi nihayete ulaşmamıştır (Arat, 2021:73).

3.5. Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Yardım Çalışmaları

3.5.1. Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyetinin Kuruluşu (23 Aralık 1994)

Gagauz Yeri'ne özerklik kazandıran anayasanın kabulünün sonra (5 Aralık 1994) Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) Zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirveden önce (28 Temmuz 1994) Gagauzlarla ilgili olan kanun tasarısı ise hiçbir düzeltme yapılmadan Moldova Parlamentosu tarafından geçirilmiştir. Ancak kanun tasarısının parlamento tarafından onay işlemi yapılmamıştır (Erendor, 2021:197). Gagauzlar, parlamentonun kanun tasarısını onaylamamasına tepki göstermişlerdir. Sadece tepki göstermekle de yetinmeyip, Moldova'nın kendi düşüncesine göre bir çözüm yolu geliştirme stratejisinde ısrar etmesi halinde, sorunun çözülmesinin imkânsız olduğunu beyan etmişlerdir. Bu durum üzerine dönemin Moldova Başbakanı *Andrei Sangheli* başkanlığında oluşturulan bir komisyon çalışmalara başlamış ve Gagauz Yeri'nin özel statüsüyle ilgili bir taslak oluşturmuştur. Ancak oluşturulan bu taslak metni, Moldova Meclisine sunulduğu anda aşırı milliyetçi Moldovan milletvekilleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Milliyetçi vekiller hızlı bir şekilde Gagauzlara sadece kültürel anlamda özerklik sağlayan bir kanun tasarısını meclise sunmak üzere hazırlamışlardır. Gelişen bu gergin durum üzerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin çabalarıyla Gagauzlar, kendi hazırlamış oldukları anayasalarından feragat ederek, Moldova Cumhuriyeti'nin tespit ettiği sınırlar dâhilinde politik bir özerklik verilmesini kabul etmişlerdir (Öncü, 2014:91-94). Böylelikle *Gagauz Yeri Özerk Bölgesi*'ni tanıyan kanun tasarısı Moldova Cumhuriyeti Meclisi tarafından onaylanmıştır. Meclis tarafından onaylanan bu kanun tasarısı, dönemin Moldova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı *Mircea Snegur* tarafından 13 Ocak 1995'te imzalanarak, yayınlanmıştır (Monitorul Oficial al Republici Moldova, 14 Ocak 1995:3). Kanun

tasarısının yayınlanmasıyla beraber Gagauzlar, azınlık statüsünden çıkarak, *self determinasyon*¹¹ hakkına sahip bir millet olmuşlardır. İlgili kanuna göre Gagauzlara kültür, eğitim, istihdam, konut, yerel bütçe ve maliyeyle alakalı konularda, Moldova Anayasasına aykırı olmamak koşuluyla kanun çıkarma yetkisi tanınmıştır. Kanunda Gagauz Yeri'nin resmi dilinin *Gagauz Türkçesi, Rusça ve Romence* olduğu, ayrıca Moldova bayrağı yanında Gagauzların kendi bayraklarını kullanabileceği ve bu cumhuriyetin başkentinin *Komrat* olduğu gibi maddeler karara bağlanmıştır (Arat, 2021:91). Bu maddelere ek olarak Gagauz Yeri sınırları dâhilinde bulunan bütün yeraltı ve yerüstü kaynakların kullanım hakkı Gagauzlara verilmiştir (Güngör, 1997:1598).

Gagauz Yerindeki siyasi yapılanmaysa şu şekilde oluşturulmuştur. Yürütmenin başında dört yılda bir seçilen bir başbakan bulunmaktadır. Seçilen başbakan, Moldova Cumhurbaşkanı'nın kararı ile Moldova Cumhuriyeti Hükümetinin doğal bir üyesi olarak tanımlanmıştır (Peker Çınar, 1997:1603-1615) Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyeti'nin en üst organı olarak adlandırılan *Halk Topuşu* (Gagauz Meclisi) otuz dört sandalyeden mürekkep olup, bu mecliste her bir yerleşim biriminin birer temsilciyle temsil edilmesi kararı alınmıştır. Halk Topuşu'na yerel kanunları çıkarma yetkisi de verilmiştir (Formuzal, 2010:75). Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyeti'nin coğrafi sınırlarının tanımlanması adına, 5 Mart 1995 yılında yapılan referandumda ise somut bir netice alınamadığı için 28 Mayıs 1995'te yapılan yeni bir halk oylamasıyla Gagauz otonomisinin sınırları karara bağlanmıştır. Alınan karara göre Gagauz otonomisi; *Komrat* Başkent olmak üzere, *Çadır* ve *Volkaneşti* Kentleri, kasaba ve köyleriyle toplam otuz iki yerleşim biriminden meydana gelmiştir (Erendor, 2021:199).

Gagauzlara verilen otonomi statüsü, 1998 yılında yapılan yasal düzenlemeler sonrası gelişmeye başlamıştır. Özellikle yasama, yürütme ve yargı alanındaki yetkilerin netleştirilmesi, Gagauzların kendini yönetebilme kabiliyetlerine pekiştirici etki sunmuştur. 2003 yılına geldiğimizde, Gagauz Otonomisinin Moldovya Anayasasında yapılan değişiklikler ile Özerklik kavramının anayasal güvence altına alındığını görmekteyiz (Arat, 2021:92).

3.5.2. Otonomi Süreci ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Yardımları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olan *Turgut Özal*, Sovyet yapısının dağılmasından hemen önce Moskova'ya yapmış olduğu bir ziyarette, büyükelçilik binamızda dönemin Gagauz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı *Stefan Topal* ve Cumhurbaşkanı Sekreteri *Georgi Rakoğlu* ile birtakım görüşmeler gerçekleştirmiştir. Özal, bu görüşmelerde siyasal, ekonomik ve kültürel alanda yardımlar talep eden Gagauzlara destek sözü vermiştir. Turgut Özal'ın Gagauzlarla yaptığı görüşmeler, Avrupa basının da dikkatinden kaçmamıştır. Fransa'ya ait *Le Monde Gazetesi*, Gagauzların Romenler ve Ruslar tarafından kullanılmaktan bıktıklarını, Ankara'nın ise Gagauzları kendi soydaşları olarak gördüğünü ifade eden yazıya yer vermiştir. Yazıda Türk televizyon kanallarının Gagauzlar tarafından izlenmesi, İstanbul ile uçak seferlerinin başlaması, Türkçe eğitim, özelleştirme ve iş birliği alanında antlaşmalar yapıldığına dair bilgiler yer almakla beraber, iki taraf arasında yaşanan yakınlaşmanın dikkat çekici bir safhaya ilerlediğine dair bazı malumatlara yer vermiştir. S.S.C.B.'nin dağılma sürecine girmesiyle beraber *Gagauz Yüksek Sovyeti*, Moldova Meclisine ilettikleri taleplerin sona alınması üzerine acilen toplanıp, Türkçenin kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla Türkçeyi resmi dil ilan etmiştir. Bu gaye ile *Kırlangıç* isimli bir dergi çıkarılması kararı alınmıştır. Buna ek olarak milli devlet bankasının kurulması kararı alınmış ancak koşullar nedeniyle bu bankanın yürütme organının kurulması süreci sonraya bırakılmıştır (Arat, 2021:57). Ancak Türkiye, Gagauz otonomisi ve Moldova ilişkilerinde yaşanan sorunların çözümü konusunda daima Moldova'nın toprak bütünlüğüne dayalı tavır sergilemiştir. Problemlerin çözümünde daima diplomasi çerçevesinde hareket etmenin gerekliliğine inanmıştır (Anzerlioğlu, 2004:77). Bu düşünce doğrultusunda hareket eden Türkiye

¹¹ Self determinasyon: Bir etnik dil veya din grubunun ayrı bir egemenlik alanı meydana getirmek amacıyla mevcut sınırların yeniden düzenlenmesini istemesidir. Bkz. *İrfan Sönmez, Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı, İstanbul, 2019, s.5*

Cumhuriyeti Devleti'nin 9. Cumhurbaşkanı *Süleyman Demirel* ise 1-3 Haziran 1994 tarihinde Moldova Cumhuriyetini ziyaret ederek, bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan bu ülkeyi Avrupa'dan ziyaret eden ilk devlet başkanı sıfatına sahip olmuştur. Demirel, Moldova Cumhuriyetini gayet büyük bir heyet ile ziyaret etme gereği duymuştur. Zira Türk Bürokratların daha önce ziyaret ettikleri bu ülkedeki fırsatlara dair raporlarını detaylı olarak incelemiştir. Gagauz Başkenti Komrat'ı, Moldova cumhurbaşkanı ile ziyaret eden Demirel, burada Gagauzların lideri olan *Stefan Topal*'dan bölgenin ve Gagauz Türk toplumunun durumu hakkında gerekli malumatları almıştır. Burada yapılan toplantıda, Moldova Cumhurbaşkanı Snegur söz alarak, Cumhurbaşkanı Demirel'in ülkelerine ve Komrat'a yaptıkları ziyaretten dolayı çok memnun olduklarını ifade etmiştir. Gagauzların, Türkiye ve Moldova ilişkilerinde köprü görevi gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca Gagauz Türklerinin kendi okullarında kendi dilleriyle eğitim aldığını, kendi radyo-televizyonlarında dilleriyle yayınlar yaptıklarını, Kişinev'de yapılan görüşmelerde ise birçok konuda antlaşmaya varıldığını, Moldova'nın geri kalmış bölgeleri için Türkiye'nin 35 milyon dolar tutarında bir kredi imkânı sağlayacağını ifade eden bir konuşma yapmıştır. Ziyaret sonrası, Komrat çıkışında Türkiye'nin finanse ettiği kiremit ve tuğla fabrikasının da temelleri atılmıştır. Gagauz Yeri için birçok projenin planlaması da yapılmıştır. Bu projelerden biri de, Gagauzların içme suyu problemini halletmek için TİKA aracılığıyla içme suyu kuyularının açılması, akabinde bu suyun hanelere ulaşması için altyapı işlerinin yapılmasıydı (Arat, 2021:254-255-256-257). 2000'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'nin Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ne yaptığı yardımlarda hızla görülen bir artış yaşanmaya başlamıştır. TİKA aracılığıyla su kuyuları açılmış, stadyum, okullar, bina restorasyonları, eğitim ve radyo/televizyon yatırımları başlanmıştır. Bilhassa Gagauz Radyo ve Televizyonu (GRT) ile TRT arasında 2012 yılında imzalanan protokolle, GRT'nin teknik donanımı, TİKA üzerinden TRT tarafından yenilenmiştir. Yapılan bu yatırımlardan dolayı dönemin Gagauz Yeri Başkanı Mihail Formuzal Gagauz Yeri'nde yatırım yapacak olan Türk firmalarına karşı vergi uygulanmayacağı beyan ederek, Gagauz Yeri'nde üretim yapan firmaların Romanya ve Ukrayna pazarlarına açılacağını ifade etmiştir (Tika, 2012, www.tika.gov.tr). Böylelikle Türk firmaları oluşan uygun koşullar içerisinde zamanla sadece Gagauz Yeri'yle sınırlı kalmayarak, Moldova ve Romanya'ya kadar yatırım alanlarını genişletmişlerdir.

3.5.3. 2014 Yılında Yapılan Referandumun Gagauz Yeri Üzerindeki Etkileri

Moldova Cumhuriyeti genelinde 2 Şubat 2014 yılında ekonomik olarak hangi birliğe üye olunmak istendiği yönünde halkın tercihlerini belirlemek adına sıkıntılı bir referandum süreci düzenlenmiştir. Moldova ve Gagauz Halkından, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa Birliği ve Rusya Gümrük Birliği seçeneklerinden hangisini istediklerine dair yapılan referandumda, Gagauzlar Avrupa Birliği yerine Rusya Gümrük Birliği'ni tercih etmişlerdir. Moldova'daki Avrupa Birliği yanlısı sağ partilere tepki olarak, Gagauzların tercihi esasen dengeyi sağlamaya yönelikti. Moldova Hükümeti bu referandumu, Moldova toprak bütünlüğüne zarar vereceği endişesiyle engellemeye çalışsa da başaramamıştır. Zira Gagauzlar, Moldovanlarla daha önce yaşamış oldukları gerginliklerden dolayı Rusya'yı devamlı surette bir kurtarıcı olarak görme eğilimindeydiler. Bu nedenledir ki ekonomik olarak Rus ekonomisine bağlı olmanın daha doğru olacağı düşüncesini benimsemişlerdi (Kartal, 2016:153). Gagauzların Ortodoks olmaları nedeniyle Rusya'ya karşı devamlı surette sempati beslediği de belirtmek gerekir. Bu yakınlığın kaynağında, Gagauzların Çarlık Rusya döneminde Bucak bölgesine yerleştirilmeleri ve kendilerine tanınan ayrıcalıklar vardır. Oysa yine Çarlık Rusya'sı döneminde (1906) Komrat başta olmak üzere Çarlığa karşı ayaklanan Gagauzlar mitingler ve gösteriler yaparak, zengin toprak sahiplerine ait olan toprakların kendilerine paylaştırılmasını talep etmişlerdi. Silahlı olan Gagauz Birlikleri, Rus askerlerini etkisiz hale getirerek, 6 Ocak 1960 yılında Komrat'ta Gagauz Devletini kurduklarını ilan etmişlerdi. Ancak bu devlet Rus ve Moldovanlar tarafından ortadan kaldırılmış, birçok Gagauz Orta Asya'ya sürgüne gönderilmişti (Peker,1995:37). Bu duruma rağmen Gagauzların ekonomik anlamda Rus yanlısı bir tutum izlemiş olmaları gayet manidardır. Referandumun neticesine baktığımız zaman, Moldova'nın, Avrupa Birliği Doğu Ortaklığının üyesi olduğunu görmekteyiz. 2016 yılında Avrupa Birliğiyle yapılan Serbest Ticaret Bölgesi Antlaşmasıyla, birlik tarafından birtakım sektörler vergiden muaf tutulmuştur.

Bütün bu gelişmelere rağmen Moldova'daki siyasi istikrarsızlık ortamı, birliğe katılım sürecinin sekteğe uğramasına neden olduğundan, Rusya ile yakın ilişkilerin AB'ye tercih edilmiştir (Erendor, 2021:202).

3.5.4. Günümüzde Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Durumu

3.5.4.1 Coğrafya ve Demografik Yapı

5 Mart 1995 tarihinde düzenlenen tüzükle sınırları belirlenen Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, Transdinyester Özerk Bölgesi'yle beraber Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde varlığını günümüzde devam ettiren iki özerk yapıdan biridir. Başkenti Komrat olan bölge, coğrafi konum olarak Moldova Cumhuriyetinin güneyinde yer almakta aynı zamanda Romanya ve Ukrayna Devleti'yle de sınır komşuluğu yapmaktadır. Bölgenin toplam yüzölçümü 1.831 km²'dir. Bu oran yaklaşık olarak Moldova Cumhuriyeti topraklarının 5/3'ünü oluşturmaktadır (Iusumbeli, 2008:1-2; Velev, 2007:138).

Günümüzde Gagauz Yeri'nin idari yapılanmasına baktığımızda, 3 büyük şehir ve 29 köyden, toplam 32 yerleşim biriminden teşekkül olduğu görülmektedir. Büyükşehirleri; *Komrat*, *Çadır-Lunga* ve *Vulkaneşti* isimleriyle anılmaktadır. Köyler ise *Avdarma*, *Beşelma*, *Beşgöz*, *Bucak*, *Kazayak*, *Çeşmeköy*, *Kıpçak*, *Alekseevka*, *Baurçu*, *Karbalia*, *Köselia*, *Kiriet-Lunga*, *Ruse*, *Kirsova*, *Kongaz*, *Dizgince*, *Etulya*, *Duduleşti*, *Kotovskoe*, *Svetai*, *Gaydar*, *Tomay*, *Joltay*, *Ferapontevka*, *Taşlık*, *Caltay*, *Haydar*, *Çok-Maydan* ve *Tülüköy* isimleriyle adlandırılmıştır (Peker, 1995:40). Bunun yanı sıra Romanya'nın *Dobruca* Bölgesi, Ukrayna'nın *Odessa* ve *Zaporozje* ile Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan'da Gagauz Köyleri yer almaktadır. Ayrıca Gagauz sınırına yakın olup, yapılan referandumda özerk bölgeye katılmayan Gagauz köyleri bulunmaktadır (Sandalyeci, 2021:144). Yerleşim birimlerine rağmen Moldova Cumhuriyeti içerisinde Gagauz Yeri'nin toprak bütünlüğü yoktur. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, birbirinden kopuk beş coğrafik bölgeden oluşmaktadır. Bölgelerin Özerk yapı içerisindeki büyüklük oranları ise yüzde olarak şu şekildedir: *Komrat* %37,2, *Çadır-Lunga* %26,6, *Vulkaneşti* %16,5, *Besarabka* %1, *Taraklı* %8,7'dir (Velev, 2007:138). 2004 yılında Gagauz yerinde yapılan nüfus sayımında 155.646 Gagauz Türkü'nün Moldovya Cumhuriyetinde yaşadığı tespit edilmiştir. Günümüzde bu sayının 200.000'in üstünde bir seyir izlediği görülmektedir. Buna ek olarak, Gagauz yerinde km²'ye 87,75 kişi düşmekte ve nüfusun %40,9 şehir merkezlerinde yaşarken, %59,1'i kırsal kesimlerde yaşamaktadır. Özellikle son yıllarda, Gagauz Yeri'nde toplam nüfusun %5,5'i azalma eğilimi gösterdiği görülür. Cinsiyet oranlarına bakıldığında, nüfusun %51,2'sini kadınlar oluştururken, %48,8'ini ise erkekler oluşturmaktadır (Erendor, 2021:204).

3.5.4.2 İdari ve Siyasi Yapılanma

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, 1990 yılında bağımsızlığını ilan etmesine rağmen hiçbir ülke tarafından tanınmamıştır. Ancak Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından 1994 yılında kabul edilen kanunla, "*Gagauzlar Moldova toprakları içerisinde yoğun olarak yaşayan ulustur*" ve "*Gagauzya statüsünün ana taşıyıcısıdır*" ifadeleri anayasada yerini almıştır. Bu düzenlemeyle beraber Gagauzlar, Moldovanlar tarafından etnik bir grup olmaktan ziyade bir halk ve millet olarak tanımlanmışlardır (Velev, 2007:136). Yine 1994 yılı ortalarında kabul edilen kanun tasarısıyla, Moldova Hükümeti sınırları içerisinde yer alan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ne, Moldova Anayasasını ihlal etmemek koşulu ile kendi içişlerinde serbest fakat merkezi idarenin yetki alanına giren maliye, istihbarat, dışişleri, milli savunma, polis kuvveti, ordu kuvvetleri gibi konularda kendisine bağlı bir otonomi olarak kabul etmiştir (Sağlam, 2019:90). Bununla beraber kültür, eğitim, istihdam, konut ve yerel bütçe gibi konularda Moldova anayasasına aykırı olmamak koşuluyla, kanun çıkarma yetkisi tanınmıştır. Kanun çıkarma yetkisi ise "*Halk Topluğu*" adlı Gagauz Milli Meclisi'ne verilmiştir. Gagauz Yeri Özerk Bölgesinin üst temsil organı olan bu meclis, otuz dört sandalyeden oluşmakta ve her bir yerleşim birimi en az bir sandalye ile temsil edilmiştir (Arat, 2021:91). Komrat başkent olarak kabul edilen bu özerk yapılanmanın en yüksek idari amiri, başkanlık düzeyinde bulunmakta ve

bütün idari birimler başkanlık makamına bağlı olarak çalışmaktadır. Resmi dili ise sadece Gagauz Türkçesi değildir. Gagauz Türkçesi'ne ek olarak Moldovanca ve Rusça'nın da resmi olarak kabul edildiği görülmektedir. Özerk yapılanmanın bayrak tasarımı bakıldığında, resmi ve milli olmak üzere iki farklı bayrak tasarımının belirlendiği görülür. Gagauzların resmi bayrağı mavi, beyaz ve kırmızı zemin üzerine sol üst bölümde üçgen biçiminde sıralanmış üç sarı yıldızdan oluşmaktadır. Gagauzlara göre mavi zemin Türklüğü, beyaz zemin eski Türklerde batıyı ve barışı, kırmızı renk bağımsızlığı, sarı yıldızlar ise Gagauzların yoğun olarak yaşadığı *Komrat*, *Çadır-Lunga* ve *Vulkanesti* şehirlerinin yanı sıra Gagauzların *geçmişini-bugününü-geleceğini* temsil etmektedir. Günümüzde pek kullanımda olmayan milli bayrağa bakıldığında, gökyüzünü temsil eden mavi zemin üzerinde ortalınmış olarak kurt başı resminin tasarımı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu bayrak, bir takım sebeplerden dolayı zaman içerisinde kullanımdan kalkmıştır. Gagauzların devlet arması incelendiğinde ise eski *Sovyet Moldovan* armasının az değiştirilmiş formunun kullanıldığını görmekteyiz (Erendor, 2021:202-2023).

3.5.4.2.1 Gagauz Yeri Parlamentosu

Gagauz Yeri'nde çok partili hayata geçişin doğal tezahürü olarak varlık gösteren parlamentonun başında *Başkanlık Makamı* yer almaktadır. Dolayısıyla daha önce bahsettiğimiz üzere bütün idari organlar ve otonomi kurumları başkanlık makamına bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Başkan, dört yılda bir yapılan seçimlerle Gagauz Halkı tarafından seçilmektedir. Başkan, seçildikten sonra aynı zamanda Moldova Cumhurbaşkanlığının almış olduğu kararla, Moldova Cumhuriyeti Hükümetinin doğal bir üyesi olarak kabul edilmektedir. Başkanın kanun tasarısını onaylama ve reddetme gibi yetkileri bulunmaktadır. *Halk Topluğu* olarak isimlendirilen milli meclisin 2/3 çoğunluğunun karar vermesi durumunda ise başkanlık makamının almış olduğu kararlar geçersiz sayılmaktadır. Aynı zamanda meclis, belirlenen bu oranla başkanı görevden alma hakkına da sahiptir (Vele, 2007:140).

3.5.4.2.2 Halk Topluğu (Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Halk Meclisi)

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin milli meclisi *Halk Topluğu* olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde Halk Topluğu üyeleri, Gagauz Halkı tarafından beş yılda bir yapılan seçimlerle belirlemektedir. Meclis, yapılan seçimler sonucunda otuz beş milletvekilinden oluşan bir yapıya sahiptir. Bu meclis yapısı her yerleşim biriminin en az bir milletvekili ile temsil edildiği ve bir milletvekilinin en az beş bin seçmeni temsil edeceği şekilde oluşturulmuştur (Vele, 2007:140). Temel görevi yasama işlerini yerine getirmek olan meclisin, aynı zamanda 2/3 çoğunluk esasına göre yasa çıkarabilme ve çıkarılmış olan bir yasayı gereğinde değiştirebilme hakkı vardır (Bulut, 2016:39). Bakanlar ve daire başkanları ise halk tarafından seçilmekte olup, Gagauz Yeri Başkanlık Makamı gibi Moldova Cumhuriyeti bakanlıkları ve daire başkanlıklarının doğal üyesi konumundadırlar. Halk Topluğu'nun üyeleri aynı zamanda Gagauz Yeri sınırları dâhilinde dokunulmazlık hakkına sahiptirler. Günümüzde Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Başkanı *Evghenia Gutul*, Parlamento Başkanı ise *Dmitri Constantinov*'dur (Erendor, 2021:207).

Olası bir durumda Moldova Cumhuriyeti bağımsız devlet statüsünü değiştirdiği takdirde, Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin bunun dışında kalma ve kendi geleceğini tayin etme hakkı bulunmaktadır. Gagauz Halk Topluğu'na düzenlen bu kanun, tedbir amaçlı olarak düzenlenen kabul edilmiştir. Zira Moldovanların Romenlerle tarihten kaynaklanan akrabalık duyguları vardır. Dolayısıyla Moldovanların Romenlerle birleşme ihtimaline karşı Gagauzlar kendi topluluklarını güvence altına almak istemişlerdir. Birleşme kaygılarından kaynaklı olarak Gagauzlar, 2014 yılında Moldovanlar ihtimal dâhilinde ileride Romenler ile birleşmeyi kabul edecek olurlarsa şayet, Gagauzların Moldova'dan ayrılması konusunda seçim yapılmasına yönelik bir referandum düzenlemişlerdir. Yapılan referandum sonuçlara göre Gagauzların %98'i ilerleyen dönemlerde Moldovanların Romenler birleşmesi durumunda, Moldova'dan ayrılma kararına evet demişlerdir (Gökdağ, 2015:5524). Günümüzde yaşanacak olası bir Romanya-Moldova birlikteliğine Gagauzların bu derece soğuk yaklaşımlarındaki ana neden ise Romanya Krallığı döneminde yaşamış oldukları zorluklar ve büyük baskılardır.

3.5.4.3 Gagauz Yeri Özerk Bölgesinin Tarımsal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı

Gagauzlar, coğrafya değişimlerine rağmen yüzyıllarca toprağa bağlı olarak yaşamış bir Türk topluluğudur. Bu sebepten dolayıdır ki tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetler Gagauzlar için ana geçim kaynağı olmuştur. Sovyet döneminde Transdinyester Bölgesi hariç, sanayi ve endüstrinin girmediği Gagauzya coğrafyası, bilinçli olarak toprağa ve hayvancılığa mahkûm edilmiştir (Dinç, 2022:8) Özerkliğin kabulü sürecinden sonra Gagauzlar, 1997 yılında demiryolları hariç, ekonomilerini oluşturmak için bölgelerinde bulunan bütün toprakları ve fabrikaları devralmışlardır. Meydana gelen bu gelişmeyle artık kendi ekonomilerine sahip olmak isteyen bölge halkı, yabancı sermayeyi kendi özerk bölgelerine çekebilmek adına birtakım ülkelerle ticari görüşmeler yapmışlardır. Bu dönemde özellikle Sovyet döneminden kalma fabrikalar ve zavotlar (*Yerel Ürün İşleyen Fabrikalar*) hızla özelleştirilmeye başlanmıştır. Ancak Sovyet döneminden kendilerine kalan yirmi sekiz fabrikanın büyük bir kısmı yıpranmış olduğundan dolayı potansiyelinin çok altında bir üretim gerçekleştirmekteydi. Söz konusu durum, kamu tarım kuruluşları içinde geçerliydi. Sovyetlerin dağılmasıyla eski pazar paylarını da büyük ölçüde kaybeden Gagauzlar, ürettikleri malları sadece Moldova Cumhuriyeti üzerinden dış piyasalara ulaştırabilmekteydiler. Bu nedenle üretilen tarım ve sanayi mallarının büyük bir kısmı, dış pazara ulaşamadığı için depolarda çürümeye terk edilmişti. Pazarlama ve ticaretin gerektiği şekilde yapılamaması, ekonomik anlamda büyük zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. Tarım Kooperatiflerinde ve fabrikalarda çalışan işçilere emeklerinin karşılığı olan ücretler de para olarak değil, ürettiği malın cinsi üzerinden ödenmeye başlanmıştır. Oysa Gagauz Yeri ekonomisinin büyük bir kısmı tarımsal faaliyetlere ve bu tarımsal faaliyetlerden elde edilen ürünlerin fabrikalarda işlenmesinden ibaretti (Bulut,2016:64). Ancak oldukça geniş kara topraklarına sahip olan bölgede tasarruflu ve verimli sulama sistemleri yok denecek boyuttaydı. Zira tarımsal ürünlerin bol olması yağacak yağmur miktarına endeksli olduğu için Dinyester ve Tuna Nehirleri üzerine sulama sistemleri inşa edildiği takdirde kaliteli ve bol miktarda üretim yapılabilirdi (Erendor,2021:209). Gagauzların yaşamış oldukları bütün olumsuzluklara rağmen tarım ürünleri içinde en fazla üretimini yaptıkları tarımsal faaliyet koluysa üzüm yetiştiriciliğidir. Tarımsal üretimde payı oldukça yoğun olan bu sektör, şarap yapım işletmelerinin yapılmasına ve artmasına vesile olmuştur. Bu nedendir ki Gagauz Yeri’de, yılda dört yüz bin ton üzüm işleyen şarap fabrikaları meşhurdur. Şaraba oldukça önem veren fakat bu üretim dalında kendilerini yeterli bulmayan Gagauzlar, gelirlerinin %50’den fazlasını şarap üretiminden elde etmektedirler (Bulut, 2016:64). Şarap üretim işleminin tamamını ise erkekler yapmaktadır. Çünkü Gagauzların inancına göre kadınların şarap yapılırken orada bulunması büyük günah sayılmaktadır (Moşkov, 2021:364). Şunu da belirtmek gerekir ki ceviz yetiştiriciliğinin de bölge ekonomisi üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Üzüm ve ceviz yetiştiriciliğine ek olarak bahçelerde genellikle elma, armut, kayısı, şeftali ve vişne yetiştirilmektedir. Meyve ağaçlarıyla birlikte aynı yerlerde çiçek yetiştiriciliğinin yapıldığını görmek mümkündür. Özellikle fesleğenin Gagauz geleneğinde ve kültüründe kutsal bir yeri olduğu için, yetiştirilme alanı oldukça geniştir. Sadece fesleğen değil, birçok çiçek türünün Gagauzlar tarafından yetiştirildiğini görülebilir (Moşkov, 2021:363). Gagauzlar bütün bu tarımsal ürünlerin yanı sıra mısır, hububat, ayçiçeği ve soya fasulyesi üretimine genişçe yer verilmişlerdir (Erendor, 2021:209).

Tarımsal ürünlerin üretimine kıyasla Gagauzların sanayi sektörüne bakıldığında pek fazla gelişmenin olmadığı görülmektedir. Farklı yerleşim birimlerinde elliye yakın değişik faaliyet kolunda üretim gerçekleştiren fabrikalar mevcuttur. Genel olarak bu fabrikalarda şarap, meyve suyu, un, tütün mayalama, et işleme, süt işleme, hayvan yemi yapımı, kilim, elektrikli ev aletleri ve betonarme mamulleri gibi sektörel üretim yapılmaktadır (Bulut, 2016:64).

Gagauzlar, para birimi olarak ise Moldova leyini (ML) kullanmakta olup, bankacılık sektörü ise oldukça gelişmiştir. Gagauzlara ait olan Gagauz Bank’ın yanı sıra Moldova Cumhuriyeti bünyesinde bulunan kamu ve özel bankaların şubeleri de Gagauz Yeri’nde hizmet vermektedir. Bölgedeki ulaşım hizmetleriyse genellikle demiryolları ve karayolları ağıyla gerçekleştirilmektedir. Karayolları ağına toplam uzunluğu 450 km kadar olup, yolların %85’i asfalt, %15’i de stabilize (Bulut, 2016:64-65). Avrupa Birliği normlarına uygun olarak,

bölgede özelleştirme faaliyetleri son dönemde ivme kazanmaya başlamıştır. Yabancı yatırımcıyı ve teknolojiyi çekmek amacıyla kurulan, Gagauz ekonomisinin ilk serbest sanayi bölgesiyse Moldova-Ukrayna ve Romanya'nın kesiştiği Vulkaneş şehrinde bulunmaktadır. Tuna Nehrine oldukça yakın olan bu bölge, deniz taşımacılığı açısından oldukça avantajlı konumdadır. Bu ekonomik bölgenin idaresi, Moldova Cumhuriyeti tarafından atanan genel müdür tarafından yapılmaktadır. Aynı zamanda serbest sanayi bölgesi idaresi bölgedeki ekonomik hayatın geliştirilmesi ve ekonomiyle ilgili konularda geniş yetkilere sahip olup, serbest bölge içerisinde faaliyet gösterecek olan firmaların tescilini yapmaktadır (Erendor, 2021:210-211).

Ekonomik anlamda Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ne en fazla yatırım yapan ülkeyse Türkiye Cumhuriyeti'dir. Özellikle tekstil, gıda ve ticaret gibi sektörlerde Türkiye önemli yatırımlar yapmaktadır. Gagauz Yeri'yle Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılan bavul ticaretiyse büyük önem arz eden ekonomik faaliyetlerin başında gelmektedir. Gagauzlar ve Moldovanlar en fazla 2000 USD değerinde mal ile eşyayı Türkiye'den gümrüksüz olarak götürme hakkına sahiptirler. 2011 yılı istatistiksel verilere göre Moldova Cumhuriyeti sınırları dâhilinde faaliyet gösteren iki yüz otuz Türk firmasının atmış dört tanesi Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde faaliyet göstermektedir. Gagauzların AB ve BDT pazarından faydalanabilmesi, Türk yatırımcılar için cazip olanaklar sağlamıştır (Bulut, 2016:65). Bu olanaklardan dolayı, günümüzde birçok Türk firması Gagauz Yeri'nde faaliyet alanını oldukça genişletme şansı bulabilmiştir.

Gagauz Yeri'nin yeraltı kaynaklarına bakımından Moldova Cumhuriyeti'ne kıyasla zengin olmadığı görülür. Keşfedilen ve çıkarılan madenlerin ekonomik değeri yok denebilecek kadar azdır. Ancak bu duruma rağmen Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde az da olsa doğal mineral kaynaklar bulunmaktadır. Özellikle İnşaat malzemesi üretiminde kullanılan kil, kum, kireç taşı ve lös vb. mineraller bölgeden çıkan belli başlı yeraltı kaynaklarıdır. Çıkarıldıktan sonra işlenen bu minerallerden bazıları yol yapımında kullanılmaktadır. Bölgede kömür yataklarına rastlanmakla birlikte, çıkarılan kömürün kalite düşüklüğü ve ekonomik değeri olmaması gibi nedenler dolayı bu rezervler çıkarılmamaktadır. Bölgedeki yeraltı sularına da genel olarak tuz karıştığından dolayı gerek içme suyu ve gerekse tarımsal sulama açısından oldukça kullanışsızdır. Özellikle Çadır-Lunga şehrinde yeraltı suları siyah renk olup, bünyesinde kömür kokusu barındırmaktadır. Kırsal kesimlerdeyse içme suları genellikle sağlıklı olmayan su kuyularından temin edilmektedir. Yeraltı sularının bu derece kirli olmasının temel nedeni Sovyet döneminde kullanılan zirai ilaçlar ve gübreleme tekniğidir. Dolayısıyla tarımsal faaliyetler yapılırken kullanılan aşırı ilaç ve gübrelemeden ötürü yeraltı sularının kullanışsız hale gelmiştir (Erendor, 2021:211-212).

Sosyo-ekonomik açıdan Gagauz Yeri'ne incelendiğinde, sistematik olarak bir bütçe hazırlandığı ve hazırlanan bütçenin bilhassa Moldova'nın güney bölgelerindeki bütçeye karakteristik olarak benzediği görülmektedir. Güneydeki ortalama gelir düzeyi, Moldova'nın kuzeyi ve Kişinev Bölgesiyle kıyaslandığı zaman oldukça düşük görülmektedir (Bulut,2016:74). Bütçe düşüklüğünün gidermenin yegâne yolu, mesleki eğitim seviyesini yükseltmek ve istihdam yaratmaktan geçmektedir. Lakin günümüzde Gagauz Yeri'nde küçük çaplı işletmelerle, Türk iş adamlarının açtığı tekstil fabrikaları ve Japonların açıp, işlettiği kablo fabrikası bulunmaktadır. Ancak mevcut olan fabrikalar yeterli olmadığı gibi hangi sektörel alanda olursa olsun ekonomik anlamda elde edilen kazanımlar da oldukça düşüktür. Bundan mütevellit, bölgenin 2023 yılı bütçesi 15.571,90 milyon Moldova Leyi olarak tüm zamanların en düşük seviyesine gerilemiştir. Ayrıca Moldova Hükümeti, Gagauz Yeri'nin eğitim, sağlık ve güvenlik vb. kalemlerdeki harcamalarının yarısını finanse ederken, geri kalan harcamalar Gagauz Yeri Özerk Bölgesi yönetiminin imkânlarıyla karşılanmaktadır (Erendor, 2021:213).

Esasen Gagauzların yaşamış olduğu bütün ekonomik sorunların kaynağında, Gagauz insanının özellikle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra uzun soluklu bir ekonomik krize girmiş olması ve bu krizden çıkış yolu bulamaması yatmaktadır. Sovyetlerin dağılma sürecinden itibaren yaşanan ekonomik sorunlardan dolayı birçok Gagauz Türkü, bölgelerinde yapamadıkları geçimi temin edebilmek adına başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. İş amaçlı olarak Gagauz kadınları, genellikle temizlik, çocuk, hasta ve yaşlı bakıcılığı yapmak için

Türkiye'ye, erkeklerse inşaat sektöründe iş bulabilmek için çoğunlukla Rusya'ya gitmeyi tercih etmiştir (Karanfil, 2015:55). Çalışma amaçlı yapılan bu göçler zamanla kalıcı bir şekil almaya başlamıştır. Hatta Türkiye'de ev temizliği denildiği anda Gagauz kadınları akla gelir olmuştur. Göç döneminde Türkiye'de, Gagauz kadınları her ne kadar Moldovalı olarak bilinse de Türkçe bilmelerinden dolayı kolayca iş bulabilmişlerdir. Günümüzde Türkiye'de çalışan ve düzensiz göçmen statüsüne düşenlerle beraber yaklaşık olarak otuz bin Gagauz kadınının çalıştığı bilinmektedir (Kaşka, 2016:80). Gagauzların geçim temin etmek adına yaptığı bu göçleri sadece Türkiye ve Rusya ile sınırlı tutmak yanlış olabilir. Zira çalışmak için *ABD, İngiltere, Almanya, İsviçre, Polonya, Brezilya, Kazakistan vb.* ülkelere göç eden Gagauzları unutmamak gerekir. Süreklilik arz eden bu düzenli veya düzensiz göçmenlik sorunun yarattığı nüfusun erimesi problemi, Gagauz Yeri açısından demografik sorunlara neden olmaktadır (Sağlam, 2019:88). Yaşanan göç hadiseleri yalnızca çalışma amacıyla da sınırlı değildir. Çünkü Gagauzlar eğitim gayesiyle *Türkiye, Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, Almanya, İngiltere ve ABD* gibi ülkelere de göç etmektedirler. Ancak eğitim amaçlı yapılan bu göçlerden sonra Gagauz gençleri kendi ülkelerine dönmek yerine ekonomik kaygılarını azaltabilecekleri ülkelerin vatandaşlığına geçmeye çalışmaktadırlar (Iusiumbeli, 2008:329). Aslında eğitim amacıyla yurt dışına çıkan Gagauz gençleri, geri dönüp kendi ülkesinin ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlarına çözüm üretmek adına çok şey yapabilecekken, öğrenim gördükleri ülkelerde kalma gayesi de ayrı bir muammadır (Chirciu, 2014:4). Yetişen genç ve eğitilmiş insanların iş hayatına dair seçimlerini dış ülkelere yana kullanması, bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan gelişimine olumsuz yansımaktadır. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde ailesini terk ederek, farklı ülkelerde çalışmaya giden kadın veya erkeklerin bazıları ailelerini yanlarına alırken, bazılarıysa bulundukları ülkelerde yeni evlilikler yaparak geri dönmemektedirler (Kvilinkova, 2016:395). İş amaçlı olarak gidenlerin geri dönmemesi, aile fertlerinin ilgisiz kalmasına ve aile birliğinin temelden sarsılmasına neden olmaktadır.

4.GAGAUZLARDA DİNİ YAPI VE İNANÇ MESELESİ

4.1. Ortodoks Hristiyanlığı Kabullenme Süreci

Esasen din konusu yapılan bütün çalışmalarda kültür ve medeniyet bölümünün alt başlığı olarak yer edinmiştir. Fakat Gagauzlar açısından din meselesi eklektik bir yapı arz ettiği için ayrı bir bölüm olarak değerlendirmenin daha doğru olacağına inanarak hareket ettik. Bu minvalde tarih boyunca çeşitli Türk Kavimlerinin Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebini neden ve niçin kabul ettiğine dair kesin bilgilerimiz maalesef bulunmamaktadır. Farklı dinleri benimseyen Türk Kavimlerine mensup birçok birey özellikle din değiştirdikten sonra dillerini, etnik ve kavimsel kimliklerini yitirmişlerdir. Bulgar, Peçenek, Kuman, Kıpçak vb. Türk kavimlerinin büyük bir bölümü etnik kimliklerini bu şekilde unutmuşlardır. Ancak din değiştirmelerine rağmen Gagauzlar, ilk yerleşim bölgeleri olan Karadeniz kıyıları ile Dobruca'da 1770-1810 yılları arasında Osmanlı idaresi altında Türkçe konuşarak, Müslüman gruplar arasında yaşamışlarını idame ettirmişlerdir. Bu duruma rağmen Ortodoks Hristiyan olarak kalmayı tercih etmeleri ve Slavlaşmadan günümüze kadar varlıklarını devam ettirmeleri izah oldukça güç bir mevzudur (Karpas, 1996:288). Özellikle şaşkınlık yaratan bu durumu açıklayabilmek adına Güngör; Gagauz Hristiyanlığının eklektik (*Seçmeci*) bir karakter arz ettiğini, bu Hristiyanlık inanışının içinde Mani Dini'nin uzantısı olarak kabul edilen Bogomilizm¹²'in ve dini terminoloji başta olmak üzere İslamiyet ile İslamiyet öncesi Türk dini inanışlarının izlerinin bulunabileceğini ifade etmektedir. Ona göre, Gagauzları Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebini kabul etmesi, Gagauzlar arasında bulunan Ortodoks misyonerlerin faaliyetleriyle, tarihsel ilişki yaşadıkları Bizans-Rus ve Yunan Milletlerinin Ortodoks olmalarıyla izah edilebilir. Nitekim Gagauzlar, 11. asırdan itibaren Bizanslı Misyonerlerin çalışmaları sonucu Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebini kabul etmeye başlamışlardır (Güngör, Argunşah, 1998:160). Gagauzların Hristiyanlığı kabulüyle ilgili olarak Azerlioğlu ise Hristiyan Türkler denildiğinde ilk akla gelen Türk Topluluğunun Gagauzlar olduğunu ve bu gün kendilerine Gagauz denilen Türklerin aslında Peçenek, Uz, Kuman-Kıpçak ile Anadolu Selçuklu Türklerinin karışımı sonucu ortaya çıkmış olan *Hristiyan Ortodoks bir Türk Topluluğu* olduğunu beyan etmektedir (Anzerlioğlu, 2004:76) Esasen Anadolu Selçuklu bakiyesi olan, Dobruca Bölgesine yerleşen Keykavus'un adamlarından bir kısmının Hristiyanlığın Ortodoks Mezhebini benimsemiş olması kaçınılmazdır. Zira Bizans merkezinde kalan Keykavus'un oğlu ve kızının Ortodoks Hristiyan olduğu kaynaklarca ifade edilmektedir. Bu kabullenişin Bizans baskısıyla olduğu düşünülebilir. Hatta Dobruca'da yaşayan bir kısım Anadolu Selçuklu Türkü'nün, din değiştirme baskısından kurtulabilmek adına, Balıkesir bölgesine yerleşmeleri bu durumu ispatlar niteliktedir. Hatta Patriğin baskısıyla Hristiyan olan Keykavus'un bir oğlu Sarı Saltuk'un ısrarlı talebi üzerine "*Barak*" adını alıp, tekrar Müslüman olmuştur. Bir dipnot olarak, Sarı-Saltuk günümüzde Gagauz coğrafyasında yaşayan Ortodoks Türkler tarafından "*Saint Nicolas*" adıyla aziz bir Hristiyan olarak bilinmektedir (Erendor, 2021:286) Hristiyanlaştırma hadisesi, 1350 yılına kadar devam etmiştir. I. Beyazıd Han Karaferya'yı 1392 yılında fethettiği zaman bölgenin lideri Keykavus'un torunlarından olan "*Lizakos*" idi. Daha önce ifade ettiğimiz üzere, I. Beyazıd kumandasında birçok savaşa katılan *Lizakos* ve halefleri Osmanlı idaresinde vergiden muaf oldukları gibi, uzun süre Sultan ünvanı kullanmışlardır. Buna

¹² Bogomil sapkınlığı, Ortaçağ'ın sonuna kadar bozuk olarak görülen Ortodoks Kilisesi için sonuncu düalist sapkınlıktır. Popüler dindarlık, gelenek ve batıl inançlardan beslenen Bogomilizm X. yüzyılın başlarında Hristiyanlığın bir mezhebi olarak Bulgaristan'da ortaya çıkmış ve Doğu Ortodoks Kilisesine göre heretik bir akım olarak kabul edilmiştir. XI. ve XII. yüzyılların felsefik sapkınlıklarıyla hiçbir ortak yanı bulunmayan bu heretik akım, ismini Rahip Bogomil'den almıştır.1 Düalist olan bu akıma göre Tanrı'nın (Yaratıcı) iki oğlu bulunmaktadır. Dünyanın ve insanın yaradılışı ile insana ruh verilisi büyük oğul Satail'e verilmiş ama o Tanrı'ya isyan etmiştir. İnsanlığı şeytanın esaretinden kurtarmak için Tanrı, ikinci oğlu İsa'yı insan suretinde dünyaya göndermiştir. İsa, Şeytan'a karşı zafer kazandıktan sonra gökyüzüne dönmüş, arkasında ise gerçek Hristiyanlar olan Bogomillere yardım etmek üzere kutsal ruhu bırakmıştır. Bkz. Murat Serdar - Murat Hanar, Ortaçağ Bulgaristan'ında Sapkın Bir Hareket: Bogomilizm, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi. İstanbul Üniversitesi Yay., S.36, 2021, s.20

ek olarak Ortodoks Hristiyan olmalarına rağmen, Selçuklu torunu oldukları için asaletlerine büyük saygı gösterilmiştir (Karpat, 1996:289) Osmanlıların Balkan yarımadasını fethi sürecinde Gagauzların Hristiyanlık İnancı kendi kültürel unsurlarını korumayı sağlamıştır. Ancak 19. ve 20. asırlarda Balkanlarda yaşanan bağımsızlık hareketleri sonucu Bulgarların baskısına maruz kalan Gagauzlar, Hristiyanlıktan soğudukları gibi dini vecibelerden de oldukça uzaklaşmışlardır. Dini inanışın zayıflamasına sebep olan siyasi baskının artması üzerine 1750-1846 yılları arasında Rusya'ya göç etmişlerdir. Ruslar tarafından Besarabya Bölgesine yerleştirilen Gagauzlar üzerinde zaman içerisinde Rus papazlarının ve Provslav¹³ denilen Rus Ortodoks Hristiyanlığının etkisi oldukça artmıştır (Güngör, Argunşah, 1998:160-161). Rus idarecileri, sınır bölgesi olan ve halkının çoğu Romenlerden oluşan Besarabya'yı hoşnut edebilmek adına elinden gelen çabayı göstermişlerdir. Bu çabalara rağmen Hristiyan olan Gagauzların Romenler gibi kiliseye gitmediklerini ve ibadetlerini gerektiği gibi yapmadıklarını gören Rus yöneticiler, Hristiyanlığın Gagauzlar içinde kökleşmesini sağlamak için çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardır. Rus idarecilerin bu teşebbüsleri sonucunda bazı dini kitapların Kiril Alfabesiyle Gagauz diline çevirmesine izin vermiştir. Yaşanan bu gelişme sonucunda Gagauz Türkçesiyle yazılmış birkaç dini kitap ortaya çıkmıştır. Rus idaresi yalnızca dini kitapların çevrilmesine izin vermekle yetinmemiş, Gagauzlar içerisinde bazı kabiliyetli geçleri seçerek, din adamı yetiştirmenin yollarını da aramıştır. (Karpat, 1996:290).

Gagauzlar arasında günümüze kadar *Babtist*¹⁴ ve *Adventist Protestanlık*¹⁵ itikatları belli bir ilerleme göstermiştir. Bugün itibariyle Çadır-Lunga ve Vulkaneş gibi Gagauz Yeri Özerk Bölgesi şehirlerinde *Babtist Kiliseler*'e rastlamak mümkündür (Güngör, Argunşah, 1998:161). Ayrıca Halk Dindarlığı denilen kurallara sıkı sıkı bağlı olmadan yaşayan Gagauzlar, Ortodoks Hristiyanlığın dış görünüş kaidelerini pek fazla yerine getirmemişlerdir (Hatlas-Zyromski, 2011:543). Mümkün olabildiğince basit ve sade bir dini hayat yaşamışlardır. Sovyetler dönemine bakıldığında ise din, töre ve geleneklere karşı baskı politikası uygulandığından dolayı din ve adetlerle ilgili ne varsa kötülük olarak algılanmış ve ilerlemeyi, gelişmeyi geciktiren unsurlar olarak görülmüştür. Bu sebepten dolayı uzun yıllar boyunca dini inanç ve ibadetler, Gagauzlar açısından toplumsal kaideleri belirleyen unsurlar olmaktan uzaklaşmıştır. Her köyde bir kültür evi inşa edilmiş ilk geleneksel danslar, oyun ekipleri ve tiyatro grupları kurularak, dini ritüellerin yasaklanması sonrasında oluşan boşluk kültürel etkinliklerle doldurulmaya çalışılmıştır (Iusumbeli, 2008:316). S.S.C.B.'nin dağılmasıyla beraber Moskova Patrikhanesi tekrar eski gücüne kavuşmaya başlamış ve Sovyet yapılanması döneminde kurulan Kışinev Piskoposluğuna *Bağımsız Moldova Kilisesi* statüsü vermiştir. Dini anlamda yaşanan bu özerklik statüsü 1992 yılında *Kutsal Sinod*'un kararıyla verilmiş ancak *Romanya Ortodoks Kilisesi Kutsal Sinod'u* aynı yıl kendi bölgesi içerisinde bulunan *Besarabya Metropolitliğini* kurma kararı almıştır. Bu duruma rağmen Moldovanlar, Romanya'nın kurmuş olduğu metropolitliğe karşı 2001 yılında Rus Ortodoks Kilisesi'nin Moldova Metropolitliği'nin statüsünü kabul

¹³ Provslav İnancı, Rus olmakla Ortodoks olmayı eş anlamda değerlendirmek suretiyle milli bir din görünümüdür. Bkz. Şir Muhammed Dualı, Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi, İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, C.10, S.2, Ağustos 2013, s.64

¹⁴ Babtistler, Protestanlarla aynı dini temel inanışı paylaşan lakin yalnızca inanların vaftiz edilmesi gerektiğine, vaftiz işleminin ise suya daldırma yoluyla yapılması gerektiğine inanan Protestanlık koludur. Babtistler, tek bir kilise ya da mezhep oluşturmayıp, kilise yönetiminde yerel cemaati sorumlu tutan kongregasyonel yönetim biçimine sahiptirler. Bkz. Serhan Akcaoğlu, Babtistler ve Toplumsal Model Anlayışları (İstanbul Örneği), Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-İlahiyat ABD.-Din Sosyolojisi BD., İstanbul, 2005, s.27

¹⁵ Adventistler, misyonunun başarıya ulaşmasını ilahi emir doğrultusunda şahsi gayret, fedakârlık ve zahmetle elde edildiğine inanmaktadırlar. Kendilerini dünya misyonerliğine iten sebeplerin başında; dünyanın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, dini bunalımlar, her türlü felaket ve tabii afetler, bilhassa sekülerleşme ve globalleşmeyle gelen ahlaki çöküntülerin etkili olduğunu düşünmektedirler. Onların inancına göre insanlık günden güne kötüye gitmektedir. Ayrıca günümüzde sayısız yeni din] akımların ortaya çıkması da insanları hedefinden uzaklaştırmaktadır. Yine onları misyona teşvik eden sebeplerden biri de her neslin tanrı mesajını gelecek kuşaklara aktarmakla yükümlü olduğu düşüncesidir. Bir başka etken Hristiyanlığın ve Hristiyan Kiliselerinin değişmiş olduğu düşüncesidir. Bkz. Ali Rafet Özkan, Dinler Tarihi Araştırmaları-III, Dinler Tarihi Derneği Yay./3, Ankara,2002 s.303

etmişlerdir. Ancak verilen bu karar Moldova Yüce Divanınca tartışmalara yol açmış ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşınmıştır. Böylece mahkemenin 2004 yılında vermiş olduğu kararla *Besarabya Ortodoks Kilisesi'nin* resmen tescillendiğini görmekteyiz. Gagauz yerleşim bölgelerinde bulunan Ortodoks Kiliseler ise Rus yanlısı olarak Moldova Ortodoks Kilisesi'nin yetki alanında kalmıştır. Ukrayna'da bulunan Gagauz köylerindeki Ortodoks Kiliseler ise Moskova Patrikhanesi gözetimine girmiştir (Hatlas-Zyromski, 2011:538-539). Böylelikle Gagauzlar dini anlamda parçalanarak, iki farklı kiliseye bağlı konuma gelmişlerdir. Lakin Gagauzlarda Ortodoks inancının kaidelerini belirleyen yegâne kuvvet anane olduğu için en kolay birliktelik bu inanç etrafında sağlanmaktadır.

4.2. Dini Anlayışı ve İslami Etkiler

Tarih boyunca Hristiyanlık ve İslam kavramları, Avrupa'yla Orta Doğu arasındaki uzun ilişki şeklinde tezahür etmiştir. Bu ilişkinin kaynağında, yıllarca devam eden bir inanç çatışması yatmaktadır (Lewis, 2021:173). İnanç çatışmasına rağmen ayin ve dualarını genellikle Türkçe yapan Gagauzların, din anlayışı oldukça farklı özellikler arz etmektedir. Özellikle Gagauzların kullandığı temel dini terimlerin çoğunun Arapça kaynaklı olduğu görülmektedir. Örneğin; *Allah, aaret, oruç, haci, sevap, cehennem* gibi kelimeleri kullanan Gagauzlar, Araplarla temas etmedikleri halde bu kelimelerin kullanımına ve köken bilgisine nasıl vakıf olmuşlardır diye sormak gerekir. Gagauzların kullanmış olduğu bu kelimeleri Müslüman olan Türklerden alıp, kendi dualarında kullanmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Gagauzların din değiştirdikleri halde, eski dinlerine ait kelimeleri kullanmalarını gayet doğal karşılamak gerekir. Bazen ise yeni dinin terimleri, eski dinin terimleriyle birlikte kullanılabilir. Örneğin; *Cennet-Ray, Allah-Boğ* şeklinde kullanımlara rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra dini gelenekleri Müslümanlara oldukça benzeyen Gagauz Türkleri arasında, kurban kesmek yaygın bir adet olduğu gibi *Allahlık* denilen ve kırlarda serbestçe dolaşmasına izin verilen boğanın Gagauzlarca apayrı bir önemi vardır. İlaveten Gagauz Kiliselerinde kadın-erkek ayrı olarak gözetilmektedir (Karpas, 1996:291). Dini boyutu olan bu davranışlarına rağmen Gagauzlar, Ortodoks Hristiyan olmalarına karşın pek çok konuda dini inanışlarına aykırı davranışlar da sergilemektedirler. Hatta bazen Hristiyanlık dininin inançlarına dahi aykırı davranmaktadırlar. Hiç kimse onları, bu yanlış tutumunun doğru olmadığına inandıramamaktadır. En sakin tutumla, "Böyle gördük böyle yapacağız" derler.

Aralarında Karamanlca yazılmış olan kitapları okumasını bilenler ise şanslı sayılmaktadır. Onlara okumuş diye saygı duyulmakta ve herhangi bir azizin yaşamından ya da başka bir konuda kelimedenler, Karamanlca bir kitap okumaları için evlere çağrılmaktadırlar (Manov,2022:48). Ancak İncil'i tamamen Karamanlca okuyabilenler çok şanslı sayılmazlar. Zira onlar, Arapça veya Farsçadan, Gagauz Diline geçmiş çok fazla sayıda kelime içeren entelektüel Türkçe dilinde bilmedikleri ve anlamadıkları çok fazla kelime ile karşılaşmaktadır (Moşkov, 2021:165).

4.2.1. Allah / Tanrı İnancı

Gagauzlar, Hristiyan Ortodoks olmalarına karşın Hz. İsa'nın kutsal üçlü siması (*Tanrı-Baba-Oğul*) üzerine açık bir tasarıma sahip değildir. Bu durumdan dolayı Gagauzların Hz. İsa hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığı görülür. Onlar Hz. İsa'yı sadece '*İsus Hristos*' (*Allah'ın Oğlu*) olarak tanımlarlar. *Tanrısal Ruh*'un ise insanlara ancak güvercin biçiminde görüldüğü şeklinde yaygın kaniya sahiptirler. Güvercin biçiminde görülen bu Tanrısal ruhu '*Allah'ın Solu*' olarak tanımlamaktadırlar. Onlara göre, dünyayı var eden de *Allah*'tır. Ancak Allah'ı, insani bir görünüme sahip uzun sakallı, ak saçlı ve yaşlı bir adam olarak betimlemişlerdir. İnanışlarında, Allah'ın gökte bir tahtı olduğunu ve dünyayı oradan yönettiği düşüncesi vardır. Buna rağmen Allah çoğu zaman bir insan kılığına girerek, insanoğlunun işlerine karışır. İnsanlara öğüt verir, cezalandırır, hoşnut ve memnun kalır. Bütün bu işleri yapmak için melekler ve azizler eliyle iş görmektedir. Bunlar onun memurları ve yardımcılarıdır. Allah bütün işleri nedeniyle bunları herhangi bir yere gönderme kudretine sahiptir. Yalnızca insanların değil Azizlerin de eğmeni olan Allah, onlar arasında ihtilaf olması

durumunda onları uzlaştırır. Melekler ise Allah tarafından emredilenleri sorgusuz-sualsiz yerine getirmekle vazifelidirler (Manov, 2022:48-49).

Kimi Gagauzlar ise kutsal üçlüyü şu şekilde ifade etmektedirler: *Tanrı baba-vücut, Tanrı oğul-ruh, Tanrı kutsal ruh ise- soluk*'tur. Gagauzlar, Baba Tanrı tasvirini, ikonalarında resmedildiği şekilde görmektedirler. Engin bir zekâ, sonsuz iyilik ve iyi yüreklilikle mucizeler yaratma gücüne sahip olan Allah, iyi bir sahip olarak mülkiyetini dolaşır. Ekim ve hasat dönemlerinde tarlalara bakar, samimi bir şekilde köylülerle onların işlerinden güçlerinden konuşur. Kendisine açık ve nazik bir biçimde cevap verilmesini sever. İyi bir sahip olarak bazen köylülerin çocuklarının vaftiz edip, her saygın vaftiz baba gibi vaftiz çocuklarını elinden geldiğince himaye ederek, çocukların iyi bir insan olarak topluma adapte olmalarını sağlar. Bununla beraber bu iyi yürekli Allah tasviri, insani zayıflıklardan yoksun değildir. İnsanlar gibi kendisine övgüler yağdırılmasından ve tam olarak itaat edilmesinden oldukça hoşlanır. Allah'ın istekleri Gagauzlar için her zaman anlaşılır olmasa da bunları sorgulamadan yerine getirmesini bilirler. Zira istekleri yerine getirmeyenlerin, belaya uğrayacaklarına dair inanç oldukça kuvvetlidir. Allah'ın insandan beklentileri çok olduğundan dolayı bu beklentileri yerine getirmenin zor olacağına inanan Gagauzlar, O'nun lütfunu ve isteklerini kusursuz şekilde yerine getirenlerin *aziz* mertebesine ulaşabileceğini düşünmüşlerdir. Tüm azizler içerisinde *Aziz Petri* ise Gagauzlar için oldukça saygıdeğerdir. Zira Gagauzlar onun Allah'a katında saygın olduğunu düşünmüşlerdir. Lakin Allah, azizlerin de insanlar gibi ödevlerini yapmakla yükümlü olduğunu düşünmektedir. Aksi durumda oldukça sıradan yöntemlerle azizleri cezalandırır. Özellikle Gagauzların Allah ve azizlerle alakalı görüşü, Rus toplumundaki Ortodoks bakış açısına oldukça yakınlık göstermekle beraber, gayet saf ve iyi niyetlidir (Moşkov, 2021:166-167). Belki de bu sebepten dolayı, Gagauzların dini bakış açısında Allah'la ilgili masalsı tanımlamaların ağırlıklı olduğunu görebilmek mümkündür. Zira onlar dinlerine ait öğeleri ağırlıklı olarak başkalarının anlattıkları şekilde ifade etmişlerdir. Bundan sebeple Gagauzların dinle ilgili düşünceleri kimi insanlar için gerçeğe ve akla uygun olmayabilir.

4.2.2. Şeytan Betimlemeleri

Gagauzlar, insanoğlu yaratılmadan önce Şeytanın var olduğuna inanmakla birlikte dünyanın sadece su ile kaplı olduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre Şeytan, her ikisi kuyruklu olmak üzere, boynuzlu ve boynuzsuz olmak üzere iki çeşit şekilde tasvir edilmiştir. Yine Gagauzların tasvirlerinde, şeytanların hepsi erkek cinsindendir. Çünkü kadın cinsinden şeytan yaratılmış olsaydı geceleri dışarıda dolaşmaktan korkarlardı. Bir şeytan bir Gagauz'u baştan çıkaramazsa, ayağı kırılır ve bu şeytan *Topal Şeytan* olarak adlandırılır. Bu cins şeytanlar en kurnaz şeytan olarak düşünülür. Gagauz Ortodoks'u bir kimseyi baştan çıkarmak istediğinde *"Kır Şeytanın Bacağını!"* der (Manov, 2022:49). Gagauzların kullanmış olduğu bu deyim, kulağımıza oldukça tanıdık gelmektedir. Çünkü bu deyim Türkiye Türkleri arasında oldukça yaygın kullanımı vardır.

Dünyanın yaratılışıyla ilgili anlatılan söylencelerdeyse, Şeytanla ilgili olarak şu öyküye yer verilmektedir: *İlk başta Allah ve Şeytan vardı. O dönemde toprak olmayıp, sadece su var idi. Allah, Şeytanı suyun dibine gönderip, Baba-Ruh ve Kutsal Ruh adına "Amin" demesini emretmiştir. Şeytan suya dalmış ancak duayı okumadığı için eli boş olarak geri dönmüştür. Allah, Şeytanı ikinci defa su dibine gönderdiğinde de aynı durum yaşanmıştır. Üçüncü defa Allah tarafından gönderildiğinde ise "Baba-Oğul" diyerek duayı tamamlamadan döndüğü için yalnızca turnaklarının altına sığdırdığı kadar toprak getirebilmiştir. Allah bu toprağı alarak, göğsüne koymuş ve Şeytan'a "Bu toprağı alıp, göğsüme koyarak uyuyacağım ama sen sakın toprağı alma" demiştir. Şeytan ise toprağı aldığı gibi kaçmaya başlayınca, geçtiği her yerde toprak oluşmuştur. Allah, bir gün ve gece uyumuş, uyanınca da dünyayı oluşturmaya başlamıştır* (Moşkov, 2021:167).

Bütün semavi inanışlarda olduğu gibi Gagauzlara göre de Âdem ve Havva'nın cennetten kovulma hadisesinde Şeytan'ın rolü vardır. (Manov, 2022:50). Cennetten kovulma hadisesine dair öyküler, İncil'de anlatılanlarla bazı ufak tefek farklılıklara rağmen benzerlik göstermektedir. Bu kovulmanın doğal tezahürü olarak Gagauzlar Şeytanları, insanlar arasında

dolaşıp, her türlü kandırma yöntemiyle günah işlemeye kışkırtan varlıklar olarak tasvir etmişlerdir. Bunun yanı sıra onlara göre her insanın sağ omuzunda bir melek, sol omuzunda ise bir şeytan bulunmaktadır. Şeytanlar, insanlara insan formunda görünüp, insanların girdiği her yere girer ve insanoğlunu baştan çıkarmaya çalışır. Ancak Şeytanlar bütün bu betimlemelere rağmen insanların düşüncelerini tahmin etme meziyetine sahip değildirler (Manov, 2022:50).

4.2.3. Ruhun Bedenden Ayrılması ve Cennet-Cehennem Algısı

Gagauz dini inanışına göre ruhların bedenden kesin olarak ayrılması Hz. İsa'nın ikinci gelişiyile (*maşer*) korkulu mahkemede (son şaraat) gerçekleşecektir. Bundan sonra günahsız olanlar cennete, günahkâr olanlarsa Cehenneme gidecektir. Cehenneme gidenler günahlarına göre kimi dizkapaklarına kimi bellerine kimi de başlarına kadar kaynayan katran içine gömülerek, cezalandırılacaklardır. Ancak şimdiki zamanda cehennem günahkârla dolu olduğundan, günahkâr ruhların Hz. İsa'nın ikinci defa yeryüzüne geleceği zamana kadar mahşerde serbestçe dolaşacağına inanmaktadırlar. Gagauzlara göre Cehennemse yeryüzünün dibinde olup, yanan kazanlardan çıkan dumanlardan dolayı zifiri karanlık bir yerdir. Haliyle cehennemde hiçbir şey görülmeyip, sadece ruhların iniltileri fark edilir. Bunun yanı sıra cehennemin kapsında bir tahta plaka bulunmaktadır. Bu plakada ruhların işlediği ameller yazılıdır. Yazılı olan ameller şayet günahsa ancak ölen kişilerin akrabaları, onun adına bir sevap işlediğinde ya da yoksulları gözettiğinde bu tahta plakadan günahları silinmektedir. Silme işi için her cumartesi günü Gagauzların kutsallık atfettiği *Aziz Peter* tahtaya bakmaya gelir ve günahları tamamen silinen kişinin ruhunu Cehennemden kurtararak, Cennete götürür (Manov, 2022:55).

Gagauzlarda Cennet betimlemesiye net değildir. Zira Cennet kimilerine göre gökte, kimilerine göre yeryüzünde, kimilerine göreyse ne yerde ne de gökyüzündedir. Orada insanlar kaygısız bir şekilde uysal olan yabancı hayvanlarla beraber yaşarlar. Cennetin üç kapısı bulunmakta olup, bu kapıların anahtarları da *Aziz Peter* tarafından muhafaza edilmektedir. Birinci kapı altındandır ve krallara özgüdür. İkinci kapı demirden olup, vasıllar ve memurların girişine ayrılmıştır. Üçüncü kapı ise tahtadan yapılmış ve sadece yoksullar içindir (Manov, 2022:55). Görüldüğü üzere Gagauzlarda Cennet ve Cehennem algısıyla alakalı olarak sosyal tabakalaşmaya dayalı bir inanışın olduğu görülmektedir. Ancak Gagauzlarda Cehenneme giriş algısında herhangi bir sosyal statüye dayalı ayırım yok iken Cennete girişte sosyal statü dayalı kesin bir algı bulunmaktadır.

4.2.4. Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat

Gagauzlar, ölümün başlangıcı olarak *Habil* ve *Kabil* olayını esas almışlardır. Ancak anlatılan ölüm hadisesinin gelişimi *Kuran-ı Kerim*'de ve *İncil*'de anlatılanlara göre başlangıç aşamasında benzer görüne de ilerleyen aşamalar da oldukça farklıdır. Gagauzlar, Hz. *Âdem*'in, *Habil* ve *Kabil* adında iki oğlu olduğunu ve bunların çobanlıkla uğraştığını duymuşlardır. Kabil, bir koyun kesip, pişirmeye başladığında duman gökyüzüne doğru yükselmiştir. Habil, bir koyun kesip pişirmeye başlayınca ise duman yeryüzüne yakın kalmıştır. Bu duruma öfkelenen Habil, Kabil'i öldürme planları yapmıştır. O dönemde hiç kimse henüz ölen birini görmemiştir. Zira insanlar o zamanlar henüz ölümü tatmadıkları için ölümün nasıl bir şey olduğu hakkında en ufak bir bilgiye sahip değillerdi. Bir gün Habil koyunlarını çukur bir yerde otlatırken, kuzulardan biri çukurun içine yuvarlanmış ve akabinde kuzunun üstüne büyük bir kaya parçası yamaçtan kopup düşünce, kuzu oracıkta can vermiş. Bu olaya şahit olan Habil şöyle düşünmüş: Kuzunun ölümüne sebep olan düşmesi değil, sonradan üzerine yuvarlanan taş oldu. '*Ben de Kabil'in üzerine bir taş atarsam o da ölür*'. Nihayetinde Habil, Kabil'in başına büyükçe bir taş atarak, ölümüne sebep olmuştur. Böylelikle Habil, Kabil'in günahlarını üstlenmiş ve bu olayın yaşandığı günden beri dünyaya ölüm gelmiştir. Yaşanan bu olaya istinaden, adam öldürmek Gagauzlar açısından oldukça büyük günah olarak görülmektedir. Ancak Gagauzlar günahla ilgili birtakım sınırlamalara sahiptirler. Örneğin; çok fakir ya da kısıtlı bir kişiyi öldürmek, çok daha ağır bir günah olarak görülmektedir. Zira onlara göre bu nitelikteki kişiler, bir evin en değerli misafirleridirler. Bu kişileri öldürmek değil, yedirip-içirmeden göndermek bile başlı

başına çok büyük bir günahdır (Moşkov,2021:168). Bu düşünce yapısı dini boyutuyla olmasa bile Türk-İslam Kültürü ve İnancına oldukça yakındır.

Gagauz inancında yer edinen ölüm hadiseleri için masalsı rivayetler oldukça yaygındır. İncil’de geçtiği şekliyle; *Hz. İbrahim ve Oğlu İsmail, Nuh Tufanı ve Davut-Golyat Savaşı, Hz. Meryem’in İsa Peygambere hamile kalması, İsa Peygamberin ölüm olayı* içinde aynı durum söz konusu olmuştur. Onlara göre ölüm anı ise şu şekilde zuhur etmektedir: *Ölüm sık bir nefes olarak gerçekleşmektedir. Ölüm meleği insana kimi zaman gözüdürken kimi zaman gözükebilir. Sadece Allah katında sevilenler ölüm meleğini görebilir.* Gagauz inancına göre, Allah tarafından hazırlanan bir defterdeyse kimin ne kadar yaşayacağı yazmaktadır. Ölüm meleği bu deftere bakarak, insanların canını almaktadır. Bir kişinin ölüm süreci yaklaştığında yakınları, ölecek olan kişinin günahlarını çıkarması için bir papaz çağırır ve dua okuturlar. Şayet ölümden sonra kişinin gözleri açık kalırsa yaşama doymadığına ve beraberinde bir şeyler götürmek istediğine inanılmaktadır. Defin öncesi ölünün cinsiyetine göre cesedi şarapla yıkanarak, başına beyaz bir kumaş bağlanır ve kumaşın arta kalanı sırtta kadar uzatılır. Üstüne siyah haçlarla kefen örtülür ve bir cebine para konarak, beline yaklaşık iki metre kadar bir sicim ip bağlanır. Tabuta konularak, büyük iki mum yakılır ve biri başucuna biri de ayakucuna konur. Cenaze evinin bütün kapıları özellikle bahçe kapısı açık bırakılmaktadır. Evin giriş kısmı ve avluda ise ikramlar için masa kurulur. Gelen ziyaretçilere *Koliva* denilen Gagauz cenaze yemeği ve şarap ikram edilir. Bazı ziyaretçiler çiçeklerle ölüyü görmeye gelir. Cenaze için getirilen çiçekler ise mutlaka iki tane olmalıdır. Ziyaretçiler çiçekleri ölünün üzerine bırakarak, tabutun etrafına ya da yanına otururlar. Ziyaretçilerden isteyenler ise ölen kişi hakkında konuşma yaparlar. Gagauz Türkleri, genç yaşta ölen bekâr kızlarını gelin gibi süsleyip defnederler. Evlenmemiş bekâr erkekler ise damat gibi giyindirildikten sonra cebine kırmızı çiçek koyup, tabuta yerleştirirler (Dinç, 2022:60-61). Ölülerin normalde süslenmediği ama dünyevi bazı eşyalarla defin sürecine hazırlandığını düşündüğümüz zaman genç yaşta yaşanan ölümler için istisnai durumların söz konusu olduğu görülür. Gece vakti ölen kişi yalnız bırakılmayıp, yakın akrabalar ve tanıdıklar tarafından ölüye refakat edilir. Şayet evde küçük bir çocuk varsa onu özellikle ölen kişinin ayakucunda tutarlar. Bu uygulama çocuğun daha çabuk konuşması ve ev ahalisinden başka birinin ölmemesi adına yapılmaktadır. Genellikle cenaze ölümü takip eden üçüncü gün mutlaka öğleden sonra toprağa verilir. Bu süreçte ayna ve televizyon beyaz bir örtüyle kapatılır ve ölü evden çıkarıldığı zaman arkasından su dökülür. Cenazenin geçiş yaptığı yollardaki bütün evlerin kapıları ve pencereleri ölen kişinin ruhunun içeri girmesini engellemek için kapatılır (Dinç, 2022:63). Toprağa verilmeden önce cenaze kentte dolaştırıldıktan sonra cenaze merasimi için kiliseye getirilir. Merasim sonrası ölen kişi toprağa verilemek üzere mezarlığa götürülür. Ancak ölen kişi ailenin ilk ölen bireyi ise başka kimsenin ölmemesi adına anne ve baba mezarlığı kadar cenazeye refakat etmez. Defin aşamasında kullanılan cümleler, Türk-İslam inancında ölen kişi için kullanılan cümlelerle birebir aynıdır. Zira Gagauz Türkçesiyle ‘*Allah Rahmet eylesin*’ ve ‘*Toprağı hafif olsun*’ gibi sözler ile tam yas süresinin kırk gün olması, cenaze için çeşitli dini merasimlerin düzenlenmesi süreci Anadolu Türklerinin cenaze geleneklerine oldukça benzemektedir. Gagauzlarda ölünün defin işleminden sonra dönüşte ölen kişinin evine uğranır ve ölü evinde şarap içilir. Buna dahil olarak, zeytin, zerde ve keşkekten hazırlanmış yemekler yenilir. Bu dini ritüel¹⁶ şu şekilde gerçekleşmektedir: Ekmek, ‘*Allah Rahmet eylesin!*’ denilerek, şaraba batırılır daha sonra yemek yenilerek, şarap içilir. Şayet ölen kişi eğer intihar etmiş biri ise sıradan bir çarşafa serilerek, hortlak olmaması için iyice bağlanır. Cenaze töreni yapılmadığı gibi papaz gelmez, mumlar ve günlük yakılmaz. Cenaze bir arabaya konularak, mezarlık sınırı dışına defnedilir. Cenaze aracına sürücü ve mezarıcıdan başka hiç kimse refakat etmez (Manov, 2022:51-52-53).

Gagauzlarda kırk günlük sürecinde, ölen kişinin erkek olan yakınları tıraş olmaz ve siyah gömlek giyerler. Kadınlar ise tamamen siyah elbiseler giyerler (Öztürk, 2018:165). Bu duruma

¹⁶ Ortak özellik ve işlevlere göre ele alındığında ritüel, birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı-yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanmasıdır. Bkz. Kasım Karaman, Ritüellerin Toplumsal Etkileri, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2010, S.21, s.229

özellikle dikkat edilir zira ölen kişinin hortlak¹⁷ olmasından korkulur. Mezar yapısı incelendiğindeyse ölünün başucunda genelde bir haç ve yaldızlı yeşil yapraklar görülür. Ölünün ayakucu bölümüne bir ağaç fidesi ya da dal dikilmektedir. Ancak günümüzde bazı mezar taşlarında ölen kişinin büstü¹⁸ ve fotoğrafı görebilmektedir (Manov, 2022:53).

Gagauzların inançlarına göre ölünün bulunduğu tabutun dibine para, tarak, sabun, iğne-iplik, makas gibi kesici aletler ve ölünün yemesi için elma, ekmek, bisküvi vb. yiyecekler konulmaktadır (Yoloğlu, 1996:41). Tabutun içine eşya ve yiyecek konulması, Gagauzlarda ahiret inancının kuvveti olduğunu akla getirmektedir. Ancak Hristiyanlık dâhil hiçbir semavi dinde bu tür uygulamaları görmek mümkün değildir. Aslında ölü toprağa tabutla konulmadan önce gerçekleşen bu uygulama, bütün boyutlarıyla eski Türk Kültürünün yansıması olarak görülebilir (Ögel, 2014:143).

Ölüm sonrası geleneklere bakıldığında ise ölümün ardından ölü için belli zaman dilimlerinde (*Üçüncü, Dokuzuncu, Yirminci, kırkinci Günü / Üçüncü, Altıncı Aylar / Birinci ve İkinci Senesi*) sofralar kurulduğunu görmek mümkündür (Erendor, 2021:276). Zaman dilimleri aynı olmasa da ölünün ardından sofralar kurma geleneği, Türk-İslam coğrafyalarının hepsinde görülmektedir. Günümüz Gagauz Türkleri arasında pek fazla devam etmemekle birlikte ölen kişi adına ağaç ve dal hazırlama geleneği de vardır. Ölü dalı ve ağacı genellikle meyve ağacından kesilmiş büyük bir dal olup, bu dala ölünün canı için dağıtılacak olan yeni kıyafetler ve yiyecekler (*Çorap, Ayakkabı, Havlu, Başlık, Simit, Helva, Şeker vb.*) asılmaktadır. Dala asılan yiyecek-yiyecek ölünün canı için ölenin yaşında ve cinsiyetinde olan birine bağışlanmaktadır. Gagauzların ölüm inancına göre bağış için dala asılanlar öteki âlemde ölen kişinin olacaktır. Yine bu gelenek, Gagauzların ahiret inancı taşıdığının kanıtı olmasının yanı sıra eski Türk-Şamanist geleneğin devamı niteliğindedir (Erendor, 2021:277). Gagauzların dini ritüellerine bir bütün olarak bakıldığında kısmi farklılıklara rağmen Anadolu coğrafyasının çeşitli yerlerinde varlığını devam ettiren Türk gelenek ve göreneklerine benzer olduğu söylenebilir.

4.3. Dini Yortular (Bayramlar)

Hristiyanlık inancı, yıl boyunca yapılan ve tarihsel göndermeler barındıran birçok dini bayrama sahiptir. Bir yıllık zaman zarfında yapılan bütün dini faaliyetlerin özeti olan, *Paskalya Yortusu*’yla bu dini süreç tamamlanır. İnanış içinde, Hristiyan olanların her pazar günü Hz. İsa’nın son akşam yemeğini yâd ettikleri haftalık döngüler vardır (Özçayan, 2013:46). Bu döngüler zamanla tören niteliği kazanıp, insanları bir araya getirerek, bir nevi coşkunluk durumu oluşturur ve dini bayram düşüncesini yaratır (Özçayan, 2013:46). Aidiyet dürtüsünü pekiştiren bu süreç, üzerinden yıllar geçmiş olan bir olayın Hristiyanlarca anımsanmasına vesile olur. Bu anımsama sürecine Hristiyanlar “*Yortu*”¹⁹ adını vermektedirler. Belli yortularda bütün Hristiyanlarca aynı tarih aralığında kutlanmaktadır. Gagauzların bu yortular içerisinde en fazla değer verdikleri Hz. İsa’nın doğumu ve dirilişiyle alakalıdır. Gagauzlarca Hz. İsa’nın doğumu ve yeni yılı kutlamak gayesiyle yapılan, “*Kolada Yortusu*”²⁰ (*Koladi-Kreçun-Kraçun*) en

¹⁷ Tanım olarak hortlak; eski Türklerde mezarından çıkıp, geceleri dolaştığına inanılan ölü tasavvurudur ve büyük ölçüde ölümden sonra yaşam inancına dayanmaktadır. Hortlağın aynı zamanda ayrı bir varlık türü olarak “obur” ile birlikte Tatar toplulukları arasında inanıldığı görülmektedir. Bkz. Mehmet Berk Yaltırık, Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Aralık 2013, Yıl 6, Sayı 15, s.199-200-201

¹⁹ Türkçe Sözlük’te yortu sözüne ‘Hz. İsa’nın yaşamını, ölümünü, dirilişini ve azizlerin yaşamlarına yansımış olan erdemlerini anmak üzere kilisenin belirlediği kutsal günlerdir. Bkz. Nadejda ÖZAKDAĞ, Gagauzcanın Söz Varlığında Bayram ve Yortu Kelimeleri, Turkish Studies Language and Literature Volume 14 Issue 2, 2019, Üsküp- Ankara, 2019 C.14, S.2, s. 773

büyük yortu olarak görülmektedir. Gagauzlar aynı zamanda doğu Hristiyanlığına mensup oldukları için yılbaşı olarak, 3. asırdan bu yana, 6 Ocak tarihini yılbaşı olarak kutlamaktadırlar. Kolada Yortusu kutlamalarından önce Gagauzlar, kiliseye giderek dua ederler. Sonra genç Gagauz kızları ve erkekleri, yerleşim yerlerindeki evleri ziyaret ederek, şarkılar, türküler eşliğinde Hz. İsa'nın doğuşunu müjdeliler. Müjdeyi kabul eden ev sahipleri, onlara para ve yiyecek verip, yapılan yortuya katılmış olurlar (Erendor, 2021:293). Hz. İsa'nı ölümünden sonra tekrar dirilişinin kutlandığı dini yortunun adıysa "*Paskalya Yortusu*" (Paskella) olup, 22 Mart ve 19 Nisan aralığına denk gelen pazar günü kutlanmaktadır. Dolayısıyla bu yortunun belli bir zaman dilimi olmadığı gibi her yıl zaman dilimi yeniden belirlenmektedir (Güngör-Argunşah, 1998:97). Ortodoks Hristiyan âlemi için en büyük bayram sayılan Paskalya, Gagauz Türklerinin dini inancı açısından da oldukça önemli bir dini yortudur. Bu yortu öncesinde yaşanan evler temizlenerek, boyanır. Rengârenk haşlanmış yumurtalar, çörekler, şaraplar vb. yiyeceklerin bir masa üzerine konulmasıyla ziyafet sofraları hazırlanarak, ayin yapılır. Ayin bitimi, Papaz tarafından dualar okunur ve kutsanan su serpilir. Ardından masa üzerindeki yiyecekler tüketilip, sohbetler edilir (Erendor, 2021:293). Hz. İsa'nın dirilişinin ölülere müjdelenmesiye "*Küçük Paskalya*" diye tanımlanmaktadır. Gagauzların dini bakış açısına göre bu yortu da oldukça büyük önem arz eder. Zira uzak ülkelerde yaşayan Gagauzlar, yortunun yapıldığı tarih aralığında yakın akrabalarının mezarlarını ziyaret için memleketlerine giderler (Zanet, 2010:510).

4.4. Dini Ritüeller (Ayin) ve İnanışlar

Tarihsel süreç göz önüne alındığında, Gagauzların çok fanatizme kaçmayan bir Ortodoks İnanca sahip olduğu rahatlıkla görülebilir. Dolayısıyla onların inancı çok zayıf olmakla beraber bir takım dini ilkelerden de yoksundur. Bu inanç, bizim algıladığımız anlamda bir din olmayıp, daha ziyade bir "*Halk Dindarlığı*" şeklinde tezahür etmiştir. Bu nedenle Gagauzlar, dini inanışlarının dışsal biçimlerini pek fazla önemsememişlerdir. Ancak bu duruma karşın kimi istisnai haller bulunmaktadır. Misal olarak; Gagauz insanların kutsal yerleri ziyaret etmek gibi bazı farizaları yerine getirmeleri, köylerinde büyük saygı görmelerinin yanı sıra "*Hacı*" unvanı almalarını sağlamaktadır. Bu şekildeki dini uygulamaları, son derece gerekli görmüşlerdir. Bu sebeple Gagauzların etnik kimlikleri ve önemli faktörlerinden biri olan inançları arasındaki samimi bağı tamamen yadsımak eksik olabilir. Gagauzlara ait karakteristik özellik taşıyan Ortodoks İnancı, İslam İnancının hâkim olduğu Türkiye coğrafyasından, Gagauzların yaşadığı bölgelere giden kitleden önce elbette önemliydi. Fakat II. Keykavus'un kitlesi Bucak'a göç ettikten sonra bu durum anlamını yitirmiş olabilir (Hatlas, Zyromski, 2008:533). Ancak çoğu kez Gagauz Ortodoks inancının belirleyici öğeleri dini gelenek ve ritüeller olmuştur. Gagauzlar, toplumsal aidiyete dayalı bu dini gelenek ve ritüeller sayesinde samimi bir bütünlük kurabilmektedirler.

4.4.1. Doğum (Vaftiz) Ritüelleri

Gagauzlar, gebe olan bir bayanın fiziki görünüşünden ve karnının formundan doğacak olan çocuğun cinsiyetini tahmin etmeye çalışırlar. Eğer göbek sivriyse çocuğun erkek olacağına, şayet göbek yatsı ve genişse doğacak çocuğun cinsiyetinin kız olacağını düşünürler. Özellikle doğum tarihine yakın bir zaman dilimi içerisinde, hamile olan kadın günah çıkararak, "*Komünyon Ayini*"²¹ adetlerini yerine getirir. Doğumdan üç gün önce ve doğumdan üç gün sonrasına kadar doğum yapan kadına su verilmesi çok sakıncalı görüldüğünden su yerine votka içirilir. Yanlışlıkla dahi olsa, doğum yapan kadına su verilerse hemen öleceğine inanılmaktadır.

²¹ Kutsal Komünyon ayini havarilerin İsa ile yediği son akşam yemeğini sembolize etmektedir. Bu ayine iştirak edeler ilk dönemlerde sadece İsa'nın hatırasını yaşadıklarına inanırken. daha sonraları bu ayine katılan yeni anlamlar neticesinde İsa'yı dolayısıyla da Tanrıyı kendi içlerinde özümlediklerine inanmaya başlamışlardır. Her Hristiyan kilisesi Kutsal Komünyon ayinini farklı uygulamaktadır. Bkz. Kürşat Haldun Akalın, Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 41, Erzurum, 2014, s.157

Yine başka yerlerde olduğu gibi doğum yapan kadını ailenin diğer fertlerinden uzaklaştırmazlar. Onlara göre her kadın mutlaka hayatı boyunca bir kez olsun düşük yapmalıdır. Bu inanıştan dolayı ilk düşük hadisesi yaşandığında, hiçbir Gagauz endişe etmemektedir. Çocuğun doğumu ile alakalı işleri ise ‘‘Baba’’ (Yaşlı Teyze) diye tanımladıkları köylü ebeler yapmaktadır. Çocuk dünyaya geldikten sonra çalışkan olması için göbek deliğine ekmek sürülür. Bu geleneğin yanı sıra bebeğin göbek bağından bir parça kesilerek, cinsiyeti erkekse pulluk, kız ise çıkırık üzerine konulur. Oldukça tanıdık gelen bu ritüelin temel gayesi erkeklerin tarla işlerini kız çocukların ise dokuma işlerini sevmesini sağlamaktır.

Gagauzlara göre bebek doğuma müteakip şayet halsiz ise doğduğu gün vaftiz edilir. Tam tersi durumda sağlıklı olarak doğmuş ise doğduktan sonraki ilk pazar günü vaftiz edilir. Kırk gün içinde veya kırk günü biraz geçmesi durumunda bebek kilisede vaftiz edilmektedir (Maşkov, 2021:25-26-27-28) Gagauzlar, *Vaftiz Ritüelinin* Hz. İsa’nın doğumunu ve tekrar dirilişini sembolize ettiğine inanmaktadırlar. Bu ritüel manevi anlamda asli günahlardan kurtulmak, günahsız olarak yeniden doğmak ve Hz. İsa ile bütünleşmek adına yapılmaktadır. Onlara göre bu ritüel aynı zamanda kilise cemaatine girmeye ve dini hayata katılmaya vesile olduğu için manevi anlamda aydınlanmaya delalet etmektedir (Erdem, 1995:143). Dolayısıyla Gagauzlarca vaftiz töreni, bir bireyin dini aidiyetinin kilise tarafından onaylanması anlamına gelmektedir (Erendor, 2021:294). Bu ritüelin evde yapılan kutlamasına ise ‘‘Kumatriya’’ adı verilmektedir. Kutlama sonrası ertesi gün ‘‘Mirudan Çıkarma’’ diye adlandırılan bebeği yıkama ritüeli yapılır. Doğumu takip eden kırkinci gündeysen doğum yapan kadın, dua okumak üzere kiliseye gider (Maşkov, 2021:29-30). Böylece Gagauzlar açısından doğum ritüelleri tamamlanmış olur.

4.4.2. Ölüm Ritüelleri

Türk Kavminin küçük bir topluluğu olan Gagauzların, günümüzde uygulamaya çalıştığı dini ritüellerden biri de ölümle alakalıdır. Gagauzlarda ölümle ilgili pek çok ritüele rastlanmakla birlikte kaynağını dini inanıştan alan ölüm ritüelleri belli çerçeveler dâhilinde uygulanmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde bu törenler uygulanmadan kaldırılmıştır. Ancak baskının kalkmasıyla beraber tekrar uygulanmaya başladığı görülmektedir (Erdem, 1995:143). Ölüm ritüellerinin, Gagauz halk takvimi ve Gagauz folkloru yakın ilişkisi bulunmaktadır. Daha önce değindiğimiz üzere Gagauzlar ölümlerini ölümü takip eden üçüncü gün defnetmektedirler. Esasen bu durum hafta günlerinin Gagauz halk takviminde yeri oldukça büyük olduğunu ve özel anlamlarının bulunduğunu bizlere göstermektedir. Örneğin; pazartesi günü cenazenin defnedilmemesi, yortu ve dokuzuncu ile kırkinci gün ziyaretleri gibi özel günler haricinde mezarlık ziyaretleri için özellikle cumartesi ve pazar günleri tercih edilmesi bu durumu destekler mahiyettedir. Ayrıca gün batımından sonra evden; *elek*, *çorba*, *tuz*, *ekmek* ve *ekşi hamur* vermek ölümü davet anlamı taşımaktadır. Yağmurlu veya karlı bir günde ölen kişinin yaşamak için daha çok günü olduğuna ve cennete gideceğine inanılması, fırtınalı havanın ani ölümüne sebep verdiği ve böyle bir havada ölen kimsenin günahkâr olduğuna inanılmaktadır. Paskalya Yortusu’na az bir zaman kala ölen kişi içinde aynı inanış bulunmaktadır. Cenaze sahiplerinin dokuzuncu ve kırkinci güne kadar cumartesi günleri mezarlığı ziyaret etmeleri, ziyaret için mezarlığa; *çiçek*, *günnük*, *kolaç*, *su* ve *yakmak için mum* götürmeleri oldukça ilginçtir. Mezarlık başında bulunanlara şarap ve yiyecek verilmesi, ölümlerden kötü ruhların uzaklaştırılması adına tezek yakılması ve yiyeceklerin dağıtılması, ölünün canı için dokuzuncu, yirminci ve kırkinci günlerde ve ölüm yıldönümünde yemek ve *pomana* (sadaka) verilmesi, Allah’ın ölen kişinin ruhunu kırk gün gezdirip, amellerinin hepsini ona göstermesi ve kırkinci gün nereye layıkça oraya koyması gibi daha birçok dini inanış ve ölüm ritüeli bulunmaktadır (Dinç,2022:82-83-84).

Esasen Gagauz kimliğinin devamını sağlamak adına bütün bu törenler ve ritüeller insanları bir araya getirmesi, ortak algı ve dünya görüşü oluşturmaları açısından oldukça önemlidir. Zira grup aidiyeti ve belleği bu ritüeller sayesinde sağlanmaktadır.

4.4.3. Nikâh Ritüellerinin (Steonoz) Dini Boyutu

Gagauz Topluluğunda evlenecek olan bütün çiftler için geçerli olan ritüellerden biri kilisede nikâh kıymaktır (Erendor,2021:294). Aslında bütün Hristiyanlık âlemi için geçerli olan kilisede nikâh kıyma seremonisinin, Gagauzlarca din adamları eliyle ve belli kaidelere uyularak, yapılmasının özel anlamları vardır. Özellikle kiliseye giderken ve kiliseden çıkarken yapılan ritüeller oldukça önemlidir. Pazar sabahı köy kilisesinde çalan öğle ayinini ilk çanlarının duyulmasıyla birlikte nikâh merasimine davet edilen herkes damadın evinde toplanır. Damat o gün hiçbir düğmesini kapatmaz. Çünkü kendisine büyü yapılabileceğine dair bir inancı vardır. Aynı gün içinde damat, haç işareti çıkararak, bir bankta oturan anne ve babasının önünde diz çöküp, ellerini, dizlerini ve ayaklarını öper. Böylelikle onların hayır duasını alır. Anne- Baba ise bir ikona ve tuz-ekmekle oğullarını kutsarlar. Bu ritüeli takiben damat anne ve babasıyla beraber gelinin evinin yolunu tutar. Yol boyunca sırtında bayrağı, bir elinde gömleği ve diğer elinde tuz-ekmek konmuş ikonayı tutan sağdıcın yanında yürür. Eğlenceler eşliğinde gelinin evine varıldığında damat ve misafirler içeri girmez, dışarıda beklerler. Gelin evine yalnızca damadın vaftiz annesi ve genç kızlardan biri girer. Gelini, getirdikleri hediyelerle süsledikten sonra damadı eve çağırırlar. İçeride nikâhla ilgili bazı ritüeller yapılarak, evlenecek çiftler için para toplanır. Toplanan bu paralar ise geline verilir. Aynı anda gelinin akrabalarından bir kadın, damat tarafına bazı hediyeler dağıtır. Hediye dağıtımı bitince misafirlerle beraber kiliseye doğru yola çıkılır. Kiliseye ulaştıklarında, düğün alayındaki genç kızlar ve erkekler kilise dışında kalır ve ‘‘Horu’’²² oynamaya başlarlar. Düğün alayındaki evliler ve yaşlılar da horunun yanında kalarak, isteyen herkese ellerindeki *çoturlarla* (*Şarap Tası*) şarap ikram ederler. Kilise girdiklerinde gelinle damat bir araya gelir ve nikâh ayini başlar. Papaz, ayin öncesi evlenen çiftlere *vençula* adı verilen bir taç verir. Ayin sırasında vaftiz anne ve baba bu taçları evlenen çiftlerin başının üstünde tutup, küçük çocuklar için yere kuru üzüm ve ceviz atarlar (Moşkov,2021:99-100-101). Kilise nikâhı bitiminde bazı nikah ritüelleri de bulunmaktadır. Ancak bu ritüellerin dini boyutu olmadığı için, gelenek ve görenekler başlığı altında değerlendirmek daha doğru olabilir.

4.4.4. Gagauzlarda Kurban Ritüelleri

İncil’e göre Hz. İsa, insanların günahlarından aklanması için çarmıhta acı çekip ölmüştür. Dolayısıyla kendisini kefaretilik olarak adamıştır. Bu nedenle Hristiyanların ibadet amaçlı olarak kurban kesmeleri mümkün değildir (Erendor, 2021:294). Oysa Gagauzlar, Hristiyanların temel inancına aykırı olacak şekilde ve halk takvimine uygun bir biçimde mayıs ile kasım ayları içerisinde, yılda iki defa olmak üzere kurban kesmektedirler. 2-8 ve 9 Mayıs tarihinde *Aziz Afanasy* (Sv. Tanas), *Aziz İvan* (Sv. Yuvan) ve *Aziz Nikolay* (*Nikul Günü – Aziz Nikolay Chudotvorets*) adına evleriyle alakalı işlerin iyi gitmesi için dua edilir. *Hac* ibadetini yapanlar da denizde başlarına bir musibet gelmemesi ve kendilerini koruması için *Aziz Nikolay’a* aynı şekilde dua ederler. Bu üç azizin ikonaları önüne birer mum konur ve yakılır. Hangisinin önce yanacağına bakılarak, kurban kesilir ve hastaların iyileşmesi için dua edilir (Maşkov, 2021:276). Kimi kaynaklarda bu kurban ritüeli için *Aya Gorgi* (*Saint Georges Hederlez*) gününde kurban kesildiğine dair malumat bulunmaktadır (Givre, 2006:75-76). Kesilen bu kurban, koç ya da kuzu cinsinden olmalı, serbestçe dolaşacak şekilde otlağa bırakılmalı ve gören herkes ona saygı göstermelidir. Başına çeşitli çiçeklerden yapılma taçlar takılarak, üstü ise çeşitli renklere boyandıktan sonra kurban edilmeden önce köy içerisinde dolaştırılmaktadır. Kesilmeden önce yerleşim biriminin papazı tarafından *takdis*²³ edilen kurbanlığa, su ve tuz verilir. Nihayetinde

²² Horu, geçmişte genellikle pazar günleri ve geçiş dönemi eğlencelerinde köy meydanında, merkezinde ya da kilisenin yakınında el ele veya kuşaktan, kemerden tutuşulup, daire oluşturularak soldan sağa doğru oynanan Gagauz halk oyunlarından biridir. Bkz. Sevinç Cem, Kültürel Değişim Bağlamında Gagauz Halk Oyunu Horu ve Horu Yeri, ‘‘Gagauzca-Rusça-Moldovanca Sözlük’’ ün 50. yılına adanmış ‘‘Gagauziya: dil, istoriya, kultura’’ adlı Halklararası bilim-praktika konferanşıyası, s.254

²³ Firuzabadi’ye göre ‘‘k-d-s’’ kökünden gelen et-Takdis, temizlik anlamına gelmektedir. Bkz. Ahmet Gül, Kur’an’da Kutsalla İlgili Kavramlar, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 8, C.8. S.16, 2017/1, s.30

kurbancı adı verilen kişi tarafından kesilir. Kurbanın kanı kötü ruhları kovması amacıyla alınlara ve çeşitli eşyalara sürülür. Gagauzlar, kurbanlığa kan kutsallığı attettikleri için kesinlikle kurbanı tüketmeyip, tanrıların hakkı olarak görürler. Bir sonraki yılın bereketli ve verimli geçmesi amacıyla kurbanın kemiklerimtemiz bir torba içine konulur ve insan ayağının basmayacağı bir yere gömülür (Erendor, 2021:295). Gagauzların kurban kesimi ritüellerine bir bütün olarak bakıldığında Şamanist Türklüğe ait kurban ritüelleriyle benzerlik gösterdiği görülebilir.

Gagauzlar, ikinci Kurban Bayramı ise her sene 26 Ekim tarihinde kutlanmaktadır. Gagauzlarca “*Aziz Dimitri Günü*” olarak bilinen bu bayrama, aynı zamanda “*Kasım*” adı verilmektedir (Maşkov, 2021:278). Bu Kurban Bayramının, *Divan-ı Lügati Türk*’te yer alan ve günümüzde Yakut Türkleri’nin kutladığı “*İtk/İyk*” bayramının ritüellerine benzer olduğu görülmektedir (Güngör, 2018:119). Zira kesilen hayvana Allahlık adının verilmesi ve hayvanın kırlarda serbestçe gezinmesi, dinler tarihçileri açısından bu bayrama *Kansız Kurban* adının verilmesini sağlamıştır. *Allahlık Kurbanı*, sağlıklı olduğu sürece onlara dokunulmaz ve beslenir. Ancak zamanı geldiğinde köylülerce kesilip, etleri tüketilir (Babaoğlu, 2000:142-144).

4.5. Dini Kaynaklı Batıl İnanışlar ve Davranışlar

Gagauzların Tanrısal inanışlarında çok fazla Şamanist ögenin yanı sıra ilkel öğelere rastlamak mümkündür (Maşkov, 2021:165). Bu öğelerin doğası gereği, bazı batıl davranış ve inanışların ortaya çıkması haliyle kaçınılmaz olmuştur. Bu *önbili* (*Kehanet, Kâhinlik*) ile boş inanışların (*Hurafe*) Hristiyanlık ve İslamiyet kaynaklı olduğunu söylemek doğru olmayabilir. Zira bu dinlere ait batıl davranışlarla, Gagauzlara ait batıl davranışlar birbirinden oldukça farklıdır. Örnekleri inceleyerek konuyu irdelemek adına, Gagauzların dini kaynaklı batıl inanışlarının bazıları şunlardır:

- *İncil ve Tevrat okuyan bir kimse yakın bir zaman dilimi içerisinde ölür.*
- *Sokakta yürürken bir papaza rastlamak hayra alamet değildir.*
- *Ekmeği kesmeden önce alt tarafına bir haç işareti yapmak gerekir.*
- *Kapılar ve sandıklar “çat çat” diye ses çıkarırsa, ev ahalisinden birinin ölümüne dalalet eder.*
- *Sağ taraf üzerine yatmak iyi değildir. Çünkü sağ omuzda duran melek insanı bırakıp, uzaklaşır.*
- *Sabah ilk rastlanılan insan şayet çalışkan biri ise işiniz hayra gider, aksi durumdaysa şerre gider.*
- *Suyla dolu olan bakraca rastlamak iyilik, boş olan bakraca rastlamak kötülüğe yorumlanır.*
- *Gözleri görmeyen bir kimse, kendi başına yürüyor ve kolayca yönünü bulabiliyorsa omuzlarına Allah’ın iki koç koyduğunu, bu koçların ise ama olan kişiye yol gösterdiğine inanılır. Bu inanmayı gözleri görmeyen kişiye söylemek günah olur.*
- *Bir kimse hapsirirse, “Hair Olsun” (Hayır Olsun) denmeli ve hapsirani haç çıkarmalıdır. İnsanlar ancak kendisi anıldığı zaman hapsirdiğine inanmaktadır.*
- *Tırnaklarını kesip, yere düşmesine izin verersen, öteki âlemde onları bulamayacaksın. Bunun için kesilen tırnakları avucuna toplayıp, üç defa üfleyerek omuzdan arkaya fırlatırlar. Öteki âlemde tırnakların nerede? Diye sorulduğu zaman; arkadan geliyorlar diye cevap verilir.*
- *Bir kimsenin sık sık hayvanları öliyorsa, yaşadığı evin avlusuna atılmış kafatası olduğuna inanırlar. Bu durumda dua okumak ve bütün evi kutsal suyla kutsamak için Papaz çağrılır.*
- *İstenmeyen bir durum üzerine konuşulurken, duyulmasın diye: “Şeytan Kulaana Kurşum” (Şeytan Kulağına Kurşun) denir (Manov, 2022:119-120-121-122-123).*

Dini boyutu olan bu batıl inanışların ve davranışların birçoğu bizlere tanıdık gelmektedir. Zira uygulama boyutunu ayrı tutarsak, aynı söylemleri içeren cümlelere ve davranışlara Türkiye Türkleri arasında rastlamak mümkündür.

5. GAGAUZ KÜLTÜRÜ VE MEDENİYETİ

5.1. Aile Yapısı

Gagauzlarda baba hâkimiyetin baskın olduğu ataerkil aile yapılanma söz konusudur. Doğal olarak Gagauzlar her ailenin başında mutlaka bir erkeğin bulunması gerektiği düşüncesine sahiptirler. Geniş ailenin başı olarak ise erkek tarafının babası ya da hayattaysa dedesi aile reisi olarak görülmektedir. Çekirdek aile yapılanmasında baba hayatta değilse, ailenin en büyük oğlu aile reisi olarak görülür. Buna mukabil olarak, oğullar babalarıyla aynı evde yaşar ve babanın sahip olduğu bütün varlıklara doğrudan mirasçı olurlar. Oğullar evlendiklerindeyse babadan ayrı olarak, kendi evlerini kurarlar. Fakat oğulların ev kurmuş olmaları babadan fikir almalarına engel olmadığı gibi, babanın maddi-manevi desteğinden de artık muaf olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda Gagauzlara göre babaların çocukları üzerinde yaşam ve ölüm hakkı vardır. Babalar bu hakkı hiçbir zaman kullanmamakta ancak böyle bir hakkın tanınmış olması bile aile ilişkilerinin yönünü belirlemektedir. Doğal olarak bu hak çocukların aile ortamında oldukça sert yetiştirilmesine sebep olmaktadır. Onlara göre özellikle erkek çocuğun düzgün bir insan olarak yetiştirilmesi gerekmektedir. Aksi durumda aile ve toplum içerisinde babanın nahoş bir duruma düşmesi kaçınılmaz olur. Etik kurallara göre Gagauzlarda aile içi cezalandırma ise başkalarına hissetmeden yapılmalıdır. Bu kural eşlerin ve çocukların şiddet görmesini engellemektedir. Çünkü komşulara duyurmadan şiddet uygulamak imkânsızdır. Bu olanaksız durum, aile içi hukuksal şikâyetlerin önüne geçmektedir. Üstelik bu tür şikâyetler, Gagauz toplumu nezdinde aile reisine karşı saygısızlık olarak görüldüğünden büyük günah sayılmaktadır. Gagauz babaların oğullarıyla ilişkileri İncil'deki *Baba-Oğul* ilişkilerini andıran bir formdadır. Bu forma uygun olarak her türlü çıplaklık nahoş görüldüğü gibi erkek çocuklarının babalarının karşısına, babanın erkek çocuğunun karşısına hamamda bile olsa çıplak çıkması oldukça ayıp sayılmaktadır (Moşkov, 2021:145-146).

Gagauzlar, her ne kadar ataerkil bir aile yapısı sahip olsa da kadının aile içindeki önemi bütün Türk halklarında olduğu gibi oldukça büyüktür. Kadının, en önemli özelliği ise annelik vasfından kaynaklanmaktadır. Zira anne yuvayı ayakta tutmanın yanı sıra çocukları için rol modeldir. Özellikle kız çocukları anneye benzemekle beraber kızların yetiştirilmesinde anne aktif rol oynamaktadır (Armağan, 2016:429). Ancak Sovyet hâkimiyeti döneminde Gagauz toplum yapısında kadınlar açısından gerçekleşen bütün değişimler herhangi bir faktör veya idare neticesinde değil, Sovyetler rejiminin ve ondan doğan yeni hayat şartlarının uzun yıllar sistematik bir biçimde devam eden gelen tesiri neticesinde oluşmuştur. Örneğin; halkın topraklarına, hayvanlarına vs. devlet el koyduğundan aileyi geçindirebilmek için aileden tek bir kişinin çalışması kâfi olmamıştır. Zaruri olarak kadının çalışma hayatına atılması ve ev ekonomisine erkek kadar katkıda bulunmaya başlamasıyla birlikte kadının da aile içinde erkek kadar söz hakkı olmuştur. Zamanla ilerledikçe kadın tamamen erkek ile eşit duruma gelerek, aile içinde eşitlik anlayışı ortaya çıkmıştır (İrina, 2008: 363).

Tabiatın yenilenmesine bağlı olarak Gagauz Halkı, aile içerisinde kendilerini yenilemenin gerekliliğine inanmaktadırlar. Aile ve yakın çevre içerisinde bu süreci gösteren önemli adetlerden biri *Prost etmek* ve *Prost olmak* (Affetmek ve Affedilmek) geleneğidir. İlkbahar dönemine ait olan bu geleneğe göre dost, ahabap, soy ve aile arasındaki küskünlükler son bulur, ailevi ve toplumsal yaşamın daha uyumlu bir biçimde ilerlemesi sağlanır (Çimpoş, 2019:121).

Gagauzların aile ve soyu betimlemek için kullandıkları isimlere baktığımızda ise inanışlarından dolayı genellikle kilisenin belirlemiş olduğu isimlerden birini çocuklara verildikleri görülmektedir. Ancak bu isimler Gagauz dilinin özelliklerine göre bazı değişimlere uğramıştır. Örneğin; Rusçada yer alan *Aleksi* ismi *Aleksay*, *Todur* ismi *Fedor*, *Yorgi* ismi ise *Georgiy* vb. şekilde kullanılmıştır. Lakin isimler sadece resmi kayıtlara yazdırılmakta olup, gündelik yaşamda kullanılmamaktadır. Genellikle bu isimlerin yerine kısaltmalar kullanıldığı görülmektedir. Misal; *İvan* ismini kullanan birine *Vani*, *Vanika*, *Yuan* vb. adlarla hitap edilmektedir. Buna rağmen Gagauz aile isimlerine bakıldığında resmi ya da kısaltma isimle hiçbir bağı olmayan, Türkçe isimlerin aileyi ve soyu tanımlamak adına yoğun olarak

kullanıldığı görülmektedir. Örneğin bir sülaleden söz edildiğinde: ‘*Mihail Oollar, Manzul-Oollar, Köse-Oollar*’, sülaleye mensup olan kişiden söz edildiğinde ise ‘*Mihail Oolu, Manzul-Oolu, Köse-Oolu*’ gibi soy bağıını gösteren, Türkçe isimler kullanılmaktadır (Moşkov, 2021:146). Netice itibarıyla aile ve soy adlandırmalarının Türkçe olması, aynı zamanda Türkiye Türklerinin günümüzde kullandığı nesep isimleriyle benzerlik göstermesi, Gagauz kimliğinin tespitinde önemli bir veri olarak görülmüştür.

5.2. Gagauzlarda Mimari ve Ev-Avlu Yapısı

Günümüzde Gagauz Halkının büyük bir kısmı Moldovya’nın güneyinde yer alan *Bucak* Bölgesinde yerleşim alanları kurmuşlardır (Bulut, 2016:49). Bucak Bölgesinde yer Gagauz köyleri genellikle vadi içinde ya da akarsu kenarlarında kurulmuştur. Bölge step olduğu için köylerin her biri ayrı bir hayatın yaşandığı çöldeki vahalara benzetilebilir. Arazin engebeli olması nedeniyle neredeyse köylerin birbirini hiç görmemesi bu algıyı artırmaktadır. Ancak köyler her ne kadar birbirine uzak olarak konumlanmış olsa da oldukça kalabalık nüfusa sahiptirler. Her Gagauz köyünün kendi kilisesi, okulu ve idari yapılanması vardır. Köyün ortasında ve en tepe yerde genişçe bir kilise, çevresinde ise kilise çalışanlarının evleri ve idari binalar bulunur. Kilisenin etrafıysa genellikle duvarlarla çevrili olup, avlusunda meyve ağaçları, banklar ve yürüyüş yolları bulunmaktadır. Kiliseler oldukça yeni olduğu gibi taş yapılardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra ahşaptan yapılmış olan kiliseler de vardır. Gagauz evlerine bakıldığında uzun dar bir koridor boyunca, sağlı-sollu olarak bitişik nizamda uzunca bir sokak yapısının oluşturulduğu görülür. Bu yapısal durum komşuluk ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. En zengin aileler hariç Gagauzlar kendilerini komşularından ve sokak yaşantısından izole etme gereği kesinlikle duymamaktadırlar (Moşkov, 2021:297-298-299).

Gagauzlar hayvancılıkla uğraştıklarından dolayı, evlerinin hemen yan tarafında genellikle ‘*kiler*’ adı verilen ahırlar bulunmaktadır. Yassı bir çatı yapısına sahip olan ahır, ev yapısıyla bitişik olarak inşaa edilmiştir. Bu yapı sistematiği, hayvan hırsızlığına karşı alınan bir önlem olarak görülür. Evin avlusundaysa; ‘*ambar*’ adı verilen tahılların saklandığı yer, ‘*plevnik*’ denilen samanların saklandığı yer ve ‘*mazaa*’ adı verilen şarap mahzeni gibi ek yapılar bulunmaktadır. Kimi evlerde belirttiğimiz yapılara ilaveten ‘*strunga*’ denilen koyunların ve küçükbaş hayvanların kapatıldığı ağıllar bulunmaktadır (Moşkov, 2021:309-310-311-312).

Gagauzlarda her varlıklı ailenin mutlaka iki evi vardır. Bu evlerden biri gündelik kullanıma ayrılmış olan ve mutfak adı verilen küçük yapıdır. Aile, gündelik yaşamını sıkışık bir şekilde bu alan içerisinde yaşar ve yemeklerini burada pişirir. Doğal olarak yeni bir ev sahibi olan herkes mutfak gereksinimi duymaktadır. Bu nedenle kendi imkânlarıyla evini yapmaya çalışan bir kimse, bu ihtiyaca binaen ucuz ve ekonomik olabilecek mutfakla işe başlamaktadır. Çünkü mutfak denilen yapı, en doğal ve ucuz malzeme olan topraktan inşa edilmektedir (Moşkov, 2021:299-300).

5.3. Mutfak ve Yemek Kültürü

Gagauz mutfakları, evdeki yemeklerin tüketildiği yer olmasının yanı sıra doğum-düğün-ölüm gibi anma etkinliklerinin düzenlendiği, dayanışmayı ve birlikteliği gösteren, ortak kültürel kimliğin olduğu mekânlardır (Güleç-Özkaya, 2022:468). Bu minvalde Gagauz yemek kültürüyle ilgili terminoloji incelendiğinde genel olarak bu ifadelerin Türkçe konuşan topluluklarla büyük benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Zira Gagauz Türk Topluluğunda ‘*Aş*’ kelimesi yemeğin genel adı olup (Kotenko – Gaydarlı, 1992:171-176), ‘*Katık*’ kelimesi de yemekler olarak bilinmektedir (Maruneviç, 1988:159). Beslenme alışkanlıkları 19. asırda günde dört öğün şeklindeyken, günümüzde günde üç öğüne düşmüştür (Moşkov, 2021:323). Gagauzların yemek öğünlerinde tükettikleri bakıldığında ise tarım topluluğu olduklarından dolayı sofrada tarımsal ürünlerin çok fazla yer edindiği görülür (Güleç-Özkaya, 2022:468). Genellikle yenilen yemekler tek çeşit ve soğuktur (Nikoglo, 2004:104). İlaveten yemek kültüründe sebzeler ve meyveler de önemli yer edinmektedir (Yoloğlu, 1996:22). Bu sebeple geniş bir açıdan düşünüldüğü zaman yemek kültürünün tahıl ürünleri veya hububat ile sınırlı

olmadığını söylemek mümkündür. Zira yıl içerisinde yapılan yortular ve şenliklerde oldukça zengin sofraların kurulduğu görülür. Kışlık yiyeceklerin yaz aylarında hazırlanması ve özellikle bazı meyvelerin ezilip, öğütülmesi için kullanılan araç ve gereçler bu zengin yemek kültürünün ürünüdür (Güleç-Özkaya, 2022:468). Gagauz mutfağı, pişirme yöntemleri açısından da oldukça zengindir. Yaz fırınları ve kuzine sobalarda yapılan; *ekmek, mayalı ürünler, gözleme, kızartmalar ile etli yemekler, dolma ve sarma* gibi tencere yemekleri bu zenginliğin göstergesidir (Güleç-Özkaya, 2022:475). Şaşırtıcı bir şekilde Gagauz mutfağında gıda saklama yöntemi olarak salamura ve turşu yapımını görebilmek mümkündür. Türkiye’de olduğu gibi birçok sebze ve meyvenin turşusu yapılmaktadır. Turşu yapımında kullanılan sebzelerin en bilinenleri şunlardır: *Lahana, salatalık, bal kabağı, karpuz, kıl biber* vs. şeklinde sıralanabilir. Salamura yapımıdaysa dolmalık biber ve mor patlıcanın içinin lahana, havuç, kıl biber, karabiber, pırasa, maydanoz ve sarımsak karışımıyla doldurularak konserve edilmesidir (Moşkov, 2021:323) Sadece Gagauzlardaki salamura ve turşu yapım metotları incelenirse bile Gagauzların Türk olduğuna dair herhangi bir şüphe hasıl olmayabilir.

5.4. Gagauz Folklorü

İskitlerden günümüze kadar, eski Türk Kültürünün izlerini ve kodlarını taşıyan Gagauz Türk Topluluğu, uzun yıllar boyunca yaşadıkları coğrafyalarda azınlık durumunda bulunmalarına rağmen kültürlerine koyu bir taassupla sahip çıkmışlardır (Erendor, 2021:231). Buna rağmen tarihsel süreç içerisinde karşılaştıkları kültürlerden tamamen izole olmamışlardır. Doğal olarak kültürlenme diye tanımlanan bu etkileşimin nihai sonucu olarak kültürle ilgili yeni sentezler ve özümlemeler ortaya çıkmıştır. Böylelikle Gagauz Türk Toplumu içerisinde çeşitli uygarlıklara ait kültürel dokularla ilgili kabullenme süreçleri Gagauz gelenekleri-görenekleri adı altında nihayete ermiştir.

5.4.1. Dans Alanı (Horu Yeri) ve Önemi

Gagauz köylerinde, bizdeki köylerde olduğu gibi köyün merkezinde yer alan ve köy halkı tarafından nişan-düğün eğlenceleri için kullanılan bir alan bulunmaktadır. “*Horu Yeri (Dans Alanı)*” olarak adlandırılan bu alan, kiliseye yakın olmakla beraber kilisenin iç avlusunda yer almamaktadır. Çoğunlukla köyün gençleri aralarında para toplayarak, keman ya da kaval çalan bir çalgıcıyla beraber her bayram ve her pazar günü horu yerine gelip, çalması için anlaşma yaparlar. Müziğin sesini duyan her yaştan Gagauz bireyi horu yerine giderek, eğlenceli zaman geçirir. Bu yer aynı zamanda her şeyin konuşulduğu, pazarların kurulduğu, çevre köylerden haberlerin alındığı içtimai ve iktisadi bir alandır. Belirlenen bu zaman dilimlerinde yabancı birinin Gagauz köylerinden herhangi birine yolu düşerse şayet o kişi de horu yerine gidip, yapılan eğlenceleri seyredebilir (Moşkov, 2021:73).

5.4.2. Gece Eğlenceleri (Ziyafet)

Her Gagauz ailesi vakti ve zamanına göre, kış mevsimi geldiğinde, gece eğlenceleri düzenlemektedir. Genellikle bu eğlenceler yortu zamanlarında ve pazar geceleri tertip edilmektedir. Ancak hazırlık aşamasında özel biri ulak olarak, şölene katılacak olanlara duyuruda bulunur. Bu duyuruyu müteakiben akşam sekiz gibi bütün konuklar bayramlık giysilerini giyerek, ziyafetin yapılacağı yerde toplanmaya başlarlar. Yapılan muhabbetlerden sonra ise konuklara tatlı ikramında bulunulur ve evde oynanabilecek oyunlar oynanmaya başlanır. Gagauzların büyük kısmı bu oyunlara, öncelikle “*Yüzük Oyunu*”yla başlamaktadır (Manov, 2022:80). Oyunda ortada bir kişi oturtularak, gözleri bağlanır ve tam bu esnada elden ele bir yüzük dolaştırılır. Ortada oturan kişinin gözleri açıldığında yüzüğün kimde olduğunu bulmazsa sırtına halatla vurulur. Başka bir şekilde ise oyun iki kişiyle oynanmaktadır. Oynayanlardan biri, bir yüzük alarak sağ elinde tutar ve havaya atarak, yine sağ elinin üst bölümüyle tutmaya çalışır. Sonra elini havaya kaldırıp, diğer elinden destek almadan yüzüğü serçe parmağına geçirmeye çalışır. Şayet başarırsa rakibine halatla vurur ancak başaramazsa rakibi ona hatla vurur. Yüzüğün kullanıldığı ve “*Tura Oyunu*” olarak adlandırılan bu oyun

Gagauzlar arasında günümüzde benzeri şekilde oynanmaktadır (Moşkov, 2021:49-50). Yüzük oyununu takiben ‘‘Kabak Oyunu’’ oynanmaktadır. Kabak oyunu, hemen hemen yüzük oyununa benzer şekilde oynanmaktadır. Oyunlar sonrası gece yarısına doğru ise türlü yemişlerle bir sofraya kurulmaktadır. Bu sofrada genç erkekler ve kızlar karşılıklı oturarak, yemek sırasında çeşitli kimselere seslenir ve manzum halde anlamlı nükteli lakırdılar atılarak, çeşitli bilmeceler sorarlar. Devamında bu süreç çeşitli seremoniler eşliğinde devam eder. Nihayetinde konuklar ayağa kalkarak, bir ‘‘Hora’’ (Davul- Zurna Eşliğinde Oynanan Bir Oyun) tuttururlar. Erkek ve kadınlar karşılıklı olarak birbirine manzumeler söyleyip, şarkılar okurlar. Neticede eğlenceler ‘‘Karşılama’’ denilen bir tür zeybek oyunuyla devam ederek, biter. Bütün eğlencelerin ve oyunların asıl amacıysa bekâr genç kızlar ile bekâr olan genç erkeklerin birbirlerini tanımasıdır (Manov, 2022:80).

5.4.3. Kız Oyunları

Gagauzlarda kızların oynadığı oyunlar fazla olmadığı için sıklıkla kız oyunlarını görmek mümkün değildir. Sadece yılda bir defa ‘‘Büyük Oruç (Paskalya Orucu)’’ diye adlandırılan dönemde kızların oyunlar oynadığı görülür. Zira her bayramda ve pazar gününde toplanan horu’da oruç döneminde raks etmeye izin verilmez. Yoğun hasat çalışmaları dönemine denk geldiğinden olacak ki ‘‘Meryem Ana Orucu’’ zamanında kimse dansa gelmemektedir. Diğer oruç dönemlerindeyse dans etmeye izin verilmektedir. Çünkü genç kızlar için raks etmek, oyun oynamaktan daha iyi olarak görülmektedir. Ancak Horu’da toplanıp, dans edilmeye izin verilmeyince, mecburen oyunlar oynanmaktadır. Kızların oyunlarıysa: ‘‘Altı-Kişi, Kur-Kur Baba, Bel Türküsü, Cingirak, Kukla, İsimsiz Oyun, Domuz Düğünü ve Tafta Atlamaca’’ olarak adlandırılmaktadır (Moşkov, 2021:42-43-44-45-46).

5.4.4. Erkek Oyunları

Bilhassa Gagauz erkekleri, koşma, atlama ve jimnastik hareketler içeren oyunlarla, taş atma, vuruşma vb. etkinlikleri içeren çeşitli oyunlar düzenlemeyi oldukça sevmektedirler (Manov, 2022:81). Özellikle sırtüstü yatıp, başı geriye eğerek, başın arka kısmına yerleştirilmiş bir madeni parayı ya da taşı ağızla yakalamaya çalışmak, elleriyle yerden destek alarak, başın üstüne kalkıp, bacaklarını düz bir şekilde havaya dikmek (Papazı Tutmak), baş üstünde durup, ellerini kullanmadan sadece bir kütük veya ere çakılmış genişçe bir kazığa omuzunu dayayıp, havaya dikmek, bir başka erkeği omuzlarından tutarak, sırtını bükmeden kaldırmaya çalışmak, iki kişinin çevirdiği halat üzerinden bir kişinin atlaması gibi bir dizi esneklik gerektiren hareketler oldukça sevilmetedir. Bu türden esneklik gerektiren hareketlerin yapıldığı oyunlar erkekler arasında oldukça popülerdir. Erkeklerin oynadığı bu oyunlarsa; ‘‘Aşık, Omoda, Çar, Esir Almaca, Uzun Eşşek ya da Hamam, Yumaca, Heybecik, Denecek vb.’’ şekilde adlandırılmaktadır (Moşkov, 2021:46-47-48; Manov, 2022:81).

5.4.5. Yetenek, Kamçı (Halat) ve İp Oyunları

Oynanan bazı oyunlar esneklik ve kural gerektirir iken bazı oyunlar ise beceri gerektirmektedir. Beceriler; hız, his, kuvvet, zekâ vb. şekilde sıralanabilir. Yetenek gerektiren oyunlarsa; ‘‘Kör Çepiç (Bizdeki Kör-Ebe Oyununun Birebir Aynısı), Pist Kara Kedi, Herece (Bizdeki Hırsız-Sopa Oyununa Benzer)’’dır. Gagauzların oynadığı kamçı oyunlarıysa; ‘‘Şir, Tura, Piliç-Piliç, Çömlekçi, Yüzük Oynamak, Veşka (Beşlik)’’ diye adlandırılmaktadır (Moşkov, 2021:49-50). Bu oyunlar özellikle bizdeki; mendil kapmaca, körebe ve beş taş oyunlarına oldukça benzerdir. Yine oyunların bazılarında kaybedenin sırtına halatla vurulması, Türkiye Türkleri arasında oldukça yaygın olarak, yapılan eğlence oyunlarında görülür. Gagauz gençleri arasında oynanan bazı ip oyunları da bulunmaktadır. Bu oyunlar; ‘‘Çatı Ucu (İpin Ucu), Torba Kavramaca (Torba Kapmaca)’’ şeklinde adlandırılmıştır (Moşkov, 2021:49-50-51-54-57-61). Bu oyunlar da Türkiye Türkleri arasında oynan ip oyunlarına oldukça benzerdir. Oyun çeşitlerinin yanı sıra bizdeki gibi; sopalı oyunlar, çelik-çomak oyunları, top oyunları, bulmaca oyunları, kâğıt oyunları ve hesap gerektiren oyunlara da rastlanmak mümkündür.

5.5. Nişan, Düğün ve Evlilik Sonrası Hayat

Gagauzlarda erkek on sekiz yaşını doldurduğu zaman toplum tarafından ergin olarak kabul edilmektedir. Kızların olgunluk yaşıyla alakalı olarak ise şöyle bir deyim bulunmaktadır: *“Vurdun kalpakla yıkılmadı, hadi gitsin!”* Bu deyişin yanı sıra rivayet odur ki eski zamanlarda kızların olgunluğa eriştiği göstermek için evlerin bacasına çıkarak, kedi gibi miyavladıkları söylenir (Moşkov, 2021:89). Birebir benzeri şekilde olmasa da, Anadolu’da da eski zamanlarda kızların evlilik çağına geldiğini göstermek amacıyla ev bacasına bazı eşyaların konulması geleneği vardır. Gençler evlenme çağına geldiklerinde anne ve babalar çocukları tanıştırmaksızın onları nişanlarlar. Ancak evlilik öncesi bu aşamaya gelmeden önce kızın durumunu iyice öğrenmek adına özel kadınlar kız tarafına gönderilmektedir. Kız tarafına gelen bu özel kadına, kızın annesi kocasının onayını alarak ya da almayarak, olumlu- olumsuz cevap verir. Şayet cevap olumlu olursa erkek tarafı kız tarafına bir adet altın gönderir. Bu uygulama evliliği uygun görmenin teminatıdır. Gagauz köylerindeyse *“Baba Hakkı”* denilen bir miktar para üzerinde anlaşılır. Bu para erkek tarafı tarafından kızın anne ve babasına gönderilmelidir. Aksi takdirde söz kesilmediği gibi nişan da olmaz. Bütün bu aşamalar hallolduktan sonra nişan merasimi için artık hazırlıklara başlanabilir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra genellikle cumartesiye pazara bağlayan gece erkek tarafı hazırlanmış olan hediyeleri kız evine götürür. Bu hediyeye karşılık olarak kızın babası, erkeğe bir yüzük ile ipek bir mendil verir. Daha sonra kız tarafı bütün konuklara ikramlarda bulunur. Ancak bu seremoninin hiçbir aşamasında istenilen kız, hiç ortalarda görünmediği gibi saklanır. Aynı hafta içerisinde erkeğin annesiye, çeşitli yiyeceklerin bulunduğu dolu bir sepet hazırlayarak, oğlunun eliyle istenen kıza gönderir. *“Hafta Yemişi”* olarak adlandırılan bu yiyecek ve içeceklere karşı kız tarafı, erkeğe bir mendil hediye eder. Nişanlanmadan düğüne kadar geçen süre içerisinde kız, erkeğin anne ve babasından da gizlenir. Zira kızın erkeğin anne ve babası tarafından herhangi bir şekilde görülmesi büyük aşağılama olarak kabul edilir (Manov, 2022:85). Düğün için söz kesme adetleri incelendiğindeyse iki tarafın da düğün masraflarını, daha önce bahsettiğimiz üzere baba hakkını ve verilecek olan hediyeleri konuşarak, düğün gününü kararlaştırdıkları görülür. Düğün gününü kararlaştırıldığı haftaya müteakip haftasonu üzüm haftası yapılmaktadır. Bütün bu göreneklere rağmen Gagauzlarda nişan yüzüğü takma geleneği yoktur. Nişan merasiminde evlenecek olan kıza başörtüsü takılmakta, kız tarafından ise özel olarak işlenmiş bir basma erkeğe hediye olarak verilmektedir (Güngör-Argunşah, 1998:105). Yine Gagauzlara göre, düğünden önce kati suretle resmi nikâh ve dini nikâh yapılmalıdır. Genel olarak irdelendiğindeyse, Gagauzlar arasında bizdeki gibi akraba evliliği ve beşik kertmesi olaylarına rastlanmamaktadır. Çünkü Gagauzlarca akraba evliliği günah olarak görmektedirler. Anlatılanlardan hareketle şunu kolayca ifade edebiliriz ki Gagauzların söz ve nişanlanma geleneklerinin büyük çoğunluğu Türkiye Türklerinde görülen adetlerle birebir aynıdır. Bu sebep Gagauz kimliğinin tanımlanması sürecinde bazı kültürel öğeler kolaylaştırıcı etki sağlamıştır. Düğün öncesi damadın tıraş olması ve eğlenceler düzenlenmesi de bu duruma ilave edilebilir. Geline saç örgüsü yapma ve gelin başı hazırlama geleneği ise zamanla sadece saç tarama işlemine yerini bırakmıştır. Günümüzde bu gelenek terk edilerek, bizdeki gibi yerini kuaförlere bırakmıştır (Erendor, 2021:271).

Gagauzlarda, düğünler üzüm haftasından sonraki iki haftalık ya da bir aylık zaman diliminde yapılmaktadır. Bu süre içerisinde gelinlik dikilir ve düğüne bir hafta kala kilisede evlenme töreni eşliğinde *“Martoriya”* denilen evlenme kaydı gerçekleştirilir (Moşkov, 2021:95). Gagauzlarda sağdıçlık kavramı da bulunmaktadır. Onlara göre sağdıçlık kavramı kuşaktan kuşağa geçen içtimai bir döngüdür. Bu kavram Türk Boylarının hepsinde farklı adlandırmalarla yaşamaya devam etmektedir (Perçemli, 2011:210). Çeyiz hazırlıkları ise oldukça zahmetli bir iş olup, kız için evliliğin asıl şartı olarak görülmektedir. Dolayısıyla kız anneleri çocuk doğduğu anda çeyizini hazırlamaya başlarlar. Zira çeyiz düğünün olmazsa olmazıdır. Ancak Türkiye Türklerinden farklı olarak, Gagauzlarda çeyiz düğün sonrası erkek evine getirilmektedir (Erendor, 2021:272). Düğünlerde bayrağın eve asılması geleneğinin başlanması (Zajaczkowski, 1966:93) ise şaşırtıcı bir şekilde Türkiye Türkleriyle aynılık göstermektedir.

Düğün günün arifesinde gelinin babası, genç bir kadın akrabasını ‘‘Çotru’’ ile nedime olarak seçilen kızların evine göndermektedir. Nedimelerin evine gelen kadın ikramlarda bulunduktan sonra nedimelerle birlikte gelin evinin temizliğiyle ilgilenirler (Moşkov, 2021:95). Türk boylarının hepsinde, düğün öncesi gelin evinin temizlenmesi ve eşyaların düzenlenmesi geleneğine rastlamak mümkündür. Düğün günü geldiğinde gelin, baba evinden alınır, hep birlikte şarkılar ve türküler eşliğinde danslar edilir. Ancak gelin evden çıkarılmadan önce üzerine buğday atılması ve şarap dökülerek içilmesi geleneği vardır. Çiftler evden çıkarken kapılar ve yollar ‘‘kapı parası-babalık parası’’ almak için kapatılır. Bu gelenek Türk Boylarında da görülür ancak günümüzde pek fazla uygulandığı söylenemez. Damat başka bir köyden gelmişse, toprak parası da istenir. Evden çıkışta, damadın ve gelinin ellerinde mum yakılıp, dışarı çıkılır (Güngör-Argunşah, 1998:108). Gelin evden çıkmadan önce anne-babası ve bütün akrabalarıyla vedalaşıp, kiliseye gider. Bu süreç kilise de dini nikâh yapılmasıyla tamamlanır. Dini nikâh akdine müteakip düğün alayı eşliğinde eğlenceler başlar. Eğlenceler sonrası damat evine yaklaşıldığında gençler kovaya su doldurarak, gelinle damadın üstüne dökerler. Eve ulaşıldığında gençlerden biri sağdıçtan silahı alarak, havaya bir kez ateş eder. Bu esnada damadın anne-babası evden çıkarak, yere bir kilim serip, damat ve gelini buyrun eve deyip içeri alırlar. Gagauz adetlerine göre bu aşamada, damadın babasından bazı hediyeler almak isteyen gelin ile damat hemen içeri girmeyip, naz yaparlar. Nihayetinde istediklerini alınca bazı ritüeller eşliğinde, kilimin üzerinden geçerek, ellerindeki ‘‘Kalachlarla’’²⁴ evin içinde yanyana dururlar. Burada şarkılar söylenir oyunlar oynanır. Gelin ve damat oturduktan sonra ise; damadın kucasına bir kız çocuğu, gelinin kucagınaysa bir erkek çocuğu oturtulur. Belli bir süre sonra bu çocuklar değiştirilir (Moşkov: 2021:102-103). Baklavali zengin bir akşam yemeği verildikten sonra konuklar dağılır (Manov, 2022:90). Konukların dağılmasıyla gelinin çeyizinin saklı olduğu sandığın anahtarı, gelinin akrabaları tarafından getirilir. Bunun için gelin akrabalarına bolca şarap verilir (Moşkov, 2021:102). Müteakiben birçok anane uygulamasından sonra düğün sonlandırılır. Düğünden yaklaşık on beş gün sonra genç evliler, akraba ve yakın dostlarını da davet ederek, hamama giderler. *Yedi Hamamı* olarak adlandırılan bu geleneğe göre vücut temizlendikten sonra, yine çeşitli meyvelerin olduğu zengin bir akşam yemeği verilir (Manov, 2022:90).

Gagauzlara göre, evlenmeden sonra gelin katiyetle gebe kalmalıdır. Aksi durumda erkek tarafı gelini nahoş karşılar. Kadının erkek çocuk doğurması, bütün ailenin ortak arzusudur. Bu sebeple erkek çocuk doğarsa erkeğin babasının adı verilip, geline itibar edilir (Öztürk, 2018:162). Çocuk dünyaya gelince büyük annesi kilisede kutsanmış suyu alıp, lohusaya getirir. Lohusa, çocuk vaftiz edilene dek yalnız bırakılmaz. Zira Gagauzlar kötü ruhların odaya girerek, anneye kötülük yapacağına dair yaygın bir inanış vardır. Zorunlu olması durumundaysa kötü ruhları dağıtmak üzere oda kapısının önüne ateş konmaktadır. Çocuk kırkını dolmadan doğum yapan kadın ise dışarı çıkmaz. Bu süre dolduğunda, büyükanne çocuğu ve annesini yanına alarak, kiliseye götürmektedir. Kilisede bir takım geleneksel dualar yapıldıktan sonra çocuğu, yaşadıkları yerleşin alanında dolaştırarak, eve dönerler (Manov, 2022:90-91).

Gagauzlarda evlenmenin sosyolojik boyutuna bakıldığında; evlenmede tek eşlilik (Monogami) esası geçerli olup, çok eşlilik (Poligami) örneklerine günümüze kadar rastlanmadığı görülür. Gagauzlarda kız kaçırma olayı da vardır. Ancak bizdeki kız kaçırma olayındaki gibi imam nikâhı kıyılmayıp, kaçırılan kız sadece erkeğin evine gitmektedir. Ailenin rıza göstermemesi durumunda kaçan kıza ‘‘Kaçkın’’ denilmektedir (Erendor, 2021:273).

5.6. Senenin Bölümleri ve Gagauz Halk Takvimi (Sopa Takvimi)

Gagauzlara göre, yıl kavramı başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Türkler arasında ‘‘Hıdırellez’’ diye bilinen bahar bayramıyla başlamaktadır. Bu bölüm Rumi takvime göre 23 Nisan’da (*Aziz Georgi Günü*) başlayıp, yine Rumi takvime göre 26 Ekim (*Aziz Dimitri Günü*) tarihine kadar sürmektedir. İkinci bölüm ise bu 26 Ekim’de başlar ve 23 Nisan’a kadar

²⁴ İçine bal konulmuş, üzerine yanan üç adet mum eklenmiş küçük kâseye kalach denir. Bkz. Moşkov,2021:102.

sürer. Onlara göre her türlü pazarlıklar ve eski geleneklerden arınma, yılı bölen bu iki bölümünde gerçekleşmektedir. Yılbaşı ise “*Vasil Günü*” olan 1 Ocak olup, yılbaşını başladığı ocak ayına aynı zamanda “*Büyük Ay*” denilmektedir. Onlara göre diğer aylarsa: Şubat ayı “*Güçük Ay*”, Mart ayı “*Mart Baba*”, Nisan ayı “*Çiçek Ayı*”, Mayıs ayına “*Ma (y)is Ayı*” (Kelebek), Haziran ayı “*Ay Petro A(y)i*”, Temmuz ayı “*Ay İliya A(y)i ya da Orak A(y)i*”, Ağustos “*Panaya Orucu- Labut A(y)i ya da Harman A(y)i*”, Eylül ayı “*İstavroz A(y)i*”, Ekim ayı “*Kasım*”, Kasım ayı ise “*Canavar Yortuları*”, Aralık ayı “*Hristos Orucu ya da Kırım*” (Manov, 2022:94) olarak adlandırılmıştır. Gagauz Halk takvimine bakıldığında; aylara ilaveten teferruatlı olarak bayramları, oruçları ve ayinleri görebilmek mümkündür. Konuyla ilgili kapsamlı bilgi veren Moşkov; Beşelma Köyünde yaşayan Tudor Kara adında yaşlıca bir köylünün evinde, sopa üzerine işlenmiş çentik ve haç işaretleri yapılarak, hazırlanan bir halk takvimi gördüğünü ifade etmiştir. “*Yortuluk*” denilen bu sopanın, dört köşeli bir kalastan imal edildiğini ve yürürken baston gibi kullanılabilecek uzunluğa sahip olduğunu söylemektedir. Sopanın bir tarafında ocak ayından haziran ayına kadar, diğer tarafında ise temmuz ayından aralık ayına kadar ayların oyulduğunu tespit etmiştir. Bütün sıradan günlerin hafif çapraz bir çizgiyle, az önemli bayramlar ise çapraz fakat ucu biraz kalınlaştırılmış çizgiyle, önemli bayramlarsa haç işareti yapılarak, yontulmuştur. Yıl içerisinde tarihleri değişen bayramlar ise bu takvimde yer almamaktadır. Ayların isimleriyle ilgili Rusça dışında bildikleri isim olmamakla birlikte, bunları da gayet temiz telaffuz ifade etmektedir. İlaveten Maşkov’a göre, ay isimleri Gagauzlara Rusçadan önce Bulgarcadan geçmiş olabilir. Ancak günümüzde yapılan incelemeler sonucunda kullandığımız ay isimlerinin kökenini, antik Mısır medeniyetine kadar takip etmek mümkündür (Moşkov, 2021:265).

5.6.1. Halk Takvimine ve Yıllık Dönem İçinde Geleneksel Yortular (Bayramlar) ve Adetler

Gagauzlar, Hristiyanlık dinine mensup bir halk olduğu için, doğal olarak din faktörü asırlar boyunca Gagauz kültürünü ve medeniyetini etkilemiş ve şekillendirmiştir. Ancak Gagauzların Türklüğünden kaynaklanan gelenek ve göreneklerini tamamen ortadan kaldıramamıştır. Örneğin; aynı inanişaya sahip olan diğer milletlerde Mart ayı yortuları içerisinde şenlikler ve bayramlar yasak olduğu için yapılmaz iken Gagauzlar, yortuların gereği olarak, hem oruç tutarlar hem de geleneklerine uygun olarak ilkyazın gelişini kutlarlar (Çimpoeş, 2018:117). Halk takviminin bu özelliklerini de göz önünde bulundurarak, Gagauzların yıllık dönemleri ve yapılan yortulara bakmak faydalı olacaktır.

5.6.1.1. Yeni Yıl (Ocak)

Her ne kadar Gagauzların inanişına göre doğadaki yeni yılın başlangıcı 1 Mart olsa da takvimsel olarak ocak ayı yeni yıl olarak görülmektedir. Zira Ortodoks Hristiyanlarca ocak ayının altısının, Hz. İsa’nın dünyaya gelişi olarak görülmesi bu durumda etkin olmuştur. “*Vasil Günü*” olarak tanımlanan yeni senenin arifesinde Varna’da yaşayan Gagauzlar, domuz eti haricinde hazırlanan yemekleri sofraya koymaya dikkat ederler. Sofranın bir köşesine; bir çanak kum, arpa ve kızılıçık dalları konulur. İçinde para bulunan bir pide ise sofranın tam ortasına konularak, üzerine yanan bir mum dikilir. Sofrada oturacak olan en yaşlı kişi, günlük kandilini alıp, sofraya oturmak için hazır bulunanları tütsüler. Bu sırada herkes bir haç çıkararak, Grekçe ve Karamanlıca (Türkçe) Gagauzlara ait “*Bizim Atamız*” duasını okurlar. Nihayetinde sofraya oturulur ve sofraya oturan en yaşlı kimse, sofraya oturanların sayısı miktarınca pideyi parçalara ayırır. Ailenin sofrada bulunmayan üyeleri içinde pide parçaları ayrılır. Para hangi pide parçasının içinde çıkarsa o kişi mutlu olarak görülür. Para bir şarap bardağına konularak, gelecek yıl için saklanır. Yemekte her kim aksırırsa ona koç, buzağı, bağın bir bölümünün ürünü vb. şeyler hediye edilir. Kızlar ve delikanlılar ise katıldıkları bu sofradaki ilk lokmalarını yastıklarının altına koyarak, o gece düşlerinde kimi görürlerse seçecekleri kız ya da delikanlının o olacağına inanırlar (Manov, 2022:94). Çocuklar da ev eve dolaşarak, “*kolaç*” (Hamur Kızartması) veya para toplarlar. Bu şekilde toplanan kolaç ve paraları gece yarısından sonra aralarında pay ederler. Yılbaşı gecesi yapılan bu gezmeleri Gagauzlar “*Kolyada*” diye

adlandırmaktadırlar (Maşkov, 2021:265-266). Gagauzlarda farklı yerleşim yerlerinde farklı yeni yıl geleneklerine de rastlanmaktadır. Bir diğer Gagauz yerleşim bölgesi olan Besarabya 'da çocukların, evleri dolaşarak; '*yeni yılınız kutlu olsun seneye görüşelim*' cümlesi Türkiye Türkçesinden Gagauzlara intikal etmiş gibidir. Bazı Gagauz köylerindeyse, Türkçe değil Moldovanca sözlerle bu cümle kullanılmaktadır. Yine o yıl içerisinde ne tür gelişmelerin yaşanabileceğine dair farklı şekillerde fal bakılır. Örneğin; bir bardağa su konularak, bir gün boyunca suyun azalıp, azalmadığına bakılır. Şayet su azalırsa o yıl kuraklık yaşanacağına, azalmazsa bol yağışlı olacağına inanılır. Başka bir ritüeldeyse; birkaç soğan alınarak, bir yıl içindeki on iki aya göre on iki eşit parçaya bölünür ve tuzlanarak açıkta bir saçağa bırakılır. Yılbaşı günü yapılan kontrolde hangi parçadaki tuz erimişse, o dilimin karşılığı olan ayın yağışlı geçeceğine inanılmaktadır (Manov, 2022:95). Gagauzlarda 6 Ocak tarihiyse '*Ay Yordan (Tanrısal Tecelli-Vaftiz Günü)*' olarak adlandırılmıştır. Bugün içinde evlerde bulunan bütün ikonalar suyla yıkanır. Öğle ayinine müteakip, genç erkekler atlarına binerek yerleşkelerin içerisinde veya dışında genç kızların önünden geçip, atlarının hünerlerini sergilerler. Beşelma Köyünde yapılan vaftiz ayiniyse bize vaftiz âdetiyle ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Köyün en saygın kişinin evinde bulunan kuyuda yapılan ayin sonrası herkes okunmuş sudan şişelere doldurarak, evlerine götürür. Bu geleneğin uygulandığı günde suyun içine indirilen haçın buz tutup tutmadığına bakılarak, o yılın bereketi veya kurak olacağına dair bir inanış da vardır (Moşkov, 2021:266).

Yılbaşı ve Vaftiz Günü haricinde Sopa Takviminde şu günlerde belirtilmiştir: 7 Ocak Vaftizci Yuhanna-İslatma Günü (*İvan Günü ya da Sveti Yuvan*), 8 Ocak Ebe Günü, 11 Ocak Azize Feodosiya Günü, 16 Ocak Aziz Petri Günü, 17 Ocak Aziz Antony Günü, 24 Ocak Azize Kseniya, 26 Ocak Azize Mariya, 30 Ocak ise Üç Azizler Günü olarak kutlanmaktadır (Manov, 2022:95; Moşkov, 2021:266-267).

5.6.1.2. Güçük Ay- Kısa Ay (Şubat)

Gagauzların sopa takvimine göre bu ayın, küçük ve kısa diye adlandırılmasının temel nedeni dört yılda bir yirmi sekiz gün sürmesi olabilir. Bu ay içerisinde Gagauzlarca; 1 Şubat Aziz Trifun Günü, 2 Şubat Sretenie (*İsa'yı Karşılama*) Günü, 3 Şubat Aziz Simeon Günü, 4 Şubat Aziz Haralambi (*Aralambu*) Günü, 24 Şubat Aziz Yuvan Günü olarak kutlanmaktadır. İlaveten bu ay *Maslenitsa Haftası* (Peynir Haftası) düzenlenmektedir. Bu hafta içerisinde, at arabası ya da kızakla hava durumuna göre gezinti düzenlenmektedir (Manov, 2022:96; Moşkov, 2021:266). Ayrıca Gagauzlar, dünyanın sonunun Maslenitsa Haftası'nda olacağına inanırlar. Çünkü o dönemde herkes sarhoştur. Dünyanın sonu insanların en hazırlıksız olduğu dönemde gerçekleşecektir. Bu haftanın her bir günü için ayrı ayrı atasözleri de vardır. Bunlar;

- '*Pazar: Papazlar yazı yazar.*'
- '*Pazar ertesi: Peynir Haftası ya da hafta başlar.*'
- '*Salı: Sallanır yani çalışmaz.*'
- '*Çarşamba: Çarşaf dokur.*'
- '*Perşembe: Peşkir dokur.*'
- '*Cumaa: Cum cum eder yani eğlenir.*'
- '*Cumaa ertesi: Hafta biter.*'

Bu hafta içerisinde Gagauzlar pireler rahatsız etmesin diye çamaşırlarını yıkatmaz ve hamur teknede bozulmasın diye ekmek pişirmez ve akraba ziyaretleri yapar. Yapılan akraba ziyaretlerinde yemekler yenir, oyunlar oynanır. Yaşlı kadınlar bu hafta içerisinde üç gün ve üç gece aralıksız olarak oruç tutarlar. Buna mukabil genç kadınlar yalnızca kilise akşamına dek yemek yemezler. Özellikle salı günü kilise akşamından sonra üç gün aralıksız oruç tutanlar başlangıç olarak kutsal sudan içerler sonra iki-üç zeytin tanesiyle öteki yemekleri yerler. *Paskalya Perhizleri ve Büyük Oruç (Paskalya Orucu)* arasındaki bütün törenler, Ortodoks Bulgarların törenleriyle de benzerlik arz etmektedir. Zira Maslenitsa Haftasının son pazar günü öğlen sonrası aynı Bulgarlarda olduğu gibi sokaklarda saman yakarlar. Son olarak bu hafta içinde Gagauzlar kesinlikle et yemezler ve önceden kalan etleri, kuzular benekli doğsun diye

çocuklara yedirirler. Çocukların da bu hafta içerisinde yapmış olduğu bir takım ananeviş uygulamalar da bulunmaktadır (Manov, 2022:96-97-98; Moşkov, 2021:268-269).

5.6.1.3. Mart Baba (Mart)

Gagauzlar açısından doğadaki yeni yılın başlangıcı kabul edilen 1 Mart, ilkyaz karşılması olarak ‘‘Baba Marta’’ adıyla kutlanmaktadır. 9 Mart tarihinde ise ‘‘Kırk Ayoz’’, 11 Mart’ta ‘‘Ay Todur Günü’’, 25 Mart tarihinde de ‘‘Blaguştene (Meryem’in İsa’ya Gebe Kalış Günü- Müjde Bayramı)’’ kutlanmaktadır (Çimpoeş, 2018:117; Maşkov, 2021:271-272; Manov, 2022:99).

Gagauz kadınları 1/14 Mart tarihinde başlayan yortularda sabahın erken saatlerinden itibaren evlerinde genel bir temizlik yaparlar. Genç kızlar ise örülmüş kırmızı ve beyaz yün iplik bükerek (Çimpoeş, 2018:118) bunları bilezik niyetine süs olarak kollarına takarlar. Daha sonra Turnalar gelince yuvalarına bu bilezikleri bırakarak: ‘‘Bu ipliği yuvalarınıza alın ve çocuklarımız olacak bizim için Allah’a dua edin’’ derler (Manov, 2022:99). 1 Mart günü özellikle kadınların çalışmasıyla kesinlikle yasaktır. Aynı gün bütün doğum yapmış olan kadınlar, doğumlarını yaptıran ebenin evine, yanlarına birer şişe şarap ve *Kaniska (Üstünde Tavuk Eti Olan Yemek)* alıp, misafir olarak giderler. Ebeyi uzun bir ipe bağlanmış kızakla gezdirip, kuyudan su dökerler. Sonrasında da ikramlarda bulunmak üzere kendi evlerine götürürler. Nihayetinde herkes ebenin evinde toplanarak, hep birlikte eğlenirler. Erkeklerin bu kutlamaya katılması kesinlikle yasaktır (Moşkov, 2021:271).

9/22 Mart (Kırk Ayoz) tarihindeyse kırk defa yapılan her şey sevap olarak görülür. Zira bugün ‘‘Kırk Kaşık’’ denilen kırk şehitler günüdür. Kırk kolaç pişirilip, komşulara dağıtılır ve kırk defa küçük küçük yudumlarla şarap içmenin sağlık için çok yararlı olduğu düşünülür (Moşkov, 2021:271; Manov, 2022:99). Esasen ilkyazın gelmesini ve tarımsal dönemin başlangıcını gösteren bu tarih aralığındaki yortular, tabiatın yeniden doğuşunun ilanıdır. Bu sebepten dolayı bütün Şamanist Türk Halklarında olduğu gibi Gagauzların bu yortuları arasında da büyük benzerlikler vardır (Çimpoeş, 2018:118-119).

11 Mart tarihli yortularda ise kadınların o günün arifesinde ahıra gidip, Moldovanca bazı kelimelerle bağırarak dua ederler. Bu duaları Gagauzca söylemekse günah addedilir. Zira Aziz Tudor’un kendisi Moldova’ndır ve Gagauzca anlamaz. Aynı zamanda Aziz Tudor’un atların koruyucusu olduğuna inandıkları için kadınlar ondan, kendilerine atkuyruğu gibi uzun saç vermesin, isterler (Moşkov, 2021:272). Bugün içinde delikanlılar ise köy meydanında *Yörük* atlarıyla yarışır. Türk Halklarında olduğu gibi Gagauzlar arasında da at yarışları sevilen bir aktivite olmasının yanı sıra Mart Ayı Yortularının olmazsa olmazıdır. Bu ay içerisinde önemli olmamakla birlikte bazı çocuk ve gençlik eğlenceleri olduğunu belirtmek gerekir (Çimpoeş, 2018:120).

25 Mart tarihli yortulardaysa, Cebrail’in Hz. Meryem’e Hz. İsa’ya gebe olduğunu bildirdiği günde haydutlar ve hırsızlar ormanda belli bir yerde toplanarak, hırsızlık anında kendilerine yardımcı olması için şeytana törenler düzenlerler. Genç Gagauz erkekleriye ateşin üzerinden atlarıyla atlayarak, eğlenirler (Moşkov, 2021:272). Aslında o günün akşamında sokakta her bir evin yanında ve köy meydanında ateş yakılır. Yakın akrabalar ve komşular birbirlerinin ateşine yaklaşp, ateşin üstünden atlayarak, birbirlerinden af dilerler. Bu gelenek soyun gücünü, ailenin birliğini ve nesiller arasındaki bağlılığı göstermektedir. Ateş üzerinden atlamanın da belli kaideleri vardır. Ateşin alevleri yüksekken, delikanlılar ve genç kızlar atlar. Yaşlılarsa küçük çocukları kucaklayarak, ayaklarını ateşin üstünden savurarak atlatırlar. Daha sonra kendileri iyice azalmış olan alev üzerinden atlarlar. İlerleyen saatlerde ise sevgili olan gençler birbirlerinin ateşine yaklaşp, meydanda görüşerek af dilemek için toplanırlar (Çimpoeş, 2018:120).

5.6.1.4. Aprel- Çiçek Ayı (Nisan)

Nisan ayı içerisinde Hristiyan dünyasında olduğu gibi Gagauzların da en büyük bayramı gerçekleşir. Bu bayram gelmeden önce kadınların sorumluluk alanında olan evin tüm iç ve dış tadilatı yapılır. Bütün bu tamirat işlerinden sonra *Paskalya Ayini* Bulgar Ortodokslarda olduğu gibi gece yarısı başlar. Ayine katılanlar ellerinde ‘‘Nur’’ denilen mumlar taşırlar. Rahip bu mumları yakar ve böylece ayine katılanlar yanan bir mumu eve getirirler. Eve girilmeden önce kapıların üzerine haç işareti yapılır. *Evlenme töreni mumu* diye adlandırılan mumlar da bu aşamada kısa bir süreliğine yakılır. Paskalya Ayininden sonra kimse kimseye öpüşmez (Moşkov, 2021:273). Herkes birbirine boyalı yumurtalardan verir ve Rumca ‘‘Hristos_Aneşti’’ ya da Bulgarca ‘‘Hristos_Vizkrese’’ (İsa Dirildi) diyerek selamlaşır (Manov, 2022:100). Genç erkekler oyun olsun diye haşlanmış ve boyanmış olan yumurtalarını tokuştururlar. Gagauzlarda *Paskalya Haftası* içinde doğan bir kişinin ise büyük bir hırsız olacağına dair bir inanış vardır. Paskalyanın birinci günü bir kuzu kesilip, hemen o gün içinde yenilir. Her evde kati suretle; Paskalya ekmekleri, peynirli çörekler ve kolaçlar pişirilir. Pişirilen kolaçlar ise yılbaşında olduğu gibi akraba ziyaretlerine gidilerek, dağıtılır (Moşkov, 2021:273). Neticede Paskalya yortusu üç gün sürer ve bu günlerde hiç kimse herhangi bir işe girişmeyip, yolculuğa çıkmaz (Manov, 2022:100).

Küçük Paskalya Haftasıysa (Aziz Foma Haftası) Gagauzlarca ölümlere ayrılmıştır. Bu amaçla sabahın erken saatinde ölümlerin yakın akrabaları, yanlarına yemekler, içecekler ve yere sermek için kilimler alarak, mezarlık ziyaretine giderler. Ziyarette getirdiklerini tüketerek, ölümlerin ruhları için dualar eder, mezarlıkları tutsüler ve geri dönerler. 23 Nisan tarihli Hıdırellez Günündeysa (*Ay Görgi Günü*) kurbanlık kuzular kesilir. Rahipler kesilen kurbanlık kuzunun üzerine okuyarak, kuzunun dilini tuzlarlar. Kuzuyu parçalara bölmek günah sayıldığı için bir bütün olarak, kızartılır ve tabakla birlikte kiliseye götürülür. Burada rahip dua okur, kilise avlusunda kuzunun çevresine oturulup, o gün için özel olarak hazırlanmış olan buğday ekmeğiyle yenmeye başlanır. Kuzunun eti yoksullara da dağıtılır. Rahip için kuzunun ön bacaklarıyla derisi ayrılır. O gün içinde herkes tartılır ve mevsim içinde zayıflayıp, zayıflamadığını görür. Yine bugün içinde cadıların ortaya çıkarak, ineklerin sütünü ya da tarlaların bereketini kaçırdığına inanılır. Bu inanışa binaen felaketi gidermek adına avlulara darı serpilir. Gün içerisinde çeşitli oyunlar oynanarak, bugün nihayete erer (Manov, 2022:101).

25 Nisan tarihli *Marko Vagelest (Aziz Mark Evangelist)* veya *Rusali Günü*nde tarlaya gidilmez. Çünkü Gagauzlara göre o gün tarlaya gidenler, su perileri tarafından yakalanıp, götürülür. Özellikle su perilerinin en çok steplerde uyuyanları götürdüğüne dair yaygın bir inanış vardır. Ayrıca o gün ölen hayvanları kurtların dahi yemediğine inanılmaktadır (Moşkov, 2021:276).

5.6.1.5. Maiz Ayı – Pipiruda (Mayıs)

1 Mayıs *Kelebek Günü* olarak bilinmekte olup, bugün bizde 1 Nisan’da olduğu gibi herkes birbirine şakalar yapar. Yine aynı gün genç kızlar ise ‘‘germançu’’ adı verilen kukla için defin merasimi yapar ve Bulgarca şarkılar söylerler. Müteakiben birbirlerine su serpiştirip, kukla adına yiyecek toplamak için köydeki bütün evleri dolaşırlar. Bu geleneğin Bulgarlardan alındığına dair rivayetler vardır. Gagauzların kendi ifadelerine göre Beşelma Köyüne bu gelenek yakın bir zaman önce gelmiştir (Moşkov, 2021:276). Özellikle bu geleneğin kuraklık dönemlerinde yağmuru çağırmak adına düzenlendiği söylenmektedir (Manov, 2022:102).

2 Mayıs tarihiyse *Küçük Ay Tanas Günü (Aziz Afanasy)* olarak bilinmektedir. Bugün Balçık yerleşkesinin Tekke Köyünde *Aziz Afanasy* mezarı bulunduğu için toplantı yapılır. Aziz’in gece vakti dolaştığına dair yaygın bir inanış vardır. Bu yüzden mezarının yanına çift pabuç bırakılır. Zira o bir deliğe elini soktu mu her hasta şifa bulurmuş (Manov, 2022:103).

8 Mayıs *Aziz İvan*, 9 Mayıs ise *Aziz Nikola Günü (Nikul Günü)* olarak bilinmektedir. Aziz Nikola'ya evle alakalı işlerin iyi gitmesi adına bugün içinde dualar edilmektedir. Daha önce din başlığı altında belirttiğimiz üzere Hacca gidenlerde, kendilerini denizden gelebilecek afetlere karşı koruması için *Aziz Nikola* dua ederler (Moşkov, 2021:276-277).

21 Mayıs *Aziz Konstantin Günü (Elana)* olarak bilinmektedir. Bu tarihte Varna yakınlarındaki *Aziz Konstantin Manastırı*'nda, kentten ve köyden gelen katılımcılarla toplantı, dua töreni ve eğlenceler düzenlenir (Manov, 2022:103). Ayrıca evlerin zeminine otlar atılır ve çatı direkleriyle saçaklara bağlanır (Moşkov, 2021:277).

5.6.1.6. Ay Petro Ayı (Haziran)

4 Haziran 27 Mart'ta olduğu gibi "*moşa*" (*Piştirilen yemeklerin ölümler adına komşular arasında değiş tokuş yapılarak dağıtılması*) yapılır. Lakin bu kutlama daha çok önemsenir ve daha gösterişli olur. Tabaklar dolusu "*koliva*" ve suyla doldurulmuş şişeler alınarak mezarlığa gidilir. Papaz ayininden sonra herkes getirmiş oldukları kolivaları birbirine ikram eder, su ise mezarların baş kısmına dökülür. Son olarak herkes birbirine tahta kaşıklar ve ahşap çanaklar hediye ederler. Bu hediyelerse vefat etmiş olan akrabalarından birinin ruhu için verilir. Hediye alan kişi "*Allaa raamet elesin*" der (Moşkov, 2021:277).

7-10 Haziran tarihleri arasındaysa *Rusali Yortuları* vardır. O tarihlerde Rusalilerin "*Hora*" teptiklerine inanılır. Oyunun oynandığı yerde otun bitmeyeceği inancı yaygındır. Gagauzlar Rusali Yortularında loğusaların çalışmadığına inanmaktadırlar. Zira onlara göre loğusalar kaçabilirler (Manov, 2022:104).

24 Haziran tarihi ise *Vaftizci Yahya Günü* olarak kutlanmaktadır. Bugün elbiseler güveler yemesin diye dışarıya asılarak iyice kurutulur. Ayrıca kırlarda süpürge yapmak için uzun otlar toplanır ve kuyudan su çekilerek, o yıl için yeni evlenmiş olan çiftlerin üzerine dökülür. Aynı günden itibaren de arpa hasadı başlar (Moşkov, 2021:277). Varna Gagauzlarında bu gelenek farklı bir form göstermektedir. Onlar, bugün denizde yıkanmayıp, yortu arifesinde denize girip ilk defa yıkanır. Genç kızlar, akşamdan kapaklı bir kovayı denizde doldurup, kovayı taşıırken kimseyle konuşmaz ve çevreye bakmazlar. Bu su dolu kovalarla içinde şarkıların ve oyunların olduğu birtakım gelenekleri yaşatmaya çalışırlar (Manov, 2022:105).

Son olarak, Gagauz Halk takvimine göre 29 Haziran *Aziz Petri Günü*, 30 Haziran ise *Aziz Paul* günü olarak kutlanmaktadır (Moşkov, 2021:277). Ancak bu günlerde düzenlenen yortular ve eğlencelerle ilgili kaynaklarda yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır.

5.6.1.7. Orak Ayı (Temmuz)

Gagauzların inanışına göre 7 Temmuz *Ay Kiyaki*, 17 Temmuz *Aziz Marina*, 20 Temmuz *Aziz İliya* ve 27 Temmuz *Aziz Pantilimon Günleri* tehlikeli olarak görülür. Bu günlerde kadınlar çalışmaz ve denizde yıkanmaz. Çünkü birilerinin mutlaka boğulacağına dair bir geleneksel düşünce vardır. Miraç Günü yıkanan kimsenin vücudundaysa lekeler çıkacağı düşünüldüğünden dolayı o gün sadece baş yıkanır (Manov, 2022:106). 22 Temmuz tarihindeyse *Aziz Foka Günü* kutlanır. Bugün ateşin bayramı olarak kabul edilir ve çok tehlikeli olduğuna inanılır. Şayet bugün içerisinde bir kimse çalışırsa, katiyen yangın çıkar. Ya evi ya tarladaki ekinleri ya da samanlarının yanacağına dair düşünce oldukça kuvvetlidir (Moşkov, 2021:278).

5.6.1.8. Harman- Lobut Ayı (Ağustos)

Gagauzlar tarafından ağustos ayının *Lobut ayı (Dayak Ayı)* olarak tanımlanmasındaki asıl gerekçe, hasat işlerinin yoğun olduğu bu zaman diliminde hem insanların hem de hayvanların dayak yemesidir. Sadece binek ve yük hayvanları değil evcil hayvanlarda bu dayak geleneğine dâhil edilir (Manov, 2022:106).

Bu ay başlangıcında 1 Ağustos *Aziz Makavey Günü*, 6 Ağustos Günü *İkinci Spas (Hz. İsa'nın Biçim Değiştirmesi)* olarak kutlanmaktadır. Bugün Gagauzlar kutsanmak için kiliseye üzüm götürürler. Zira ilk üzüm mahsulleri hasadı bu zaman başlamaktadır (Manov, 2022:106; Moşkov, 2021:278).

8 Ağustos tarihindeyse *Hz. İsa'nın Başkalaşım Günü (Preobrajenie Gaspodne-Probejen)* kutlamaları yapılmaktadır. Gagauzlara göre bugün her türlü sebze yi tüketmek günah olarak görülür (Moşkov, 2021:278).

15 Ağustos tarihli olan *Panagiya Günü*ndeysen (Hz. Meryem'in Ölümü- Panayya) Hıdırellez'de olduğu gibi kurban kesilmektedir. Kesilen kurban etinden yemekler hazırlanarak, yoksul kimselere dağıtılır ve o güne özel ekmek yapılır. Gagauzlara göre bugünün arifesinde define gömülü olan yerlerin üstünde ışıklar görünmektedir (Manov, 2022:106; Moşkov, 2021:278).

Halk Takvimine göre 16 Ağustos tarihiyse, *Aziz Anna Günü* olarak kutlanmaktadır. 29 Ağustos tarihi de *Vaftizci Yuhanna'nın Başının Kesilmesi (Muammad) Günü*dür. Bugün Gagauzlarca kara üzüm yenmez. Besarabya Bölgesinde buna ilaveten kırmızı karpuz ve kırmızı üzüm de yenmemektedir (Manov, 2022:106-107)

5.6.1.9. Eylül

Gagauzlara göre 1 Eylül tarihi *Aziz Simeon Stolpnik Günü (Aziz Simon)* evin koruyucu ruhunun bayramı olarak kabul edilmektedir. 8 Eylül tarihi *Meryem Ana'nın doğumu (Küçük Panayya)* olarak kabul edilmektedir. Bugünden itibaren üzümler tamamen toplanmaya başlanır. 14 Eylül tarihi *Kutsal Haç Yükselmesi (Krestof)*, 26 Eylül tarihiyse *Aziz Yuhanna Günü (Aziz Yuvan)* olarak kutlanmaktadır (Moşkov, 2021:278).

5.6.1.10. Kasım Ayı (Ekim)

1 Ekim *Pokrov Günü* olarak kutlanmaktadır. 14 Ekim tarihi ise *Aziz Petkof Günü (Petko Günü)* olarak kutlanmakta olup, bugünün arifesinde Gagauzların "Camallar" denilen özel birtakım töreleri vardır. Yortular ise salt bereket vermesi için, Tanrı'yı merhamete getirmek amacıyla yapılır (Manov, 2022:107). 26 Ekim tarihli *Aziz Dimitri Günü*yse neden kimi Gagauzların ekim ayını kasım olarak tanımladıklarının izahını bize vermektedir. *Aziz Dimitri Günü*nde yapılan yortuya Gagauzlar "kasım" adını vermektedirler. Bugün yaz dönemi için *Aziz Georgi Günü*nden *Kasım'a* kadar, kış dönemi için ise *Kasım'dan Aziz Georgi Günü*ne kadar anlaşma yapılmış çobanlara ödemeleri yapılır (Moşkov, 2021:278).

5.6.1.11. Canavar Yortuları (Kasım)

Gagauz Halk Takvimine göre; 1 Kasım tarihinde *Aziz Demyan (Diman) Günü*, 8 Kasım tarihindeyse *Arhangel Mihail (Başmelek Mikail) Günü* kutlanmaktadır. *Canavar Yortuları*yla (*Kurtlar Bayramı*) alakalı olarak Gagauzlarda farklı görüşler mevcuttur. Beşelma Köyünün kimi sakinleri bu yortunun 11-14 Kasım tarihleri arasında kutlandığını söylerken, kimi sakinleri de 10-15 Kasım tarihleri arasında kutlandığını söylemektedir. Kongaz Köyündeysen 12-17 tarihleri arasında kutlandığı söylenir. Bu bayramın *Kurt Kültü*nün bir kalıntısı olarak Gagauz kültüründe yer edinmiş olabilir. Canavar Yortularındaki bazı davranışlarsa şu şekildedir: Bu günlerde bir kadın kocası için herhangi bir şey diyor veya örüyorsa, hatta kıyafete yama yapıyor dahi olsa, erkekler o kıyafeti giyerek, bir yerlere gidemez. Şayet kıyafeti giyip, tarlaya veya bir yerlere giderse ya kurtlar gelip hayvanlarına zarar verir ya da kurtlar onu kapar diye yaygın bir inanış vardır (Moşkov, 2021:279).

21 Kasım *Hz. Meryem'in Mukaddeme Günü (Vvedeniye vo Hram – Vedene Günü)* olarak kutlanmaktadır. Gagauzlarda bugünle ilgili olarak şöyle bir inanç vardır: Bugün hava bulutluysa yaz dönemi bereketli olur, şayet hava açıksa bereket olmaz (Manov, 2022:108). Bugüne ayrıca *Topal Canavar Yortusu (Topal Kurt Bayramı)* adı da verilmektedir. Daha önce de zikrettiğimiz üzere Gagauzlara göre bu bayramda tarlada bir kurtla karşılaşan kimse elbisesini çıkarıp,

mutlaka orada bırakmalı ve kaçmalıdır. Aksi durumda mutlaka kurt onu yakalar ve yer (Moşkov, 2021:279).

30 Kasım tarihi de *Aziz Andrey Günü* olarak bilinmektedir. Bugün evlenecekleri kişileri düşlerinde görmek için kızlar, yastıklarının altına bir mendil ya da kumaş parçası, erkeklerse kemer koyar. Bugünün gecesinde cadıların her yeri gezdiğine dair yaygın bir kanı da mevcuttur. Cadıları uzaklaştırmak adına Hıdırellez’de olduğu gibi avluya darı serpmeye geleneği de vardır (Manov, 2022:108).

5.6.1.12. Aralık

Dekabri, Kırım ve Hristos orucu olarak adlandırılan aralık ayının 4’ü *Aziz Varvara Günü*’dür. Bugün içinde kadınlar, çocukları kızamık ya da çiçek hastalığına yakalanmasınlar diye ballı pide ve sekiz köşeli *kolaç (Ekmek)* hazırlayarak, komşulara dağıtırlar. Çocukların çiçek hastalığına yakalanması durumunda bu hastalığın iz bırakmaması adına da yapılan *kolaçlara* çatal ve başka sivri şeyler saplanmaktadır. 5 Aralık *Aziz Savva Günü*’nde gençler kızakla kaymaktadır. 6 Aralık tarihinde kutlanan *Aziz Nikolay Günü*’nde erkekler bir evde toplanıp, balık yemeği yer ve eğlenirler. Bunun yanı sıra, izahatının yaptığımız üç günde, yani Aralık’ın 4 ile 6’sı arasında Gagauzlar hiçbir iş yapmazlar (Soroçanu, 2004:63-64).

Gagauzlarca 12 Aralık tarihi *Aziz Spirodon Günü* olarak kutlanmaktadır. 20 Aralık tarihinde de *İgnat Günü (İgnajdın)* kutlanmakta ve bugünün arifesinde koliva pişirilerek, kuru üzüm ile bal yenilir. O günün gecesindeyse ineklerin sütünü çalan cadılardan korunmak gerektiğine yönelik geleneksel bir düşünce vardır. *İgnat Günü*’nden Noel’e kadar yün işleri de yapılmamaktadır. Bu kurala uymayan kadınların doğumunun zor geçeceğine dair yaygın bir kanı vardır. Zira bu dönemde kutsal *Meryem* gebe kalmıştır (Moşkov, 2021:280; Manov, 2022:108-109). Bugün aynı zamanda adı *İgnat* olanların da bayramıdır. Adı *İgnat* olanların saçları kutsanmış suyla ıslatılıp, ömürleri uzun olsun diye kulakları çekilmektedir (Baboglu, 1993:5).

25 Aralık tarihinde Gagauzlar için *Noel Yortularının (Kolada- Kırım Günü- İsa’nın Doğumu)* başlangıcıdır. Özellikle Besarabyalı Gagauzlar Noel için, iki üç gün önceden domuz keserek, bu domuzun derisini çarık yapımı için ayırırlar. Onlara göre domuzun ön tarafı arkasından ince ise kış geçmiştir. Aksine ön tarafı arkasından kalın ise kışın geriye kalan kısmı sert geçecek demektir. Bu arada domuzun dalağına bakılarak, bir sonraki senenin nasıl geçeceği de tahmin edilir (Moşkov, 2021:280).

Noel arifesinde Gagauz çocukları, kutlamalar için “*Kral*” dedikleri yaşlı biri önderliğinde kutlama amacıyla prova yaparlar (Manov, 2022:109). Müteakiben “*Kolada (Bayram) Gezmesi* veya *Hey Hey*” adı altında gruplar halinde evleri ziyaret ederler. Her grubun gezeceği evler ise önceden belirlenmiş olup, ihlal yapılmamasına dikkat edilir. Gezmeler başladığında ev sahipleri çocuklara *kolaç* adlı simit-ekmek ikram edip, demir paralar verilmektedir. Akşam olunca çocuklar keçi maskesi takarak şarkılar ve türküler eşliğinde dolaşmaya çıkarlar. Yetişkinler ise çocukların söylediği şarkılara *hey hey* nidalarıyla katılırlar. Kızlar, sevdikleri erkekler için kolada çiçeği hazırlayıp, evin avlusunda çiçeği sevdiklerinin kalpağına takarlar. Bu gelenekler Bulgar, Rus ve Rumen Halklarının yanı sıra Ortodoks olan doğu halklarının hemen hemen hepsinde de görülmektedir. Gagauzlardaki bazı kutlamalardaysa Oğuz-Türkmen geleneklerinin izlerini görmek mümkündür. Özellikle keçi maskesi takılması geleneği Türkiye’de bazı köylerde baharın gelmesiyle, deve kılığında hane hane dolaşılmasıyla büyük benzerlik addetmektedir (Kvilinkova, 2001:23-24).

5.6.2 Mahalli (Yerel) Bayramlar

Gagauzlarda her yerleşkenin kendine mahsus olarak kutladığı bayramlar da bulunmaktadır. Mahalli bayramlar öncelikle o yerleşkenin dâhilinde bulunan kilisede kutlanmakta olup, Gagauzlar arasında “*Hram, Sobur ya da Sbor*” olarak adlandırılmaktadır (Moşkov, 2021:282). Örneğin; Varna Gagauzlarının kutlamış oldukları belli başlı yerel

bayramlar; *İçme Suyu*, *Kokarca* ve *Tekke-Karaağaç* bayramlarıdır. Varna'da bulunan Gagauzlara göre, içme suyu bayramı en büyük bayram olarak görülmektedir. Bu bayram her yıl rutin olarak 2 Ağustos tarihinde kutlanır. İçme suyu mevkiyse, Varna'nın 32 km güneyinde bulunan Kamçı Irmağı'na yakın olan Ak-Dere Köyü'ndedir. Burada *Ayazma* denilen bir pınar vardır. Belli günlerde şehit sayılan *Başdiyakos Stefan Yortusu*'nda bölge halkı buraya gelmektedir. Bu bayram, burada şifa edici bir su olduğunu düşünce gören Varnalı bir papazdan kaynaklanmaktadır. Gördüğü düşe istinaden dolaşan papaz, uzun arayışlardan sonra pınarın bulunduğu bölgeye gelmiştir. Nihayetinde köy papazı çağrılarak bu su kutsanmış ve bu yerel bayram ortaya çıkmıştır. Bayramla beraber çeşitli gelenek ve göreneklerde gelişme göstermiştir (Manov, 2022:112). Aynı geleneği, Türkiye'de de bazı bölgelerinde de görebilmek mümkündür. Özellikle *Ziyaret* olarak adlandırılan bölgeye gidip; yemek hazırlayıp, tüketmek ve bazı beklentileri karşılayacağına inanarak dua etmek gibi adetler günümüzde devam etmektedir.

Kokarca Bayramı da kokarca adı ile Varna bağlarında kutlanmaktadır. Burada aynı şekilde *Ayazma* adı verilen bir pınar vardır. Bu çeşmenin başında kocaman bir ağaç (Karaağaç) yükselmektedir. Sıtma hastalığına yakalananlar şifa bulmak amacıyla giysilerinden parçaları bu ağaca bağlayarak, süslerler. *Tek- Karaağaç Bayramı* da ufak farklılıklarla benzeri geleneklerin uygulandığı bayramdır (Manov, 2022:113).

Yerel bayramlar arasında, her Gagauz ferdinin kutladığı isim bayramları da bulunmaktadır. Ad günü olan kimseyi o gün gören ilk kişi, üzerine su dökmeye çalışır. Bu geleneğe göre ad günü olan kimsenin başına su dökmenin o kişiye şans getireceğine inanılmaktadır. Kendisine su döken kişiye, ad günü olan kişi ikramlarda bulunmak zorundadır. Bu kişisel bayramın yanı sıra Gagauzlar, her bayram arifesi ve cumartesi akşamları hava karardıktan sonra evleri kilden bir tütsüyle tütsülerler. Aynı gelenek bayram sabahı ve pazar gününde de yapılır. Pazar günleri ve önemli bayramlarda kiliseye gitmemek ise günah sayılır. Ayrıca bayram günleri, özellikle gün doğumundan sonra uyanmanın günah olduğuna inanılmaktadır. Bu kurala uymayan kişilerin parasının olmayacağına, ekinlerinden istediği verimi alamayacağına ve hiçbir işte şansının yaver gitmeyeceğine dair inanış vardır (Moşkov, 2021:282-283).

5.7. Gagauz Mitolojisi

Mitolojik unsurlar, milli kültür ve etnik kültürel değerlerin doğru anlaşılması bakımından başvurulabilecek ilk kaynaklardır. Dolayısıyla mitolojisiz bir halk veya topluluk düşünmek mümkün değildir (Uslu,2017:9). Bu minvalde asırlar boyunca; Bizans, Bulgar, Romen, Rus Çarlığı, S.S.C.B, Ukrayna ve Moldova bayrakları altında varlıklarını ortaya koyamayan ve sürekli asimilasyona maruz kalan Gagauzlar, azınlık psikolojisiyle sınırsız sarıldıkları dilleri gibi kültürlerini de muhafazakâr bir tavırla korumuşlardır (Dinç, 2022:11-12). Ancak idaresi altında kaldıkları milletlerin mitolojik değerlerinden kendilerini tamamen izole etmeyi başaramamışlardır. Bundan dolayı Gagauz Türkleri, Moldovanlar gibi "*Mit*" teriminin karşılığı olarak Rusçadan alınan "*Mif*" kelimesini kullanmışlardır. Bu kelime Yunancada öykü ve hikâye anlamına gelen "*Mitos*" kelimesiyle aynıdır (İsümbeli, 2005:208). *Mitoslar*, ilkel insan topluluklarının evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişiselleştirerek, yorumlamanın yanı sıra tam anlamıyla sırrını çözemedikleri hayatın, evrenin görüntülerine bir anlam kolaylığına bağlamak adına ortaya çıkan masalsi anlatılardır (Necatigil, 2000:7). Bu tanımlamaya rağmen herkesin anlayabileceği şekilde ortak bir mit tanımı ortaya koymak oldukça güçtür.

Gagauz Türklerinin mitolojik öğeleriyle ilgili kapsamlı ve akademik bir çalışma şu ana kadar yapılmamış olup, bu konudaki çalışmalara dair verileri Moşkov ve Manov'un müellifi olduğu kaynakların bazı bölümlerinden elde etmekteyiz. Ancak Gagauzlarda halkın yaratılışıyla ilgili mitlere rastlamak ise mümkün değildir. Lakin *ağaç-kurt-kuş-ateş-at-yer-su vb.* kültlerin izlerine rastlanabilir. Bu kültler eski *Proto-Türk Kültürü* öğeleri içinde yer alan ağaçtan yaratılma hadisesine benzer bir ağaç inanışının var olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir (Çobanoğlu, 2001:32-33). Günümüze baktığımızdaysa, Gagauzların nezdinde birçok mitin unutulduğunu ve inanırlılığını kaybettiğini görmekteyiz (Erendor, 2021:279). Gagauzların

Mitolojisini araştırmak için elde edilen mitolojik verileri üç farklı gruba bölerek incelemek ve değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Bu gruplar;

- Doğayla İlgili Olan Mitler ve İnanışlar
- Hayvanlarla Alakalı Mitler ve Hayvanların İnsanlarla Olan İlişkilerine Dair İnanmalar
- Mitolojik Varlıklarla İlgili ve İnanışlar'dır (İusiumbeli, 2005:209).

5.7.1.Doğa İlgili Mitler ve İnanışlar

Gagauzların kozmogoni (Dünyanın ve Evrenin Yaratılışı) ve coğrafi bilgileri, günümüzde birçok gelişmemiş topluluk örneğinde olduğu üzere eski mitlerin kalıntıları, efsaneler ve okul yaşamında elde edilen kısa bilgilerin karışımından ibarettir. Edinilen bu bilgiler sıklıkla birbirinin zıttı olabilmektedir. Ancak bu durum onların bir arada cemiyet hayatı yaşayabilmelerinin önünde ciddi bir engel teşkil etmediği gibi, inanmalarına engel değildir (Moşkov, 2021:211). Bizi bu çıkarımdaki sonuçlara ulaştıran mitolojik bakış ağırsıyla, doğa ve doğal olaylarla ilgili başlıklarımızı kısaca irdelemek faydalı olabilir.

5.7.1.1. Yer (Toprak) ve Gökyüzü

Gagauzlara göre, yeryüzü sarı bir öküzün boynuzları arasında durmaktadır. Öküz yorulunca yeryüzünü bir boynuzundan diğerine atmaktadır. Böylece depremler meydana gelmektedir. Bazılarına göre ise yeryüzü bir deniz balığının sırtında durmaktadır. Yeryüzüyle alakalı olan bütün bu mitolojik inanışlara rağmen Gagauzlar, yerin Tanrı tarafından yaratıldığına ve canlı bir varlık olduğuna inanmaktadırlar. Ancak mitolojik tasavvura göre ilkbaharda toprağı derin kış uykusundan uyandırmak için uzun bir sopa ile üzerine kırk kez vurulur. Toprağı ısıtabilmek adına ateş yakmaları ve sabah tan vakti düşen çiğin, toprağın nefesi olarak görölmesi yeryüzüne canlılık atfedildiğini göstermektedir. Yeryüzünün canlılığına ithafen Gagauzlar, yerin dört bir başına Allah'ın birer melek koyduğuna inanmaktadırlar. Bu meleklerin uyumadığına ve şeytanın yolladığı kötü yellerden insanları koruduğuna yönelik bir inanışları vardır (Manov, 2022:71). Toprak, ilk defa işlenmeye başladığında canlı olduğundan dolayı acıdan bağırdığı, karıkların ise kanla dolduğu söylenir. Fakat Tanrının toprağa dokunarak; *“ağlama ve kanını dökme! İnsanları besleyeceksin lakin zamanı geldiğinde hepsini sen yiyeceksin”* dediğine dair söylencelere rastlamak mümkündür. Bereketli ve iyi bir hasat dönemi olduğu dönemlerde yeri öpme geleneği bu canlılığa ithafen devam etmektedir (Moşkov, 2021:215) Gagauzların yeryüzünde hep aynı yönde ilerlediği takdirde denizlere varılacağı düşüncesi, Türk Mitolojisindeki yeryüzü tasavvuruna oldukça yakındır (Uçar, 2020:27).

Gökle ilgili düşünce tasvirlerine bakıldığındaysa Gagauzların gökyüzünü, yeryüzü üzerinde kristal bir kubbe olarak düşündüğü görölür (Manov, 2022:65). Onlara göre gökyüzü yedi katmandan oluşmakta olup, bu katmalarda sırasıyla; insanlar, periler, ilahlar, melekler vb. varlıklar yaşamaktadır. Yedinci ve son katmandaysa Allah'ın tahtı bulunmaktadır. Allah bu tahta oturarak, dünyayı gözetler. Gagauzların bu bakış ağırsına göre yaşadıkları yeryüzü aynı zamanda başka bir yerin gök kubbesidir (Güngör-Argunşah, 2002:44). Gökkuşağının ne olduğunu ise tam olarak anlamlandıramayan Gagauzlar, sadece altından geçildiği takdirde erkeklerin kadın, kadınların ise erkek olacağına dair bir inanışa sahiptirler. Gökkuşağı ilk çıktığında sahip olduğu renk de oldukça önemlidir. şayet gökkuşağı yeşil ve parlak bir renge sahip olursa o yılın bereketli olacağına, kırmızı-ekmeklerin kökünden kuruyacağına, üzüm ve arpanın bol olacağına inanılır (Moşkov, 2021:214).

5.7.1.2. Güneş, Ay ve Yıldızlar

Gagauz mitlerinde güneş, anne ve babası olan canlı bir varlık olarak tasarlanmıştır. Güneşin yeryüzünde özel bir adamı vardır ve o adam güneşi gezdirip, dolaştırır. Güneş ne denli yüksek yerlere çıkarsasa o derece ısıtmaz. Tam tersine ne kadar alçak yerlere inerse, yeryüzünü oldukça ısıtır ve bahçelerin kurumasına neden olur (Manov, 2022:65). Gagauz masallarında da

yer edinen güneşin, utanma hissi yaşayabileceğine inanılmaktadır. Güneş tutulması ve olayıyla alakalı olarak da farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları güneş tutulması sırasında kanatlı yılanın güneşi emdiğini söylerken, bazıları da bir kuyruklu yıldızın güneşi kuyruğuyla kapattığını inanmaktadırlar. Aynı inanış ay içinde geçerlidir. Yaz döneminde Gagauzlar, bazen güneşten yayılan ve *kulak* olarak adlandırdıkları iki ışık demeti görürler. Onlara göre bu görsel durum ise yağmurun habercisidir (Moşkov, 2021:212). Gagauzların güneşi cinsiyetçi bir yaklaşımla tanımladıklarını da görülmektedir. Bundan mütevellit bazı Gagauz mitlerinde güneşin erkek olduğuna, bazılarındaysa kadın olduğuna dair cinsiyetçi yaklaşım söz konusudur (Tylor, 1989:170). Türk Mitolojisinde de güneşin “*Dişi Ana*” olduğuna dair düşünce yapısına rastlanmaktadır (Çoruhlu, 2024:37).

Gagauzların ay ile ilgili mitsel tasavvuru, ayın dönemleriyle bağlantılı olarak şekillenmiştir. Bu nedenle ayın dönemleri olan; *yeni ay*, *bütün ay* ve *yarım ay* Gagauzların mitsel algılayışı açısından oldukça önemlidir. Ayın bir aylık süre içerisindeki bütün döngüsüne insani bazı vasıflar da yüklenmiştir. Dolayısıyla ayın tıpkı insanlar gibi; *gençlik*, *olgunluk* ve *yaşlılık* süreçlerini yaşadığı ve tekrardan doğmak için öldüğü şeklinde yaygın bir inanış vardır. Bir Gagauz ilk kez *yeni ayı* gördüğünde, hemen tarlaya bakmaya gider. Şayet insanlara ya da evlere bakarsa zarar gelebileceğini düşünür (Moşkov, 2021:213). Ayın ilk çeyreğinde tarla ve bahçe işlerine başlamak, aynı şekilde uğursuzluk sayılır. Gagauzlarca bu süreçte ne tarla ekilir ne de ağaç dikimi yapılır. Astronomik açıdan ayın üzerinde gözlenen figürlere aynı Rus halkı gibi dövuşen Habil ve Kabil görüntüsü gibi anlamlar yüklerler. Onlara göre ayın çevresindeki aylalar ise soğğun ya da yağmurun habercisidir (Manov, 2022:67). Bakıldığında ayın uç kısımları bozuk olarak görünüyorsa şayet onu kurtların ısırdığına inanılır. Bu inanç ise Orta-Asya ve Sibirya’daki Türkler arasında oldukça yaygındır. Proto-Türklerde hem güneş hem de ay (Kün-Ay) hükümdarlık simgesi olarak görülmüştür. Bilhassa Türk Kağanlarının hem güneşi hem de ayı saygı için selamladıklarına dair Çin kaynaklarındaki malumatlar bulunmaktadır (Erendor, 2021:280).

Gagauz Türklerine göre tıpkı güneş ve ay gibi yıldızları, Tanrı gökyüzünde güzellik olsun diye yaratmıştır. Onlara göre gökyüzündeki yıldız sayısı yeryüzünde yaşayan insan sayısına eşittir. Bu düşünce Türkiye Türkleri içerisinde de oldukça yaygındır (Erendor, 2021:280). Her insanın kendi yıldızı olduğu gibi bunların büyüklüğü kişinin sosyal durumuyla uyumludur. Misal olarak; kralların yıldızları büyük ve parlak iken, maddi durumu yerinde olanların ki biraz daha küçük, en alt tabakada olanların yıldızlarıysa en küçük ve az ışık verendir. Kişi öldüğündeyse yıldızının düştüğüne inanılmaktadır (Moşkov, 2021:213). Böylece Gagauzlar düşen yıldızın büyüklüğüne ve parlaklığına göre ölen kişinin sosyal statüsünün ne olduğunu anlayabilmektedir. Diğer yıldızlar ise şunlardır: “*Kervan Kıran Yıldızı*” (Altındaki Kervanları Yok Eden Yıldız) olarak tanımlanan batıdaki büyük yıldız olup, Tufan Olayından sonra görülmeye başlanmıştır. Gagauzlarca şekinden dolayı “*Araba*” denilen büyük ayı takımıyıldızdır. “*Saman Yolu*” denilen yıldız, bir sağdıçtan çalınan samanın dökülmesiyle ortaya çıkmıştır. “*Kuyruklu Yıldız*” ise savaş veya bir musibetin belirtisi olan yıldızdır (Manov, 2022:68).

5.7.1.3. Bulut, Gök Gürüldemesi, Şimşek (Çimşirik), Yağmur ve Rüzgâr (Lüzgar)

Gagauzların tasvirlerine göre; bulutlar, gök gürlemesi, şimşekler ve yağmur gibi doğa olayları *Aziz İliya*²⁵’nın (Hz. İlyas) kudreti ve iradesine bağlı olan hadiselerdir. Onlara göre bulutlar siyah ve beyaz renkli olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki ayrı renkteki bulut karşı karşıya gelince, beyaz bulutlar siyah bulutları mağlup eder ve böylece yağmur oluşur (Erendor, 2021:280). Gagauz tasavvurunda bulutların görüntüsü ise bildiğimiz jelatin olarak düşünülmüştür. Bunun yanı sıra onlara göre; *Aziz İliya* üç kır atın koşulmuş olduğu ateşten

²⁵ Ortodoks Hristiyan mitolojisinde Aziz İliya, aziz beş kardeşten biri olarak ifade edilir. Tanrı bütün yer ve gökyüzünü bu beş kardeş arasında paylaştırmıştır. Aziz İliya’ya; yaz ateşleri, yer altındaki afetler, gökyüzü ve kara bulutlar düşmüştür. Bkz. <https://bnr.bg/tr/post/100854659>

arabasıyla, bulutların üzerinde gezmektedir (Manov, 2022:68). Moşkov'a göre ise; Gagauzlar bulutları bir "Paça" gibi görüp, bu paçanın çok katı olduğunu ve *Aziz İliya*'nın bulutların üzerinde üç at koşulmuş ateşten arabası ile dolaştığını ifade etmektedir. Ona göre gök gürültüsü de bu arabanın tekerlerinden gelmektedir. Gök gürültüsünün sesi arttığında ise *Aziz İliya*'nın kızdığı düşünülür. Gagauzlara göre şimşek ise *Aziz İliya*'nın şeytana karşı attığı ok olarak görülür. Şeytanlar, bu oktan kurtulmak için insanların ve hayvanların arkasına ya da evlerin içine saklanmaktadırlar. Bu nedenle Gagauzlar, sağanak esnasında köpeklerle kedileri evden kovarlar ve kendilerine yaklaştırmazlar. İnaniş sonucu ortaya çıkan bu tepkiye tarlada çalışan çobanlar bile riayet ederler. Yılın ilk gök gürültüsü duyulduğunda sağlıklı olmak için demir ya da taş alınıp, alına vurulmasına dair ritüellere riayet edilir. Gagauzlara göre yağmur da gökyüzünden yağın su olup, pınarları ve nehirleri besler. Denizleri besleyen suyu, Allah özel olarak görevlendirdiği kişiler aracılığıyla tekrar gökyüzüne çıkartır. Görevlendirilen kişiler ise bu suyu gökyüzüne tulumlarla taşımaktadırlar. Yağmur yağarken aş yemek ise günah olarak addedilmektedir. Zira o anda Allah çalışmaktadır (Moşkov, 2021:213-214). Yağmur yağdırmak için ise günümüzde tıpkı Türkiye Türkleri gibi Gagauzlarda yağmur duasına çıkmaktadırlar. Özellikle kuraklığın baş gösterdiği mayıs ve haziran aylarında, Papaz önderliğinde yağmur duasına çıkılmaktadır. Yağmur duasında Gagauzların ellerine ikonalar alarak, dualar ve ilahiler eşliğinde tarlaları dolaştığı görülmektedir (Erendor, 2021:280).

Gagauzların rüzgârlarla (*Lüzger*) alakalı inanışlarıysa oldukça enteresandır. Rüzgârın yerden çıktığına ve yerden toz kaldıran şiddetli rüzgâra "*Yavruşka*" denildiği görülür. Bu toz girdabında şeytanın uçtuğuna, bu nedenle içinde kalan kişinin kati suretle hastalanacağına dair bir inanış vardır (Moşkov, 2021:214). Şiddetli rüzgârın ise felaket getirdiğine yönünde bir inanış görülmektedir. Bu bağlamda şiddetli bir rüzgâr çıkınca, bir yerlerde cinayet işlendiğine dair kuvvetli bir inanış gelişmiştir (Manov, 2022:70). Son olarak "*Çiğ*" oluşumuysa, hava ile topraktaki özel deliklerden çıkan su olarak açıklanmıştır (Moşkov, 2021:214).

5.7.1.4. Ateş ve Ses

Gagauzlar, ateşin canlı ve ruha sahip bir varlık olduğuna inanmaktadırlar. Ancak ruha sahip olan ateşle birlikte cansız ateş kavramına rastlamak da mümkündür. Cansız ateş, iki parça odunun birbirine sürtünmesi suretiyle elde edilir. İki çeşit ateş olduğuna dair inanışa, Altay ve Saha gibi Türk Topluluklarında rastlanmaktadır (Erendor, 2021:281). Gagauzlar, cansız ateş yöntemine koyunların toplu olarak hastalandığı dönemlerde başvurulmaktadırlar (Moşkov, 2021:215). Zira bu ateşin hastalıkları tedavi edici ve kötü ruhları kovma gibi işlevlere sahip olduğu düşünülmektedir. Onlara göre gün batımından sonra evden ateş çıkarmanın, bereketi götüreceğine dair bir inanış mevcuttur (Manov, 2022:70). Gagauz Türkleri ateşin arındırıcı gücüne de inanmaktadırlar. Benzeri şekilde Şamanist inanca göre de ateşin arındırıcı ve kötü ruhları temizleyici etkisi de vardır (İnan, 2015:68). Gagauzlarda ses denilen kavram ise kimi yerlerin sesi kendine doğru çekip, yeniden bırakması şeklinde tasavvur edilmektedir. Bu hadisenin; orman, uçurum vb. yerlerde olduğu kanaati hâkimdir (Manov, 2022:71).

5.7.2. Hayvanlarla İlgili Mitler ve İnanışlar

Hayvanlarla ilgili fantastik bilgiler farklı kültürlerde de yer almasıyla birlikte genelde birbirinden etkilenecek, türemiştir (Çoruhlu, 2024:261). Bu minvalde Gagauzlarının hayvanlarla ilgili inanışlarına bakıldığında, hayvanların yaratılışları ve hayvanlara atfedilen görevlerin çoğunlukla insanlarınkine benzer olduğu görülür. Hayvanların yaratılışıyla ilgili söylenceler incelendiğinde ise masalsı bir anlatıya rastlamak kaçınılmaz olabilir (Erendor,2021:281). Dolayısıyla Gagauzların mitlerindeki hayvan tasvirleri gerçeklik kavramından oldukça uzak olmakla beraber, günümüzde artık Gagauzlar hayvanların Allah tarafından yaratıldığını özümsemiş durumdadırlar.

5.7.2.1. At (Beegir)

Türklerle ilgili olan birçok efsane, destan ve hikâyede at sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı ve en değerli varlığı olmasına rağmen (Çoruhlu, 2024:274), Gagauz Mitlerinde Ortodoks inanın etkisiyle ve atın hareketli oluşundan dolayı içinde bir şeytanın oturduğu şeklinde bir inanış vardır. Atın Şeytan olarak tasvir edilmesi olayı ise şöyle anlatılmıştır: Hz. İsa doğunca bütün evcil hayvanlar, Onu Yahudilerin gözünden saklamak için hep saman taşımış ancak şeytan tarafından aldatılan at, saman getirmemiştir. Atın şeytan olarak görülmesine dair farklı bir anlatıda ise Hz. İsa'yı korumak için bütün hayvanların onu samanla kapatmaya çalıştığını ancak atın, samanı onun üzerinden atıp, bulunmasına neden olduğu söylenmektedir (Moşkov, 2021:217). Bütün anlatılara rağmen Gagauzlar için "at" hem yakın bir arkadaş hem de sevimli bir hayvandır (Manov, 2022:72-73). Birçok milletin mitlerinde yer alan "Kanatlı At" (*Pegasus*) ise Gagauz halk masallarında da yer almakta olup, cinler, periler ve ejderhalar için yaklaşılmaz olarak görülmüştür. Bundan dolayı geceleyin at üzerinde olan birine zarar veremezler. At nalının, atın büyü gücüyle ilişkili olduğu da düşünülmektedir. Bu nedenle at nalı evlerin bazı yerlerine nazarlık ve uğurluk olarak asılmaktadır. Gagauzlarda at şerefine düzenlenen tören ve bayramlar bulunmaktadır. Hastalıktan kurtulmak amacıyla koşu düzenlenmesi ise Gagauz Kültünde ata verilen ehemmiyetin bir göstergesidir (Iusiumbeli, 2005:216).

5.7.2.2. Kurt (Canavar)

Çin kaynaklarında, Türklerle ilgili anlatılarda yer verilen *Kurt Kültü* sadece Türklerde görülmemektedir. Türklerle akraba olan yakın topluluklarda da bu kültürün izlerine rastlamak mümkündür (Uslu, 2017:38). Doğal olarak Gagauzlarda kurtla ilgili muhtemelen atalarından kalan, oldukça gelişmiş olan bir kültürün izleri görülür. Steplerde yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan Gagauzlarda böyle bir kültürün gelişmiş olması doğaldır. Kurt, Gagauzlar için amansız bir düşman ve sıradan yöntemlerle kurtulmanın imkânsız olduğu bir kült haline gelmiştir. Kurt Kültünün kalıntıları olarak, Gagauz kadınlarının her türlü yün işlerinden kaçındıkları "Kurt Bayramı" (*Canavar Yortusu*) ortaya çıkmıştır. Kurdun bu bayramda dikilmiş kıyafetle steplere çıkan adamdan mutlaka o kıyafeti almaya geleceğine inanılır. Sadece bununla da yetinmeyip, kendisini veya hayvanlarından birini yiyeceğine inanılmaktadır (Moşkov, 2021:217). Kurtlardan kurtulmak adına sürekle avı da düzenlenmekte ve kurdun ısıracağı kuzu veya koyun Gagauzlarca yenilmemektedir. Zira kurdun ısırığı yüzünden bu hayvanların etinin zehirli olabileceğine yönelik yaygın bir inanış vardır (Manov, 2022:73). Kurt kelimesinin kullanılmasıyla alakalı olarak, yaygın bir tabu da vardır. Bu sebeple her kim kurdun adını anarsa mutlak suretle onu davet etmiş olur. Böylesi bir durumda kurt, katiyetle adının anıldığı yere gelecektir. Gelmesinin ne gibi sonuçları olacağı önceden kestirilemediği için, kurt kelimesini kullanmaktan çekinirler. Her ne kadar sürekle avı düzenleniyor olsa da, Gagauzlar açısından bu hayvan Tanrı temsilcisi olarak düşünüldüğü için öldürülmez. Ayrıca kehanette bulunduğu gibi, kılık değiştirerek, insanlara yardım edebilir ve geleneklere aykırı davranan kişileri cezalandırabilir. Bu bağlamda kurtların koruyucusu olarak Tanrı görülmektedir. İlaveten Gagauzlar, kuzey Kafkasya halklarından olduklarından dolayı kurt sureti aynı zamanda iyiliğin temsili olarak algılanmaktadır. Ancak diğer Türk Halklarında mevcut olan kurttan yaratılış mitinin, Gagauzlarda olmadığı görülmektedir. Lakin Gagauzların kurdun oluşumuyla ilgili mitlerinde; insanların, hayvanların ve cansız varlıkların öz niteliklerini yitirerek, birinden öteki sınıfa geçmeleri olayı diğer Türk Halklarında da görülmektedir (Iusiumbeli, 2005:216-217).

5.7.2.3. Köstebek ve Fare

Gagauz mitlerinde, köstebek insanlardan oluştuğuna dair masalsi formda anlatıya rastlanmaktadır. Gagauzların mitsel anlatısına göre: "Bir zamanlar adamın birinin dört oğlu varmış. Bunlar sürekli olarak toprak kavgası yaptığı için, babaları onları uzlaştırmak adına toprakları aralarında paylaşmıştır. Ancak onlar, bu paylaşmaya rağmen kavga etmeye devam etmişlerdir. Bu durum üzerine babaları çocuklarına beddua edip, Çocuklarım Allah sizi durmaksızın toprak kazdığı halde doymak bilmeyen yaratıklar suretine çevirsin demiştir. Allah

da onları köstebek suretine çevirmiştir.” Şimdi her köstebeğin kırk tane yığını olmasına rağmen yine de çalışmaya devam ederler. Köstebeğin insandan geldiğine dair inanca başka Türk Boylarında da rastlamak mümkündür (Boratav, 1994:63). Bir başka mitsel formda ise köstebekle ilgili tek çizgi üzerinde kırk tane mezar kazmayı başardığında Allah’ın ona göz bahşedeceğine dair bir inanış vardır. Ancak bunu başarmasının mümkün olmadığı gibi on veya on iki mezar kazdıktan sonra çizgiden sapacağına dair bir bilgi mevcuttur (Moşkov, 2021:218). Gagauzlara göre fareye baktığımızdaysa; sıradan bir ev faresinin kutsanmış bir parça ekmek yediğinde, yarasaya dönüşebileceğine dair bir inanmanın söz konusu olduğu görülür (Manov, 2022:72-73).

5.7.2.4. Kurbağa (Kurbaa)

Gagauzlara göre; Allah kurbağaları, şeytanın insanları zehirlemek için kirlettiği suyu temizlesin diye göndermiştir. Yağmur yağdıktan sonra etrafta çok sayıda küçük kurbağa olunca da gökyüzünden düştüklerine kanaat getirilir (Moşkov, 2021:218). Bu sebepten dolayı su kurbağasının öldürülmesi oldukça günahıdır. Kurbağa öldürmenin büyük günah olduğuna dair inanç günümüzde devam etmektedir (Iusumbeli, 2005:214).

5.7.2.5. Kaplumbağa (Kaplun Bua)

Gagauzlar da kaplumbağalarla ilgili tasvirlerde diğer hayvanlarda olduğu gibi masalsı formlar görülmektedir. Şöyle ki: ‘‘Gagauzlara göre kaplumbağa bir zamanlar yeni evlenmiş olan bir gelinmiş. Bu gelin kaynatasından oldukça utanırmış. Bir gün kaynatasının isteği üzere pide pişirmiş. Pidenin yarısını kendi yemiş, yarısını da köpek kapıvermiş. İşten dönen kaynatası pide isteyince, gelin utancından saklanacak yer bulamayarak, eleği yere koyup, üzerine de hamur teknesi çekmiş. Kaynatası bu durumu görünce çok kızmış ve geline lanet okuyarak; şimdi olduğun gibi ebediyen kalmanı Allah’tan dilerim demiş. Bu lanet üzerine gelin kaplumbağa oluvermiş’’ (Iusumbeli, 2005:214). Bu masalsı formun yanı sıra Gagauzlar dıştan kullanılan bir tedavi yöntemi olarak, kaplumbağa yumurtalarının fitiğa (Dökük) çok iyi geldiğine inanırlar (Moşkov, 2021:219) ve şifa niyetine, fitığın olduğu bölgeye bu yumurtayı sürerler (Manov, 2022:76).

5.7.2.6. Leylek (Lelek) ve Turna

Gagauzlarca leyleklerin yaratılışıyla ilgili şöyle bir hikâye anlatılmaktadır: ‘‘Leylekler bir zamanlar insandılar. Çok günah işledikleri için Allah onları sırtlarında kocaman bir sandık taşımakla vazifelendirmiş. Bir yere vardıklarında meraklarından sandığı açmışlar. Sandığın içinden yılanlar, kurbağalar çıkmış ve dağılmış. Allah onlara kaçan bütün yılanları ve kurbağaları topladıklarında tekrar insan olacaklarını söyleyerek, cezalandırmış. Bu nedenle leylekler sürekli olarak yılan ve kurbağa toplarlar’’ (Iusumbeli, 2005:215). Yine Gagauzlar ilkbaharda leyleklerin gelişini ilk kez görünce adetlerini sayarlar. Zira bu sayı, ürün hasat edildikten sonra elde edilecek şinik (Miktar) sayısını gösterirmiş. Aynı durum turnaların gelişiyile de alakalıdır. İlkbaharda turnaların gelişini gören genç kızlar: ‘‘Turnai gördüm, saçım uzasın!’’ diye bağıırırlar (Manov, 2022:74).

5.7.2.7. Kırlangıç (Hacı Kadıncık) ve Kedi

Gagauzlarca leyleğin yakın arkadaşı olarak görülen kırlangıcın, yaratılışıyla alakalı olarak iki mitin varlığından söz edilmektedir. Birincisine göre: ‘‘Kırlangıç vaktiyle mutsuz bir gelinmiş. Bu durumdan dolayı Allah’a kendisini neye olursa olsun çevirmesini ve böylelikle uçarak kurtulmayı dilemiş. Çünkü kaynatası bir haydut ve haramiymiş. Allah da onu kırlangıç yapmış.’’ Diğer anlatıda ise kırlangıç yine bir gelin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatıya göreyse: ‘‘Gün, bir kızı görünce ona aşık olur. Güneş olan anası oğluna kızı denemesini söyler. Gün, kızı çeşitli sınavlardan geçirdikten sonra, Güneş anasının tavsiyesi üzerine bir salıncak yapar. Bu kız salıncığa binince, Gün onu gökyüzüne çeker. Lakin bu işe sinirlenen kız, Gün ile yedi yıl konuşmaz. İşleri aldığı şekilden dolayı Gün başka bir kız getirerek, düğün hazırlıklarına

başlar. İki kız arasında kavga çıkar ve birbirini lanetlerler. Lanet sonucu biri kırlangıç diğeri ise kedi olur. O günden beri kedi kırlangıcı kovalamakla meşguldür''. Bu sebepten dolayı olsa gerek kırlangıç ötmesini Gagauzlar, bazı halklar gibi kırlangıcın kadınlarla konuşmasına benzetmektedirler (Iusiumbeli, 2005:215). Bu benzetimde kırlangıçlar, baharda geldiklerinde kadınlara; *işledin mi, dokudun mu, getir, keseyim grrr-ts* diye sorduklarını söylerler. Gagauzlarca kırlangıç yuvasını bozmak ise oldukça günah sayılmaktadır. Çünkü yuvasının bozulması durumunda o yıl tekrardan yuva yapamaz ve üreyemez (Moşkov, 2021:219).

Gagauzlara göre evde kara kedi bulundurmamak ise oldukça yararlı bir davranıştır. Kedi kendisini yalayıp, temizlerse şayet misafir geleceğine yorumlanır. Onlara göre yaşadığı eve bağlı olmayan kedi, sahibini sevmez ve sahibi ölünce sevinir. Kedinin su içtiği yerden su içmek ise dudakların çatlamasına ve yara olmasına sebebiyet verir (Manov, 2022:74). Oysa Proto Türk Kültürü ve Türk-İslam inancında kedi gayet temiz ve değerli bir hayvan olarak görülmektedir.

5.7.2.8. Karga (Garga) – Serçe ve Kartal

Gagauz mitlerinde karga, Türk-İslam inancında olduğu gibi uğursuz ve nankör olarak görülmektedir. Zira Hz. Âdem döneminde işlenen ilk cinayetten sonra Habil'in cesedini ne yapacağını düşünen Kabil'e, cesedi nasıl toprağa gömmesi gerektiğini gösteren hayvan karga olmuştur. Bu sebepten Gagauz Halkı, günümüz Türkiye'sinde de kullanılmaya devam eden, "Besle kargayı, oysun gözünü" atasözünün birebir aynısı olan, "Besle gargayı, gözünü çıkarsın" atasözünü oldukça sık kullanılmaktadırlar. Bunun yanı sıra, küçük çocukların süt dişleri düştüğü zaman diliminde, bu dişleri ufak ekmek parçası arasına koyarak, kargaların yemesi için sokağa fırlatırlar. Bu esnada da "Garga garga na sana kemik diş, ver bana demir diş" deyişini söylerler (Manov, 2022:75). Kargaların uzun ömürlü oluşuna dair suale ise Gagauz Türkleri şu mit ile cevap verirler: "Allah, insanları, hayvanları ve bütün kâinatı yarattıktan sonra peygamberlerden birini canlı su getirmesi için vazifelendirmiş. Peygamber gitmiş ve diri su çeşmesinden bir testi su alarak, geri yola koyulmuş. Yolda yürüyünce haliyle yorgunluk hasıl olmuş ve istirahat etmeye karar vermiş. Bu esnada uyuyunca testi yana düşmüş ve testiden su akmış. İki karga suyun aktığı yere konarak, bu sudan içmiş. Bu hadiseden sonra kargalar üç yüz yıl kadar yaşamaya başlamıştır" (Iusiumbeli, 2005:215). Gagauzlara ait olan bu mitten de anlaşılacağı üzere yine masalsi bir form kullanıldığı görülür.

Serçeye ilgili mitler incelendiğindeyse, 20. asrın ilk yarısına kadar Gagauz Türkleri tarafından yapılan, bugün ise sadece anlatılarda yaşamaya devam eden bir kurban ritüeli oldukça dikkat çekicidir. Onların inanişine göre tutulan *Kolada Orucu* bitiminde, hiç başka et yenmeden mutlaka serçe kuşu kesilip, yenmeliydi. Çünkü serçe etini yiyenin, serçenin hafifliğine ve hızına sahip olacağı düşüncesi oldukça kuvvetliydi. Bu inanişin yanı sıra, Gagauzlara göre serçenin suretinde bereket vardır (Iusiumbeli, 2005:215-216). Kurban eti olarak serçenin kullanılması, Altay ve Povoljie Halklarında da görülmektedir (Kvilinkova, 2001:10)

Protestan olan Aziz Luka, yazılarını her zaman için bir kartal tüyü ile yazdığı Gagauzlarca kartallara ateş etmek büyük günah olarak addedilmiştir. Bu yüzden Aziz Luka'ya ait olan ikonalara bakıldığında yanında daima bir kartal resmi görmek mümkün olmuştur (Manov, 2022:75). Nihayetinde bir bütün olarak; kartal, serçe ve diğer kuşlarla ilgili mitlere baktığımız zaman, Gagauz mitlerinde bir kuş kültü oluştuğuna yönelik çıkarıma ulaşılabilir.

5.7.2.9. Baykuş (Kukumav) ve Gugukkuşu (Kukukkuşu)

Gagauzlara göre; baykuş bir evin bacasına tünerse, bu durum bahtsızlığa işaret eder. Şayet ona ateş edilip, vurulmaz ise o evden mutlaka bir ölü çıkacaktır.

Gugukkuşu'yla ilgili inanişe göre ise özellikle ilk baharda onun sesini duyan adamın işinin kolay olacağına, kadınlarınsa erkek çocuk doğuracağına inanılmaktadır (Manov, 2022:75). Bunun yanı sıra ilk kez bu kuşun ötüşü duyulduğunda mutlaka ne kadar öttüğünü

saymak gerekir. Zira bu ötüş sayılarının o yıl gerçekleşecek buğday hasadına dair bilgi vereceği yönünde bir inanış mevcuttur (Moşkov, 2021:219).

5.7.2.10. Yılan (İlan) ve Boa Yılanı (Balauru)

Gagauzlarda, yılanın içinde bir şeytan yattığına inanılmaktadır. Bundan dolayı öldürülmesinde hayır olduğuna yönelik bir algı vardır. Öldürülen yılanın ise hemen toprağa gömülmesi gerekir. Çünkü ölü yılan ortalığa atıldığında, leşin üzerine sineklerin üşüşeceğine ve yılanın zehrini çevreye yayacağına inanılmaktadır (Manov, 2022:76). Yılan öldüren insanın günahların affa uğrayacağına inanılmaktadır. Sıradan küçük yılanların yanı sıra ılıman iklimlerde yaşayan boa yılanın Gagauzlar tarafından bilinmesi ise oldukça ilginçtir. Onlara göre bu yılanlar halen sazlık ve yüksek yerlerde yaşamaya devam etmekte ve oradan koyunlar ile hayvanlara saldırarak, yutmaktadırlar. Yine diğer yılanlara göre boa yılanı her zaman başı dik bir şekilde ve insan gibi ıslık çalarak, dolaşır (Moşkov, 2021:219). Son olarak bir malın koruyucusu ve insanlarla komşuluk halinde olan iyi huylu yılanların var olduğuna dair inanışlar da mevcuttur (Manov, 2022:76).

5.7.2.11. Saksagan (Saksan) ve Tavuk (Tauk)

Gagauz mitlerinde saksagan için şeytanla kardeşlik yaptığına yönelik inanış olduğu görülmektedir. Bu sebepten dolayı atları şeytandan korumak için ahır kapısına korkuluk mahiyetinde içi doldurulmuş saksagan asmak gibi bir inanışın mevcut olduğu görülmektedir (Moşkov, 2021:219; Manov, 2022:76).

Tavukla ilgili mitlere baktığımızdaysa; Gagauzlara göre şayet bir tavuk horoz gibi ötüyorsa, bedbahtlık olmaması adına kati suretle o tavuk kesilmelidir. Bir horoz ise gece yarısı yerine akşam saatinde ötüyorsa, köyde hırsızlık olacağına inanılmaktadır (Moşkov, 2021:219; Manov, 2022:75). Neye inanarak yapıldığına yönelik bilgi olmamakla birlikte, kuluçka için eski bir erkek şapkası kullanma inanışı da bulunmaktadır (Moşkov, 2021:219).

5.7.2.12. Arı (Kuvan), Örümcek (Payak-Payacan), Bit ve Uğur Böceği (Kalina)

Kaynaklarda arılarla ilgili bilgiler oldukça kısıtlı olmakla beraber sadece başkasının arılarını çalan kimsenin uzun yaşamayacağına inanılmaktadır. Zira arıların, Tanrı için mum ürettiğine yönelik inanış bulunmaktadır (Moşkov, 2021:220; Manov, 2022:77).

Gagauzlar bir örümceğin öldüren kişinin kırk gün boyunca günahlarının affedileceğine inanılmaktadır. Zira örümcek, kendisi gibi ağ öremediği için Meryem Ana ile alay etmiştir (Moşkov, 2021:220; Manov, 2022:77). Diğer bir inanışa göreyse; şayet örümcek yukarıdan aşağıya doğru sarkmış haldeyse, dokunulmaması gerektiğine inanılır. Çünkü bu durumda, bir kimsenin yola çıkacağına inanılır (Manov, 2022:77).

Gagauzlar saflıklarından dolayı, biti olmayan kişinin de insan olduğuna inanmak istemezler. Onlara göre her insanın mutlaka biti olmalıdır (Moşkov, 2021:220; Manov, 2022:77). Çünkü Hristiyanlık inanışı ortaya çıktığında, bütün yaratıklar vaftiz kurnasında vaftiz edildikleri halde yalnızca bit vaftiz edilmemiştir. Bu yüzden bit onlara göre iğrenç bir hayvandır (Manov, 2022:77).

Uğur böceğiyle alakalı olarak yalnızca Gagauz çocuklarının bir uğur böceği yakaladığında “Uç, uç, kalina” dediklerine yönelik malumat bulunmaktadır (Moşkov, 2021:220; Manov, 2022:77).

5.7.3. Mitolojik Varlıklarla İlgili İnanışlar

Gagauz Türkleri; eski kültürlerinden ve kendi inançlarından miras olan birçok öğeyi günün şartlarına uyarlayarak, yeni mitler ve inanışlar tasavvur etmişlerdir. Gagauzlarca

oluşturulan bu yeni tasavvurlar ve mitler ise genellikle insan şeklinde düşünülmüştür. Bu mitolojik varlıklar şu şekilde sıralanabilir: *Talisim, Cadı, Rusali, Çarşamba Karısı, Cuma Babusu, Pazar Ana, Mogucu, Cuma, Lohusacı ve Devler*. Bu varlıkları, her ne kadar bazı Gagauzlar gördüklerini ifade etmiş olsa da onlara göre iki kişi bir aradayken onları görmek imkânsızdır. Bundan dolayı genellikle insanlar tek başına kaldıkları zaman kendilerini göstermektedirler. Ancak günümüzde bu mitolojik varlıklar Gagauzlar arasında inanırlığını kaybetmeye başlamıştır. Buna rağmen bazı mitolojik varlıklar, yalnızca çocukları korkutmak amacıyla kullanılmaktadır (Erendor, 2021:278-279).

5.7.3.1. Talisim (Tılsım)- Cadı ve Rusali

Gagauzlar, insanoğlunun vücut ve ruh dışında üçüncü bir ruhsal yapısının olduğuna inanan bir topluluktur. Bu ruhsal özelliğin gölge gibi bir forma sahip olduğu düşünülmektedir. Gagauzlar dışında anlaşılmaz bir inanış olduğu için, yalnızca Talisimın geçtiği Gagauz öykülerinden yola çıkılarak, birtakım olasılıklara ulaşmak gerekir. Bu inanışlarına göre köylerde yapılan toprak evler hariç, bir kilise, bir köprü ya da büyük ve karmaşık bir yapı inşa edilmeden önce mutlaka bir insan kurban etmek gereklidir. Kurban verilen kişinin tılsımının inşa edilecek olan yapıyı gece-gündüz koruyacağına, aksi halde kâğıt gibi dağılacağına dair bir inanç gelişmiştir. Bu ilkel inanışın, değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmesi olasılık dâhilinde olmadığı için, günümüzde Gagauzlar atalarının yaptığı gibi bir davranış sergilemeyip, sadece o kişi üzerine sihirli işlem yapmak gerektiğinin yeterli olacağına inanılmaktadır (Moşkov, 2021:261). Kerpiç yapıların ise kurban istemeyeceğine inanılmaktadır (Erendor, 2021:284). Bunun yanı sıra büyük bir yapı inşaatı için, insan kurban etme inancına sadece Gagauzlarda değil; *Sırp, Bulgar, Romen ve Yunan* uygarlıklarında da rastlamak mümkündür (Manov:2022:59).

Gagauz Türkleri, kötü işlerle uğraşan kişileri ise “*Cadı*” diye tanımlamışlardır. Onlara göre cadılar genellikle kadın olur. Ancak gereklerini yerine getirdikten sonra her insan cadı olma potansiyeline sahiptir (Moşkov, 2021:172). Cadı olabilmek için bir tavuk yumurtasını 40 gün boyunca civciv çıkıncaya dek koltuk altında taşımak gerekir. Onlara göre, çıkan civciv biçimi şeytanın ta kendisi olur. Bu civciv ile çeşitli ritüeller yapıldıktan sonra ise kişi cadı olur. Cadı, bir insanın ya da bütün ailenin mutluluğunu ortadan kaldırabilir (Manov, 2022:57-58).

Gagauzların inandığı bir diğer kötü ruh ise Rusların da inandığı “*Rusalka*” denilen denizkızının başka bir formu olan “*Rusali*”dir (Moşkov, 2021:173). Bu isim aynı zamanda Hristiyanlık öncesi Slav toplumunun, ırmaklarda var olduğunu düşündükleri perilere verilen isimdir (Kurat, 2014:12). Rusaliler; şarhoş, dinsiz veya deli kişi suretinde görünebilirler. Ayrıca *Rusali Çarşambası* denilen günde, dere boyu ve tarlalarda da görmek mümkündür. Halk arasında görünmeleriyle ilgili birçok dini rivayet vardır (Erendor, 2021:284).

5.7.3.2. Çarşamba Karısı, Cuma Babusu ve Pazar Ana

Rus- Bulgar Halkları arasında da bu üç mistik varlığa benzer mitolojik varlıklar vardır. Ancak tasvirleri oldukça farklıdır. Gagauzlar, bu üç mistik varlığı; beyaz kıyafetler giymiş ve ellerinde bastonları olan yaşlı kadınlar olarak tasvir ederler (Moşkov, 2021:174). Bu varlıklar; ormanlarda, çöllerde ve bağlarda, insanlardan uzak bir şekilde yaşarlar. Bu varlıkların görevi, dini bakımdan kutsallığı olan işlemez günlerin (*Çarşamba, Cuma ve Pazar*) arifesindeki akşamlarda insanların kesinlikle iş yapmamasını takip etmektir. Söz konusu zamanlarda bunlar köyleri dolaşarak, pencerelerden insanlara bakar ve iş yapan kimse olup, olmadığını takip etmeye çalışırlar. *Örneğin; bir kadın ip örüyorsa, elinden çıkırgını alarak, ip örmesini engellerler*. Her hafta tekrar eden bu günlerin dışında bu üç kadın karakterden her birinin, yılda bir kutlanan birer tane büyük bayramı da vardır. Bu bayramların kutlandığı günler: *Büyük Çarşamba, Büyük Cuma ve Büyük Pazar* diye adlandırılmıştır. Bu günler kutsal haftanın (*Paskalya Bayramından Önceki Hafta*) çarşamba ve cuma günleri ile her yıl daima pazar gününe denk gelen Paskalya Günü’dür. Bu üç yaşlı mitsel varlık arasında aynı zamanda bir hiyerarşi de söz konusudur. Bu hiyerarşinin en üstünde Pazar-Ana görülüp, kendisine “*kadın*”

ya da ‘‘baba (Yaşlı Kadın)’’ adı kullanılmaz ve *Ana* denir. Hiyerarşide ondan sonra Cuma Babusu ve Çarşamba Karısı gelmektedir (Manov, 2022:61).

Gagauzlarda bu varlıklara benzeyen diğer bir mistik karakter daha vardır. ‘‘Saguk Ana’’ diye isimlendirilen bu karakter, çeşitli nazar dualarının okunuşu aşamasında karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu karakterle ilgili olarak Gagauzların pek fazla bilgisi yoktur. Bunu yanı sıra Bulgarların ‘‘Kara Konço’’, Sırların ise ‘‘Karakoncola’’ adını verdikleri mistik karaktere, Gagauzlar ‘‘Karakanzal’’ ismini vermektedirler. Ancak bu mistik varlıkla ilgili de hiçbir malumat yoktur (Moşkov, 2021:174-175).

5.7.3.3. Mogucu (Gogucu-Gogu) ve Çuma

Gagauzlar arasında Mogucu diye adlandırılan mitolojik varlıklar hakkında da kesin bir tasvir bulunmamakla birlikte bu varlıklar için siyah elbiseler giydikleri, uzun karışık saçlarının olduğu, korkunç bir görüntüye sahip oldukları ve çocukları kaçırdıklarına dair rivayetler vardır. Günümüzde bu varlıkların isimleri telaffuz edilerek, sadece çocuklar korkutulur (İusiumbeli, 2005:217). Bu nedenle bu varlıklar Ruslardaki *Buka* benzeri bir karakter olarak görülür. Zira Ruslardaki bu varlıklar da çocukları korkuturlar. *Çuma* diye adlandırılan mitolojik varlık ise Gagauzların tasvirinde; soluk yüzlü ve kalkık burunlu bir kadındır (Moşkov, 2021:176). Bu tasavvura rağmen hem insan hem hayvan suretinde olup, kasaba ve köyleri gezerek, insanlar ve hayvanları hastalandırdığı düşünülür (İusiumbeli, 2005:217).

5.7.3.4. Lohusacı (Bet Karısı - Albastı)

Gagauz Mitolojisinden kaynağını alan bir diğer mitsel varlık ise kadın suretinde tasvir edilen *Lohusacı*’dır. Genellikle kötü ve tekil bir ruh olarak tasvir edilen bu varlık, bazen üç kız kardeş olarak tasavvur edilmektedir. Gagauzlara göre bu mitolojik varlık, lohusalara musallat olup, lohusayı öldürebilir veya bebeğin düşmesine neden olabilir (İusiumbeli, 2005:219). Ancak Lohusacı her seferinde öldürmeye fırsat aramaz. Onlara göre bu ruh bebeğin kaderini de yazmaktadır (Erendor, 2021:285). Gagauzlar arasında yaygın olan inaniş’a göre lohusacılar, bebeğin dünyaya gelişinden sonraki üçüncü gece geldiklerinden dolayı, doğum yapan kadın ve bebek yalnız başına bırakılmamalıdır. Anne ve bebeği koruyabilmek adına da annenin yastığının altına; makas, çivi, bıçak vb. demirden yapılmış aletler konulmakta, odada süpürge bulundurulmakta ve kırk gün boyunca odanın ışığı açık bırakılmaktadır. Ayrıca odayı bu varlıktan korumak için buharlar yapılmaktadır. Akşam vakitlerinde ise odanın kapısının önüne kor halinde olan ateş de konulmaktadır. Çünkü onlara göre ateş; kötü ruhların oda içerisinde dolaşmasını engelleyeceği inancı vardır. Son olarak Lohusacılarla ilgi benzeri inanişları, Türk boylarının büyük bir kısmında görmek olasıdır. Albastının demircilerden ve ocakçılardan korkması inaniş, diğer Türk Boylarında da bulunmaktadır (İusiumbeli, 2005:219).

5.7.3.5. Nazar

Gagauzlar hastalıkların önemli nedenlerinden biri olarak nazarı görmektedirler. Onların inanişına göre kötü nazara herkes sahip olmaz. Yalnızca memeden geç kesilen ve bir kez kesildikten sonra tekrar herhangi bir nedenden dolayı meme verilen kişiler kötü nazara sahip olur. Bir kimseye nazar değdirmemek adına ise hiçbir zaman o kişiyi, sahip olduğu hayvanları, diğer diğer kazanımlarını övmemek ve şaşırmamak gerekir. Örneğin; birileri başkasının yeni doğan buzağılarına şaşırsa, onlara göre kati suretle o buzağılar ölür (Moşkov, 2021:176). Gagauzların nazara dair bu inanişları, diğer Türk Boylarında olduğu kadar Türkiye Türkleri arasında da oldukça yaygındır. Esasen başka milletlerin nazarla ilgili çok fazla inaniş yokken, Gagauzların bu inaniş’a sahip olması Türkleri dolayısıyla çok şaşırtıcı değildir.

5.7.3.6. Dev İnanışı (Tepe-Göz)

Gagauzların inanmış olduğu bir diğer mitolojik varlık ise devlerdir. Onların tasavvuruna göre devler ikiye ayrılmaktadır. Birinci tür devler, iri yapılı insan suretinde tasvir edilen

varlıklardır. Bu varlıklar insanlara kötülük yapmaz ve aynı insanlar gibi iktisadi ve içtimai bir hayat sürerler. Çoğunlukla ormanlarda ve mağaralarda yaşarlar. İkincisi tür devler ise tepelerinde tek gözü olan (Tepe-Göz) iri yapılı yaratıklar olup, koyun ve insan yiyen kötü yaratılışlı ruha sahip yaratıklardır (Iusiumbeli, 2005:218-219; Manov, 2022:77-78).

Devlerle ilgi tasvirlerine bakıldığında bir diğer ayrımın cinsiyet ve adlandırma boyutlu olduğu görülür. Onlara göre erkek olan devlere sadece “Dev”, dişi olan devlereyse “Dev Babu” denir. Ancak Gagauzların erkek devlerle malumatları oldukça azdır. Lakin karakter olarak, dişi devlerle aynı olduklarını düşünülmektedir. Erkek devler; kötü, hain, güçlü ve kuvvetli olup, insanlarla ilişki kurmaya eğilimlidirler. Dişi olan devlerse; duygusuz ve donuk kalpli olduğu halde insanlara karşı tutkulu eğilimleri olan yaratıklar olarak tasvir edilmişlerdir (Manov, 2022:78).

Devler, eskiden tamamen Tepe-Göz sınıfına girmekteydiler. Bunlar Gagauzlara göre baş yapısının alın ortasında tek gözü olan, iri yapılı insan formunda tasvir edilmişlerdir. Yine Gagauzlara göre Kafkasya’da yaşamaktadırlar. Söylence bilimsel olarak, Tepe-Göz Hikâyesinin başka milletler arasında yayıldığını görmek mümkün olmakla beraber, Türk-Tatar ve Oğuz Türkleri arasında yoğun olarak benimsendiği görülmektedir. Gagauzlardaki Tepe-Göz söylencesiyle, Oğuz Türkleri arasındaki Tepe-Göz söylencesi incelendiğinde, Gagauzların Türk topluluklarıyla köken bağlantısının ne denli yakın olduğu anlaşılabilir. Ancak Oğuz Türklerine ait anlatılarla karşılaştırılınca Gagauz söylencesi oldukça kısa kalmasına rağmen, ayrıntılara daha fazla yer vermektedir. Bunun yanı sıra Oğuz Türklerinin anlatılarında, Tepe-Göz ile savaşan bir kurtarıcıdan bahsedilmesine karşın, Gagauz söylencelerinde böyle bir kahraman yoktur (Manov, 2022:79).

5.8. Gagauz Kültürü ve Medeniyetine Papaz Mihail Çakır’ın Katkıları

Madrid Büyükelçisi Kâmil Koperler’in raporunda yer edinen ve kendini Türk sayması takdire şayan diye malumat verdiği (Arat,2021:114); Başpapaz, eğitimci, yazar ve tarihçi vasıflarına sahip olan Mihail Çakır hakkında da bazı bilgiler vermek Gagauz kültürü açısından oldukça faydalı olabilir.

Mihail Çakır, bugün itibarıyla Türk Irkından geldiklerini kabul eden Gagauzların bu idrakine kültürel ve medeni boyutta katkı sağlayan, Gagauzların “Ay-Boba” diye benimsedikleri tarihi figürlerden biridir. Sadece Türkler ve Gagauzlar için değil, Ruslar, Moldovanlar ve Romenler içinde oldukça önemli bir teolog (*Din Bilgini*) olmasının yanı sıra bir kültür elçisi ve yazardır (Erendor, 2021:299). Çakır, 27 Nisan 1861 günü Çarlık Rusya’sı yönetiminde bulunan Çadır köyünde dünyaya gelmiştir. Osmanlı İdaresi döneminde Dobruca’nın Karadeniz kıyısındaki Şabla Köyünde yaşayan Gagauz Papaz Yançu Çorbacioğlu sülalesinden geldiği bilinmektedir (Arat, 2021:114). İlkokul eğitimini de Çadır köyünde alan Çakır, teoloji eğitimi almak üzere Kışinev’de bulunan *Din Seminaryası*’nda dini eğitim görmüştür. Mustafa Kemal’in doğum yılı olan 1881 yılında bu okuldan mezun olunca laik ve dini eğitim veren iki ayrı okulda öğretmen olarak çalışmıştır. Bu okullarda; Rusça, Eski Slavca, Matematik ve Tabii Bilimler gibi dersleri vermiştir. Bununla da yetinmeyip, papazlık görevlerini üstlenmiştir. Besarabya Rus ve Romen hâkimiyetleri döneminde yaşayan Çakır, fevkalade Rusça, Moldovanca ve Romence konuşmaktaydı. Belki de bu sebepten dolayı 1884 yılında Rusça ve Moldovanca yayınlar temsilciliğine seçilmiş, 1905-1906 yılları arasında ise Yerel İdare Meclisi’nde milletvekili olmuştur. Genelde Hristiyanlık üzerine yazılar yazan Çakır, diyalog adamı olarak Ruslar ve Romenlerle gayet iyi geçinmiş hatta Rus Çarlığının Balkan Halklarını Ortodokslaştırma çalışmalarından faydalananarak, Moldovanlar ve Gagauzlara dini eğitim vermiştir. Gagauzların eğitim fırsatlarından yararlanabilmesi adına da Rus ve Romen devlet idarecilerinin desteğini almaya gayret etmiştir. Bu faaliyetleriyle Rus Çarlığına bağlı dönemde, Moldovanların kendi dillerinde ibadet yapabilme hakkının verilmesini de sağlamıştır. Kendisinin Rusça, Moldovanca ve Gagauz Türkçesiyle yayınlanmış yaklaşık 34 eseri vardır. Bu eserlerden bizim için en önemli olanı ise dönemin koşullarında ortaya çıkan aşırı milliyetçi yaklaşımlara karşı Gagauzların kendisine kendi kökenlerini araştırması isteğiyle kaleme almış olduğu “*Besarabiela Gagauzların İstorieasa*” (*Besarabyalı Gagauzların Tarihi*) adlı

makalesidir. Bu makale 1934 yılında Kişinev’de Romence yayın yapan bir dergide yayınlanmıştır (Arat, 2021:114-115-116). Mihail Çakır bu çalışmasında Gagauzların halis Türk olduğunu ve kullandıkları Gagauz Türkçesinin de halis Türk Dili olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Gagauzlar; Uzlardan ve Oğuz soyundan gelmektedir (Çakır, Kişinev:23). Gagauzların ve bölgede yaşayan diğer Hristiyan Ortodoks unsurların Ruhani başkanlığını yapan Çakır, çalışmanın çok öncesinde artan milliyetçi baskılar neticesinde Gagauz Kimliğini ve tarihini ifade etme imkânı aramıştır (Karpat, 1996:290).

1931 yılında Bükreş’e Büyükelçi olarak atanan Hamdullah Suphi Tanrıöver, güven mektubunu sunar sunmaz Gagauzların milli lideri konumunda bulunan Papaz Mihail Çakır ile görüşmüş ve çalışmaları hakkında malumat almıştır. Yapmış olduğu çalışmaları ve eserleri Ankara’ya rapor eden Tanrıöver, Çakırın önemli bir Türk figürü ve milliyetçisi olduğunu Atatürk’e bizzat raporunda belirtmiştir. *Papaz Mihail Çakır ise Besarabyalı Gagauzların Tarihi Kitabını imzalayarak, Mustafa Kemal Atatürk’e göndermiştir. Mustafa Kemal kitabın bazı satırlarını çizerek, yan bölümlerine de notlar alarak, teferruatlı şekilde okumuştur. Bu kitap şu anda Anıtkabirde yer alan Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesinde yer almaktadır.* Mustafa Kemal üstün hizmetlerinden dolayı Çakır’a bir diploma ve nişan gönderip, Ankara’ya davet etmiştir. 1937 yılında 1938’de davete arzulu şekilde icabet etmek istediğini söyleyen Mihail Çakır, ne yazık ki 8 Nisan 1938’de ziyaretini gerçekleştirilmeden vefat etmiştir (Arat, 2021:117-118). Çakır, zor bir dönemde Gagauzlar için mühim çabalar harcamakla yetinmeyip, Ortodoks Kilisesinin gelişimi için de hatırı sayılır vazifeler icra etmiştir.

Gagauzların Türkleşme olgusunun Mihail Çakır’ın rolü oldukça büyüktür. Zira onun sayesinde Türk-İslam kimliği gibi, Türk-Hristiyan kimliği de ilmi çevrelerce benimsenmiştir. Kaleme aldığı eserler sayesinde, Türk Tarihi hakkında yapılan araştırmaları inceleyerek, milli bilince uygun olarak Gagauz kültürünün ve milli kimliğinin sınırlarını belirlemiştir. Aynı zamanda kültür üzerinden hareket ederek, Gagauzların Bulgar ve Yunan kökenli olduğu tezlerinin içinin boş olduğunu ispat etmiştir. Böylece Gagauz Türk Kültürünü esas alan görüşlerin oluşmasına çok önemli katkılar sunmuştur. Dini ve siyasi liderliğini üstlenmiş olduğu Gagauzların kimlik bilincinin oluşum aşamasında temel olan görüşleri ve çalışmaları Gagauzlar tarafından da özümsemiştir.

5.9. Yazı, Dil ve Edebiyat

Gagauzlar; kültürlü, eğitilmiş ve öğrenim görmüş bir Türk topluluğu olmadıklarından ötürü kendilerine has bir yazı ve edebiyat geliştirememişlerdir. En eski yazı ve edebiyat örnekleri sadece Rum Harfleriyle yazılmış olan Karamanlîca (Karaman Türkçesi) kitaplardan ibarettir. Kitapların içeriğinde, genellikle azizlerin hayat hikâyesi ya da dualar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra kitapların son bölümlerinde ünlü kişilerin kimi öyküleri de yer verilmiştir. Gagauzlar; düşüncelerini, masallarını, destanlarını ve türkülerini ise sözlü olarak nesilden nesile aktarmışlardır. Hatta yalnızca bu işlerle uğraşan, adına “*okumuşlar ya da masalcılar*” denilen kişiler bile vardır. Okumuşlar genel olarak sözlü öğütler vererek, gelecek üzerine öngörülerde bulunur ve ahlaki birtakım fikirler hakkında toplumu bilgilendirirlerdi. Masalcılar ise uzun kış gecelerinde bir araya toplanan kişilere, sözlü edebiyatta önemli yer edinen masalları anlatırlardı. Masalcılar genel olarak gerçeküstü söylemlerle olayları betimler ve bu olayları ebedileştirmek adına türküler söylerlerdi (Manov, 2022:125).

5.9.1. Gagauz Türkçesi

Gagauzların söylencelerinin dile getirilmesinde kullanılan Gagauz Türkçesi, genel hatlarıyla sözlü olarak Türkiye Türkçesine oldukça yakındır. Ancak kullanılan alfabeden dolayı Gagauzların Türkiye Türkçesine tamamen yabancı olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Gagauzlar dini dile sahip olduklarından dolayı ayinlerini ya Bulgarca ya da Rumca (Yunanca) yapmaktadırlar. Oysa ayin gerçekleşikten sonra verilen vaazlar Türkçedir. Belli bir dönem okullardaki eğitim-öğretim faaliyetleri de Bulgarca ve Rumca yapılmıştır (Moşkov, 2021:12). Her ne kadar Gagauz dili üzerinde Bulgarca ve Rumca etkisi olsa da Gagauzların dili, Oğuz

Lehçe Grubu içerisinde, Oğuz-Türk alt grubuna dâhildir. Bu yüzden Gagauz Türkçesi, Türkiye ve Azeri Türkçesine genetik ve tipolojik özellikler açısından benzerlik göstermektedir. Gagauz Türkçesi, gelişim aşamasında Kıpçak Türkçesinden de bazı özellikler almıştır. Lakin aynı zamanda Oğuz sözcük ve gramer yapısını korumuştur (Güleç- Duru Özkaya, 2022:464). Örneğin; Beşelma Köyünde konuşulan Gagauz Türkçesi, oldukça sade ve güzeldir. Kuzey ve güney arasındaki farklar ise yok denecek kadar azdır. Gagauz Türkçesinde özellikle Anadolu Ağzında kullanılan ‘‘otak’’ ev, ‘‘tomak’’ yün çorap, ‘‘bildir’’ geçen yıl, ‘‘gücük’’ şubat ayı, ‘‘sınaşmak’’ alışmak gibi birçok kelimeye sahiptir. Bu duruma rağmen Gagauz Türkçesine, kültürleşmenin nihai sonucu olarak; Rumca, Bulgarca, Romence ve Rusçadan birçok kelime geçmiştir (Karpat, 1996:291). Bu dillerin etkilerini kısaca özetlersek; Gagauzlar tinsel (Manevi) yönden Rum yönetimi altında olduklarından dolayı Rum okullarına ve kiliselerine gitmişler ve haliyle Rumca öğrenmişlerdir. Ancak eğitim amaçlı yaşantılarına rağmen gündelik hayatta Türkçe konuşmaya özen göstermişlerdir. Haliyle gündelik yaşamda Türkçe, bir müddet konuşmaların etkisiyle Rum dilinin etkisi altında kalmıştır. Buna rağmen III. Yaakim sıfatıyla İstanbul Patriği olan Varna Rum Metropoliti Yaakim, 1867 yılında İstanbul Patrikliğine vermiş olduğu raporda, Gagauzları ‘‘Türkçe konuşan Elenler’’ olarak tanımlamıştır. Raporun hazırlandığı zaman zarfında Gagauzlar ise Rum Metropolitiğiyle ilgilerini keserek, Varna’da Papaz Konstantin tarafından kurulan Bulgar Kilisesi Cemaatine bağlanmışlardır. Çocuklarını ise yeni açılan Bulgar okullarına göndermeye başlamışlardır (Manov, 2022:28). Gagauzların bu aşamadan sonra Bulgar dilinin etkisi altında kaldıklarını görülmektedir. Belli bir dönem de Romanya Krallığı hâkimiyeti altında yaşayan Gagauzların aynı şekilde Romen dilinin etkisi altında kaldığı görülmektedir. 1945-1990 arası döneme bakıldığında Rus Dilinin Gagauzlar arasında hâkim dil olduğunu görülmüştür. Romence’den sonra Gagauzlar arasında Rusçanın hâkim dil olmasının temel nedenleri olarak; Rusçanın, Romence’den daha prestijli bir dil olması ve Gagauzların o dönem izlemiş oldukları politikalar gösterilebilir. Çünkü Gagauz Yeri siyasetçileri birçok meselede kendilerini Romen olarak gören Moldovanların yerine Rus yanlısı bir siyaset benimsemişlerdir. Bu durumun farkında olan Moldovya idaresi, Rus etkisini kırmayı denemişse de muvaffak olamamıştır (Kılıç, 1997:40). Günümüzde Rusçanın Gagauz Yeri’nde varlığını devam ettirmesindeki en önemli etken Rus dilin ortak dil olarak benimsenmesidir (Bulgar, 2016:382). Nihayetinde Rusçanın etkisiyle uzunca bir süre Kril alfabesini de kullanan Gagauzlar, 29 Ocak 1993’te Latin Alfabesini kabul etmişlerdir. Ancak kullanacakları harfleri tespit etmelerine rağmen uygulamaya geçerek, Latin alfabesiyle yayın yapmaları biraz zaman almıştır. Nihayetinde Gagauzlara ait olan ‘‘Ana Sözü Gazetesi’nin’’ 25 Eylül 1993 tarihli sayısının tamamen Latin Harfleriyle yayınlanmasıyla bu süreç tamamlanmıştır (Arat, 2021:218). Yapılan çalışmaların nihai sonucu olarak, Gagauzların kullandığı 32 harfli Latin Alfabesi tamamlanmıştır (Karpat, 1996:291).

Gagauzlar, hürriyetleri kısıtlandığı ve dillerinin fonetiğine uygun alfabeye yazma imkanı tanınmadığı için romanlarını, tiyatrolarını ve şiirlerini oluşturamamışlardır. 1930’lu yıllarda Papaz Mihail Çakır’ın Gagauz Türkçesi’yle kaleme aldığı dua kitapları, sözlük çalışması ve Gagauzları Tarihi gibi çalışmalardan sonra Gagauz dilinde edebi faaliyetler, ancak 1950’li yıllardan sonra Dimitri Karaçoban ile başlamıştır. Gelişen süreçle beraber Gagauz Edebiyatında; Dionis Tanasoğlu, Nikolay Baboğlu, Todur Zanet, Todur Marinoğlu, Stefan Kuroğlu, Mina Köse, Stefan Bulgar, Petri Yalancı gibi milli romantik duyuş tarzıyla edebi eserler ortaya koyan şair ve yazarlar yetişerek, Gagauz edebiyatının öncülüğünü yapmışlardır (Dinç, 2022:21). Esasen yeni Gagauz edebiyatı dil ve muhteva bakımından oldukça zengin özelliklere sahip olup, derinlemesine incelenmeye hak kazanmış bir edebiyattır. Ana Sözü Gazetesinin idaresinde bulunan Todur Zanet ise Gagauz edebiyatının ifade edilmesinde birinci dereceden rol oynamıştır. Şöyle ki; S.S.C.B.’nin dağılmasından hemen önce Gagauz Yüksek Sovyet’i Moldova Meclisi’nin özerklik taleplerini reddettiği ve görüşmeleri sonraya bıraktığı bir dönemde, Türkçeyi resmi dil ilan etmişti. Akabinde Türkçe kullanımının yaygınlaşması adına Ana Sözü Gazetesi’nin çocuklar için Kırılgaç adında bir ek yayın yayınlaması kararlaştırılmıştı (Erendor, 2021:172-190).

5.9.2. Türkü, Mâni ve Ağıt

Gagauzlar arasında müzik kalitesine karşın türkü söylemek hiç de yaygın olan bir durum değildir. Zira Gagauzların sözlü geleneği arasında, istenmediği sürece bir kimsenin her hangi bir yerde türkü veya şarkı söylemesi ayıp sayılmaktaydı. Bu yüzden Gagauzlar, ancak bir kiliseye gittiklerinde ya da bayram ayinine katıldıklarında, nadiren de olsa türkü ya da şarkı söylerler. Bu şarkıları, kısa dörtlükleri olan maniler ve uzun olan türküler şeklinde ikiye ayırabiliriz. Maniler, genellikle iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde diğer Türk Halklarında olduğu gibi doğadan bir olay anlatılır. Örneğin; havada süzülen bir kuş, suda yüzen bir ördek vs. bir giriş yapılır. İkinci bölümde ise bu olayla insan hayatı arasında şiirsel bir paralellik kurulmaya çalışılır. Ancak birinci ve ikinci bölüm arasında bağlantı yok denecek kadar azdır. Hatta bazen bu bağlantı hiç olmadığı gibi, sadece şiirsel üslup ve kafiye bakımından birleşmektedir. Lakin etnoğrafik açıdan Gagauz manileri, günümüzde varlığını devam ettirdiği için çok önemlidir. Türkü denilen uzun şarkıların büyük çoğunluğu ise Bulgarlar, Moldovanlar ve Osmanlı Türkülerden alınmış izlenimi vermektedir. Zira Türkülerin içinde yabancı bir dilden gelen çok sayıda kelime bulunduğu gibi Gagauzların dil yapısına aykırı sözcükler de vardır. Halk sanatında Gagauzların türkü yazma konusunda mahir oldukları söylenebilir. Misal olarak; Gagauzlarda şiir ve türkü yazmayı kendilerine meslek edinmiş olan kimseler vardır (Moşkov, 2021:80). Türkü yazmayı meslek edinen kimselere bütün Türk Toplulukları içinde rastlamak mümkündür. Zira Türk Halklarının hemen hemen hepsinde Gagauzlarda var olan, âşık ve ozan geleneğinin benzeri formlarını görmek mümkündür. Yine bu türden meslek erbabının olması sözlü edebiyat açısından oldukça önemlidir.

Gagauzlarda özellikle ani veya kaza sonucu ölen kimseler için ağıt yakma geleneğinin ne zamandan beri var olduğu kaynaklarda yer almamaktadır. Böyle bir hadisenin zuhuru durumunda, ölen kişinin ailesinin taziye Cenaze Ozanı davet etmesi ve ozanın yakılan ağıtları dinleyip, bütün dinlediği ağıtlardan bir nevi “*Ballada (Ağıt)*” yazması da Gagauzların Türklüğü açısından oldukça önemlidir. Ozana bu iş karşılığında para ve yiyecek verilmekte ve yazdığı ağıt ezberlenerek, dilden dile dolaşır (Moşkov, 2021:80). Benzeri durumu Anadolu’yu yurt tutan bütün Türkler arasında kayıtsız şartsız olarak görmek mümkündür.

5.9.3. Deyim ve Atasözleri

Gagauzlar tarih boyunca pek çok kültürle karşılaşmalarına rağmen, günümüze kadar kendilerine ait olan birçok deyim ve atasözünü muhafaza etmeyi başaramışlardır. Bu deyim ve atasözleri Gagauzların dünyaya bakış açılarını, etik değerlerini, dini inanışlarını ve gelenek-göreneklerini idrak etmemize yardımcı olmuştur (Armağan, 2016:427). Bunun yanı sıra Gagauzlar adlı eserin müellifi Atanas Manov eserinde bu konuya dair yaklaşık 799 deyim ve atasözüne yer vererek, konuya dair anlamlandırma boyutuyla bizlere yardımcı olmaktadır. Eserde verilen bazı atasözlerine ve deyimlere bakarsak, Türkiye Türkçesiyle birebir benzer olduğu görülür. Örneğin;

- Akacak kan, başta (damarda) durmaz.
- Akıl (veren) çok, para (veren) yok.
- Nice anası, ö(y)le danası.
- Ağlamayan (susan) uşağa (çocuğa) meme vermezler.
- Akılsız başın zahmetini (cezasını) ayak çeker.
- Bıçak yarası onulur (iyileşir), dil yarası onulmaz (iyileşmez).
- Çok gezen çok bilmez, çok çeken çok biler (bilir).
- Çok laf de(ği)rmende olur.
- Damna (Damla) ne kadar küçük ama deler taşı.
- Düşmeyen kalmayan bir Allah’tır.
- Sakla samanı, gelir zamanı (Manov, 2022:131-154).

Bütün bu örnekler Türk Topluluklarının maddi ve manevi değerlerini yansıtmanın ötesinde samimi bir üslup barındırmaktadır. Sözdizimsel özellikler bakımından her ne kadar

farklı olsa da, semantik (*Anlambilimsel*) açıdan da bütün insanlığa hitap edilmektedir. Gagauz Türkçesinde yer alan deyim ve atasözlerine genel olarak bakıldığında, Gagauz söz varlığını oluşturan alıntı sözcüklerin, deyimlerde ve atasözlerinde kullanılmadığı görülmektedir. Anonim özellikte olan deyim ve atasözlerinde kullanılan akrabalık adları, genellikle Türk Halklarında kullanılan ortak sözcüklerin yanı sıra ortak temalar olarak işlenmiştir (Armağan, 2016:430).

5.9.4. Destanlar

Gagauz Destanları, hemen hemen bütün folklor malzemesi ve halk edebiyatı mahsulleri gibi henüz tam anlamıyla derlenmediği gibi tasnifi yapıp, değerlendirilmemiştir. Bu yüzden kaynak olarak sadece Ukrayna'nın *Reni*, *Akimovka*, Moldova'nın *Çadır-Lunga* Bölgelerinden ve Kazakistan'dan derlenmiş destan parçaları bulunmaktadır. Bu derlemeler; *Köroğlu*, *Tepe-Göz* gibi destan parçaları ve kaynağını tarihi olaylardan alan manzumeler şeklindedir. Gagauzların trajik geçmişinin ürünü olan ve *Ballada (Türkü)* olarak literatüre giren manzumeleri de destanlaşmış manzumeler olarak kabul etmek gerekir. Destan, Epos, Legenda olarak tanımlanan bu metinleri; yapıları, üslupları ve motifleri bakımından da tam bir incelemeye tabii tutmak gerekir. Bu sayede hem Gagauz kültürünün mahiyeti izah edilebilecek hem de Türk Dünyası içinde Gagauzların yerinin belirlenmesinde kolaylık sağlanacaktır. Gagauzların önemli müelliflerinden biri olan Dionis Tanasoğlu 1990 yılında Kişinev'de yayınlanan "*Ana Dili*" isimli ders kitabında Geroyluk Eposu yani Dastanar (Destanlar) başlığı altında destan ve epos kavramlarının açıklamasını vermiştir. Onun yaptığı bu izahat, Türkçe Destan kavramını açıklayan Nihat Sami Banarlı'nın tanımlamalarına oldukça yakındır. Zira Banarlı Legenda'yı; tarihten önce veya tarihin kuruluş asırlarında söylenen efsaneler olarak tanımlamıştır. Epos'u ise; tarihi seyir içerisinde kahramanlar ve kahramanlıklar hakkında oluşturulan destanlar şeklinde açıklamıştır (Dinç, 2022:13-14-15). Bu tanımlamalardan sonra şimdi Gagauzlara ait olan destan parçalarıyla ilgili başlıkları inceleye başlayabiliriz.

5.9.4.1. Köroğlu Destanı

Gagauz varyantına göre İzmir'in köylerinde yaşayan Köroğlu, Anadolu varyantına göre ise Bolu'da yaşamıştır. Yakın arkadaşı olan Ayvaz ile Anadolu'da yapmış oldukları yiğitliklerin türküsü ise Gagauzlar arasında aynı şekilde oldukça yaygındır. Onlara göre Köroğlu kervanları ve zenginleri durdurarak, onlardan baş (Haraç) alıp, toplanan bu paralarla yoksullara yardım edermiş. Bir müddet sonra bu kahraman Dobruca Bölgesine geçmiş ve orada da aynı şekilde kahramanlıklar sergiledikten sonra Anadolu'ya dönerek, vefat etmiştir. Gagauzlar tarafından ona ithaf edilen Ballada'nın (Türkünün) bir parçası ise şöyledir:

*Ben bir Köroğlu'yum, daada (Dağda) gezerdim,
Çalıya-çırpya kelle dizerdim,
Esen lüzgardan (Rüzgardan) izler seçerdim,
Kimsem yoktu, Balkan'da yalnız gezerdim.
Demir topuzlan kelle ezerdim,
Ben edi (Yedi) daaya (Dağa) hıkmederdim (Hükmederdim).
Geçenden başını isterdim (Manov, 2022:171).*

Dikkat edildiği takdirde bu türkünün bazı mısralarının Gagauz ruhunu yansıttığı kanısına varılabilir. Türküdeki "*Kimsen yoktu Balkan'da yalnız gezerdim*" cümlesi, hayatlarını tarım ve hayvancılıkla geçiren, soydaşları olan Osmanlı Devleti tarafından sırf Hristiyan oldukları için başka milletlerin nüfusu dairesi içerisinde gösterilen, Gagauzların yalnızlığına ithaf edilmiş gibidir (Dinç, 2022:31-32).

5.9.4.2. Tepegöz Destanı

Gagauzların Tepegöz Destanı, Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan Basat'ın Tepegözü öldürmesi hikâyesine oldukça benzemektedir. Gagauz hikâyelerinde anlatılan bir versiyona göre: *Üç arkadaş çalışmak ve para kazanmak üzere çıktıkları bir yolda Tepegöz ile karşılaşılır. Tepegöz gençleri beş bin koyununa bakmak için yanında çalışmaya ikna eder. Böylece mağarasına götürdüğü gençlerden birine bakır kazandaki suyu kaynatmasını, kaynayınca da kendisine haber vermesini ister. Genç su kaynayınca Tepegözü çağırınca, Tepegöz genci kaynar suya atarak, yer. İkinci genci de çağırarak, aynı şekilde onu da yer. Üçüncü genç de Tepegözün çağırması üzerine yanına giderken, kuzulardan birisi dile gelerek; dikkatli olması gerektiğini söyler. Üçüncü genç kaynayan suyu Tepegözün başından aşağı dökerek, gözünün kör olmasını sağlar. Gözü kör olan Tepegöz, genci yakalayabilmek için koyunları teker teker yoklayarak, dışarı çıkarmaya başlar. Bu hadise üzerine aynı kuzu, bir koyun kesip postunu üzerine geçirerek dışarı çıkmasını söyler. Bu sayede Tepegözün elinden kurtulan genç, Tepegözün elinden aldığı yüzüğü de kuyuya atar. Yüzüğün ardından kuyuya düşen Tepegözün üzerine taşlar atarak da Tepegözü öldürür* (Dinç, 2022:17-18).

Gagauzlardaki Tepegöz, Oğuz Türklerindeki Basat'ın Tepegözü öldürmesi destanıyla (Ergin, 2001:152-163) aynı olmasının yanı sıra tepe ve göz sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu isim devin gözünün alın ortasında bulunduğunu bizlere göstermektedir. Bu bağlamda, Tepegözle ilgili anlatıların Oğuz, Gagauz ve Sırp versiyonları birbirine oldukça yakındır (Moşkov, 2021:233).

5.9.4.3. Diğer Destanlar

Gagauz Destanları diğer Türk Destanlarının büyük bir bölümü gibi ya henüz tamamlanmamış ya da birkaç edebi türün özelliklerini bir arada yansıtan eserlerdir. Gagauzlara ait olan bu sözlü edebiyat örnekleri aynı zamanda Gagauz Türklerinin tarihleri ve kültürel birikimlerinin izlerini taşımaktadır. Gagauzlar, tarihi Türk boylarının birbiri üstüne geçen kültürlerini Balkan ve diğer Hristiyan milletlerden aldıkları farklı unsurlarla sentezlemişlerdir. Bu nedenle Gagauz Destanlarında, Altay ve Orta Asya kültüründen izlerin yanında Oğuz Kağan'ın danışmanı Uluğ Türk'ün yerini Hz. İsa'nın 12 havarisinden öykünmüş on ikilerin alması örneğinde olduğu gibi ortasında yer aldıkları Balkan, Slav ve Ortodoks kültüründen değerler görmek mümkün olmuştur. Öte yandan Gagauzlar; Aşık Gaarip, Arzu ile Kanber ve Şah İsmail gibi destanlarında, Osmanlı Dönemine ait İslami özellikleri destanlarına taşımışlardır. Kimi zaman birbiriyle çatışan bu değerleri ve kültürel özellikleri ise kendi mahalli kültürleri içerisinde sentezleyip, yeni renkler elde etmişlerdir (Özkan, 2007:18-19).

Gagauz Türklerinde bu destanların yanı sıra Kazakistan'da yaşayan Gagauzlardan derlenen Dengiboz Destanı, 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbini Anlatan Destan gibi birçok destana da rastlamak mümkündür (Dinç, 2022:15-21).

5.9.5. Gagauz Rakam Sistemi

Bulgaristan'ın bağımsızlığından önce, Bulgaristan'da yaşayan ve okuma-yazma bilmeyen Gagauzlar, rakamları ifade eden bir takım özel işaretler kullanmaktaydılar. Bu işaretleri veren tablo şöyledir:

I	II	III	III	C	CI	CII	CIII	CIII	O
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
⊕	⊕	⊕C	⊕O	⊕⊕	⊕⊕O	⊕⊕O	⊕⊕⊕	⊕⊕⊕O	
15	20	25	30	40	50	60	70		

$\oplus \oplus \oplus \oplus$ 80	$\oplus \oplus \oplus \oplus \oplus$ 90	+ 100	+ $\oplus \oplus \text{II}$ 142	++ 200	+++ 300	++++ 400
C+ 500	C++ 600	C++O 610	O+ 1000	O+1 10001	VS.	

Tablodaki işaretler ise şöyle hesaplanmaktadır: Bir çizgi=1; iki çizgi=2; üç ya da dört çizgi=3 veya 4; yarım tekerlek=5; yarım tekerlek ve bir çizgi=6; bir tekerlek=10; bir orta çizgili tekerlek=15; istavrozlu tekerlek=20; bir artı =100 vb. şekildedir. Aynı zamanda rakamlar, birbirinden tire ile ayrılmakta olup, çeşitli rakamların toplamıysa ayrılan sayıların miktarınca fasulye tanelerinin bir araya toplanmasıyla olur. Daha sonra genel toplam elde edilmek üzere bunlar sayılır (Manov, 2022:171-172).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir milleti yaşatan ve var eden temel unsurların başında sahip olduğu kültür gelmektedir. Bu minvalde tarihte Türk Kimliğini ve Türk gücünü temsil eden yegâne kuvvet Türk Kültürü olmuştur. Türk Kültürü, kaynağını Orta-Asya'dan alıp, üç kıtadan beslenen temel dokusunu kaybetmeyen canlı bir varlıktır. Bu varlığa sahip olan Türk Toplulukları ise yayıldığı alanlarda kendine has özellikler göstermekle beraber, karşılaştığı kültürler ve dini yapılardan etkilenecek, yeni sentezler oluşturmuştur. Doğal olarak oluşturulan bu yeni kültürel birikim ise dünya medeniyetini etkilemiştir. Günümüzde gelişen ve genişlemeye devam eden bu kültürel yapı, Balkanlar ve Doğu Avrupa coğrafyasındaki Türk Toplulukları için de oldukça önemlidir. Türklüğünü unutan ya da baskılara maruz kalmamak adına belli etmeyen unsurlar arasında milli kimliğin keşfedilme sürecine büyük katkı sağlamıştır. Zira bir unsur ya da topluluk, kültürel dokularını keşfetmeden etnik kökenlerini bulamaz.

Her ne kadar batılı araştırmacılar tarafından Türk unsurlarının Orta- Asya'dan hareketle Doğu Avrupa ve Balkanlar coğrafyasına Kavimler Göçü ile geldiği yönünde yaygın bir kanaat olsa da son dönemde yapılan araştırmalar sanılanın aksine Kavimler Göçü öncesinde de Şamanist olan birçok Türk unsurunun ve topluluğunun Avrupa içlerine doğru hareketlendiği yönünde görüşler ortaya çıkarmıştır. Bu durum bize Churchill'in ilk defa kullandığı "*Tarih tekerrürden ibarettir*" sözünü hatırlatmaktadır. Bununla birlikte göç kavramı, bir kavmin ya da topluluğun kaderini kökten etkileyen birçok unsuru içinde barındırır. Zira mevcut yaşam alanlarını terk eden her topluluğun yeni yaşam alanları aramaya başlaması ve bu yeni yaşam alanlarındaki topraklar üzerinde söz sahibi olmaya çalışması, sanılanın aksine oldukça zorlu bir süreçtir. Zor olmakla beraber bu süreç, topluluğun kaderi ve geleceği üzerinde oldukça mühim rol oynamaktadır. Bu nedenle kimi popüler metinlerde kaynağı İbn-i Haldun'a dayandırılan "*Coğrafya kaderdir*" cümlesi, izahını yapmaya gayret ettiğimiz süreci kısaca bize tanımlamaktadır.

Fransız İhtilalinin Balkanlar ve Doğu Avrupa coğrafyasında ortaya çıkardığı milliyetçilik akımına müteakip, şiddetli çatışmaların yaşanması ve Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmesi, Gagauzların ilim dünyasına fark edilmesi sürecini hızlandırmış ve 19. Asrın son çeyreğinde Türk kökenli olabileceklerine dair bazı görüşlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ancak bu görüşlerin olgunlaşmadığı Osmanlı idaresi döneminde Gagauz Türkleri sırf Hristiyan oldukları için Türkçe konuşmalarına rağmen gayr-ı müslim nüfus dairesi içerisinde gösterilmişlerdir. Zira Osmanlı kimlik esası tamamıyla Ümmetçilik kaidesine bağlıydı. Bu nedenden dolayı tarihi kökenlerini ancak Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında keşfetmeye başladığımız Gagauz Türklerinin, Doğu Avrupa ve Balkanlar coğrafyasına nasıl yerleştikleri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Dolayısıyla bu belirsiz durum, birçok araştırmacının Gagauzlara karşı yakın ilgi göstermesini sağlamıştır. Ayrıca bu ilginin temelinde, Gagauzların asırlarca toprağa bağlı olarak yaşaması ve Türkçe'yi Anadolu ağzına yakın olarak kullanmaları da yatmaktadır. Zira Hristiyanlığı kabul eden birçok Türk unsuru, bölgede yerleşmiş olan Slavlarla kaynaşarak, kullandığı dili unutmuş ve yeni bir kimlik ortaya çıkarmıştır. Ancak Gagauzlar bu tespite aykırı davranarak hem dil yapılarını hem de kültürlerini korumakla kalmayıp, milli bilinçlerini de muhafaza etmeyi başaramışlardır. Gagauzların göstermiş olduğu bu başarıyı anlayabilmek için geçmişi de çok iyi analiz etmek gerekmektedir. Zira Doğu Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı, Bulgar Despotluğu, Romanya Krallığı, Sovyet Rusya ve Moldova hâkimiyeti altında uzunca bir zaman geçiren, aynı zamanda hâkimiyeti altında yaşadığı birçok devletin kültürel baskısına maruz kalan Gagauz Türklerinin kimliklerini koruyabilmelerini mucize olarak görmek gerekir. Zira Balkan devletleri ve Rusya, Gagauzları kendi bakiyesi olarak tanımlama eğilimiyle hareket edip, birçok nazariye ortaya atmışlardır. Bütün bu tezlere karşın Gagauz aydınlarını ve halkını dinleyen dönemin Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu ile Bulgaristan Varna Türk Konsolosluğu ise Gagauzlarla ilgili raporlar hazırlayarak, Türkiye'ye göndermişlerdir. 1931 yılında Romanya Bükreş Büyükelçiliği görevine getirilen Hamdullah Suphi'nin çalışmaları sayesinde ise Gagauzların Türklüğüne yönelik ilgi artmaya başlamıştır. Hamdullah Suphi Bey, Gagauzlarla alakalı bilgi vermekle yetinmeyip, Gagauz Türkleriyle yakın alaka içinde hareket etmiştir. Bu alanın nihai sonucu

olarak Türkiye'ye çok sayıda Gagauz genci eğitim-öğretim faaliyetleri için getirilmiştir. Gagauz yaşam alanlarında da fazla sayıda Türkçe eğitim veren okullar açılmıştır. Ancak bu süreç 2. Dünya Harbi'nin patlak vermesiyle sekteye uğramıştır.

Günümüzde sadece Moldova'da değil, dünyanın birçok farklı ülkesinde de Gagauz Türklerine rastlamak mümkündür. Ancak Gagauzlar yoğun olarak Moldova Cumhuriyeti sınırları dâhilinde yer alan Gagauz Yeri Özerk Bölgesinde varlıklarını devam ettirmekte olup, içişlerinde serbest dış işlerinde ise Moldova merkezi hükümetine bağlı olarak karar alan bir otonomiye sahiptirler. Ancak bu otonomisin geleceğine dair Gagauzlar arasında birtakım kaygılar söz konusudur. Zira Moldovanlar, gelecek yıllarda akrabaları olan Romenlerle birleşme arzusundadırlar. Böyle birleşmenin gerçekleşir ise Gagauzların otonomiyle elde etmiş olduğu siyasi ve sosyal kazanımlara ne olacağı belirsizdir. Şayet Gagauzlar, Moldovanlarla birlikte hareket edip, Romanya'ya tabi olur ise Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki Türk varlığının bu gelişmeden nasıl etkileneceği de ayrı bir belirsizlik konusudur. Gagauzların, Romanya Krallığı hâkimiyeti döneminde uğradığı siyasi-sosyal ve kültürel baskılar düşünüldüğünde, söz konusu Moldova-Romanya birlikteliğinin Gagauzlar açısından olumlu olabileceğini düşünmek hatalı olacaktır. Gagauz Türkleri açısından bir diğer önemli problem ise Ukrayna'nın Odessa ve Reni Bölgelerinde yaşayan Gagauzlardır. Genel olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşan Ukrayna'daki Gagauz kitlesi, Rusya-Ukrayna Savaşının tam olarak ortasında kalmış durumdadırlar. Bu nedenle soydaşlarımıza yardımcı olmak adına bu kitleyi Gagauz Yeri'ne taşımak yerinde bir karar olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, R. (2010). *Prof. Harun Güngör Armağanı*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Amanjolov, S. A. (1994). Kazakistan'daki Gagauzlar, *TDTD*, İstanbul.
- Anzerlioğlu, Y. (2004). Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Hristiyan Türkler, *KARAM (Karadeniz Araştırmaları Merkezi)*, S.2, İzmir.
- Arat, E. (2021). *Moldovya- Gagauziya Anıları*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Argunşah, M. (2002). *Gagauzların Tarihi*, Türkler Ansiklopedisi, C.20, YTY, Ankara.
- Armağan, M. (1996). *Orhan Gazi*, Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih/Medeniyet/Kültür), C.1, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Armağan, S. (2016). Gagauz Türkçesinde Kullanılan Aile ve Akrabalık Adlarının Deyim ve Atasözlerine Yansımaları, *Akademik Sosyal Bilim Çalışmaları Dergisi*, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yaz II.
- Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.
- Baboğlu, N. İ. (2000). *Publitistika Yazılarında*, Kişineu.
- Baboğlu, N. (1993). İgnojen, *Anasözü Gazetesi*, S.32 (241).
- Balaşçev, G. (1917). *Dirjavata na Oguzita v Dobrudja*, Voenni İzvestiya, Sofya.
- Balaşçev, G. (1930). *Mihael Paleologos'un Oğuz Devletine Desteği*, Sofya.
- Başer, A. (2018). *Osmanlı Devleti ve Gagauzlar*, Türk Ocakları Yayınları, Bursa.
- Beydili, K. (1994). *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa*, İrcica Yayınları, İstanbul.
- Bigayev, R. L. ve Danilov, P. A. ve Umarov, M. U. (1983). Orta Asya'da Yaşayan Gagauzların Folklorleri Üzerine, (Çev. Harun Güngör), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.22, İstanbul.
- Boratav, N. P. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru, İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Bozatay Anbarlı, Ş. (2018). Gagauz Kimliği ve Özerkliği Çerçevesinde Moldova Kamu Yönetimi Reformlarının Gagauz Yeri (Gagauz Yeri Özerk Bölgesi) Açısından Değerlendirme, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.6, S. 14, Ankara.
- Bulgar, S. (2006). Gretsiy (Yunanistan) Gagauzları, *Sabaa Yıldızı*, Komrat.
- Bulgar, S. (2016). Türkiye'de Gagauz Studentleri, *Türk Yurdu Dergisi*, Ankara.
- Bulut, R. (2016). *Moldovya'daki Gagauz Türkleri*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- CCA. 030.10.116.810.12
- CCA. 030.10.246.666.30.
- Cebeci, A. (1992). Osmanlı Devleti'nde Gagauzlar, *Türk Kültürü Dergisi*, S.354, s.583-589, İstanbul.
- Cebeci, A. (2008). *16. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Gagauzlar*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Chirciu, D. (2014). Günümüzde Gagauz Yeri'nde Yaşanan Göçler ve Nedenleri, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Ankara.
- Cohen, C. (2001). Gagauzların Kökeniyle İlgili Tartışmalı Hususlar, *TDTD*, İstanbul.
- Çakır, M. (1982). *Besarabyalı Gagauzların Tarihi*, TDAV Yayınları, İstanbul.
- Çakır, M. (2007). *Besarabiyalı Gagauzların İstoriyası*, Pontos Yayınları, Kişinev.
- Çimpoeş, L. (2018). *1812 Yılında Düzenlenen Tarihi Bükreş Antlaşması*, Türk Ocakları Yayınları, Bursa.
- Çimpoeş, L. (2019). *Gagauzların İlk Yaz Yortuları (Bayramları) Adetler ve Onlara Bağlı Folklorik Unsurlar*, 9. Milletlerarası Türk Halk Kongresi- Gelenek Görenek ve İnanışlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (2001). *Türk Mitolojisi*, Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, C.1, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Çoruhlu, Y. (2024). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Decei, A. (1969). *Dobruca*, İslam Ansiklopedisi, C.III, MEB Yayınları, İstanbul.
- Decei, A. (1997). *Dobruca*, İslam Ansiklopedisi, C.3, MEB Yayınları, İstanbul.
- Demir, N. (2011). *Saltık-name ve Selçukname Işığında Gagauz Türkleri*, ZfWT (Zeitschrift für die Welt der Türken).
- Dilektaş, C. (2020). *Gagauzların Dil Durumu Üzerine Toplumbilimsel Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Dimitrov, G. (1909). *Gagauzi*, IVAD, C.II. Varna.
- Dinç, A. (2022). *Gagauzlara Dair*, Bengü Yayınları, Ankara.
- Durmuş, İ. (2008). *İskit İmparatorluğunun Yıkılış Nedenleri*, Akademik Bakış Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, A. B. (1989). Gagauzlardan Yeni Haberler, *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara.
- Ercilasun, A. B. (1993). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erdem, M. (1995). *Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Erendor, M. (2021). *Gagauz Türkleri "Gök-Oğuzlar"*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

- Ergin, M. (2001). *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.1, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), TTK Yayınları, Ankara.
- Formuzal, M. (2010). *Gagauzya'da Yatırım İmkânları*, 9. Türk Dünyası Ekonomi, Bilişim ve Kültür Forumu (İstanbul, 11-13 Aralık 2009) Küresel Krizde Türk Dünyası Ekonomileri ve Destekler Bildiriler Kitabı, Ankara.
- Gagauzskiy Vopros, İnvestiya Gazetesi*, 15 Kasım 1989.
- Gencer, A. İ. (1992). *Berlin Antlaşması*, TDVİA, C.13, TDV Yayınları, Ankara.
- Givre, O. (2006). *Un Rituel Balkanique Ou Un Rituel Dans les Balkans*, Paris.
- Golden, P. B. (2023). *Türk Halklarının Tarihine Giriş*, (Çev. Osman Karatay), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gökdağ, B. A. (2015). Moldova'nın Transdinyester Sorunu ve Gagauz Özerk Bölgesi, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.70, Mart-Haziran 2015, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Gradeşliev, I. (1993). *Gagauzite*, Biblioteka Dobrudja, Sofya-Dobriç.
- Guboğlu, M. (1989). *Prof.-Protoieren (Baş-Papaz) Mihail Ceakir (Mihail Çakır), (1861-1938)'ın Ölümünün 50. Yılı Münasebetiyle*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Guboğlu, M. (1981). *Gagauzların Aslına Ait Faraziyeler ve Kendi Fikirlerim*, TTK Yayınları, Ankara.
- Guboğlu, M. (2018). Etniçeskaya Prinadlejnost Gagauzov, *TUDEHAD*.
- Güleç, H. ve Durlu Özkaya, F. (2022). Gagauz Mutfak Kültürü, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi XIX /74*.
- Güngör, H., Argunşah, M. (1998). *Gagauzlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güngör, H., Argunşah, M. (2002). *Gagauz Türkleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Güngör, H. (1986). *Seyyid Lokman Oğuznamesi*, Türk Diyanet Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Güngör, H. (1997). Gagauz (Gökoğuz), *Yeni Türkiye Dergisi*, Ankara.
- Güngör, H. (2018). *Gagauz inanışlarında Şamanizm*, Türk Ocakları Yayınları, Bursa.
- Hatlas, J., Zyromski, M. (2011). Bucak'taki Gagauzların Hayatında Din, *TBAD*.
- Hünerli, B., Arnaut, T. (2016). *The Gagauz in Ukraine*, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türkistan, Kazakistan.
- Iusiumbeli, İ. (2005). Gagauz Türklerinin Mitolojisi Üzerine Bir Deneme, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 17, S. 68.
- Iusiumbeli, İ. (2008). *Gagauz Yeri'nde Kadın*, Doktora Tezi, Ankara.
- İnan, A. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kapalo, J. A. (2011). *Text, Context and Performance: Gagauz Folk*, Leiden.
- Karakulak, M. (2016). Türkiye'de Prut Savaşı Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.15, S.59, Ankara.
- Karanfil, G. (2013). Yakın Tarihten Bugüne Gagauzların Dili: Genel Bir Bakış, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Ankara.
- Karanfil, G. (2015). Gagauziya'da Gagauz Dilinin Durumu, *EAS*.
- Karasu, C. (2002). *19. Yüzyılda Rusların Eflak ve Boğdan İşgalleri*, Türkler Ansiklopedisi, YTY, Ankara.
- Karpat, K. (1994). *The Seljukid Origin of the Gagauzes*, Etnograficheskoe Obuzrenie.
- Karpat, K. (1996). Gagauzlar, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.13, s.288, Ankara.
- Karpat, K. (2012). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kartal, E. (2016). Moldova Dış Politikasında Gagauzların Yeri, *Türk Yurdu Dergisi*, Ankara.
- Kaşka, S. (2016). *Yeni Uluslararası Göç Hareketleri ve Türkiye'deki Moldovyalı Kadın Hizmetçiler*, Conference, Cultural Changes in the Turkic World, İstanbul.
- Kayapınar, A. (2013). *Bulgaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskan*, Türk Tarihinde Balkanlar, C.1, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.
- Kılıç, A. (1997). *The Gagauz*, Bilkent Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Kılıç, O. (2018). *Gagauz Coğrafyasının Osmanlı İdari Taksimatındaki Yeri*, Türk Ocakları Yayınları, Bursa.
- Kılıç, Ş. (2013). *Bizans Kısa Kronikleri*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Z. (2017). 1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII/2, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Korkmaz, A. (2022). XIX. Yüzyıl Doğu Avrupa'nın Besarabya Bölgesinde Gagauz Türkleri, *Milliyetçilik Araştırma Dergisi*, 4(2) s.33-70
- Kotenko, V., Gaydarlı, G. (1992). Gagauz Aşçılığı Terimleri, *IV. Milletlerarası Yemek Kongresi*, 3-6 Eylül 1992, Kombassan Yayınları, Konya.
- Köksal, R. (2014). *Gagauzlar*, *Türk Yurdu Dergisi*, Ankara.
- Kurat, A. N. (1937). *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Kurat, A. N. (2014). *Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.

- Kurt, B. (2017). *Gagauz Yeri Özerk Bölgesinde Türkiye Türkçesi Öğretimi*, Sonçağ Yayınları, İstanbul.
- Kvilinkova E. (2016). *Gagauziya Kadınları Geçmişte ve Bugün*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- Kvilinkova, E. (2001). *Prazdnik Hederlez u Gagauzov i Obraed Jertvoprinoşenia Jivatnogo* (Kurban), *Nezovisimaya*, S.12, Moldova.
- Lewis, B. (2021). *İnanç ve İktidar /Orta Doğu'da Din ve Siyaset*, (Çev. Ayşe Mine Şengel), Gurur Matbaacılık, Ankara.
- Lorga, N. (2019). *A History of Roumania*, Histria Books, London.
- Lorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Manov, A. (2022). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, (Çev. M. Türker Acaroğlu), TTK Yayınları, Ankara.
- Maruneviç, M. (1988). *Material Culture of the Gagauz Con. 19 th- Early, 20 th Century*, Chisinau.
- Maruneviç, M. (2000). *Gagauzların Bugünkü Kültür Durumu*, AKM Yayınları, Ankara.
- Miller, T. S. (1975). *The History of John Cantacuzenus*, CUA, Washington.
- Monitorul Oficial al Republici Moldova*, 14 Ocak 1995
- Moşkov, V.A. (2006). *Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri*, Manas Yayınları, Elazığ.
- Moşkov, V.A. (2021). *Bender İlinin Gagauzları (Etnoğrafik Yazı ve Mataryaller)*, (Çev. Yuliana Bayram), TİAV Yayınları, Ankara.
- Necatigil, B. (2000). *100 Soruda Mitologiya*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Nikologo, D. (2004). *The Food System of the Gagauz People in the XIX. – Early XX Centruy*, Chisinau.
- Onofrey, A. Z. (2008). Tarihsel Süreçte Gagauz Türkleri, *Hikmet Dergisi*, İstanbul.
- Ögel, B. (2014). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.
- Öncü, A. S. (2014). 1991-1995 Yılları Arası Türkiye Moldova İlişkileri ve Gagauzlar, *Gazi Türkiyat Dergisi*, Ankara.
- Özcan, A. (1992). *Boğdan*, TDVİA, C.6, TDV Yayınları, Ankara.
- Özçayan, O. (2013). *Gagauzlar*, Beykent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özçelik, M. E. (2008). *Gagauzların Menşei Meselesi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Özkan, N. (2007). *Gagauz Destanları*, TKD Yayınları, Ankara.
- Öztürk, M. (2018). Gagauz Kültürünün Türk Kültürü ile Mukayesesi, 1. Uluslararası Devleti olmayan Türk Toplulukları Bilgi Şöleni – Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri, Türk Ocakları Yayınları, Bursa.
- Özyurt Ulutaş, S. (2020). *Bir Diplomatın Gayr-ı Resmi Mücadelesi: Hamdullah Suphi'nin Bilinmeyen Gagauz Müdafası*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Uşak.
- Peker Çınar, G. (1997). Gagauzlar, *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk Dünyası Özel Sayısı II, S.16, İstanbul.
- Peker, G. (1995). Gagauz Özerklik Süreci Dün ve Bugün, *Avrasya Etüdleri*, Ankara.
- Perçemli, V. (2011). *Gagauz Türklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Adetleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Radloff, W. (2015). *Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Radova, O. K. (2004). *Tuna Ötesi Göçmenleri ve Gagauzlar*, Türksav Yayınları, Ankara.
- Radova, O. K. (2012). Gagauzların Etnik Tarihi, *TUSAM Dergisi*, Kars.
- Sabaa Yıldızı (Üç Aylık Jurnal)*, (1996). *Gagauzlar Brezilya'da*, (Etnos, Kultura, İstoria), S.2, Gagauziya-Avtonom Bölgesi.
- Sağlam, N. A. (2019). *Post-Sovyet Süreçte Gagauz Kimliğinin Yeniden Üretilmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sağlam, N. A. (2020). *Türkiye'deki Gagauz Göçmen Profili*, Kesit Akademi, Erzurum.
- Sandalyeci, S. (2021). Gagauz Türkçesi Söz Diziminin Ölçünlü Türkiye Türkçesiyle Mukayesesi Üzerine Bir Deneme, *Araştırma Makalesi, Dil Araştırmaları*, Yıl:15, Dönem:2021/Güz, S.29.
- Soroçanu, E. C. (2004). V. Moşkov'un (1902) hem Avtor'un (2002) Tarafından Beşelme Küüyünda Toplanılan Gagauz Halk Kalendar Adetlerinin hem Adet Sıralamalarının Karşılaştırılması, *Sabaa Yıldızı*, S. 29-31, Komrat.
- Stamova, M. (Bahar 1999). Gagauz Türklerinin 19-20. Yüzyıl Tarihine Dair Malzemeler, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.1, Ankara.
- Sümer, F. (1991). *Gagauzların Aslı II*, Türk Diyanet Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tanasoğlu, D. (2002). *Gagauzlar*, Türkler Ansiklopedisi, C.20, YTY, Ankara.
- Tanrıöver, H. S. (1987). *Günebakan*, (Çev. Fethi Tevetoğlu), Kültür Bakanlığı, İstiklal Matbaası, İzmir.
- Tika, (2012). www.tika.gov.tr.
- Togan, A. Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul.
- Turan, O. (1998). *Selçuklular Zamanında Türkiye- Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Turan, O. (2023). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Turan, R. (2006). *Tarih İçinde Gagauz Selçuklu İrtibatı*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, S.39, s. 46, Ankara.

- Tylor, E. (1989). *Pervobitnaya Kultura*, (Çev. D. A. Koropçevskiy), Moskva, Politizdat.
- Uçar, H. (2020). Bir Kültürün Özellikleri: Türklerde Su Kültü, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, İstanbul.
- Uğurlu, A. S. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Bir Gagauz Türk'ünün Anıları, *1. Uluslararası Devleti Olmayan Türk Toplulukları Bilgi Şöleni (Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri)*, Bursa.
- Uslu, B. (2017). *Türk Mitolojisi*, Kemer Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1, TTK Yayınları, Ankara.
- Velev, R. (2007). *Moldova'da Ulusal Azınlıklar ve Agit'in Rolü*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Witteck, P. (1952). *Yazıcıoğlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja*, Üniversty of London.
- Yazıcızade, A. (2004). *Selçuk-Name*, TTK Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Ö. (Bahar 2019). 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı'nda Rusların Trabzon ve Akçabat Saldırılarına Dair Bazı Yeni Bilgiler, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.26, Serander Yayınevi, Trabzon.
- Yoloğlu, G. (1996). Gagauzlar, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
- Zajackowski, W. (2018). Gagauzların Etnogenezine Dair, *TUDEHAD*.
- Zajackowski, W. (1966). *Jezyk i Folklor Gagauzow z Bulgari*, Krakowie.
- Zanet, T. (2010). *Gagauzluk: Kultura, Ruh, Adetlar*, Pontus Yayınevi, Kşinev.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.VI, Yeditepe Yayınları, İstanbul.